LUND UNIVERSITY

Pamfletter! : En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet

Gustafsson, Anna W

2009

Link to publication

Citation for published version (APA):
Gustafsson, A. W. (2009). *Pamfletter! : En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet*. [Doktorsavhandling (monografi), Språk- och litteraturcentrum]. Centre for Languages and Literature, Lund University.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 18. May. 2025

Pamfletter!
En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet

Anna Gustafsson

LUNDASTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP A 66

Pamfletter!

En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet

Anna Gustafsson

Avhandling för filosofie doktorsexamen i nordiska språk vid Lunds universitet

Språk- och litteraturcentrum
Lunds universitet
Box 201
221 00 Lund

© 2009 Anna Gustafsson
ISSN 0347-8971
ISBN 978-91-628-7660-9

Tryck: Media-Tryck, Lunds universitet, 2009

INNEHÅLL

Förord 13

1 Inledning 15

1.1 Syfte och frågeställningar 17

1.2 Tidigare forskning 18

1.3 Avhandlingens disposition 23

2 Historisk och diskursiv kontext 25

2.1 Traditionen att debattera politik i skrift 25

2.2 Förutsättningar för trycket 27

2.3 En ny syn på politik och debatt 29

2.4 Om tiden och frågorna 1769 31

2.5 Debatt i pamflett: diskursiv praktik eller genre med specifika drag? 35

3 Teori och metod 41

3.1 Den kritiska diskursanalysen som utgångspunkt och inspiration 44

3.2 Om strategisk funktion: legitimering och delegitimering 49
3.2.1 Strategisk kommunikation 49
3.2.2 Legitimering 51
3.2.3 Delegitimering 53

3.3 Ironianalys i teori och praktik 54
3.3.1 Ironi som trop eller litterär figur 55
3.3.2 Hur ironi kan förklaras – språkvetenskapliga synsätt 57
3.3.3 Ironi som diskursiv strategi 58
3.3.4 Teoretiska utgångspunkter och implikationer för analysen av ironi 60

3.4 Metodologiska val och arbetsgång ... 62

4 138 politiska pamfletter från 1769 ... 65

4.1 Inledning med gränsdragningar ... 65

4.2 Teman ... 67

4.3 Anonymitet, författare, tryckerier ... 69

4.4 Texter i texterna ... 71

4.5 Texternas yttre form ... 73
4.5.1 Rubriker ... 73
4.5.2 Signaturer och pseudonymer ... 76
4.5.3 Format: sidor, storlek, typsort ... 76

4.6 Texternas inre form och karaktär ... 77
4.6.1 Struktur och framställningssätt ... 77
4.6.2 Tilltalsbruket ... 80

4.7 Avslutande ord om materialanalysen ... 82

5 Näranalyser och tväranalyser ... 85

5.1 Om analyserna ... 85
5.1.1 Urval av analystexter ... 85
5.1.2 Funktionell kategorisering ... 86

5.2 1769 – texter och situationskontexter ... 87
5.2.1 En Patriots Tankar, Om Grundlagens nödwändiga förbättring hälst i det, som rörer Fides Publica och des Befästande (A1) ... 88
5.2.2 Anmärkningar, wid En Ny Skrift, kallad: En Patriots Tankar, om Grund-Lagens Nödwändiga Förbättring, hälst i det, Som rörer Fides Publica, och des befästande (A2) ... 90
5.2.3 Bref Til Politiske Eqvilibristen, Eller Swar På en Patriots Tankar Om Grund-Lagens Nödwändiga förbättring, Hälst I det som rörer Fides Publica och dess befästande (A3) ... 92
5.2.4 Nödig Granskning Af En så kallad Patriots Tankar Om Grundlagens Nödwändiga Förbättring (A4) ... 93

5.2.5 Arghetens Afskumm i den af Trycket utkomne så kallade: Nödiga Granskningen af en Patriots Tankar om Grundlagens nödwändiga Förbättring (A5) .. 94
5.2.6 Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours, samt en allmän Riksdaler Räknings-Inrättning (A6) 95
5.2.7 Bref af en Patriot uti Swält-By, til Auctoren af en nyligen ifrån trycket utgifwen Skrift, under Titul: Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours, samt en allmän Riksdaler-Räknings-Inrättning (A7) 96
5.2.8 Reflexioner öfwer Finance-Werket, uti Swar uppå Brefwet af en Patriot uti Swältby, til Auctoren af en nyligen ifrån Trycket utgifwen Skrift, under Titul: Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours, samt en allmän Riksdaler-Räknings Inrättning (A8) 98
5.2.9 En Landtmans Grundade Anmärkningar, Öfwer Myntets Föränderlighet I wärdet: Samt Hwad skada Myntets föränderlighet i en Stat medförer; Jämte Några bifogade påminnelser Om Cours, Mynt och Penningar I gemen. Alla om Rikets wäl bekymrade Landsmän, till eftersinnande utgifwit (A9) 99
5.2.10 Patriotiskt Förslag emot Folkbristen (A10) 101
5.2.11 Bref Ifrån En Opartisk Swensk (A11) 102
5.2.12 Nödige Frågor, Til närmare uplysnings winnande, ställde Til Författaren af den nyligen utkomne och gratis utdelte Skriften, Kallad: Tankar om Brännewin, Til hwar förnuftig Människas ompröfwande, öfwerlämnade Af Publicola (A12) 104

5.3 Legitimerande strategier 1769 106
5.3.1 Om analysen av auktorisering 106
5.3.2 Auktorisering – analys och resultat 107
5.3.3 Textjaget som auktoritet – analys och resultat 112
5.3.4 Om analysen av moralisk värdering 115
5.3.5 Värderande ord, uttryck och bildspråk – analys och resultat 117
5.3.6 Om analysen av rationalisering 122
5.3.7 Rationalisering – analys och resultat 126
5.3.8 Om analysen av mythopoesis 133
5.3.9 Mythopoesis – analys och resultat 134

5.4 Delegitimerande strategier 1769 139
5.4.1 Om analysen av moralisk värdering för att delegitimera 139
5.4.2 Värderande ord, uttryck och bildspråk för att delegitimera – analys och resultat 140
5.4.3 Om analysen av ironi 147
5.4.4 Ironi – analys och resultat 148
5.4.5 Om analysen av irrationalisering 156
5.4.6 Irrationalisering – analys och resultat 158
5.4.7 Avauktorisering och mythopoesis 165

5.5 Attityder till debatten 166

5.6 Sammanfattning av analysen av 1769 års texter 173

6 Utblick mot 1809–1810 179

6.1 Om tiden och frågorna 1809 och 1810 – en dramatisk tid 179

6.2 Om den politiska debatten 1809–1810: 94 pamfletter 182
6.2.1 Teman i debatten, anonymitet och författare 183
6.2.2 Texternas yttre och inre form 187

6.3 Näranalys: om texter och textfunktioner i 1809–1810 års debatt 194
6.3.1 Filosofiska och ekonomiska reflexioner, föranledde af den inträffade Regements-förändringen. Af Göran Johansson (B1) 196
6.3.2 Fortsättning af filosofiska och ekonomiska reflexioner, föranledde af den inträffade Regements-förändringen. Af Göran Johansson (B2) 197
6.3.3 Anmärkningar öfver Herr Göran Johanssons Filosofiska (så kallade) och Ekonomiska (varande) Reflexioner (B3) 198
6.3.4 Sofistiska anmärkningar öfver Göran Johansons Fortsättning af Filosofiska och Ekonomiska Reflexioner; författade af John Pehrsson (B4) 199
6.3.5 Några Ord om Enigheten, till Nationens Fullmäktige och Alla goda Medborgare (B5) 200
6.3.6 Hälsning till Författaren af Några Ord om Enigheten, till Nationens Fullmägtige och Alla goda Medborgare (B6) 201
6.3.7 Bref från en Stockholms-bo till En Wän på Landet, angående den wigtiga Regerings-Förändringen, som timade i Hufwudstaden den 13 mars 1809 (B7) 202
6.3.8 Bref från En Landtbo i Stockholm till En Wän på Landet, om Riksdagens slut, samt Swar på den Frågan: Huru har Riksdagen kunnat räcka så länge? (B8) 203
6.3.9 Några Ord om Repræsentationen vid Sveriges Riksmöten (B9) 203
6.3.10 Är en National-Bewäring i närwarande Period nödwändig för Swerige? Historisk och Politisk Undersökning (B10) 204
6.3.11 Några Grundsatser För Frihet (B11) 205
6.3.12 Ett Medborgligt Farwäl, till Riksens Höglofl. Ständer; med öfwersigt af de förnämsta Händelser under Riksdagen 1809 och 1810 (B12) 206

6.4 Tväranalyser: om legitimering och delegitimering i 1809–1810 års debatt .. 207
6.4.1 Legitimering 1809–1810 207
6.4.2 Delegitimering 1809–1810 214

6.5 Drömmen om en konstruktiv debatt – attityder 1809–1810 223

7 Sammanfattning och avslutande reflexioner 227

7.1 Vad vet vi om debatten i pamfletter 1769 och 1809–1810? 228

7.2 Kriget om ordet vs kriget om läsaren – då och nu 232

7.3 Några reflexioner om det metodiska anslaget 234

7.4 Vad kan vi inte veta? 238

7.5 Vad kan vi göra mer? 239

Summary 241

Referenser 249

Primärt analysmaterial 249

Sekundärt analysmaterial, ej databas 251

Sekundärt analys- och referensmaterial, i databas 251

Protokoll och andra historiska källor 253

Litteraturlista 254

Bilaga: Tabeller 265

TABELLER OCH FIGURER

Tabeller

Tabell 4.1 Teman som tas upp i 1769 års pamfletter **68**
Tabell 4.2 Boktryckarna och deras hemort, 1769 ..... **71**
Tabell 4.3 Hänvisningar till specifik text eller texttyp i 1769 års pamfletter **72**
Tabell 4.4 Rubriktyper i 1769 års pamfletter **74**
Tabell 4.5 Yttre form hos 1769 års pamfletter **76**
Tabell 4.6 Texter med viss tilltalsform, 1769 ..... **81**
Tabell 5.1 Auktorisering i 1769 års pamfletter **108**
Tabell 5.2 Självrepresentation och jagauktoritet, 1769 ..... **113**
Tabell 5.3 Förekomster av *bör* och *måste*, 1769 ..... **115**
Tabell 5.4 Värderande ord, uttryck och bildspråk, 1769 ..... **118**
Tabell 5.5 Syfteskonstrueringar i 1769 års pamfletter **126**
Tabell 5.6 Explicita axiom i 1769 års pamfletter **129**
Tabell 5.7 Kausala konnektiver i 1769 års pamfletter **132**
Tabell 5.8 Värderande ord och uttryck för att delegitimera, 1769 ..... **140**
Tabell 5.9 Bildspråk med delegitimerande funktion, 1769 ..... **144**
Tabell 5.10 Ironimarkörer i 1769 års pamfletter **148**
Tabell 5.11 Jämförelse ironi och värdering och bildspråk, 1769 ..... **153**
Tabell 5.12 Syfteskonstruering och effektbeskrivning av annat förslag i 1769 års pamfletter **158**
Tabell 6.1 Ämnen som tas upp i 1809–1810 års pamfletter **184**
Tabell 6.2 Rubriktyper i 1809–1810 års pamfletter **188**
Tabell 6.3 Yttre form hos 1809–1810 års pamfletter **190**
Tabell 6.4 Brevkonventioner och brevtilltal i 1769 års respektive 1809–1810 års texter **192**
Tabell 6.5 Texter med viss tilltalsform 1809–1810 ..... **193**
Tabell 6.7 Värdering och bildspråk i 1809–1810 års pamfletter **209**
Tabell 6.8 Värderande ord och uttryck för att delegitimera i 1809–1810 års pamfletter **215**
Tabell 6.9 Delegitimerande bildspråk i 1809–1810 års pamfletter **218**
Tabell B1 Auktorisering i 1769 års pamfletter **265**
Tabell B2 Boktryckarna och deras hemort, perioden 1809–1810 ..... **265**
Tabell B3 Hänvisningar till specifik text eller texttyp i 1809–1810 års pamfletter **266**
Tabell B4 Syfteskonstrueringar i 1809–1810 års pamfletter **267**

Tabell B5 Explicita axiom i 1809–1810 års pamfletter.....267
Tabell B6 Kausala konnektiver i 1809–1810 års pamfletter.....267

Figurer

Fig. 1 Tredimensionell uppfattning av diskurs.....41
Fig. 2 Modell över diskursiva strategier i diskursiv praktik som social praktik....42
Fig. 3 Nivåer av teorier och lingvistisk analys 46

Förord

Min lilla bok! du mitt snilles förstfödda dotter! är det nu din orygglіga föresats att öfvergifva mig, och på egen hand vandra ut i vida verlden, hvarest du, liksom din Författare, lär göra föga lycka?
anonym 1810

Det finns så många att tacka.

För sju år sedan tog det här avhandlingsarbetet sin början. Men redan tidigare, i projektet Svensk Sakprosa, började jag studera pamfletter. Sakprosaprojektet var en rolig och stimulerande grupp att vara del av, och utan att överdriva kan man nog konstatera att projektet kom att få stor betydelse för mitt val av avhandlingsämne och för mitt förhållningssätt.

Jan Svensson har genom hela avhandlingsarbetet handlett mig milt, respektfullt, tålmodigt och envist. Vi har haft ett bra samarbete, och han har alltid haft tid att klämma in ett extra möte, eller att läsa en text med kort varsel. Det betyder mycket att under de här åren ha känt hans stöd och förtroende. Tack. Jag vill också särskilt tacka Ingemar Oscarsson, som varit bihandledare och bistått med sina kunskaper om tidsperioden och de publicistiska villkoren.

Man ska inte underskatta betydelsen av en bra arbetsmiljö. Institutionen för nordiska språk i Lund har varit en fantastiskt trevlig miljö att vara i. Jag vill i synnerhet tacka mina doktorandkollegor för roliga diskussioner, trevligt sällskap och (på tok för få) ölkvällar: Martin Ringmar, Piotr Garbacz, Johan Brandtler, Camilla Thurén, David Håkansson, Jackie Nordström, Christian Waldmann. Med Gudrun Svensson har jag delat både doktorandtid och rum, tack för alla dessa år av samtal om allt både viktigt och oviktigt. Det är nog tur att vi jobbat på olika håll så ofta som vi gjort, annars hade vi väl aldrig blivit klara. Åsa Wikström: tack för luncherna och alla samtalen! Dem fortsätter vi väl med? Tack till textseminariet för stimulerande diskussioner. Och inte minst: tack till Kafferummet!

Insiktsfulla kommentarer längs vägen och läsningar av mitt slutmanus har jag också fått. Min slutseminarieopponent, Ulla Melander Marttala vill jag tacka för de konstruktiva kommentarer jag fick i samband med slutseminariet. Jag vill också tacka Bo Wendt, Valéria Molnár och Gunilla Byrman för nyttiga läsningar och uppmuntrande tillrop i olika stadier av arbetet. Ett särskilt tack till Henrik Rahm, som har varit till stor hjälp under hela min tid vid institutionen: från lån av undervisningspärmar till kommentarer på slutmanus. Tack

också till min vän Charlotta Brylla för hennes läsning och stöd – utan det där samtalet vi hade en kväll i Berlin hade jag möjligen inte blivit klar än.

Ett tack vill jag rikta till personalen på Lunds universitetsbiblioteks specialläsesal, som fått hämta många, många kapslar med broschyrer från magasinen och till Björn Dal, som ledsagat mig bland 1800-tals-broschyrerna i jakt på fler. Tack också till Alan Crozier, som har granskat den engelska sammanfattningen.

Arbetet med den här avhandlingen har nästan utan undantag varit lustfyllt. Sist och mest vill jag tacka min familj. Micke: lång väg har det varit. Svårt har det varit. Vi vet vad som verkligen betyder något, och det är inte den här avhandlingen. Men den har varit rolig och den har känts viktig att skriva, och det är till stor del din förtjänst, din uppmuntrans, till nyfikenhets, din närvaros. Tack. Och så mina barn, Agnes, Stella och Leon, ni som verkligen betyder något: Boken är klar nu. Äntligen.

1 Inledning

När ett svenskt politiskt offentligt debattspråk i skrift uppstår sker det under en turbulent och händelserik tid i vårt lands historia. Synen på den enskilde medborgaren förändras såväl som synen på maktens fördelning. Ett partiväsen, en tidig form av parlamentarism, tankar om mänskliga rättigheter och människans frihet, maktstrider, statskupper – 1700-talet är en tid som inte upphör att fascinera forskare och lekmän.

Den period som är denna avhandlings fokus representerar något unikt och avgörande i vår offentlighets historia: 1766 drevs vår första tryckfrihetsförordning igenom och debatten fick friare former. 1769, som är det år denna avhandling tar sitt primära material ifrån, var det år under den sex år långa perioden av tryckfrihet då debatten pågick som intensivast. När Gustav III tog makten 1772 lades locket på igen. Den hårda kontrollen av olika former för opposition gjorde att den öppna debatten inte ökade igen förrän inför riksdagen 1809, då statskuppen och avsättandet av kungen satte igång ännu en flod av politisk debatt.[1] Den nya författningen 1809 innebar att tryckfrihet på nytt skrevs in i grundlagen och 1810 antogs också en särskild tryckfrihetsförordning. I avhandlingen görs en utblick mot och en jämförelse med denna period av intensiv debatt, 1809–1810.

Den korta perioden med tryckfrihet 1766–1772 innebar alltså att ett helt nytt debattklimat uppstod. Tryckfriheten var dock inte obegränsad och osäkerheten fortfarande stor. Mycken kritik kunde bara framföras implicit. Man kan förmoda att många av de textuella mönster och strategier som syns i debatten bär spår av en tid med censur och hård kontroll.

Den politiska debatten i skrift skedde både i tidskrifter och i pamfletter. Medan tidskriftstexterna hade ett mer reglerat format och valdes ut eller författades av en utgivare, så var pamfletterna mycket varierande till omfattning, form och innehåll och tycks ha inneburit en möjlighet för den enskilde medborgaren att göra sin röst hörd (jfr Gustafsson 1998). Här studeras endast pamfletterna. Tidskriftsmaterialet lämnas åt sidan, men det finns ingen anledning att tro att språkbruket i tidskrifter och pamfletter skiljer sig åt på något avgörande sätt.

[1] Några månader av oinskränkt tryckfrihet fanns dock 1792, men då varken brott eller straff definierades exakt och det dessutom inte fanns något anonymitetsskydd, är det tveksamt hur fritt trycket egentligen var (jfr Vegesack 1995, s. 129 ff.). Den korta perioden innebär inte heller någon ökning i utgivningen av politiska pamfletter (Gustafsson 1998, s. 20).

Redan Aristoteles uppmärksammade i *Politiken* språkets avgörande betydelse för människan som social – och politisk – varelse. En viktig infallsvinkel för denna avhandling är relationen mellan språket, texterna och det omgivande samhället. Politiska debattexter är i högsta grad texter som interagerar med sin omgivning, texter som innebär en social handling. Att beskriva språk och textmönster i texter från 1700-talet på ett sådant sätt att man också förstår funktionen kräver en förståelse även för omgivningen, för debatten, tiden, politiken. Man bör också ha en förståelse för de språkliga konventionerna.

Avhandlingen kan betraktas som historisk textforskning – en forskningsinriktning som under de senaste årtiondena har varit föremål för förnyat intresse. I Sverige och Norge har stora sakprosaprojekt genomförts i ett försök att ta ett helhetsgrepp och beskriva äldre texter med nyare textvetenskapliga metoder. Den kritiska diskursanalysen, framför allt representerad av Fairclough (1992, 1995), kom att inspirera det svenska sakprosaprojektets metodiska anslag (jfr Englund & Svensson 2003). Internationell text- och diskursanalytisk forskning har dock inte i någon större utsträckning fokuserat icke-litterära historiska texter, och de undersökningar som görs inom ramen för den kritiska diskursanalysen har mest fokuserat på moderna texter och sällan undersökt texter från tiden före 1900. Intresset för historiska texter har dock också ökat internationellt, vilket syns i nya inriktningar som *historical pragmatics* (se t.ex. Jucker 1995) och *historical discourse analysis* (Brinton 2001). Dessa inriktningar studerar enskilda språkliga fenomen i texter snarare än texter som sociala handlingar i sin kontext, även om där också finns ansatser att beskriva textmönster och göra texttypologier i ett sociokulturellt perspektiv.

För att genomföra en text- och diskurshistorisk analys av den politiska debatten i pamfletter krävs alltså förståelse för den tid, de frågor och de konventioner som gällde. Det handlar om att förstå den övergripande sociala praktiken (jfr Fairclough 1992, s. 66), men också mer specifikt om att skapa en förförståelse av den diskursiva praktiken, dvs. processer för textproduktion, distribution och konsumtion (jfr 2.5 nedan, s. 35). Det senare innebär också att man behöver ha en uppfattning om textmönster och genrekrav. För att tolka de enskilda texterna krävs också en förståelse på mikronivå av språket som det realiseras i texterna.

Om man, vilket görs i denna avhandling, ser texten som en social handling i språklig form, som en realisering av vissa funktioner och strategier som hör hemma i politisk debatt, krävs alltså en analys av vilka funktioner som uttrycks med vilka språkliga medel i ett visst textmönster i en viss kontext. Det handlar

alltså om en mycket komplex analys som har sina risker, men som ger en ökad förståelse för vår texthistoria.

1.1 Syfte och frågeställningar

Det övergripande empiriska syftet med denna avhandling är att undersöka det politiska språket i Sveriges tidiga politiska debatt i pamfletter. Det handlar specifikt om hur diskursiva strategier realiseras språkligt i den politiska debattens framväxt i en ny politisk offentlighet. De strategier som framför allt undersöks är de som avser att legitimera eller delegitimera personer, handlingar och argument.

Mitt primära material utgörs av politiska pamfletter från 1769. I analysen aktualiseras följande frågor: Vilka strategier använder skribenterna för att legitimera sig och sin sak respektive delegitimera motståndarna och deras sak? Hur realiseras dessa strategier språkligt? Hur kan de olika strategierna och deras realiseringar relateras till funktion, ämne och diskursiv praktik? Hur sågs debatten av deltagarna själva? En utblick mot och en jämförelse med 1809–1810 års debatt är ägnad att tillhandahålla en referenspunkt och ge perspektiv till iakttagelserna.

Avhandlingen har också ett teoretiskt och ett metodologiskt syfte. Undersökningar av politiska texter från 1700-talet använder sig sällan av andra metoder än retoriken. Jag vill undersöka vilken förståelse moderna metoder för textanalys, framför allt sådana som används inom den kritiska diskursanalysen, kan ge av texterna och deras kontext. En modell för analyser av legitimering har arbetats fram av van Leeuwen (se van Leeuwen & Wodak 1999 resp. van Leeuwen 2007), men delegitimering har inte på något systematiskt sätt inarbetats i modellen även om det tas upp t.ex. hos Chilton (2004). I min avhandling vill jag diskutera hur legitimering och delegitimering förhåller sig till varandra, och hur en analys av dessa drag i historiska diskurser kan ske. Det innebär att jag förhåller mig kritiskt till teorin och diskuterar den i ljuset av de särskilda problem som uppstår i analyser av äldre texter. Den utblick mot 1809–1810 års politiska pamfletter som görs blir också utgångspunkt för en diskussion av de möjligheter till jämförelser metoden ger. Vidare aktualiseras i analysen frågor om tolkning av implicita diskursiva strategier såsom ironi i historiska texter och vilken roll kontexten spelar för förståelsen. Analysen av ironi får ett särskilt intresse: strategin undersöks som en av flera delegitimeringsstrategier i texterna, och en diskussion förs om hur ironi kan relateras till de överordnade kategorierna för delegitimering.

1.2 Tidigare forskning

Följande genomgång behandlar forskning som är av intresse för avhandlingens frågeställningar. I första hand tas språkvetenskaplig forskning om svenska 1700-talstexter upp, men enstaka litteraturvetenskapliga arbeten kommer också att beröras.

Holm behandlar stilen i Dalins *Argus*, som ju delvis är skriven i litterär form. Historiska noveller, pastischer på sagor och en ledig stil utmärker Dalins stil. Holm diskuterar ordval, syntax och komposition i *Argus* och gör dessutom en liknande stilundersökning av den gustavianska retoriken (Holm 1967, s. 99 ff.). Hillman följer upp med en grundligare studie av bruksprosastilen under 1700-talet. Han koncentrerar sig på Dalins journalistiska stil, Linnés vetenskapliga stil och på den talade högprosa som skapades under Gustav III:s tid, framför allt vid Svenska Akademien (Hillman 1970; jfr också Hillman 1962, där den gustavianska retoriken får en grundlig genomgång). Dalin ses som skapare av en svensk journalistisk stil. Karaktäristiskt för *Argus* är de många stilimitationerna. Dalin använder sig av *brevet* som ett sätt att föra in frågor som kan besvaras i skriften – ett vanligt grepp i tidens moraliska veckoskrifter. *Argus* hade ett läsartilltal som Hillman ser som en förklaring till skriftens popularitet (och som vi ska se är läsartilltal mycket vanligt också i denna avhandlings pamfletter, jfr kap. 4.6.2 nedan, s. 80). Stilen i *Argus* utmärks av ett rikt ordförråd, en hel del franska lånord, korta ordformer som ger en vardaglig prägel och en något ålderdomlig ordföljd. Framställningen är ofta dramatiserad och livfull. I den andra upplagan, 20 år senare, hade stilen blivit mindre folklig och mer fransk-klassicistisk (Hillman 1970, s. 28). Dalins *Argus* var med all säkerhet en levande förebild för många av 1769 års pamflettskribenter, även om det också fanns många andra lästa texter, tidskrifter och förebilder.

Den utveckling mot större stramhet i stilen med fransk-klassicistiska ideal som Hillman urskiljer hos Dalin ser han också manifesterad i Linnés reseskildringar (Hillman 1970, s. 37). Hos Linné dominerar sakord, och latinska och svenska ord blandas i strävan efter exakthet men också i något slags glädje i latinet. Linnés stil är deskriptiv, här finns få känslouttryck. Hillman påpekar att Linné hade en motvilja mot retorik och en medveten stilsträvan efter ”koncentrerad saklighet” (Hillman 1970, s. 68). Hillman undersöker också, liksom Holm, den gustavianska retoriken, som präglades av den fransk-klassicistiska smaken. Folklighet och humor saknas här: ”Förfining, värdighet, allmängiltighet och en minutiös omsorg om detaljen blir alltmer det dominerande skiktets lösen” (Hillman 1970, s. 70).

De ovan refererade studierna koncentrerar sig alltså på vissa författare eller på gustaviansk retorik. Någon bredare studie av en viss diskurs eller texttyp hade inte gjorts innan Gunnarsson publicerade en undersökning av medicinsk vetenskaplig tidskriftsprosa 1750–1769 (Gunnarsson 1987). Hon konstaterar att latinet mist sin dominans och att den svenskspråkiga vetenskapliga litteraturen ökar. De tolv texter hon undersöker saknar ett gemensamt schema, det tycks alltså inte finnas några utbildade genrekonventioner. Generellt för texterna gäller att de saknar metodbeskrivningar, innehåller förhållandevis få referenser och namnangivelser och att de saknar yttre markering av strukturen. Stilen är personlig, vilket t.ex. visar sig i den höga förekomsten av första personens pronomen. Fallstudier är det centrala, vilket förklarar att det finns få siffror, men det finns en hel del termer. Abstraktionsnivån är låg – patienter presenteras konkret, med namn, hemort osv. och också bilderna som används är konkreta. Vetenskaplig svensk 1700-talsprosa behandlas också av Teleman (2008, under tryckning). Han studerar textorganisation, objektivitet, retoriska drag, presentationsteknik, lexikon, syntax och standardisering i nedslag i Vetenskapsakademiens handlingar under 1700-talet. Särkilt intresserar han sig för hur författarna omvandlar sin vanligen latinska framställning av vetenskapliga rön till en svensk text för att nå ut till en bredare målgrupp.

Projektet *Svensk sakprosa* gjorde en pionjärinsats på flera sätt när det nalkades svenska 1700-talstexter med språkvetenskaplig textanalys. Med några få undantag har man i tidigare texthistoriska studier av 1700-talet framför allt sysslat med litterär stilistik. Inom ramen för nämnda projekt gjordes en del studier som vidgade perspektivet och som kom att beskriva andra genrer eller diskurser inom 1700-talets bruksprosa. Det vetenskapliga föredraget inom Vetenskapsakademien diskuteras av Olsson (1998), med en metod som inspirerats av den textorienterade diskursanalysen, men fokus ligger på idéhistoriska frågeställningar och inte på hur de realiseras språkligt. Olsson nämner nyttokulten, utilismen, som en viktig förutsättning för det vetenskapliga föredraget (Olsson 1998, s. 21). Denna betoning på nytta blir än tydligare i de allmännyttiga uppsatser i den svenska almanackan som undersöks av Melander (1999). Almanackorna fick en spridning som var unik för tiden, och innehöll olika typer av nyttiga uppgifter förutom själva kalendariet: lämpliga dagar för sådd, väder, historiska notiser, förteckningar över marknader etc. De avslutades (sedan 1700-talet) med en allmännyttig uppsats som kunde handla t.ex. om huskurer, om öl eller om växter. Melander undersöker fyra texter från 1700-talet, den första från år 1749. Han visar att texterna har förbindelser med en rad andra genrer och texter i tiden, såsom astronomiska tabeller och bondepraktikan eller Vetenskapsakademiens

handlingar. Han problematiserar också den uppfattningen som tidigare funnits om dess enkla och folkupplysande karaktär. Almanackan sågs som ett medium lämpat att upplysa och utbilda ett bredare folklager. I de undersökta 1700-talstexterna tycks man dock, särskilt i de vetenskapligt orienterade texterna, snarast rikta sig till en annan expert. Anpassningen till ett bredare folklager uppträder inte tydligt förrän under 1800-talet. De språkliga iakttagelserna tyder på att dessa texter ligger nära de som publicerades i Vetenskapsakademiens handlingar.

Andra undersökta genrer inom sakprosaprojektet är soldathandböcker (Wendt 1998) och husliga handböcker (Mårdsjö 1998). Wendt inkluderar två texter från 1700-talet i sin studie, som är avsedd att kartlägga textmönster och språkbruk. En av dessa är skriven samma år som texterna i denna undersökning, 1769, och illustrerar liksom almanackstexterna hos Melander (1999) tidens nyttotänkande. Den hade tydliga föreskrivande drag och var uppställd i paragrafer, men hade en närmast talspråklig stil och tycks ha varit rätt spridd i landet (Wendt 1998, s. 110 f.). Mårdsjös studie understryker framför allt konstansen i genren: de förändringar som finns över tid är små (Mårdsjö 1998). 1700-talshandböckerna betonar sparsamhet i större omfattning än senare, vilket också var ett viktigt begrepp i tidens ekonomiska diskussion (se 2.4 nedan, s. 31).

1700-talets press uppmärksammas inom sakprosaprojektet främst med Byrmans diakrona undersökning av tidningsnotisens utveckling (Byrman 1998). Byrman har analyserat 316 notiser från 1700-talet, men hennes studie omfattar tiden ända fram till 1997. Byrman vill kartlägga innehåll, budskap, språk- och textmönster och att sätta utvecklingen i relation till samhälleliga förändringar. För 1700-talet talar hon om notisen som en nästan renodlad referatgenre.

Närmare den här avhandlingens fokus ligger en undersökning av den socialpolitiska diskursen i Sverige under 1700- och 1800-talet inom ramen för sakprosaprojektet (Svensson 1997 och 2001). Svensson studerar såväl författningstexter som några debatterande texter om fattigvårdsfrågan under 1700-talet. Svenssons ambition är att diskutera kopplingen mellan språkförändringar och samhällsförändringar med fattigvårdsdiskursen som exempel men han har också en stilhistorisk frågeställning som handlar om hur resonerande och argumenterande texter i offentligheten förändras över tid (Svensson 1997, s. 9 ff.) Också metodiskt har Svenssons undersökning likheter med denna avhandling, då den ansluter till den textorienterade diskursanalysen i Faircloughs tappning. Svensson bekräftar bilden av den stora variationen i 1700-talets texter. Författningstexterna innehåller visserligen en hel del kanslispråkliga

drag, men har också inbördes en stor variation. De debatterande texterna från 1700-talet förenas av ett empatiskt drag, har en ganska enkel syntax och talspråklig karaktär. Tonen är personlig, vilket verkar vara förenande för många genrer under 1700-talet (dock inte författningstexterna). Svensson kallar de tre debatterande texterna ”en privat variant av utredningsgenren” och konstaterar att det är en genre som inte blir långlivad i den formen (Svensson 1997, s. 72 resp. 2001, s. 440). Dessa tre texter är av samma slag som de som studeras i denna avhandling och som här skulle karaktäriseras som politiska pamfletter (jfr genrediskussionen i 2.5 nedan, s. 35).

De politiska pamfletterna under tryckfrihetstiden 1766–1772 undersöks av Gustafsson (1998) i vad som skulle kunna betraktas som en pilotstudie inför arbetet med denna avhandling. I studien görs en näranalys av fem politiska pamfletter med en metod som ansluter till Fairclough och till den analysgång som finns rekommenderad i Hellspong & Ledin (1997). Syftet är att diskutera stil, textnormer och genrekaraktär hos pamfletterna, men också att se hur texterna interagerar med det omgivande samhället. Gustafssons studie visar att de fem texterna har mycket olika karaktär. Där finns myndighets- och maktspråk, där finns saklig diskursiv framställning med didaktisk karaktär, dramatiska och roande texter, narrativa texter och appeller med starka moraliserande drag. Språk och stil varierar också, från nominal och komplex stil till verbal och enkel. Gustafsson konstaterar att variationen inte är oväntad och problematiserar genrediskussionen (se nedan i 2.5). Hon noterar också att brännbara frågor och personangrepp behandlas implicit och ser det som ett uttryck för rädsla för rättssak men också som en tradition som levt kvar sedan den tidigare censuren (Gustafsson 1998, s. 58).

I Gustafsson (2001a) utvecklas frågan om det finns en pamflettgenre, och Gustafsson drar slutsatsen att man med en genredefinition som lägger vikten vid verksamhets- och situationsanalys måste svara jakande på frågan – även om variationen i textmönster var stor. Vidare diskuteras skillnaden mellan två vanliga typer av pamfletter: de som rubricerats som *Tankar* respektive *Brev*. *Tankar* har ofta en mer explicit uttryckt sakfråga och tycks mer argumenterande (med *nytta* som viktigt argument). *Breven* opererar oftare med fiktiva avsändare och mottagare, leker med perspektiv och relationer och innehåller oftare implicit kritik, ironi eller satir.

En undersökning som bör nämnas här trots att den inte berör svenska texter är den ”sociotekstologiska” analys av en pamflett ifrån den norska tryckfrihetstiden (den s.k. Struenseetiden) som gjorts av Berge (1991). Analysen rör en text av samma typ som de som studeras hos Gustafsson (1998) och i denna avhandling. Berge tar upp olika textstrukturella sätt att hantera den ny-

uppkomna kommunikationssituationen (dvs. tryckfriheten) där färdiga normer och genrekonventioner ännu inte etablerats (Berge 1991, s. 138). Han diskuterar vilka funktioner som var konventionaliserade för de kommunikativa målen, liksom förhållandet mellan textstruktur och språklig variation i texten. Berges analys visar att olika normsystem blandas i en och samma text och ser texten som ett exempel på att den politiska offentligheten i brist på normer tvingades skapa nya strukturеringsprinciper.

Implicita strategier såsom ironi har i mycket liten utsträckning studerats i svenska 1700-talstexter. När det har gjorts handlar det nästan uteslutande om litteraturvetenskapliga undersökningar. En av de större studierna är Carlssons avhandling om Dalin och den politiska propagandan (Carlsson 1966). Här diskuteras den politiska publicistiken, särskilt Dalins texter, omkring år 1740 och sådant som genrer, motiv, allegorier och bildspråk tas upp. En annan studie finns i Burmans avhandling om Kellgren, där hon analyserat ett ironiskt tal (Burman 1988, s. 104). Burman utgår ifrån retoriken och ifrån Booths tankar om hur ironi etableras och upptäcks i texter (se 3.3.1 nedan, s. 55). Inom sakprosaforskningen diskuterar Gustafsson (2001b) ett ironiskt debattinlägg från 1809 och problematiserar tolkningen av ironi i historiska texter. Undersökningen handlar visserligen om denna avhandlings referensperiod, men utgör ändå en viktig bakgrund. Resonemanget fördjupas i Gustafsson (2007), där analysen av en ironisk text från 1769 leder fram till ett förslag till en enkel modell för analys av ironi i historiska texter.

Av intresse för denna avhandling är också Mattsons licentiatavhandling, som diskuterar den handskrivna smädeskriftslitteraturen under Gustaf III:s tid (Mattson 2006). Liksom Burman (1988) studerar hon de retoriska teknikerna för att smäda och ser likheter med frihetstidens politiska litteratur – framför allt är hon intresserad av retoriska grepp som allegorier, dialoger, samtal, fingerade brev och annan förställning. Här handlar det alltså inte om den politiska offentligheten, utan snarare om det subversiva motståndet, och avhandlingen har förutom det retoriska syftet också ett litteratursociologiskt och ett ideologikritiskt syfte.

Det finns alltså en hel del att förhålla sig till, även om förhållandevis lite forskning gjorts om svenska 1700-talstexter. Denna avhandling tar vid där sakprosaprojektet slutade, ökar vår kunskap om de politiska texterna från 1700-talet och försöker medvetet studera texterna inte bara som texter, utan som diskursiv praktik. I avhandlingen används angreppssätt som tidigare inte prövats på ett svenskt historiskt material i avsikt att förstå vad det innebär att se texterna som social handling i en viss kontext.

1.3 Avhandlingens disposition

I detta inledande kapitel har jag presenterat avhandlingens syfte och frågeställningar, liksom forskningsläget för studiet av svenska 1700-talstexter. I nästa kapitel, kapitel 2, ger jag en bakgrund för studiet av de politiska pamfletterna år 1769. Jag rör mig där från traditionen att debattera politik i skrift, till de mer specifika historiska förutsättningarna. Slutligen diskuterar jag i 2.5 vad det innebär att se de politiska pamfletterna som en diskursiv praktik.

I kapitel 3 redogör jag för mina teoretiska och metodologiska utgångspunkter. Jag presenterar relevanta delar av den kritiska diskursanalysen och introducerar de begrepp jag använder mig av i analysen av legitimering och delegitimering. I kapitlet presenteras också teorier om ironi, i avsikt att visa hur dessa kan inkorporeras i analysen. I 3.4 presenterar jag arbetsgången och motiverar några viktiga metodologiska val som gjorts.

Kapitel 4 och 5 utgör avhandlingens två stora resultatkapitel. Här presenteras analysen av 1769 års pamfletter. I kapitel 4 redovisas en huvudsakligen kvantitativ analys av hela materialet. Här presenteras, ofta med hjälp av tabeller, sådant som författare, teman i texterna, hänvisningar till andra texter, rubricering, framställningsformer etc. Kapitlet utgör en bakgrund men ger också utgångspunkter för urvalet av de tolv texter som sedan analyseras närmare. I kapitel 5 redovisas näranalyser av de tolv valda texterna. I 5.2 ges en presentation av varje enskild text och dess relevanta kontext. Presentationerna ger en viktig förståelse för debatten. 5.2 kan fungera som referens vid läsningen av de följande analyskapitlen, där de enskilda texterna inte presenteras närmare. Resultatet av analyserna av legitimerande och delegitimerande strategier i de tolv texterna redovisas i 5.3 och 5.4 och tabeller tas till hjälp för att illustrera de skillnader som finns mellan texter med olika funktioner. Analyserna innebär ett slags tväranalyser där texternas strategier jämförs och diskuteras, men de bygger på näranalyser av varje enskild text. I 5.5 beskriver jag de attityder till debatten som kommer till synes i hela materialet. I 5.6 ges slutligen en sammanfattning av resultaten i kapitel 4 och 5.

I kapitel 6 gör jag en utblick mot 1809–1810 års debatt. Efter presentationen av den historiska och diskursiva kontexten redovisar jag i 6.2 resultaten av en kvantitativ analys utförd på samma sätt som den i kapitel 4. Den presentation av de tolv utvalda texterna från 1809–1810 som görs i 6.3 kan på samma sätt som 5.2 ovan fungera som referens för de följande näranalyserna, vilka är utförda på samma sätt som i kapitel 5, men i begränsad omfattning.

I avhandlingens slutkapitel, kapitel 7, lyfter jag fram de viktigaste empiriska resultaten. Jag för också en diskussion om de metodologiska problem som

uppstått och om analysmetodens begränsningar och möjligheter. I avhandlingens bilaga finns de tabeller som lyfts ut ur framställningen (särskilt i kapitel 6) för att göra redovisningen smidigare.

2 Historisk och diskursiv kontext

I detta kapitel gör jag en beskrivning av den historiska bakgrunden och av den omedelbara diskursiva kontexten. I 2.1 ges en kort bakgrund till traditionen att debattera politik i skrift framför allt i ett svenskt sammanhang. I 2.2 tar jag upp regleringen av tryckt litteratur och censur. Den nya syn på politik och debatt som växte fram och som blev en förutsättning för såväl som en effekt av tryckfrihetens införande beskrivs i 2.3. I 2.4 redogör jag kort för de viktigaste frågorna i den politiska debatten under år 1769. Här får de frågor som sedan återkommer i avhandlingens analystexter ett större utrymme än andra frågor. 2.4 är alltså ett försök att skapa en förförståelse för de ämnen som debatteras och som det refereras till i analyserna. I 2.5 diskuteras pamfletternas genrekaraktär och begreppet *diskursiv praktik* introduceras och förklaras.

2.1 Traditionen att debattera politik i skrift

Svensson (1988) beskriver hur ett medeltida kommunikationsmönster som framför allt handlade om – ofta ineffektiv – kommunikation uppifrån (dvs. ett litet maktägande elitskikt som riktade sig med upplästa meddelanden till befolkningens flertal) under 1500–1600-talet genomgick stora förändringar. Tre samhällsinstitutioner inrättades som fick stor påverkan på informationsspridningen: censuren, postverket och kungörelsesystemet. Boktryckarkonsten hade gjorts tillgänglig i Sverige i början av 1500-talet, och gjorde det möjligt att nå en större läsarkrets – men så länge läskunnigheten var dålig fick den inte någon egentlig betydelse för samhällskommunikationen (Svensson 1988, s. 51).[2]

Under 1500–1600-talet var de tryckta genrerna begränsade till religiös litteratur, statliga skrivelser, vetenskap (läkeböcker, räkneläror etc.), historieskrivning, skönlitteratur, didaktisk litteratur (skolböcker, lanthushållningsläror etc.) och periodika (t.ex. *Ordinari Post Tijdender* 1645) (Svensson 1988, s. 52 ff.). Tryckta skrifter med (vad vi idag betraktar som) politiskt innehåll förekom, men i mycket begränsad omfattning. Det första politiska flygbladet trycktes i Sverige på svenska år 1606 (Holmberg 2000, s. 27). Moraliska och ekonomiska tidskrifter som försökte skapa opinion för sin sak fick dock genomslag först på 1730-talet (Holmberg 2000, s. 71).

[2] Jfr också Svenssons genomgång av Habermas teori om offentlighetens förändring (Svensson 1993, s. 17 ff.).

Det är egentligen inte förrän i början av 1700-talet, med enväldets fall 1719, som början till en politisk offentlighet uppstår i Sverige. Under frihetstiden vaknar en känsla av att politik är en gemensam angelägenhet, och en politisk debatt på svenska uppstår, som ökar alltmer i omfattning.[3] Visst hade det, som nämnts ovan, tidigare funnits exempel på politiska debattinlägg. Men de flesta texter som skrevs om politik var teoretiska texter på latin som skrevs vid universiteten. Undervisningen i politik var framför allt utformad som furstespeglar – skolor för dem som hade den reella makten. Detta visas också av själva ordet *politik,* som i det svenska 1600-talet snarast betecknar själva styrandet och då ofta får en negativ innebörd, dvs. 'slughet' (Lindberg 2006, s. 49 ff.; jfr *SAOB*, vars första belägg är från 1680 men där den negativa innebörden ej kunnat beläggas så tidigt).

Inte förrän i den sista radikalare fasen av frihetstiden, under den sex år långa perioden av tryckfrihet 1766–1772, fick svenskan som politiskt språk och alltså den politiska debatten på svenska sitt riktiga genombrott. Före denna period var riskerna med att debattera politik offentligt och i skrift stora. Hårda domar för misshagliga skrifter utmättes, t.ex. spöstraff, tortyr, dödsdomar, gatlopp, livstids fängelse (se Åhlén 1986, s. 74 f.). I handskrivna pamfletter som spreds mellan personer eller smugglades in i tidningarna och på anslag som sattes upp på offentliga platser på natten formulerades politiska inlägg. Också detta var en mycket farlig syssla, och höga belöningar utfästes till angivare som kunde avslöja författarna.

I den mån politiska texter kom att tryckas före 1766 tog de oftare formen av allegorier och fick litterär gestaltning. Ofta anförs Dalins *Sagan om Hästen* (1740) som en mönsterbildande text (jfr Carlsson 1966, s. 113 ff.). Helt klart är att den allegoriska form som fanns i Dalins *Sagan om Hästen,* och också stundtals i *Argus,* förekom i fler skrifter under denna tid. Detta har förmodligen sin förklaring i censurreglerna, men också i den tradition av politiska allegoriska framställningar som importerats ifrån andra delar av Europa, särskilt England och Frankrike. Hemliga och förbjudna texter och politiska pamfletter hade redan i 1500- och 1600-talens Europa använt sig av fantasifulla pseudonymer, skrivits i form av fabler eller använt olika allegoriska tekniker, t.ex. förklätts till skildringar av historiska skeenden (Briggs & Burke 2005, s. 53 f.). Många av de mönster som återfinns i frihetstidens svenska pamfletter går också att hitta tidigare i de engelska pamfletterna (samtal och brevform t.ex.; jfr Claridge 2000).

[3] Jfr Lindberg 2006, s. 30, som noterar att mängden opinionsbildande texter tog fart under 1740-talet.

2.2 Förutsättningar för trycket

Fram till den första tryckfrihetsförordningen 1766 rådde censur. Ett censorsämbete inrättades 1684. Det fanns dock en möjlighet att få regimkritiska skrifter tryckta: att låta trycka dem utomlands och smuggla in dem. Detta skedde särskilt vid riksdagar och större politiska händelser. Censorerna, som ursprungligen arbetade för kungens räkning, försökte kontrollera och stävja de allt vanligare småskrifterna som dök upp under 1700-talet. Detta innebar t.ex. att känsliga politiska frågor knappast gick att diskutera annat än mycket underförstått, ofta i allegorisk form (jfr ovan). Från år 1746 innehades censorsämbetet av Niclas von Oelreich. Denne fick år 1755 i uppdrag att ge ut hattpartiets första politiska tidskrift, *En Ärlig Swensk* (1755–56).[4] Några andra politiska alster släpptes inte igenom. Den enskilda censorn kom under frihetstiden alltmer att få ett slags utgivaransvar, och hans *imprimatur*, dvs. trycktillstånd och censors namn, innebar att han tog ansvar för textens innehåll och form.[5] För Oelreich var censuren något positivt, och han såg sig som en gynnare av politisk debatt (se Vegesack 1995, s. 16 ff., jfr även Oscarsson 2000, s. 139 f.).

Under riksdagarna blev den politiska diskussionen alltid intensivare. Under riksdagen 1760–1762 kom i praktiken två censorer att verka (Oelreich och Wilde) som vardera representerade olika politiska läger. I själva verket ledde det till större frihet eftersom den ena censorn godkände vad den andra censurerade, och diskussionen under riksdagen kom att fokusera en hel del på frågan om tryckfrihet. Men inte förrän under riksdagen 1765–1766 kom tryckfrihetsfrågan verkligen upp på dagordningen. Tre olika förslag till en ny tryckfrihetsförordning presenterades och en av förslagsställarna, Anders Chydenius, var med vid utarbetandet av förordningen. Den nya förordningen 2/12 1766 innebar att förhandscensuren avskaffades, men att konsistorierna, dvs. domkapitlen, skulle utöva censur över teologiska arbeten. Förbjudna var dock fortfarande yttranden som stred mot grundlagen eller som smädade kungen, kungafamiljen, ständerna, ämbetsmän eller enskilda personer. Importerade skrifter skulle kontrolleras av kanslikollegium. Full tryckfrihet var det

[4] Hattpartiets syfte med tidskriften var särskilt att motarbeta kungens och hovpartiets anspråk på mer makt och försvara den rådande författningen såsom det naturliga (se Oscarsson 2000, s. 139).

[5] Åhlén betonar dock att censor under frihetstiden var ”infamt påpassad av sina överordnade” och alltid måste se till att hålla sig väl med det regerande partiet (Åhlén 1986, s. 73).

alltså inte. Straffet för brott mot förordningen var också hårt, böter med 300 daler silvermynt.[6]

Enligt den nya tryckfrihetsförordningen var författaren ansvarig inför lagen. Eftersom skrifterna oftast var anonyma bestämde man att boktryckaren skulle vara skyldig att uppvisa en vidimerad namnsedel från författaren vid ett tryckfrihetsmål, men bara om skuld kunde bevisas. Åtal mot skrifter skulle väckas av justitiekanslern, men enskilda personer hade också rätt att väcka åtal (dock riskerade man att få betala höga böter om åtalet visade sig vara omotiverat).

Den avskaffade censuren och införandet av tryckfrihetsförordningen ledde till att allt fler skrifter gavs ut. Antalet boktryckare ökade också. Bennich-Björkman, som undersökt tryckeriernas verksamhet under tryckfrihetstiden betonar att den del av tryckfrihetsförordningen som var mest banbrytande var etablerandet av offentlighetsprincipen (Bennich-Björkman 2003, s. 290). Man fick rätt att begära ut handlingar från offentliga institutioner mot att man lät trycka dem (*TF 1766*, §§ 6-11, jfr Bennich-Björkman 2003, s. 308 resp. Burius 1984, s. 330). Medborgaren fick alltså rätt att inte bara trycka sina egna alster, utan också ”att offentliggöra både rådets, ämbetsverkens och riksdagens handlingar och protokoll utom i hemliga ministeriella ärenden” (Lagerroth 1915, s. 592). [7] I den period av intensiv partistrid som tryckfrihetstiden var blev tryckandet av handlingar en del av den politiska maktstriden (Bennich-Björkman 2003, s. 308 ff.).

Den nya tryckfriheten var inte enbart till glädje; det uppstod en metadebatt i tiden om tillåtna skrivsätt och tolkningar av tryckfrihetsförordningen. Det fördes känsliga diskussioner om förändringar i statskick och privilegier, och det fanns många som ville begränsa möjligheterna att debattera dessa frågor i skrift. Det förekom också en hel del smädande skrifter, vilket ofta uppmärksammas i beskrivningar av tiden:

> På det hela taget måste sägas att så gott som alla ansvarskännande fick anledning att hysa oro för följderna av den nyinförda tryckfriheten. Mössorna som segrande parti lät samvetslösa hejdukar ösa smädelser över det svagare hattpartiet, hattarna begagnade i mån av förmåga samma vapen för

[6] Tre månader efter tryckfrihetsförordningens stadfästelse utfärdades också en kunglig kungörelse som varnar för kritik av tidigare riksdagars arbete och uppmanar till angiveri, se Åhlén 1986, s. 105.

[7] ”[…] dock at ej någon må belastas at utlösa och trycka mer af alt detta, antingen in extenso eller uti sammandrag såsom en species facti, än han det sjelf äskar och för nödigt finner, och hwilket, uppå anmälan derom, genast bör utlemnas til en hwar som sig derom anmäler, wid answar som uti nästföljande § sägs” (*TF 1766*, § 6)

> att avhåna mössornas politiska missgrepp – och till slut var alla parter missnöjda. (Åhlén 1986, s. 104)[8]

Den allt hetsigare debatten under tryckfrihetstiden gjorde att Gustav III vid sitt maktövertagande fick en hel del stöd för att tygla debatten. Visserligen tillträdde han med ambitionen att såsom upplyst monark bevara tryckfriheten. I en kungörelse från samma år, 1772, förbjöds allt smädande av ”de förra partier” (*Kungörelse 24/8 1772*). Till en början rådde osäkerhet om tryckfriheten, men i den nya tryckfrihetsförordningen 1774 inskränktes tryckfriheten kraftigt. Dödsstraff infördes för vissa tryckfrihetsbrott och boktryckarna blev ansvariga för innehållet, istället för som tidigare författarna. Detta var ett effektivt medel för att stävja ofördelaktigt tryck. Den nya lagen förbjöd också ”otjänligt, bittert, förklenligt och missfirmande skrivsätt” vilket gav utrymme för godtycke (se Vegesack, 1995, s. 74, jfr också Nyman 1988, s. 20, där en tydlig översikt visar hur lagstiftningen skärptes alltmer mellan 1772 och 1785).

2.3 En ny syn på politik och debatt

Skolor inrättades, läskunnigheten ökade och borgarklassen fick allt större betydelse under 1700-talet. Det nya borgerliga skiktet av ämbetsmän, läkare, präster, akademiker, industriidkare och handelsmän bildade nu en ny läsande publik. Under 1700-talet växte också låneverksamhet fram, inte bara på bibliotek men också hos bokhandlarna. Så visar Björkman att Salvius på 1750-talet började låna ut böcker i sin bokhandel (Björkman 1992, s. 74). I Göteborg fanns ett offentligt bibliotek där det på 1760-talet gjordes ansträngningar för att nå ut till en större del av stadens invånare (se Lext 1950, s. 190). Det vanligaste tycks dock ha varit att låna böcker av varandra.

Den läsande delen av befolkningen ökade och alltfler ville vara med och ta del av det som skedde i samhället. Samtidigt vann naturrättsliga föreställningar mark under 1700-talet. Den nya samhällstolkningen innebar att folket sågs som en källa till makten, dvs. det var folket som gett de styrande deras makt. Detta innebar att överheten skulle vara bunden att se till folkets behov och att folket skulle ha kraft att påverka samhällsstyret (se Nordin 2000, s. 334). Så ersattes termen *undersåte* med termen *medborgare*. Medborgarnas fostran blev

[8] Smädandet och den hetsiga tonen har ofta uppmärksammats på bekostnad av den sakliga debatt som också fanns, vilket jag återkommer till nedan. Oscarsson menar att senare tiders ofta svepande negativa värderingar av debatten, som beskrivs som ett slags smädeskrivandets paradis, är ”ett utslag av en sorts historisk romantik” (Oscarsson 2007, s. 57).

också en viktig punkt på agendan. Och borgarklassen kom successivt att skaffa sig mer inflytande.

Ständernas frihet och suveränitet hade lagfästs redan 1719 då riksdagen fick större makt än tidigare. Trots att kungamakten fortfarande var stark kan man ändå tala om någon form av konstitutionalism, ett parlamentariskt system med partier, maktväxling och ett relativt stort medborgarinflytande (Lindberg 2003, s. 13). Det partiväsende som växte fram under frihetstiden var primitivt, men också unikt i europeisk historia (Vegesack 1995, s. 47, jfr Metcalf 1977). Dessa förändringar medförde också ett nytt intresse hos medborgarna för att vara med och påverka politiken.

För den enskilde hade under tidigare sekler funnits möjligheten att skriva suppliker riktade till kungen och sedan 1680 även till riksdagen (Svensson 1988, s. 73). Men med riksdagens starkare makt och de enskilda riksdagsmännens större inflytande över politiken uppstod en ny möjlighet att påverka: genom direkt kontakt med traktens riksdagsledamöter (vilket också speglas i ett vanligt textmönster för politisk debatt under hela 1700-talet, brevet från en lantbo till en riksdagsman i staden).

Under riksdagarna samlades politiker från Sveriges olika landsändar vanligen i Stockholm.[9] Politik kom att diskuteras inte bara i riksdagens debatter – där också en form för politisk debatt i skrift uppstod med upplästa memorial etc., vilka sedan kunde tryckas och göras offentliga för den läsande allmänheten. Diskussionen fördes också vidare i kaffehus och på diskussionsklubbar.[10]

Uppkomsten av ett partiväsende och kampen om makten mellan mössor och hattar var bidragande till den ökade politiska debatten i skrift (Svensson 1988, s. 72). Intresset för att läsa om politik i tidningar och andra skrifter ökade, men under första halvan av 1700-talet var alltså begränsningarna i tryckfriheten ett stort hinder för en öppen debatt i skrift (se ovan).

Med de nya tryckfrihetsreglerna 1766 behövdes inte längre något imprimatur (se 2.2. ovan) för att ge ut en skrift, och som tidigare konstaterats ledde detta till en fullkomlig explosion av skrifter (se Gustafsson 1998, s. 20). Bara under åren 1769–1770 gavs det uppskattningsvis ut 400 pamfletter (jfr också Vegesack 1995, s. 41 f.).

Vi kan bara gissa hur stor läsekrets pamfletterna verkligen hade. Peterson (1984, s. 42) menar att pamfletterna i en debatt om överflödsförordningen berörde ”en mycket liten del av befolkningen, ett toppskikt som antagligen kan räknas i hundratal”. Att skribenterna och i viss mån läsarna tillhörde ett elit-

[9] Men vissa riksdagar förlades av olika skäl (såsom oroligheter) till andra orter. 1769 års riksdag inleddes i Norrköping men flyttades sedan till Stockholm.
[10] För en genomgång av kaffehusens betydelse se Nyman 1988, s. 84–88.

skikt i samhället är det knappast någon tvekan om. Men det finns fakta som tyder på att broschyrerna lästes av fler än så. Sylwan menar att upplagorna skiljer sig åt efter karaktären på broschyren: En sakligt debatterande text kunde tryckas i upp till 500 exemplar – mer publikfriande texter i flera tusen (Sylwan 1896, not s. 463, jfr Gustafsson 1998).

Den politiska debatten skedde i riksdag, på diskussionsklubbar, i småskrifter och i tidskrifter (se även Skuncke, s. 264 ff.). Översikter över tryckfrihetstiden ger ofta intryck av att debatten dominerades av smädande och partistrider (jfr ovan 2.2). Detta är dock inte helt rättvisande. En hel del av texterna präglas av det rationella ideal som fanns i de olika vetenskapliga sammanslutningarna (jfr Hallberg 2003, s. 146). Jag återkommer nedan till utformningen av de pamfletter som är denna undersöknings fokus, men jag vill ändå redan här nämna det faktum att nya texttyper i brytningstider också ofta uppvisar heterogena mönster och skiftande föreställningar om hur de ska utformas. I brist på konventioner får man ta de mönster som finns tillgängliga, och typiskt för tidens debattexter är att de lånar mönster från vetenskaplig framställning, litterära genrer, formella och informella brev, myndighetstext etc. (jfr nedan 2.5; se även Gustafsson 1998).

Den arena för politisk offentlighet som uppstod framför allt under tryckfrihetstiden 1766–1772 innebar att en ny ideologisk och moralisk vokabulär kom att bli en del av den offentliga politiska diskursen. Hallberg menar att föreställningen om att en offentlig sfär uppstod mellan 1809 och 1832 bör revideras. I sin undersökning av historieskrivning som ett politiskt instrument visar han att de många inläggen i offentliga medier redan under tryckfrihetstiden var politiska och mycket radikala (Hallberg 2003, s. 284). Hans slutsats är att en välutvecklad offentlig sfär fanns redan 1772 och att den framför allt hade utvecklats under de intensiva åren av politisk debatt 1769–1772.

2.4 Om tiden och frågorna 1769

I slutet av frihetstiden, under tryckfrihetstiden, var den politiska debatten alltså intensiv. Och som intensivast rent kvantitativt var den år 1769 (se Gustafsson 1998, s. 20). Jag redogör här kortfattat för hur den politiska situationen såg ut. Därefter går jag igenom de viktigaste frågorna i den politiska diskussionen år 1769, och jag fördjupar mig i de frågor som berörs i de pamfletter som analyseras (jfr kapitel 5 nedan).

Frihetstidens författning (1719–1720) ansågs av sin tid som ett mästerverk. Också teoretiker som Voltaire och Rousseau såg Sveriges författning som

en enastående garant för friheten. Författningarna hade etablerat en maktfördelning som ökat makten hos riksdagen och rådet på bekostnad av kungens (jfr ovan 2.3). Partiväsendet utvecklades under hela frihetstiden och efter 1765 sågs partierna snarast som ett nödvändigt inslag i det politiska livet (Roberts 1995, s. 242). De stundtals bittra striderna mellan partierna genererade dock under hela perioden också ett motstånd mot partiväsendet som sådant.

Diskussionen vid riksdagen 1769 kom att innehålla såväl diskussioner om författningen som partistrider. Låt oss först se på den period som närmast föregick denna riksdag.

Efter en lång period av hattdominans lyckades mössorna ta över makten från hattarna vid den riksdag (1765–1766) som kommit att bli kallad för ”reduktionsriksdagen”. Hattväldets politik, som kännetecknades av en expansiv bank- och penningpolitik, hade lett till inflation. Herlitz ser detta som den viktigaste orsaken till att hattarna förlorade makten vid riksdagen 1765–1766 (Herlitz 2003, s. 131). Mössornas uppgift blev att spara för att få landets ekonomi på fötter. Riksdagen 1765–1766 innebar också en uppgörelse med och bestraffning av alla som ansågs vara delaktiga i att driva landets ekonomi i botten. Mössorna drog in ämbeten, sänkte pensioner, gjorde räfster mot växelkontoren[11] och sparade i försvaret. Den allmänna åtstramningen av ekonomin var mediciner som ledde till stort missnöje (Roberts 1995, s. 223 ff.). Riksbanken stängdes för lån, man försökte sig på en revalvering, och man införde strikta förbud mot överflöd. Överflödsförordningen innebar förbud av allt som betraktades som lyxkonsumtion. Importvaror ansågs vara slöseri med landets resurser. Sylt som inte var tillverkad av svensk frukt var olaglig, tobaksanvändning krävde licens, klädedräkten reglerades, hårfrisörer, franska guvernanter och livréklädda betjänter förbjöds (se också Peterson 1984 för en översikt av debatten kring överflödsförordningen).

Effekterna av mössornas sparpolitik drabbade både näringslivet och enskilda medborgare. Järnexporten sjönk drastiskt p.g.a. revalveringen, kopparbruk fick stängas, många gick i konkurs. Innan några goda effekter av sparpolitiken egentligen hunnit visa sig, drevs en ny riksdag och ett maktskifte fram (jfr Roberts 1995, s. 239).

Riksdagen 1769 tvingades fram av hattarna genom intriger: Rådet hade hösten 1768, utan att i förväg underrätta kungen, utformat en varning till medborgarna och undertecknat med den kungliga namnstämpeln. Hattarna intrigerade då med kungen och lovade denne mer makt om han arbetade för

[11] Växelkontor var kontor som inrättats 1747 för att sälja växlar till utlandet för underpris för att således stabilisera växelkursen. Det misslyckades dock, och 1761 avvecklades kontoren. Mössregeringen gjorde 1765 en räfst mot kontoren, dvs. ställde de ansvariga till svars.

deras sak och krävde att riksdagen inkallades. När kungens krav på att riksdagen skulle inkallas inte beaktades, vägrade denne regera. Rådet försökte tvinga ämbetsverken att utföra deras order, men dessa vägrade. Till slut fick rådet ge vika och kalla in riksdagen. I april 1769 möttes riksdagen. Hattpartiet hade arbetat intensivt för att få stöd (se Metcalf 1981, s. 42) och lyckades vid riksdagens början återta makten från mösspartiet; hattarna fick kontroll över alla de fyra stånden.

Låt oss se på de frågor som diskuterades under riksdagen. Två radikala förslag som gällde maktfördelningen förelåg vid riksdagens början. Det ena, som snarast var ett försök att infria löftena till kungen, ville utöka kungens makt (se Lagerroth 1915, s. 616). Detta förslag kom emellertid aldrig att behandlas då det ansågs för kontroversiellt. Det andra (av bl.a. Schönberg) ville återställa frihetstidens författning till den situation som rådde vid periodens början (Vegesack 1995, s. 50; se även Lagerroth 1915, s. 616). Riksdagen kom att präglas av diskussioner om författningen, trots att detta var ett känsligt ämne och trots att kritik av denna inte var tillåten i skrift. Diskussionen kom att handla om författningen som ett fördrag mellan kung och ständer, och om vikten av att skilja mellan lagstiftande och verkställande makt. Den Montesquieuska maktdelningsläran var inspiration för flera av de politiska debattörerna. [12] Det fanns ett starkt motstånd mot förslaget att återställa författningen till dess ursprungliga ”simplicitet”. Detta motstånd såg de konstitutionella förändringarna under 1700-talet och ständernas ökande makt som en positiv utveckling och en garant mot despotism och envälde. Man diskuterade också om man skulle införa en säkerhetsakt, som skulle garantera den personliga säkerheten och hindra riksdagen från att lägga sig i den utövande, dvs. lagskipande makten. Detta var ett förslag från hattarna, som dock aldrig fick genomslag (se analyserna i 5.2.1–5.2.5 nedan).

Under riksdagen (liksom under föregående period) diskuterades flera viktiga ekonomiska och sociopolitiska frågor. En sådan viktig fråga var myntordningen. Ämnet debatterades intensivt under hela 1760-talet. I det undersökta materialet tas växelkurs, mynt och sedlar upp i inte mindre än 48 texter, dvs. i en dryg tredjedel av texterna från år 1769 (jfr 4.2 nedan, se även analyserna i 5.2.6–5.2.9). Medan hattpolitikerna oftast använde sig av handelsbalansläran och förklarade valutakrisen med skulderna i utlandet, så menade Anders Nordencrantz, som var drivande i mössornas deflationspolitik, att sedelmängden i riket var orsak till valutaraset. Under riksdagen 1769 diskuterades åtgärder i

[12] Montesquieus maktdelningslära formuleras i *De l'esprit des lois* 'Lagarnas anda' (1748), och den innebär att verkställande, lagstiftande och dömande makt delas upp på tre oberoende organ: kung, parlament och domstolsväsende. Avsikten är att säkra den medborgerliga friheten.

själva myntordningen som skulle stabilisera växelkursen och häva den ekonomiska krisen.

Historien om Sveriges myntordningar är komplicerad, och var det också för den tidens skribenter: många av pamfletterna i ämnet ägnade stor möda åt att förklara hur det fungerade. Sverige hade sedan 1745 i praktiken en pappersmyntfot, eftersom banken hade stängts för inlösen av sedlar (dvs. det gick inte att få ut kopparplåtar vid inlösen av sedlar). Sedlarna godtogs dock som betalning för skatter och avgifter. Banksedlarna kom att stå för pengar som användes endast som ”räknepengar”, dvs. daler silvermynt och daler kopparmynt, och tunnor guld. Man kunde tala om verkliga/slagna mynt som bestod av en fastställd vikt och finhet i metallen. Hit hör riksdalern. Men man talade också om räknepengar, som inte hade en fastslagen vikt och finhet. De var snarast ett räknesätt. Eftersom metallmynten slogs med olika vikt och finhet ändrades hela tiden det reella värdet av myntet, och detta drabbade i synnerhet daler kopparmyntet (Herlitz 2003, s. 134 f.).

Tidens ekonomiska debatt var präglad av de merkantilistiska idéströmningarna. Detta kommer till uttryck både i myntdiskussionen och i överflödsdiskussionerna, liksom i de mer allmän-ekonomiska skrifterna. Den svenska merkantilistiska traditionen fokuserade ofta på att slippa importera, dvs. att undvika en negativ handelsbalans (Magnusson 2003, s. 31). En annan viktig tanke i tiden var kvantitetsteorin, vars poäng var att pengars värde motsvarades av det man kan få för dem. Kvantitetsteorin, som sägs ha förts fram i Sverige av Christiernin, har betraktats som en replik till merkantilismen (jfr Herlitz 2003, s. 135–137).

En fråga som diskuterades livligt under 1769 års riksdag var frågan om brännvinet. Denna fråga kopplades samman med diskussionen om hur nöden i landet skulle avhjälpas – röster om brännvinets onyttighet varvades med röster om brännvinets nytta i lanthushållningen. Hattarna förespråkade ett brännvinsförbud, men bland mössorna i borgar- och bondestånden fanns ett starkt motstånd emot detta (se analysen i 5.2.12 nedan).

En diskussion som förekom under hela 1700-talet och också under denna riksdag var frågan om hur man skulle bota folkbristen i landet. År 1749 grundades tabellverket, och man genomförde en första systematisk folkräkning, vilken gav ett nedslående resultat: befolkningen var inte alls så stor som man hade hoppats. De merkantilistiska lärorna betonade nyttan av en stor och växande folkmängd. Många människor skulle skapa större behov och driva fram fler näringar, vilket skulle åstadkomma välstånd i landet. Man såg också folkbristen som ett ”nationellt handikapp” som riskerade att göra landet utsatt för fientliga anfall, och de exakta siffrorna hemlighölls (Vegesack 1995, s. 31

f.). Där fanns en djupt rotad föreställning om att utvandring var den främsta orsaken till folkbristen, och 1768 skärpte man straffen för obemedlade som avvek från sina arbetsplatser och lämnade landet (Vegesack s. 52; jfr analysen i 5.2.10 nedan).[13]

Den politiska debatten 1769 behandlade många fler frågor i vitt skilda ämnen. En översikt av vilka ämnen som diskuterades i pamfletter görs vidare i 4.2 nedan. Man kan avslutningsvis konstatera att debatten om själva debatten, och om vad som borde vara tillåtet resp. förbjudet att säga, var livlig. Under året förekom också ett antal tryckfrihetsmål, av vilka några kommer att beröras i denna undersökning.

2.5 Debatt i pamflett: diskursiv praktik eller genre med specifika drag?

Som redan konstaterats försiggick tidens politiska debatt muntligt på olika diskussionsklubbar och kaffehus, men också skriftligt i tidskrifter och i pamfletter. Tryckfriheten åstadkom en kraftig ökning både av tidskrifter och av pamfletter, men inte av böcker, vilket Vegesack förklarar med att boktryckarna saknade rätt att sälja inbundna böcker (det fick endast bokbindarna göra) och därför inte kunde finansiera tryckningen (Vegesack 1995, s. 40 f.).

Här ska endast den debatt som försiggick i pamfletter beaktas. Den debatt som förekom parallellt i tidskrifterna hade naturligtvis likheter med pamfletterna, men formatet inbjöd till kortare texter och texterna i tidskrifterna präglades sannolikt mer av dess utgivare än pamfletterna, som istället innebar en möjlighet för den enskilde att uttrycka sig efter eget behag.

Vad är då egentligen en pamflett? Ordet *pamflett* är belagt första gången i svenskan år 1775. Det är inlånat av engelskans *pamphlet*, dvs. 'litet häfte, broschyr'.[14] Under den period som undersöks i denna avhandling användes istället uttryck som *skrift, ströskrift, broschyr, paskill*. (Ordet *paskill* tycks dock ha starkare betoning av satir eller smädande.) Dessa uttryck förekommer parallellt. Det är framför allt senare tiders press- och litteraturhistoriker som talat om *pamfletter*.

Definitionen i SAOB har förhållandevis stor räckvidd:

[13] Föreställningarna om folkbrist orsakad av utvandring visade sig emellertid vara felaktig och berodde på felaktigheter i grunddata. Jfr Lundström 1999, s. 11.
[14] Det engelska ordet *pamphlets* används också som citatord i en skrift av Helsingius från 1769 (51).

> broschyr l. flygskrift (äv. större l. mindre bok o. d.) innehållande skarpa o. ofta smädliga l. äreröriga angrepp (ofta på företrädare för en viss mening l. på maktägare o. d.), smädeskrift, nidskrift; förr äv. med mera neutral bet.: ströskrift; småskrift; broschyr. (SAOB P:105)

I denna studie är det den sista mer neutrala betydelsen i definitionen ovan som avses. De ämnen som diskuteras i pamfletterna kan vara mycket skiftande, men här kommer endast *politiska* (och politisk-ekonomiska) pamfletter att avses – den genrediskussion som berörs nedan rör alltså endast texter som kan betraktas som inlägg i en politisk debatt.

Pamflettmaterialet, även det som endast rör politiska och ekonomiska skrifter, är mångskiftande och heterogent. Därför kan man fråga sig om det alls är möjligt eller fruktbart att tala om politiska pamfletter som en genre (jfr Gustafsson 1998, s. 55 f.; se äv. Ledin 1999, s. 29 f.). Gustafsson (1998) diskuterar detta och tar som utgångspunkt Ledins kriterier för genre (Ledin 1996, s. 29 ff., jfr också Ledin 1995, s. 46 ff.). Ledin lägger tonvikten på den sociala praktiken och språkbrukarnas egen uppfattning om vad som kan ses som en genre. Man kan konstatera att texterna, de politiska pamfletterna, hörde hemma i en förhållandevis ny social process där människor skrev och läste politiska texter i pamflettform. Trots att texterna har mycket varierande utformning, med olika språkbruk och tonläge, olika sätt att argumentera och olika val av disposition, finns ett gemensamt förpackningsformat: texterna är genomgående utgivna i kvartoform.[15] Möjligen finns det ett förenande drag till: ett värderande, subjektivt drag (jfr Gustafsson 2001a, s. 388). Det saknades visserligen en samlande term, men det verkar ändå ha funnits en uppfattning i samtiden om pamflettskrivande som en särskild verksamhet, liksom pamflettläsande. Man får stöd för att texterna uppfattades som tillhörande en specifik genre i de metatextuella diskussioner som finns, i recensioner av och kommentarer till andra skrifter. Det fanns en diskussion i tiden om hur skrifterna borde se ut eller hur de inte skulle se ut (jfr kapitel 5.5 och 6.5 nedan). Det är därför motiverat att tala om pamfletterna som en genre.

Gustafsson (2001a) argumenterar för att man skulle kunna kalla de pamfletter som är renodlade smädeskrifter en *subgenre* till politiska pamfletter – en subgenre som genom historiens lopp kom att skiljas ut till en egen men illa ansedd genre i den nya politiska offentlighet som ställde krav på förnuft och saklighet (medan andra delar av den politiska debatten i pamfletter snarare

[15] Kvartoformat innebär att skrifterna är 25–35 cm höga, men har ursprungligen att göra med antal vikningar av ett ark (två vikningar av arket ger fyra blad). 1809–1810 var texterna istället tryckta i oktavformat, dvs. <25 cm höga (urpsrungligen tre vikningar av arket).

flyttar in i tidningarna). I den offentlighet som tryckfrihetstiden innebar hade detta ännu inte skett, och saklighet och smädande blandas i samma debatt men stundtals också i samma text. Berge diskuterar ett liknande fenomen i dansk-norsk offentlighet, och menar att det efter den dansk-norska tryckfriheten kom att etableras ”mekanismer der en sørget for at de folkelige framstillingsformer som vi finner så mange av i skrivefrihetslitteraturen, utelukkes fra det sosiale feltet offentlig mening” (Berge 1998, s. 155).

Den variation man ser i pamfletternas utformning är inte oväntad: allmänt accepterade normhierarkier hade ännu inte utvecklats eftersom det kommunikativa målet var nytt. Nya författargrupper deltog, och anonymitetsskyddet tillät författarna att skriva om de flesta ämnen (jfr Berge 1991, s. 143 f.). Den heterogenitet vi ser beror alltså delvis på det nya i att allt fler medborgare kunde debattera politik i skrift på svenska. Men variationen i textutformning kan också ses i andra genrer vid denna tid. Gunnarsson konstaterar att det även inom ett så snävt fält som vetenskaplig text inte går att finna något underliggande textmönster under 1700-talet (Gunnarsson 1987, s. 167).

Grunden för att se pamfletten som en genre ligger alltså snarare i ett slags ”situations- och verksamhetsanalys” än i de kriterier som traditionellt brukar användas i genreteorier, såsom textuella eller kompositionella drag (se även Ledin & Selander 2003, s. 110 f.). Denna situations- och verksamhetsanalys tycks ha ett högre förklaringsvärde än de textuella, språkliga dragen, som i en tid utan etablerade normer för olika sakprosatyper uppvisar stor variation.

Men kanske är det trots allt mer fruktbart att diskutera de politiska pamfletterna som en *diskursiv praktik*. Det som gör denna praktik *diskursiv* är att den har språklig form, i tal eller text.[16] Faircloughs användning av begreppet involverar de processer som styr textproduktion, distribution och tolkning. Att analysera texter som diskursiv praktik innebär alltså att man studerar dessa processer, som också är sammanlänkade med de ekonomiska, politiska och institutionella förutsättningarna för praktiken. Detta kan man inte bara komma åt genom att analysera själva texten, som istället kan ses som spår av och ”utlösare” av dessa processer (Fairclough 1992, s. 71 f.). I Faircloughs teori blir *intertextualitet* en analyskategori som länkar texten till andra textresurser och sociala resurser. Fairclough skiljer mellan *manifest intertextualitet*, när texter öppet hänvisar till andra texter, och *interdiskursivitet*, som handlar om

[16] Begreppet diskursiv praktik används också hos Foucault, men tycks där snarare avse ett mer abstrakt system av regler än den faktiska praktiken. Fairclough invänder mot denna begreppsanvändning och förklarar: ”By ’practice’ I mean real instances of people doing or saying or writing things.” (Fairclough 1992, s. 57) I kritiken av Foucault pekar Fairclough också på att en syn på diskursiva praktiker som utgår ifrån strukturerna istället för bruket får svårt att förklara förändringar (ibid., s. 58).

hur texter använder sig av konventioner för en viss typ av diskurs (se Fairclough 1992, s. 124 ff.).[17]

En *diskursiv händelse*, dvs. en instans av diskurs, t.ex. en pamflett, är på samma gång en text, en instans av diskursiv praktik och en instans av en social praktik (Fairclough 1992, s. 4). Att se de politiska pamfletterna som diskursiv praktik innebär alltså att perspektivet vidgas från att bara handla om texten och också kommer att omfatta produktion, distribution och tolkning.

Den diskursiva praktiken fungerar enligt Fairclough konstituerande på olika sätt, både konventionellt och kreativt. Dels reproduceras samhället som det är (dess sociala identiteter, relationer, kunskapssystem etc.), dels medverkar den diskursiva praktiken till att förändra samhället (jfr Fairclough 1992, s. 64 f.); det finns en förändrande kraft i den diskursiva praktikens kreativitet. Samtidigt är den diskursiva praktiken styrd och begränsad av den sociala praktiken och de maktförhållanden och strukturer som råder i denna (Fairclough 1992, s. 66).

Om man vill undersöka de politiska pamfletterna som en diskursiv praktik blir det alltså viktigt att se dem som texter som produceras på ett visst sätt i en viss kontext. Här vet vi till exempel att författarna oftast var anonyma, att de ibland skrev texter på uppdrag och ibland på eget initiativ. Vi vet att de allra flesta pamfletter trycktes på tryckerier i Stockholm (jfr 4.3 nedan). Det blir också viktigt att se hur pamfletterna lästes och tolkades och hur de påverkade läsarna och åstadkom handlingar etc. För att kunna göra en sådan analys krävs en förståelse för hur texten är uppbyggd och vad den vill säga. En analys av själva texten är alltså central för att förstå denna aspekt av den diskursiva praktiken. Hur texterna uppfattades och vilken typ av handling den åstadkom är en svår fråga när man studerar historiskt material, men i analysen av textkedjor kan man se reaktioner på texterna och i sekundärkällor som andra politiska texter och rättegångsprotokoll kan man se attityder till debatten. Hur texterna distribuerades är en annan fråga, dvs. hur de spreds, hur de kom att citeras och transformeras.

Detta innebär inte att pamfletterna inte kan ses som en genre (jfr ovan) utan bara att perspektivet vidgas. Avhandlingens syfte att beskriva legitimerande och delegitimerande strategier och hur de formuleras språkligt kräver att analysen också omfattar den diskursiva praktiken: det handlar om vad texterna gör i en

[17] Det finns en glidning i begreppet diskursiv praktik i olika användningar inom den kritiska diskursanalysen. Ibland tycks begreppet mer entydigt beteckna förutsättningar för textproduktion och konsumtion, ibland tycks begreppet mer allmänt syfta på en högre nivå än den enstaka texten. Man kan också notera att begreppet ”diskurspraktik” används parallellt, och det är inte helt tydligt om det finns någon betydelseskillnad.

viss historisk situation, vad de vill åstadkomma och i den mån det är möjligt att avgöra – hur de tolkas.

3 Teori och metod

Som jag konstaterat inledningsvis undersöker jag textuella strategier för att legitimera och delegitimera under en viss period och hur de realiseras språkligt. Några viktiga utgångspunkter för den textsyn som präglar avhandlingen är följande:

- En text är en språklig produkt.
- Texten kan ses som en eller flera språkliga handlingar.
- En språklig handling har en intention.
- En text produceras i en viss historisk kontext.
- En text konsumeras i en viss historisk kontext.
- Texter kan inte studeras utan kontext: de blir meningsbärande i en kontext.

Denna textsyn får konsekvenser för analysen. Med textuella strategier för legitimering eller delegitimering i centrum ligger fokus på en nivå som inte enbart rör den språkliga produkten, utan som drar in alla de berörda fälten: språklig handling, intention och kontext. Man skulle kunna säga att strategierna legitimering och delegitimering befinner sig i gränslandet mellan text och kontext, att det handlar om funktioner i den diskursiva praktiken och att själva legitimeringen eller delegitimeringen är något som uppstår i kommunikationen snarare än något som ligger färdigt i den formulerade texten.

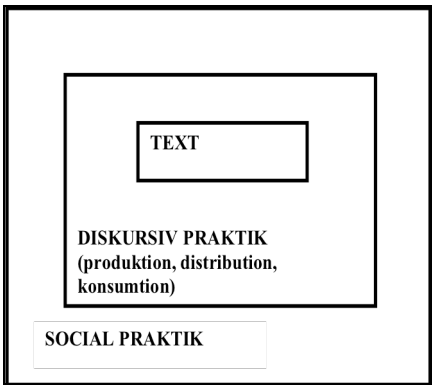

Fig. 1 Tredimensionell uppfattning av diskurs
Efter Fairclough 1992, s. 73

Hos Fairclough, vars teorier kommer att beröras nedan, finns en figur (se fig. 1 ovan) som illustrerar de olika dimensionerna i en ”diskursiv händelse” (Fairclough 1992, s. 71). Den diskursiva praktiken diskuteras ingående i 2.5 ovan. En diskursiv praktik manifesteras i språklig form, i text (som här betecknar både tal och skrift) och en sådan instans av diskursiv praktik konstituerar en diskursiv händelse (Fairclough 1992, s. 71; jfr ”communicative event” i Fairclough 1995, s. 56). En diskursiv händelse har alltså flera dimensioner: ”If being an instance of social (political, ideological, etc.) practice is one dimension of a discursive event, being a text is another.” (Fairclough 1992, s. 71). Modellen ovan illustrerar den diskursiva praktikens betydelse som en medierande dimension mellan texten och den sociala praktiken.[18] För denna avhandlings syften har jag skapat en utbyggd modell som tydligare fokuserar vad som sker inom den diskursiva praktiken:

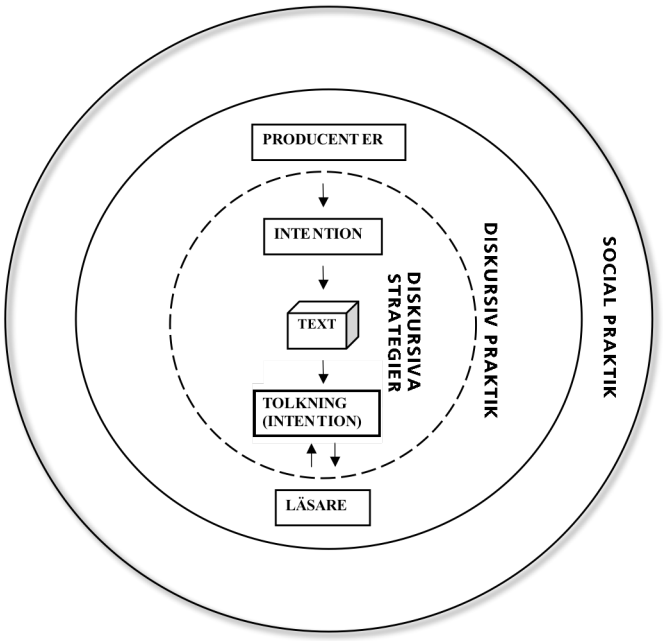

Fig. 2 Modell över diskursiva strategier i diskursiv praktik som social praktik

[18] Fairclough använder termen *praktik* – en annan ofta förekommande term är *kontext*: ”den sociala praktiken” inbegriper sådant som i andra framställningar kallas *kulturell*, *socio-ekonomisk*, *historisk* etc. *kontext*.

Modellen ovan är en förenkling av ett komplext samspel mellan språk, intention, tolkning och samhälle. Boxen i mitten, dvs. texten, är studieobjektet, som innehåller den språkliga realiseringen av strategierna. Den har gjorts tredimensionell för att markera att texten är den artefakt, den konkreta produkt, jag utgår från i analysen. Allt det övriga är i viss mån konstruktioner och abstraktioner – texten är det som ligger fast, och för denna avhandling också det enda som finns kvar från den tid det handlar om. Texten innebär precis som hos Fairclough en språklig realisering i en diskursiv praktik som är inbäddad i en social praktik. Den innersta cirkeln markerar de diskursiva strategierna, vilka utgår från producenten och tolkas av läsaren men som uppstår i samspelet dem emellan (jag återkommer till detta resonemang i 3.2 och 3.3 nedan). De dubbla pilarna mellan läsaren och tolkning/intention illustrerar att läsaren går in i det aktiva läsandet med en viss intention, att tolkandet av texten är en aktiv handling som inte bestäms enbart av hur texten ser ut utan också av det tolkande subjektets förutsättningar och intentioner. Hela modellen skulle kunna vara genomborrad av pilar i olika riktningar: läsaren påverkar kontexten, skriver kanske ett svar på den lästa texten (vilket blir en del av den diskursiva praktiken). Den kulturella, sociala och historiska kontexten (eller den sociala praktiken med Faircloughs ord) påverkar förstås både läsare, producenter (jag har valt att tala om producenter eftersom författaren kan vara mer eller mindre självständig i processen) och mer konkreta förutsättningar för den diskursiva praktiken. Här har jag emellertid strävat efter enkelhet för att göra tydligt vad det är som är i fokus i denna studie.

I detta kapitel kommer jag först att i 3.1 översiktligt presentera den kritiska diskursanalysen och förklara hur denna kommit att påverka avhandlingens metod. Därefter kommer jag i 3.2 att närmare redogöra för den modell för legitimering som ligger som utgångspunkt för analysen, och jag kommer att formulera en modell för delegitimering som kommer att prövas i analysen. I 3.3 vill jag knyta an till forskningen om ironi för att ge de utgångspunkter som är styrande för analysen av ironi som en delegitimerande strategi och visa hur ironi kan kopplas till den diskursiva praktiken. Detaljerna i analysmodellen och dess tillämpningar ges i anslutning till varje analysdel i kapitel 5, men de stora dragen presenteras här, i 3.2 och 3.3. Till sist görs i 3.4 en metodgenomgång där alla steg i avhandlingens metodiska arbete redovisas, från den första intuitiva kategoriseringen av materialet, över de kvantitativa översikterna till de mer kvalitativa och metodprövande analyserna.

3.1 Den kritiska diskursanalysen som utgångspunkt och inspiration

Kritisk diskursanalys innebär som termen antyder en kritisk analys av diskurser. Både ”kritisk” och ”diskurs” är termer som kommit att diskuteras och som inte har en självklar betydelse. Termen ”diskurs” har olika innebörder också inom den kritiska diskursanalysen, men ofta används begreppet i Foucaults mening:

> För Foucault […] är *diskurs*, framställning eller talande, något som skapar kunskapsobjekt och områden vilka man sedan ”kan” tala om och tar för givna. Ett sådant kunskapsobjekt är ”individen”. Diskursen är ett uttryck för makt eller strider om makt, men den är också själv makt och det man kämpar om. (Englund & Svensson 2003, s. 73)

Ett mer konkret sätt att se diskurs är som ”ett sätt att tala och skriva inom en viss miljö, en viss grupp, dvs. en social praxis vid kommunikativa handlingar” (Almgren & Brylla 2005, s. 109). Så används begreppet också ofta i praktiken, men det är ett grundläggande drag i kritisk diskursanalys att också lägga tonvikten på hur diskursen strukturerar vår kunskap om världen och vår sociala praktik, vilket Fairclough uttrycker på följande sätt:

> Discourses do not just reflect or represent social entities and relations, they construct or 'constitute' them; different discourses constitute key entities (be they 'mental illness', 'citizenship' och 'literacy') in different ways, and position people in different ways as social subjects (e.g. as doctors or patients), and it is these social effects of discourse that are focused upon in discourse analysis. Another important focus is upon historical change: how different discourses combine under particular social conditions to produce a new, complex discourse. (Fairclough 1992, s. 3 f.)

Diskurser konstruerar alltså verkligheter, och den kritiska diskursanalysen sysslar med studier av den språkliga manifesteringen av denna konstruktion, tillsammans med studier av kontext och diskursiv praktik (se inledningen ovan). Fokus ligger oftast på den sociala effekten av diskursen, eller på den historiska förändringen och utvecklingen av diskurser under olika sociala villkor.

En annan viktig aspekt av den kritiska diskursanalysen är att den oftast intresserar sig för strider om makt och ideologi. Diskussionen om termen ”kritisk” knyter an till detta. Termen har debatterats och ansetts som ett poli-

tiskt ställningstagande. Kritisk diskursanalys kan ses som en fortsättning och en breddning av den inriktning som under 1970-talet utvecklades i England, ”critical linguistics” (*CL*). Också där används begreppet kritisk, och där kan det spåras till Frankfurtskolan och Habermas (se Wodak 2006 för en översikt av förhållandet mellan "critical linguistics” och kritisk diskursanalys). Numera ses begreppet av de flesta kritiska diskursanalytiker som ett uttryck för att man försöker synliggöra sådant som är dolt i diskursen, t.ex. kedjor av orsak och verkan (se t.ex. Weiss & Wodak 2003, s. 14). Det handlar inte bara om att avtäcka negativa sidor i social interaktion och sociala processer, utan om att urskilja komplexitet och förneka förenklade dikotoma förklaringar (Wodak 1999, s. 186). Av vikt är också att den kritiska diskursanalysen inte är *en* metod utan ett förhållningssätt och övergripande teori som använder sig av många olika metoder. Förutom den nämnda kopplingen med *CL* kan också konstateras att den kritiska diskursanalysen har sina rötter också i den klassiska retoriken, i textlingvistiken och sociolingvistiken, så väl som i pragmatiken (Wodak 2001a, s. 3).

Språk är ett socialt fenomen och språkanvändning i tal och skrift ses alltså i den kritiska diskursanalysen som en instans av ”social praktik”. Den sociala praktiken innebär hos Fairclough den sociala kontexten i vid mening, och han talar om ekonomiska, politiska och kulturella och ideologiska praktiker. Framför allt är han intresserad av diskurs som en instans av politisk och ideologisk praktik (Fairclough 1992, s. 8 f.; jfr Englund & Svensson 2003, s. 77 f.). En viktig utgångspunkt är det dialektiska förhållandet mellan en viss diskursiv händelse och situationen, institutionen och de sociala strukturer som omger det. Diskursen är både socialt konstituerande och socialt villkorad (Fairclough & Wodak 1997, s. 258).

Faircloughs kritiska diskursanalys har fått stort inflytande och tillämpas inte bara av språkvetare, utan också av t.ex. historiker och samhällsvetare. Hans teorier kom att få stort inflytande också på det svenska sakprosaprojektet (jfr ovan 1.2), inte minst för att han försöker hitta vägar att förena samhällsorienterade diskursanalyser med språkvetenskapliga textanalyser (Englund & Svensson 2003, s. 78). Jag ansluter mig i denna avhandling till den kritiska diskursanalysens grundläggande synsätt, och ser debatt i politiska pamfletter som en diskursiv praktik som ingår i en social praktik. Det kritiska blir just benämningen kritisk. De undersökta texterna i avhandlingen är texter på en offentlig arena som präglades av kampen om makten och ordet, en kamp om synen på den ekonomiska och politiska verkligheten. Texterna hör alltså till en diskursiv praktik som lämpar sig väl för en kritisk diskursanalys. Det finns också klara indikationer på att texterna (och deras diskursiva strategier) påver-

kade det omgivande samhället och att det omgivande samhället påverkade valet av diskursiva strategier. Men samtidigt är frågan i vilken utsträckning det går att avtäcka dolda mekanismer, intentioner, värderingar och orsakssamband i 240 år gamla texter. Det är en viktig fråga i denna avhandling.

I det specifika forskningsprogram som utvecklats av Wodak och hennes kollegor i Wien och som kallas ”the discourse-historical approach”, undersöks texter i sin historiska kontext (se t.ex. Wodak 2001b; för en tillämpning se t.ex. Wodak et al. 1990). Det är en variant av den kritiska diskursanalysen som innebär att man analyserar texter från så många olika genrer som möjligt för att belysa ett historiskt och socialt fenomen, men också att man undersöker hur olika genrer och diskurstyper förändras diakront. Tillvägagångssättet innebär att man relaterar innehållet i texter till de strategier som används för att förmedla innehållet och deras lingvistiska realiseringar. Avsikten är att inte bara analysera den lingvistiska dimensionen utan att på ett mer systematiskt sätt inkludera historiska, politiska och sociologiska dimensioner i analysen. Wodaks diskurshistoriska skola försöker förena de iakttagelser som görs i den lingvistiska analysen med övergripande teorier om diskurs och samhälle. Fig. 3 nedan får illustrera detta.

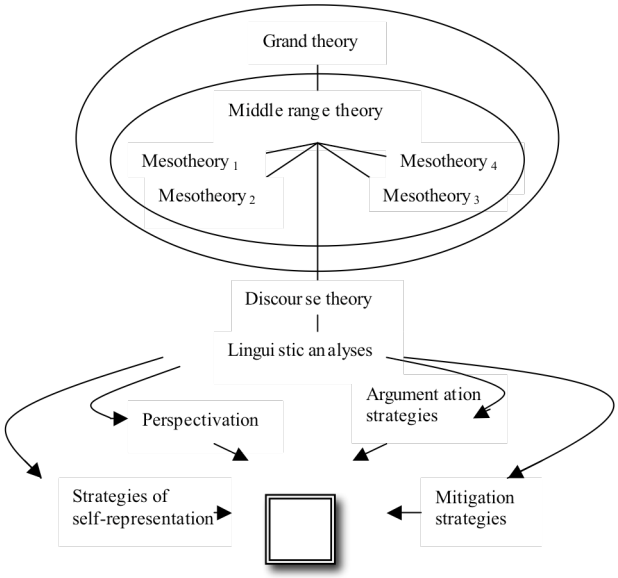

Fig. 3 Nivåer av teorier och lingvistisk analys
Boxen längst ner illustrerar diskursen/texterna (Efter Wodak 2001b, s. 69)

I figuren ser man de fyra nivåer som ingår i den diskurshistoriska skolans analyser av text och kontext. Den nedersta, textnivån, är en deskriptiv analys medan de tre översta (som motsvaras av ”discourse theory”, ”middle range theory” och ”grand theory” handlar om olika teorier om kontexten. På textnivån (”linguistic analyses”) görs lingvistiska analyser av sådant som självrepresentation, perspektivering, argumentation och nedtoningsstrategier. Inom texten finns också en form av kontext: den textinterna ko-texten. Wodak beskriver alltså analysen på denna nivå som en deskriptiv analys. Denna sätts i relation till diskursteorier, som finns på en nivå som bör kunna jämföras med Faircloughs diskursiva praktik. Hit hör också analyser av intertextuella och interdiskursiva relationer mellan yttranden och texter, genrer och diskurser. Ytterligare två nivåer handlar om de vidare ramarna för diskursen: ”middle range theories” undersöker extralingvistiska sociala variabler och institutionella ramar, medan ”grand theories” illustrerar den bredare sociopolitiska och historiska kontexten. Vad som inte framgår lika tydligt av figuren ovan är att dessa olika nivåer i analysen inte analyseras steg för steg. För att kunna tolka texterna behövs de övergripande teorierna och den historiska kontexten som bas. En ständig rörelse mellan de olika nivåerna är nödvändig.

Bredden i den diskurshistoriska skolans analysmodell gör att den lämpar sig bäst för stora flervetenskapliga projekt där analysen sker i team. En anledning till att jag ändå tar upp den är att figuren ovan ger en tydlig bild av var denna avhandlings fokus ligger: på de diskursiva strategiernas nivå, dvs. analyser t.ex. av vilka argumentationsstrategier som förekommer och hur de realiseras språkligt i texterna. I den mån det är möjligt vill jag relatera strategierna till alla de ovan beskrivna kontextnivåerna. Min beskrivning av pamfletterna som en diskursiv praktik och av de diskursiva strategier för att delegitimera och legitimera som förekommer kanske snarare kan ses som en del av ett större projekt som innebär att undersöka hur en genre eller diskurstyp – eller som i detta fall en diskursiv praktik – utvecklas diakront (vilket alltså också är en ambition inom den diskurshistoriska skolan, se ovan).

Ytterligare en anledning till att jag tar upp den diskurshistoriska skolan är att Wodaks beskrivningar av denna tematiserar metodologiska frågor och den praktiska arbetsgången på ett explicit sätt. Wodak beskriver den diskurshistoriska skolan som tvärvetenskaplig både i teori och praktik, som en problemorienterad och eklektisk skola som tillämpar trianguleringsprincipen, dvs. att ett forskningsproblem behandlas från olika perspektiv för att det ska få en mer allsidig belysning. Det kan handla om att använda olika metoder, t.ex. att blanda kvantitativ och kvalitativ metod, men också att använda olika teore-

tiska perspektiv.[19] En annan viktig utgångspunkt för diskurshistoriska studier som också gäller andra studier i kritisk diskursanalys är att det inte handlar vare sig om en induktiv eller deduktiv metod, utan snarare om en abduktiv metod – dvs. det handlar om att försöka skapa abstraktioner och hitta förklaringar som skapar sammanhang åt observationer som gjorts och som gör dem begripliga. Empiriska data tolkas och sätts i ett sammanhang för att skapa förståelse. Hermeneutiken är följaktligen en viktig grundpelare. Inom hermeneutiken talar man om tolkningsspiralen: uttolkaren rör sig ständigt mellan delen och helheten för att uppnå förståelse. Det implicerar att det inte finns någon tydlig gräns mellan datainsamling och analys, analytikern rör sig ständigt fram och tillbaka mellan teori och data.[20]

En viktig inspirationskälla för många analyser inom kritisk diskursanalys är Hallidays språksyn och hans funktionella grammatik (se t.ex. Halliday 1978 resp. 2004). Språkets ”innehållsdimension” har enligt Hallidays teori två sidor – den semantiska, som förenklat handlar om gränssnittet mellan språket och världen (kontexten), och den lexikogrammatiska, som handlar om hur betydelser/mening omvandlas till ord och text (se Halliday 2004, s. 24 f.) Det semantiska systemet hos Halliday består av tre funktionella komponenter: ideationell, interpersonell och textuell. Varje text (och varje mening i texten) kan analyseras utifrån dessa funktionella kategorier. Den ideationella metafunktionen handlar om hur texten representerar världen, om språket som konstruktion av mänsklig erfarenhet. Till den ideationella metafunktionen hör två komponenter: erfarenhetsmässig, ”experiential”, och logisk. Den interpersonella metafunktionen handlar om språket som handling och om de sociala positioner och relationer som upprättas med hjälp av språket. Den textuella metafunktionen handlar om hur språket organiseras i en sammanhängande text. Jag kommer att referera till dessa överordnade funktioner i avhandlingen. Strategierna som undersöks har främst interpersonell eller ideationell funktion. Jag refererar också i presentationen av texterna (i kap. 5 nedan) till analyser av aktörer och handlingar, vilket hänför sig till ett slags förenklade analyser av transitivitet som hör till den ideationella dimensionen i texten (jfr Fairclough 1992, s. 177 ff.; se också i 3.4 nedan där analysgången presenteras).

Teorier om diskursiva strategier för legitimering och delegitimering i politiska texter kommer att tas upp nedan i 3.2. Som redan sagts ansluter jag mig till den kritiska diskursanalysens textsyn och menar att den typ av strategier

[19] Triangulering vilar förstås på att de olika perspektiven inte är oförenliga (jfr t.ex. Sohlberg & Sohlberg 2001, s. 204).
[20] En utförlig genomgång av den vetenskapsteoretiska grunden för kritisk diskursanalys görs t.ex. i Weiss & Wodak 2003.

som här undersöks bäst beskrivs inom ramen för denna teoribildning. Det bör dock klargöras att avhandlingen inte fokuserar på diskursen kring ett visst socialt fenomen, utan har uttalat fokus på en viss diskursiv praktik och argumenterande strategier i denna. Många olika sociala och historiska fenomen och diskurser ryms inom denna diskursiva praktik. Som jag påtalat ovan finns det också svårigheter med avtäckandet av de maktpolitiska och ideologiska strömningar som ligger under det explicit uttryckta. Problemen finns i all slags analys, men blir mer uttalade i analysen av 240 år gamla texter.

3.2 Om strategisk funktion: legitimering och delegitimering

Nedan kommer jag att redogöra för hur de språkliga uttryckens strategiska funktion i politiska texter kan beskrivas. I 3.2.1 behandlar jag strategisk kommunikation mer allmänt, i 3.2.2 presenterar jag ett sätt att beskriva strategier för legitimering och i 3.2.3 ger jag ett förslag till hur man skulle kunna beskriva strategier för delegitimering.

3.2.1 Strategisk kommunikation

Ett utmärkande drag i politiska diskurser är att språkanvändningen är *strategisk*. När man talar om strategisk språkanvändning brukar man ofta hänvisa till Habermas, som talar om den språkanvändning som uppstår när intressen förvränger kommunikationen (se t.ex. Chilton & Schäffner 1997 resp. Chilton 2004). Habermas argumenterar för att ett yttrande gjort av vem som helst på vilket som helst språk i sig självt innehåller fyra giltighetsanspråk: anspråket på begriplighet, anspråket på sanning, anspråket på uppriktighet, och anspråket på riktighet i förhållande till gällande normer.[21] Yttrandet innebär en kommunikativ handling som syftar till att skapa samförstånd och förståelse. Denna kommunikativ-förståelseinriktade kommunikation framställs hos Habermas som det ideala (Englund 1997, s. 11). Det handlar om ett slags mänsklig kommunikativ kompetens att förmedla rationalitet (Chilton 2004, s. 42 f., jfr Habermas 1981). Habermas giltighetsspråk har likheter med Grices maximer[22] för effektivt informationsutbyte, och precis som man genom att bryta mot maximerna kan implicera en underliggande mening, så menar Habermas att språkanvändningen kan vara strategisk och att deltagarnas intressen kan förvränga kommunikationen så att giltighetsanspråken sätts ur spel. Själva kun-

[21] Habermas termer är: *Verständlichkeit, Wahrheit, Wahrhaftigkeit, Richtigkeit*.
[22] Grice's konversationsmaximer är *kvantitet* (gör yttrandet så informativt som krävs), *kvalitet* (gör yttrandet till ett sant yttrande), *relevans* (var relevant) och *sätt* (var tydlig) (se Grice 1975).

skapen om dessa giltighetsanspråk är också det som gör att vi medvetet kan sätta dem ur spel för att uppnå ett visst syfte:

> It seems to be implied in the theory of universal pragmatics that validity claims are understood by all normal socialised adult humans. If this is the case, such knowledge must provide the means by which systematically distorted communication can be produced to satisfy some interest. Conversely, it seems to be implied that humans can detect distorted communication. (Chilton 2004, s. 44)

Den strategiska förvrängningen av kommunikationen är lingvistiskt realiserad, men det finns inga språkliga resurser som är unika för ändamålet. Om en viss instans av språkanvändning är strategisk eller inte är en tolkningsfråga. Det finns dock en viktig invändning som jag återkommer till i analysen av rationalisering. Om man skiljer mellan kommunikativ förståelseinriktad handling, dvs. idealet, och strategisk förvrängd kommunikation, så kan man som Englund (1997) betrakta politiska texter med hög grad av argumentativitet, tydlighet, saklighet och en förståelseinriktad orientering av den andre som texter som ansluter till det rationella, kommunikativa idealet i Habermas mening. Men kanske kan signalerandet av rationalitet också ses som en strategi som används för att övertyga och kanske vilar rationaliteten ytterst på moraliska, ideologiska grunder. Här kommer utgångspunkten att vara att språkanvändningen i politisk diskurs är strategisk, även när strategin handlar om att förmedla rationalitet (jfr 5.3.6, s. 122).

Ett sätt att komma åt den strategiska språkanvändningen är att, som Chilton och Schäffner postulera kategorier för strategisk funktion som de lingvistiska uttrycken kan användas för (Chilton & Schäffner 1997: 211–215). Chilton räknar med följande strategiska funktioner (se Chilton 2004, s. 45 ff.):

- *Coercion*, ung. 'tvång'. Hit hör strategier som att använda talakter såsom lagar, befallningar etc., att sätta agendan, att göra antaganden om verkligheten som lyssnaren temporärt måste acceptera, att utöva censur etc. Funktionen beror på talarens (författarens) resurser och makt.
- *Legitimisation & delegitimisation,* 'legitimering och delegitimering'. Hit hör behovsorienterade argument, ideologiska principer, positiv självrepresentation eller negativ presentation av andra, talakter som innebär att förolämpa etc. Dessa strategier etablerar rätten att bli åtlydd (eller tar ifrån andra deras rätt).

- *Representation & misrepresentation*, 'representation och förvrängning'. Hit hör strategier som t.ex. att inte ge all information, att ljuga, att utelämna, att undvika. Det handlar om kontroll av informationen, både kvalitativ och kvantitativ.

Som jag tidigare förklarat är det legitimerande och delegitimerande strategier som är i centrum för analysen av texterna i denna avhandling. Chilton talar om legitimering som en funktion som ligger nära "coercion", 'tvång' för att det etablerar rätten att bli åtlydd, dvs. legitimitet. Någon mer detaljerad genomgång av språkliga strategier för att legitimera eller delegitimera finns inte hos Chilton. Däremot gör van Leeuwen & Wodak (1999) och van Leeuwen (2007) ett försök att på ett mer djupgående sätt beskriva språkliga resurser som kan användas för legitimering. Min genomgång nedan grundar sig främst på den senare.

3.2.2 Legitimering

van Leeuwen (2007) urskiljer fyra huvudkategorier av legitimering: *auktorisering, moralisk värdering, rationalisering och mythopoesis.* Nedan presenteras kategorierna så som de beskrivs av van Leeuwen. I kapitel 5.3, i anslutning till analyserna, presenteras funktionerna närmare med underkategorier och avgränsningar för analysen. De fyra huvudkategorierna beskrivs alltså av van Leeuwen på följande sätt:

- **Auktorisering** – att referera till tradition, vana, lagar och personer. Olika underkategorier av auktorisering tas upp i 5.3.1 nedan. Auktorisering uttrycks ofta med verbala processer ("verbal process clause", jfr van Leeuwen 2007, s. 94 ff.) eller attribueringar, t.ex. "säger", "tycker" resp. "enligt". Exempel: "Vi får ju ha med oss en "fusklapp" till provet, det har läraren sagt att vi får" eller "Enligt paragraf i föreskrift om systematiskt arbetsmiljöarbete skall s.k. riskanalys göras" .
- **Moralisk värdering** – här länkas ofta till specifika diskurser för moraliskt värde. van Leeuwen menar att det är problematiskt att hitta en lingvistiskt motiverad metod för att identifiera moraliska värden – vi måste använda vår kännedom om världen och kulturen: ord som "hälsosam" eller "naturlig" grundar sig på kulturbundna uppfattningar (se också 5.3.4 nedan). van Leeuwen urskiljer tre typer av moralisk värdering: För *evalueringar* ("evaluation") spelar värderande adjektiv en nyckelroll. *Abstrak-*

tion innebär att man refererar till handlingar och vanor på ett abstrakt sätt som ”moraliserar” dem (jämför till exempel uttrycken ”börja skolan” och ”bli självständig”). *Analogier och jämförelser* har enligt van Leeuwen nästan alltid legitimerande eller delegitimerande funktion, och grundas i värden (man jämför med något som är positivt värderat). van Leeuwen gör ingen distinktion mellan vilka typer av värden det handlar om, dvs. värderingarna kan vara grundade både i något slags allmänmoral eller i ideologi. Kategorin ”moralisk värdering” inbegriper således också ideologiska slagord.[23]

- **Rationalisering** innebär att man försöker få något att framstå som rationellt, dvs. som förnuftigt, logiskt eller som en oomtvistlig sanning. Det ligger nära moralisering, men i rationalisering är moraliseringen undertryckt: ”in the case of rationalization, morality remains oblique and submerged” (van Leeuwen 2007, s. 100). Två typer av rationalisering urskiljs: *instrumentell rationalisering* (som handlar om hur syften uttrycks i diskursen) och *teoretisk rationalisering* (som grundas på hur saker ”är”, vad som är ”sant” och framför allt innebär förklaringar och definitioner). Olika typer av rationalisering och avgränsningar för min analys diskuteras i 5.3.6 nedan.
- **Mythopoesis:** Här handlar det om hur moraliska berättelser (*moral tales*) eller fabler vävs in i texterna för att legitimera en sak. Berättelsen kan innebära att hjälten belönas på något sätt för att ha deltagit i legitima praktiker eller återställt den legitima ordningen (van Leeuwen 2007, s. 105). Det finns också varningsberättelser (*cautionary tales*) som visar vad som händer om man inte följer normerna, där slutet blir olyckligt p.g.a. felaktigt beteende (se vidare i 5.3.8).

van Leeuwen diskuterar också multimodal legitimering, vilket dock inte blir aktuellt för de texter jag analyserar.

I analysen av legitimering i 1769 års politiska pamfletter kommer jag att ta avstamp i dessa fyra kategorier.[24] För att analysen ska fungera för materialet har

[23] Ett försök att göra taxonomier över olika typer av värderande ord i politiska ledare finns hos Hedquist (1978), som är ett slags lexikal studie i olika typer av emotiv mening. Han diskuterar dock inte de värderande ordens strategiska funktion.

[24] En observant läsare lägger här kanske märke till kategoriernas likhet med retorikens *ethos, logos* och *pathos*. Så skulle auktorisering lätt kunna beskrivas i termer av ethos, medan rationalisering skulle kunna beskrivas som logosargumentation. Här görs emellertid inga försök att mer utförligt

analysen dock anpassats på olika sätt. De kategorier Wodak och van Leeuwen arbetar med har tagits fram i analyser av myndighetsdiskurs. De fungerar mer eller mindre väl för analyser av politiska texter från 1700-talet. Avgränsningar och omtolkningar av kategorier och underkategorier diskuteras och redogörs för i anslutning till analyserna i 5.3 nedan.

3.2.3 Delegitimering

De olika strategierna sägs också kunna användas omvänt för delegitimering (van Leeuwen 2007, s. 92). Det finns inte någon systematisk genomgång av delegitimeringsstrategier vare sig hos van Leeuwen, Chilton eller Wodak. Chiltons genomgång är ospecifik i den meningen att den faktiska språkliga analysen inte diskuteras. Några av de strategier han tar upp för delegitimering går in under värdering, t.ex. negativ representation av andra, i viss mån anklagande och smädande och olika former av attack på någons kommunikativa samarbete, moral eller rationalitet och förnuft (Chilton 2004, s. 47).

Ett problem med begreppet legitimering är att det finns en glidning mellan att legitimera en sak, en aktivitet, en handling, eller sig själv som person med rätt att träda fram. Detta är inte något som problematiseras i de teorier som nämnts, men när man analyserar *delegitimerande* strategier blir det en distinktion som får en viss tyngd: delegitimering av argument eller handlingar får en annan karaktär än delegitimering av en person. I analysen får denna distinktion ingen större vikt, men jag kommer att återknyta till den i diskussionen i kapitel 7.3, s. 234.

Skillnaden i karaktär mellan att legitimera sig själv och den sak man för fram i sin egen text och att delegitimera någon annans sak och person eller en annan text, gör dock att det kanske inte är självklart att de delegitimerande strategierna är av samma typ och har en symmetrisk relation till de legitimerande strategierna, såsom antytts av van Leeuwen (som ju förklarade att strategierna kan fungera omvänt, se ovan). Min analys av delegitimering kommer således att pröva i vilken utsträckning ovan nämnda legitimeringsstrategier fungerar också omvänt, och hur de i så fall skulle kunna beskrivas. Analysen kommer att pröva följande kategoerier: *moralisk värdering, irrationalisering, avauktorisering* och *mythopoesis*. I analysen ges också en särskild plats åt *ironi* som delegitimeringsstrategi. I tidigare undersökningar av pamfletter (Gustafsson 1998 resp. 2001b) diskuterades ironianvändning – här problematiseras analysen av ironi och en särskild teorigenomång i kapitel 3.3 utgör en bak-

resonera kring dessa, men man kan se det som ett utslag också av den kritiska diskursanalysens nära relation till retoriken.

grund för ironianalysen. De delegitimeringsstrategier som tas upp i analysen är alltså:

- **Moralisk värdering** i delegitimerande funktion (jfr 5.4.1). Denna analys skiljer sig inte från analysen av moralisk värdering för att legitimera – det som skiljer är funktionen.
- **Ironi** som verkar vara en strategi som används för delegitimering i politisk diskurs. Ironi går inte enkelt att hänföra till vare sig moralisk värdering eller till irrationalisering och behandlas därför separat (jfr 3.3 resp. 5.4.3).
- **Irrationalisering** är ett försök att se rationalisering omvänt. Det handlar om attacker på eller kritik av någon annans förnuft med tekniker som inte är öppet värderande (se vidare i 5.4.5 och 5.4.6 för en diskussion av vad detta kan handla om för strategier).
- **Avauktorisering och mythopoesis** – här diskuteras huruvida dessa strategier, som åtminstone tycks fullt möjliga i teorin, också används i praktiken (se 5.4.7).

Den genomgång som gjorts ovan av olika legitimerande och delegitimerande strategier innebär ingen uttömmande lista eller systematisk taxonomi: man kan argumentera för fler möjliga strategier (Chilton 2004 räknar t.ex. olika negativa språkhandlingar till de delegitimerande strategierna) och man kan argumentera för en annan uppställning. Att dessa diskursiva strategier realiseras i texter på olika sätt i olika diskurser och i olika kontexter är ett viktigt antagande som ligger till grund för denna undersökning. Meningen har inte varit att bara lägga dessa funktionella kategorier som ett raster över texten, utan snarare att låta analysen bli ett bidrag till en ökad förståelse för hur de strategiska funktionerna legitimering och delegitimering realiseras i politiska texter. Av särskilt intresse är ironi som delegitimerande strategi, dels för att ironi sätter fingret på problem med att analysera implicita strategier – särskilt i historiska texter, dels för att ironi inte enkelt låter sig fångas i den av van Leeuwen och Wodak skisserade modellen.

3.3 Ironianalys i teori och praktik

Analyser av ironi är alltid komplicerade. En anledning till detta är att den ironiska meningen uppstår i mellanrummen: mellan det som sägs och inte

sägs, mellan den som talar och den som tolkar det sagda. Ironi är ett komplext samspel mellan intention, förväntan, språkligt uttryck och kontext. Problemen med att tolka ironi blir extra stora i sammanhang där vi inte själva är en del av kontexten eller har omedelbar tillgång till kontexten, som i analysen av historiska texter. Men problemen med att tolka ironi belyser problemen med att tolka diskursiva strategier överhuvudtaget: tolkningen involverar alltid intention och effekt, och man skulle kunna påstå att de strategiska funktionerna legitimering eller delegitimering också uppstår i det där mellanrummet, i det komplexa samspelet mellan intention, förväntan, språkligt uttryck och kontext. Nedan kommer jag att ge en mycket översiktlig teoretisk bakgrund till ironianalysen i denna avhandling. Jag kommer att presentera några klassiska synsätt från retoriken och litteraturvetenskapen i 3.3.1, jag kommer att gå igenom några språkvetenskapliga, pragmatiska, synsätt i 3.3.2 och jag kommer att presentera ett diskursanalytiskt synsätt i 3.3.3. Avslutningsvis sammanfattar jag mina teoretiska utgångspunkter och de implikationer dessa utgångspunkter har för själva analysen, i 3.3.4. Analysgången presenteras sedan tydligare i 5.4.3, i anslutning till näranalysen.

3.3.1 Ironi som trop eller litterär figur

Ordet ironi kommer av grekiskans ”eironeia”, som betyder förställning. En av de klassiska definitionerna inom retoriken handlar också om det: att man tar motståndarens åsikter och argumenterar för dem på ett så överdrivet sätt att åhörarna upptäcker hur orimligt, falskt eller upprörande resonemanget är (Johannesson 1998, s. 166 f.; för en översikt av den retoriska traditionens behandling av ironi se också Knox 1961). Platon såg ironi som anspråksfull falsk förespegling – också i detta finns ett slags förställning. En annan variant av förställningsbetydelsen finns i ett senare uttryck ”sokratisk ironi”, där man genom att själv låtsas vara okunnig ska avslöja den andres dumhet.

Den ofta förekommande ordboksdefinitionen ”att säga motsatsen av vad man menar” sägs härstamma från Aristoteles, som fastslog att ironi handlar om att prisa genom att fördöma eller fördöma genom att prisa (jfr Knox 1961, s. 4). Redan i Aristoteles definition syns ett drag i ironi som uppmärksammas av många teoretiker – att det handlar om ett spel med värdering (vilket dock inte syns i ordboksdefinitionen).

Den litteraturvetenskapliga teoribildningen kring ironi är stor och mångskiftande (se Colebrook 2004 för en översikt av litteraturvetenskapens behandling av ironibegreppet). Här kommer bara ett par klassiska verk med viss betydelse för mitt resonemang att uppmärksammas: Muecke (1969) och Booth

(1974). Muecke, som ser ironi som ett konstgrepp med estetiska kvaliteter, gör ett slags taxonomi över olika typer ironier. Han laborerar bl.a. med fyra olika varianter av ironi (”modes”) (Muecke 1969 s. 64 ff.):

- **Opersonlig ironi**: innebär en motsättning mellan vad ironikern säger och vad han menar. Ironikern som person är frånvarande. Muecke urskiljer inte mindre än 20 former av opersonlig ironi.
- **Självkritiserande ironi**: innebär en motsättning mellan ironikerns verkliga åsikt och den som uttrycks av hans persona. Här ikläder sig ironikern en roll.
- **Naiv ironi** (”ingénu irony”): innebär att ironikern uppträder som naiv okunnig och avslöjar dumhet eller ondska – jfr t.ex. *Candide*.
- **Dramatiserad ironi**: innebär att ironikern helt dragit sig tillbaka och istället presenterar en ironisk situation i ett drama eller en roman.

De tre sista ironityperna kan väl snarast sägas höra hemma i en litterär tradition, medan den första typen, opersonlig ironi, är den som oftast förekommer i dagligt samtal.

Det andra verk som fått stort genomslag är Booth (1974). Mest intressant för mitt resonemang är hans intresse för frågan om hur vi vet att en text är ironisk. En förutsättning för hans teori är att det finns ironier som är avsedda och skrivna för att förstås med en viss precision – s.k. stabila ironier. Booth går igenom ett antal ledtrådar, ”clues”, som gör att läsaren påbörjar en rekonstruktion av en annan, underliggande mening, t.ex. direkt guidning från författaren i titlar, motton etc., medvetna felaktiga påståenden, t.ex. att blanda ihop populära uttryck, faktakonflikter inom texten, stilbrott (effekten av dessa beror förstås på läsarens förmåga att uppfatta stilskiften) och slutligen konflikter mellan åsikter vi tror att författaren har och mellan de åsikter som uttrycks.

Ledtrådarna bygger i olika grad på vår kännedom om kontexten. Booth har fått en del kritik från senare teoretiker för sitt fokus på stabil ironi och för sitt fokus på ”den rätta läsningen” (jfr t.ex. Barbe 1995, s. 66 f.). Men för en textanalys som försöker visa hur det kommer sig att vi tolkar en text ironiskt, får en analys av ”ledtrådar” eller signaler i texten viss praktisk betydelse.

3.3.2 Hur ironi kan förklaras – språkvetenskapliga synsätt

Språkvetenskapliga teorier om ironi hör främst hemma inom pragmatiken.[25] Fokus ligger på hur ironisk mening uppstår, hur den kan förklaras och hur vi tolkar ironi. Jag kommer här att ta upp på ett par teorier som har betydelse för min uppfattning av ironi: Sperber & Wilsons teorier om ironi som ”echoic mention” (Sperber & Wilson 1981) och Clark & Gerrigs teori om ironi som ”pretense” (Clark & Gerrig 1984). Ofta anförs också Grice, som ger ironi som exempel på ett av flera möjliga maximbrott för att åstadkomma en ”konversationell implikatur”, dvs. att man genom att bryta mot kravet på kvalitet, sanning, implicerar en underliggande mening (Grice 1975, jfr resonemanget om ”strategisk förvrängning” i 3.2.1). Grice har fått utstå mycken kritik för en förenklad syn på ironi, och Sperber & Wilson hör till dem som kritiserar Grices förklaring.[26]

Sperber & Wilson menar att ett uttryck som ”vilket underbart väder” sagt i en situation när alla inblandade vet att vädret i själva verket är hemskt, knappast kan användas för att informera åhöraren om att man i själva verket menar att vädret är hemskt. Intentionen med att använda det ironiska uttrycket måste vara en annan, nämligen den att säga något om yttrandet självt (Sperber & Wilson 1981, s. 300 ff.). Det talaren gör är att uttrycka en åsikt om ett yttrande snarare än att uttrycka en åsikt med ett yttrande. Sperber & Wilson använder distinktionen mellan *use* (användning av ett yttrande som involverar referens till vad yttrandet refererar till) och *mention* (omtalande av ett yttrande som involverar referens till yttrandet självt). Ironi, menar de, kan ses som ett slags ”echoic mention”. Detta ekoiska omnämnande kan vara av olika slag. Det kan upprepa, dvs. ge eko av, ett yttrande, dvs. man visar att man förstått yttrandet och uttrycker sin attityd till det eller reaktion på det. Det kan uttrycka något som ett föregående yttrande anses implicera, som när ett yttrande som ”jag är en flexibel person” besvaras med ”och det är ju inte jag.” Det kan också ge eko av ett yttrande som skett för länge sen (som åhöraren känner till), eller av ett yttrande som man antar kommer att sägas eller skulle kunna sägas (Sperber & Wilson 1981, s. 306 f.). Ironi innebär alltså att: ”The speaker mentions a proposition in such a way as to make clear that he rejects it as ludicrously false, inappropriate, or irrelevant” (Sperber & Wilson 1981, s. 308).

---

[25] En redogörelse för språkvetenskapliga teorier om ironi finns hos Sigrell (1999).

[26] I sin artikel från 1975 ger Grice dock bara exempel på maximbrott i ett utkast till en teori som i första hand diskuterar kooperation, maximer och konversationella implikaturer, och han har inte primärt för avsikt att förklara ironier.

Hos Sperber & Wilson är alltså värdering en viktig beståndsdel i ironin. Och värderingen är alltid negativ, menar de: syftet är primärt att förlöjliga den åsikt man ger eko av (Sperber & Wilson 1986, s. 241).

Pragmatiska teorier om ironi diskuterar ofta den verbala ironi som finns i talspråket i vardaglig kommunikation. Ett svar på Sperber & Wilsons teori som tar sin utgångspunkt snarare i den retoriska tradition som ser ironi som förställning kom från psykologins håll, när Clark & Gerrig lade fram en teori de kallade ”The Pretense Theory of Irony” (Clark & Gerrig 1984). Trots att Clark & Gerrig undviker många av de teoretiska aspekter som diskuteras inom olika ironiteorier så har deras teori kommit att bli omtalad, kanske för att den har bidragit till insikten om att momentet av lek och förställning alltid finns närvarande i ironi. I korthet formulerar de sin syn på ironi så här:

> S talar till A, som är den primära adressaten. Han låtsas samtidigt vara S^1 som talar till A^1 (en verklig eller låtsad, närvarande eller frånvarande mottagare). Det S^1 säger är på ett eller annat sätt omdömeslöst, felaktigt eller värt förakt. A^1 är avsedd att missa förställningen och ta det bokstavligt, medan A som är en del av en ”inre cirkel” är avsedd att förstå allt: förställningen, omdömeslösheten och S attityd till S^1. S^1 och A^1 kan vara igenkännbara individer eller människor av igenkännbara typer. (efter Clark & Gerrig 1984, s. 122)

Citatet illustrerar en aspekt av ironi som jag inte hittills berört, men som är viktig inte minst om man ser ironi som en diskursiv strategi som används för att delegitimera: ironi handlar ofta om att inkludera eller exkludera. Ibland talar man om offer för ironin, ibland talar man om, som Hutcheon (1994) gör, att ironin kan fungera som ett vapen.

3.3.3 Ironi som diskursiv strategi

Hutcheon (1994) har ett diskursanalytiskt synsätt på ironi som lämpar sig väl för analyser av texter som ses som en del av en diskursiv praktik. Ironi kan inte förstås som en isolerad trop, menar Hutcheon, och hon betonar att ironi måste analyseras i sitt sammanhang. Hutcheon vill se ironi som en diskursiv strategi som är språkligt eller formmässigt realiserad (hon inkluderar också musik och konst i sin ironianalys).

Även om termen ”diskursiv strategi” innebär att intention är viktig och att den finns hos ironikern, betonar Hutcheon att intention i lika hög grad finns

hos uttolkaren.[27] Tolkningen av ironi utlöses av textuella och kontextuella faktorer i konflikt eller genom socialt överenskomna markörer, men tolkningen av ironi innebär också en aktiv handling (jfr figur 2 ovan, s. 42). Ironin sker i mellanrummet mellan (och inkluderande) det sagda och det osagda – ironin är något som ”händer”:

> [Irony] happens in the space *between* (and including) the said and the unsaid; it needs both to happen. What I want to call the ”ironic” meaning is inclusive and relational: the said and the unsaid coexist for the interpreter, and each has meaning in relation to the other because they literally ”interact” […] to create the real ”ironic” meaning. The ”ironic” meaning is not, then, simply the unsaid meaning, and the unsaid is not always a simple inversion or opposite of the said […]: it is always different – *other than* and more than the said. (Hutcheon 1994, s. 12 f.)

Hutcheons synsätt innebär att ironin sker i diskursen, och att dess semantiska och syntaktiska dimensioner inte kan beaktas separat från de sociala, historiska och kulturella aspekterna av kontexten. Ironi kan ske därför att det redan existerar ”diskursiva gemenskaper” som tillhandhåller kontexten både för uttolkandet och användningen av ironi. Dessa diskursiva gemenskaper är alltså förutsättningen för ironi och inte tvärtom, och de innebär en komplex konfiguration av delade kunskaper, attityder, värden och kommunikativa strategier (Hutcheon 1994, s. 18 ff. resp. 89 ff.). Dessa diskursiva gemenskaper torde höra till den diskursiva praktiken i Faircloughs mening (jfr 2.5, ovan).

Hutcheons förklaring ger också möjligheter att diskutera missförstånd av ironi: istället för att tala om uttolkarens bristande kompetens i att förstå ironi kan man diskutera missförstånden i termer av diskursiva gemenskaper. Ironi är kulturspecifik och vilar på närvaron av ett ”gemensamt minne” som delas av sändare och mottagare. Ironikern kan förutsätta en viss typ av ”kulturell formation” hos uttolkaren, vilket tillåter vissa allusioner, ellipser etc. utan att man riskerar förståelsen – och detta gäller också i motsatt riktning (Hutcheon 1994, s. 98). Medlemmar av en specifik diskursgemenskap kan dela föreställningar också om hur själva kommunikationen fungerar – och dessa delade normer förändras över tid.

Ironi som strategi har enligt Hutcheon både en positiv och en negativ sida – hon kallar det för ironins ”transideologiska status”. Positivt sett kan den t.ex. fungera bekräftande och negativt kan den fungera som vapen. Alla ironins olika möjliga funktioner har både en positiv och en negativ artikulering, beroende på

[27] Intention är också viktig för att man ska kunna skilja ironi från lögn: uttolkaren måste formulera hypotesen att talaren avser att vara ironisk; jfr Hutcheon 1994, s. 118.

uttolkaren: inklusion/exklusion, humoristisk/ansvarslös etc. (Hutcheon 1994, s. 44 ff.). Ironi innebär värdering och provocerar emotionell respons antingen från lyssnaren eller från ett potentiellt offer.[28] Men den emotionella responsen kan alltså vara både positiv och negativ.

Ironier är kulturspecifika och varierar med tid och med diskursgemenskaper. Detsamma gäller signalerna för ironi.[29] Trots detta ser också Hutcheon en nytta med att lista signaler som får oss att tolka texter som ironiska:

- Förändringar i register (stil, dialekt, sociolekt)
- Överdrifter och underdrifter
- Motsägelser och inkongruenser
- Förenkling och ”bokstavliggörande” (bokstavstolkande)
- Repetition och ”echoic mention” (där Hutcheon dock menar att Sperber & Wilsons syn är onödigt begränsande). (Hutcheon 1994, s. 156 ff.)

Hutcheons framställning av ironi som en diskursiv strategi ger en tydlig bild av det komplexa i ironiers uppkomst, innebörd och funktion. Den betonar också vikten av att analysera textuell ironi som en del av en diskursiv praktik, där diskursgemenskaper blir ett viktigt begrepp för att förklara hur ironi används och förstås.

3.3.4 Teoretiska utgångspunkter och implikationer för analysen av ironi

Efter denna genomgång av ironiteori är det dags att knyta ihop trådarna. Vad innebär allt detta för analysen av ironi i de politiska pamfletterna?

Ironi betraktas i denna avhandling som en diskursiv strategi som främst har delegitimerande funktion. Ironin är kulturspecifik och uppstår, ”händer”, i en konkret situation, i en diskursgemenskap. Det innebär dock inte att ironi inte går att uppfatta av en person från en helt annan diskursgemenskap eller en helt annan tid. Många av de ironisignaler som återfinns i texterna är tolkbara också för utomstående. Men för att förstå ironin (och stundtals också för att

[28] Hutcheon talar om ironins ”edge”: ”Unlike metaphor or metonymy, irony has an edge; unlike incongruity or juxtaposition, irony can put people on edge; unlike paradox, irony is decidedly edgy.” (Hutcheon 1994, s. 37)

[29] Beroende på teoretisk inriktning kallas dessa vid olika namn: teorier som ser ironi som primärt hemmahörande hos författaren talar ofta om ”ledtrådar” (jfr Booth ovan), formalistiska textteorier som ser texten som fristående från författaren talar oftare om textsignaler, pragmatiska teorier talar oftare om något som triggar förståelsen, ”triggers”, eller markörer (Hutcheon 1994, s. 149).

uppfatta den) krävs förståelse för såväl den diskursiva praktiken som den sociala praktiken, för att återknyta till den terminologi som används i denna avhandling.

Viktiga teoretiska utgångspunkter är dessa (jfr Gustafsson 2007):

- Ironi är ett indirekt sätt att uttrycka en attityd (jfr 3.3.2).
- Den ironiska meningen ligger dold i den dynamiska relationen mellan det som är utsagt och det som inte är utsagt (jfr 3.3.3).
- Ironi kräver intentionen att vara ironisk. Dels kräver den att skribenten avser att vara ironisk, dels kräver den att åhöraren eller läsaren förstår skribentens intention – annars misslyckas ironin (jfr framför allt 3.3.3).
- Ironi provocerar emotionell respons (jfr 3.3.3).
- Ironi har ofta en ekoisk karaktär, som pekar tillbaka på något som tidigare sagts eller som kan ha sagts (jfr 3.3.2 & 3.3.3).

Analysen av ironi i historiska texter kräver alltså en utvidgad analys av kontexten såväl som en analys av signaler för ironi i texten. Den utvidgade analysen av kontexten bör ta hänsyn till faktorer som kan tänkas ha påverkat texten och användningen av ironi, men också till samtidens tolkning av texten. Såväl den diskursiva praktiken och dess diskursgemenskaper som situationskontext behöver undersökas.

En enkel modell för ironianalys föreslås i Gustafsson (2007). Ett första steg är den ovan beskrivna analysen av kontextuella faktorer. Ett andra steg innebär att man undersöker de signaler för ironi som finns i texten, t.ex. motsägelser, inkongruenser, överdrifter och stilkrockar. Detta ger förståelse för den ironiska karaktären och befäster tolkningen. Den ironiska meningen, dvs. vad texten faktiskt vill säga, är inte alltid lätt att fånga – att texten är ironisk är lättare att slå fast. Ett tredje steg skulle kunna vara att göra en analys av intertextualitet. Om man antar att ironi ofta involverar ett eko av något som tidigare sagts, skulle en konsekvens för analysen vara att man bör undersöka vilket påstående som det ges eko av i texten. Texten kan också ge eko av andra diskursiva konventioner, andra typiska genredrag etc. Detta innebär att analysen här skulle inkludera analys av det Fairclough kallar interdiskursivitet (Fairclough 1992, s. 124 ff., jfr 2.5 ovan).

En viktig aspekt att ha i åtanke är att ironi både kan vara enstaka ironiska yttranden men också kan vara ett sätt att bygga upp texten som gör hela texten ironisk. I min genomgång av hela materialet i 4.6.1 skiljer jag mellan ”ironi i någon form”, som alltså kan vara enstaka ironiska yttranden i en text, och

”textuell ironi”, som innebär att texterna har en genomfört ironisk komposition, dvs. ett slags strukturell ironi som ofta bygger på en klassisk retorisk form av ironi med moment av förställning, där texten på något sätt ”bryter ihop”, antingen det nu är förställningen som avslöjas eller den logiska strukturen som bryter samman.[30]

I analysen kommer olika signaler för ironi att tas upp, och ironins karaktär att diskuteras (se kapitel 5.4.3 för avgränsningar och preciseringar).

3.4 Metodologiska val och arbetsgång

Avhandlingens syfte innebär att jag både behöver ta ett helhetsgrepp över ett stort material, göra näranalyser av ett litet material, och föra metodologiska resonemang utifrån såväl material, analysresultat som teori. Arbetsgången blir därför med nödvändighet komplex, och de olika analysmomenten speglar den trianguleringsprincip som Wodak talar om som en viktig pelare i den kritiska diskursanalysen – att låta olika förhållningssätt eller metoder komplettera varandra för att beskriva ett fenomen (jfr ovan i 3.1). Det kan alltså vara på sin plats att ge en kort beskrivning över själva arbetsprocessen.

Det första momentet i arbetet har varit materialinsamling. Principerna för denna ges i kapitel 4.1. 138 texter från 1769 och 94 texter från 1809–1810 har samlats in, numrerats, lästs igenom och blivit införda in i en databas med uppgifter om tryckår, tryckeri, titel, författare (om känd), tillgängliga uppgifter i sekundärlitteratur, korsreferenser till andra texter, inslag av ironi, saklig karaktär etc. Dessa uppgifter har legat till grund för en nästan helt kvantitativ genomgång av materialet som redovisas i kapitel 4 och 6.2.

Nästa moment har inneburit kvalitativ näranalys. 12 texter från varje period har valts ut enligt de kriterier som anges i kapitel 5.1.1. Avsikten har varit att i någon mån spegla materialet, men också att fokusera på ”kedjor av texter” som innebär svar på andras texter och alltså gör det möjligt att utläsa reaktioner på texter och textstrategier. Dessa 12 texter har skrivits in i digital form för att göra sökningar möjliga. Därefter har näranalyser gjorts av en text i taget. Först har teman och propositioner i texten analyserats, för att göra textens innehåll

[30] En analysmetod för att analysera texters logiska struktur med avsikt att visa att en text är ironisk har arbetats fram av Kohvakka (1996, 1997). Kohvakka, som gör ett slags argumentationsanalys inspirerad av Schmidt-Faber, menar att ironi framför allt uppstår som en motsättning mellan giltiga och ogiltiga konklusioner i texten, som på ytan blir ”skenkonklusiv”. Hon lägger fram sin modell delvis med ambitionen att hitta en analysmodell som inte kräver annan kontext än texten i sin helhet, dvs. kotexten. En naturlig invändning är då att man för att kunna avgöra om konklusionerna är giltiga eller ogiltiga ändå måste ta kontexten till hjälp.

och dess strategier mer begripliga. I anslutning till innehållsanalysen har jag undersökt textens kontext och läst in mig på de ämnen som texten behandlar (t.ex. myntpolitiken). Dessa analyser av teman och propositioner har inte redovisats som sådana, men är synliga i de presentationer av varje text som görs i 5.2 (för analysen av 1809–1810 års texter är den fortsatta arbetsgången förenklad och förkortad: det som redovisas hädanefter gäller framför allt avhandlingens huvudmaterial, 1769 års pamfletter). Efter ”innehållsanalysen” har jag gjort en enkel analys av processer och aktörer (jfr 3.1 ovan, s. 44). Inte heller denna redovisas i avhandlingen annat än som iakttagelser i textpresentationerna. Men jag har sett de olika teknikerna för innehållsanalys som ett viktigt led i att förstå texterna – i avsikt att förstå de diskursiva strategierna.

Näranalyser av hur legitimering och delegitimering sker har gjorts i var text för sig. Analyserna är kvalitativa, dvs. en tolkning av varje text och textstrategiernas funktion ligger till grund för kategoriseringar. Näranalysen av legitimering och delegitimering i varje enskild text redovisas inte som sådan. Men resultaten av analyserna jämförs och viktas mot varandra i ett slags ”tväranalyser”, vilka redovisas i kapitel 5.3 och 5.4. I de tväranalyser (över hela periodens användning av strategierna) som redovisas i avhandlingen har en kvantifiering av resultaten gjorts, framför allt i syfte att kunna jämföra olika texter och olika perioder med varandra. Det handlar således inte om några objektiva data: de siffror som redovisas är att betrakta som arbetsredskap och tabellerna som en illustration till de resonemang som förs.

Denna genomgång av arbetsmetoden visar att analysen hela tiden rör sig mellan olika nivåer: textnivån, den diskursiva praktiken och den sociala praktiken. Som jag också förklarat är valet av material avsett att göra det möjligt att utläsa reaktioner på de strategier som används i texterna. En kompletterande analys över attityder till och inom den diskursiva praktiken görs i kapitel 5.5. resp. 6.5. Undersökningen utgår framför allt från de pamfletter som samlats in till databasen.

4 138 politiska pamfletter från 1769

I detta kapitel redovisas en undersökning av 138 insamlade pamfletter från 1769. Efter en inledning med gränsdragningar i 4.1 följer en översikt av de olika ämnen som tematiseras i texterna i 4.2. I 4.3 redogör jag för en undersökning av anonymitet och författare och i 4.4 rapporteras de hänvisningar till andra texter som finns i texterna, vilket ger en bild av texternas diskursiva kontext. Resten av kapitlet ger en översiktlig bild av texternas karaktär och utseende: yttre form, såsom rubriker, signaturer och pseudonymer presenteras i 4.5 och inre form och karaktär, dvs. sådant som saklighet, ironi, förställning men också tilltalsformer, redovisas i 4.6.

4.1 Inledning med gränsdragningar

De pamfletter som undersökts har huvudsakligen samlats in på Lunds universitetsbibliotek. Alla texter från det aktuella året som katalogiserats såsom broschyrer och under relevanta signum har beställts fram och gåtts igenom. De insamlade texterna är sådana som kan betraktas som inlägg i en politisk debatt (se ovan för diskussion av pamfletten som genre). Pamfletterna behandlar politiska, aktuella frågor av antingen praktisk eller teoretisk natur, ofta med ett polemiskt inslag.

Av praktiska skäl har det varit viktigt att införa en begränsning i omfång, så att man skiljer mellan böcker och pamfletter. I denna undersökning liksom i tidigare (Gustafsson 1998) har texternas omfång begränsats till 40 sidor. Allt därutöver klassificeras som *bok*.[31]

Nästa avgränsning gäller tidsperioden: texterna som undersökts är tryckta 1769. Några enstaka texter från 1768 och 1770 finns dock med i materialet, i de fall de är länkade tillsammans i ”kedjor” med texter som är tryckta under

[31] Detta är ett praktiskt, om än ohistoriskt, förhållningssätt: det finns inget som tyder på att samtidens författare drog en sådan gräns. Med den neutrala benämningen *skrift* kan avses även böcker på upp emot 100 sidor. Vissa av dessa böcker var också inlägg i en politisk fortgående debatt – ofta fördes i de längre skrifterna principiella ekonomiska resonemang. En vanlig bibliografisk definition för broschyr är annars att gränsen mot bok går vid 48 sidor. Berge har också hittat en dåtida boktryckardefinition av ordet *pièce* som sätter gränsen mot boken vid 48 sidor – dock används termerna av gemene man inte så absolut och det finns exempel i det svenska materialet på att just ordet *pièce* används om texter på långt fler än 48 sidor (Berge 1998, s. 151).

1769. Texterna ska vara tryckta: handskrivna pamfletter har inte beaktats i denna undersökning.

Vad innebär det att texterna kan betraktas som inlägg i en politisk debatt? Till materialet har lagts texter i broschyrformat i politiska ämnen.[32] Texterna är skrivna på svenska och de är tryckta i Sverige. Teologiska skrifter, litterära skrifter, krigsberättelser eller akademiska avhandlingar faller utanför dessa kriterier. Inte heller har offentliga handlingar undersökts (riksdagstryck, kungörelser, förordningar, protokoll, memorial etc.). Däremot förekommer de i vissa fall som referensmaterial i diskussionen av texterna. Översättningar av texter, om än politiska, har inte heller beaktats. Ren historieskrivning har inte tagits med i materialet, även om det finns inslag av historieskrivning i en del skrifter.

Det är inte självklart att en undersökning av den politiska debatten ska stanna vid pamfletterna – också tidskrifterna spelade en viktig roll för den nya öppna debatten. Skillnaden mellan en artikel i en tidskrift och en pamflett är (förutom texternas genomsnittliga längd) framför allt förpackningsformatet: en artikel kan mycket väl tryckas senare som pamflett och vice versa. Jag har dock valt att fokusera på pamflettmaterialet, inte minst för att åtminstone få ett enhetligt format.

En viktig anmärkning till materialet är att några fullständighetsanspråk inte görs: det handlar inte i första hand om en empirisk kartläggning av materialet. Insamlingen av texter har gjorts på Lunds universitetsbibliotek (LUB): bara i de fall det saknats skrifter i de kedjor av texter som analyserats närmare har kompletteringar från Kungliga biblioteket i Stockholm (KB) gjorts. Det finns uppskattningsvis ytterligare ett sjuttiotal skrifter från 1769 på KB, vilka enligt KB:s katalog på nätet, Regina, ser ut att falla inom de kriterier för politiska pamfletter som satts upp. Detta kan jämföras med de 138 texter från 1769 som tas upp i denna undersökning.

I den följande genomgången av hela materialet kommer resultatet av en genomläsning av alla de 138 texterna att redovisas. Genomgången kommer att röra sig från iakttagelser om teman som tas upp, via hänvisningar till andra texter i texterna och slutligen landa i textuella drag som antal sidor, typ av rubrik, framställningsformer och tilltalsbruk. Iakttagelserna blir således också en rörelse från sådant som har betydelse för den historiska och situationella kontexten, via sådant som har betydelse för den diskursiva kontexten och landar slutligen i själva texten, i textuella och språkliga iakttagelser.

[32] På Lunds universitetsbibliotek har dessa texter katalogiserats under signumen *Hist. Polit. Sv.* eller *Polit. Ekon. Sv.* Det är fullt möjligt att texter som borde höra till denna korpus finns insorterade under andra signum, dock har en genomgång av sådana gjorts utan resultat.

I de fall jag hänvisar till eller citerar enstaka texter kommer man att finna en hänvisning till det nummer texten fått i den databas som byggts upp av 138 texter från 1769 och 94 texter från 1809–1810. En numrerad lista med citerade texter återfinns i referensförteckningen, s. 251. I citerade exempel sker ingen normalisering och kursiv och fetstil återges enligt förlagan (om det är möjligt att avgöra – i de skrifter som tryckts i fraktur är fetstil stundtals svåravgränsad). Det görs ingen åtskillnad på fraktur och antikva i de texter som använder båda trycktyperna, men man kan konstatera att man i skrifter tryckta i fraktur markerade ord som stammade ifrån länder som använde antikva genom att trycka dessa ord med antikva.

4.2 Teman

En genomgång av de teman som tas upp i den politiska debatten 1769 visar tydligt att intresset för ekonomi var stort (se tabell 4.1 nedan). Växelkursen tillsammans med frågor om mynt(fot) och bancosedlar (i en dryg tredjedel av materialet, 35 %) diskuterades ofta i samband med frågan om landets och enskilda personers skulder och lån (som tematiseras i 24 % av materialet), liksom i samband med spekulation (som tematiseras i 11 % av texterna). Även brännvinsfrågan förekom en del i diskussioner om landets ekonomi (i 7 % av texterna).

Inte mindre än en tredjedel av texterna tematiserar i någon del av texten andra politiska texter, tidskrifter eller enstaka personer i debatten. Detta är inte konstigt med tanke på att drygt hälften av texterna från 1769 är följdskrifter till andra texter (52 %) och alltså reaktioner på dessa. Så stor andel som 16 % av texterna tematiserar debatten i sig själv. Det handlar ofta om kommentarer till den hårda tonen och hetsigheten i debatten, och i många av pamfletterna manas till lugn, eftertänksamhet och till en förnuftig, upplyst debatt. Tillsammans tyder detta på att metareflexiviteten var hög under perioden, något som tas upp nedan i kapitel 5.5, s. 166.

Riksdagen och val till riksdagen diskuteras i en knapp fjärdedel av materialet. Detta är inte anmärkningsvärt – det var ju riksdagsår. Man ser också att frågan om makt och maktfördelning var viktig: den tas upp i 22 % av texterna (kategorin *Envälde/kungamakt/aristokrati/säkerhetsakt* i tabellen). Det var en känslig fråga. Möjligen är detta en anledning till att debatten sågs med oro av både andra debattanter, av de makthavande och av kungen själv. I lika hög grad diskuterades *Grundlag/konstitution/regeringsform*. Men maktfördelning hade varit en viktig fråga under hela frihetstiden, och viktiga förändringar i författ-

ningen hade under åren också ändrat maktens centrum. Under slutet av frihetstiden låg en större makt än någonsin förut hos de fyra stånden i riksdagen (jfr Sennefelt 2006, s. 20). Diskussionen om maktfördelning kopplades till de eventuella brister som fanns i konstitutionen. Där fanns ett missnöje hos kungatrogna med den beskurna makt kungen fått. Samtidigt hade all diskussion av regeringssättet och grundlagarna varit förbjuden sedan 1759, och även om den nya tryckfrihetsförordningen 1766 släppte på det förbudet fanns en del av det kvar: det var tillåtet att diskutera grundlagarna, men inte att kritisera dem (Sennefelt 2006, s. 24 f.).

Tabell 4.1 Teman som tas upp i 1769 års pamfletter

Antal texter med fokus på nämnda ämne i någon del av texten, respektive procent av totalt antal texter (138 st.). (En text kan ta upp flera teman.)

Ämne som behandlas	Antal	Procent
Växelkurs/mynt/sedlar	48	35 %
Annan person/skrift/tidskrift	42	30 %
Lån/skuld	33	24 %
Riksdag/val till riksdag	32	23 %
Envälde/kungamakt/aristokrati/säkerhetsakt	31	22 %
Grundlag/konstitution/regeringsform	31	22 %
Partiväsen	28	20 %
Smädeskrifter/debatt	22	16 %
Moral/korruption/förnuft	17	12 %
Krig/fred/allians	16	12 %
Spekulation	15	11 %
Lagväsen	13	9 %
Tryckfrihet/anonymitet	11	8 %
Brännvin	10	7 %
Kyrkan/prästerna	9	7 %

Förutom dessa finns det ett antal ämnen som fokuseras i sju eller färre pamfletter: 7 st. (5 %): Antiken, England, Folkbrist/nöd, Representation, Viss historisk händelse, Överflödsvaror; 5 st. (4 %): Manufakturer/fabriker; 4 st. (3 %): Bergsnäring och jordbruk, Nutidshistoria, Politisk teori, Privilegier; 2 st. (1 %): Frankrike, Italien, Opartiskhet; 1 st. (<1 %): Fiktiva händelser, Helgdagar, Lanthushållning, Nationalkaraktären, Polen, Prisstegring, Turkiet, Vetenskap

Att partiväsendet eller det ena eller andra partiet diskuteras i en femtedel (20 %) av texterna förvånar nog inte heller. Denna tid har ju ofta karaktäriserats just som en partistridernas tid, så man kan möjligen fundera över varför partistrider inte tematiseras i högre grad. Å andra sidan var det förbjudet att smäda ständer eller riksdagsmän och där kan ha funnits en rädsla för rättssak som dämpade diskussionen av partier (se Gustafsson 1998, s. 58).

Det finns några iakttagelser som är intressanta just för att de kanske avviker från schablonföreställningar om tiden. Med tanke på den förhållandevis nya tryckfriheten så är det kanske förvånande att själva tryckfriheten inte tematiseras i mer än 8 % av texterna (temat har här för övrigt slagits ihop med temat anonymitet). Kanske är det alltför självklara förutsättningar för att fokuseras i texterna, kanske är det redan efter tre år ointressant att diskutera. Men en gissning är att det temat blir vanligare igen i slutet av tryckfrihetstiden, när hätskheten i debatten tycks öka och fler och fler röster för att begränsa tryckfriheten igen hörs i debatten.

Med tanke på den beskrivning frihetstidens slutskede fått där korruption och anarki ofta nämnts så är det kanske också oväntat att den intensiva och öppna debatten bara uppmärksammar moral, korruption eller förnuft i 12 % av texterna. Mer förvånande är det möjligen att privilegierna inte diskuteras explicit i mer än 4 skrifter (dvs. i 3 % av skrifterna). Privilegiestriden sägs ofta ha stor del i frihetstidens ”fall” och Gustav III:s maktövertagande, men den tycks inte bli riktigt intensiv förrän efter år 1769. Dock kom förhållandet mellan adel och ofrälse naturligtvis också till uttryck i de vanligare diskussionerna om maktfördelning och i partistrider mellan hattar och mössor och också i diskussionerna om konstitutionen.

En analys av alla 138 pamfletternas teman eller ämnen ger på detta sätt ett bidrag till förståelsen av den historiska och situationella kontexten.

4.3 Anonymitet, författare, tryckerier

Jag har tidigare konstaterat att pamfletterna oftast skrevs anonymt (se 2.5 ovan). I det undersökta materialet är 131 av 138 texter anonyma, dvs. 95 %. De sju skrifter som har utsatt författare tycks alla utom en vara skrivna i nära anslutning till riksdagsarbetet, kommentarer till memorial och votum i riksdagen. I dessa fall kan man anta att skrifterna gränsar till att vara (eller är) riksdagshandlingar, där anonymitet inte var det vedertagna. I det sjunde fallet är skriften snarast ett öppet brev från en man som tvingats fly landet efter anklagelser om ekonomisk brottslighet: *Herr Consuln Hindrich Hacksons Bref, til*

Magistraten i Stockholm, daterad London, d. 24 October, 1769 (9). I brevet försvarar han sig och anklagar andra som försatt honom i denna belägenhet. Men han är alltså inte kvar i landet och kan därför skriva utan att frukta konsekvenserna av det han skriver.

Forskningen har hittills kunnat attribuera 54 av de anonyma texterna, dvs. 41 %, till bestämda författare (jag har här i första hand använt uppgifter från LUB och KB, men i enstaka fall har jag kunnat komplettera med uppgifter från annan forskning). Det betyder att majoriteten av författarna fortfarande är okända för oss. Intressant nog tycks det bland de för oss kända författarna finnas en stor spridning: till de 54 texterna med attribuerad författare finns det 43 individuella författare. Detta visar att debatten var spridd inte bara inom en liten krets med ”yrkesskribenter” utan att personer med viss ställning eller visst inflytande såg sig föranledda att delta med en egen skrift och med egna åsikter i de olika politiska frågorna. Huruvida de författare vi känner till är representativa för hela materialet är svårt att riktigt uttala sig om. Man kan förmoda att de författare vi fått kännedom om är sådana med viss ställning och sådana man ägnat forskning åt. En del författare kan också ha uppdagats genom läsning av arkiverat material från tryckerierna, som var skyldiga att bevara namnsedlar för de anonyma texterna för att kunna gå fria vid ett eventuellt tryckfrihetsmål.

I materialet från 1769 finns några författare som skrivit flera texter. Ingen är dock representerad med fler än fyra texter i detta material. Så är Anders Schönberg den författare som har skrivit flest, med fyra texter. Därefter finns några författare som har tre texter i materialet: Anders Odel, Anders Nordencrantz, Carl Leuhusen, Johan Niclas Zetherström och Johan Fredrik Kryger. Om man tittar på författarnas bakgrund med hjälp av framför allt *Svenskt biografiskt lexikon (SBL)* och *Svenskt biografiskt handlexikon* så kan man konstatera att de allra flesta tillhörde ett välutbildat skikt i samhället. Fjorton av dem var ämbetsmän: kanslister, amanuenser, assessorer etc. Fem av dem beskrivs som riksdagsmän: detta är något färre än jag förväntat, men det visar att debatten alltså var mycket stor även utanför riksdagen. Det fanns en politisk offentlighet som inte var riksdagen och i den fanns ämbetsmän, historiker, författare och lektorer, där fanns professorer och akademiker, där fanns präster och bibliotekarier, överstar och krigsråd. I den politiska debatten blandar sig också ledamöter från Vetenskapsakademien. En intressant iakttagelse är också att Riksarkivet och KB tycks vara institutioner där flera politiska skribenter har sin hemvist.

Om man tittar på vilka tryckerier som gett ut de olika skrifterna blir Stockholmscentreringen av tryck (och debatt) tydlig (se tabell 4.2 nedan). Med tanke på att debatten främst flödade under riksdagarna är inte heller detta för-

vånande. Förutom ett ganska stort antal texter, 16 st., tryckta hos Johan Edman i Uppsala, finns endast fyra texter från andra delar av Sverige, från Karlstad och Göteborg. 118 av 138 texter var alltså tryckta i Stockholm. Bennich-Björkman (2003) har dessutom visat att de olika tryckerierna i Stockholm var samlade på en liten yta. Runt Riddartorget och runtom i Gamla Stan fanns ett stort antal försäljningsbodar eller bokhandlar.

Tabell 4.2 Boktryckarna och deras hemort, 1769

Tryckeri	Ort	Antal skrifter
Peter Hesselberg	Stockholm	28
Kongl. Finska Boktryckeriet hos Johan Arvid Carlbohm (inkl. bara Johan Arvid Carlbohm)	Stockholm	18
Carl Stolpe	Stockholm	17
Wennberg & Nordström	Stockholm	16
Johan Edman	Uppsala	16
Grefingska tryckeriet (inkl. Lorens Ludvig Grefing)	Stockholm	11
Kongl. Tryckeriet	Stockholm	9
Lars Wennberg	Stockholm	7
Johan Georg Lange	Stockholm	6
Lars Salvius	Stockholm	6
Carl Didrich Schmidt	Karlstad	2
Eric Stakberg	Göteborg	2

4.4 Texter i texterna

Med en analys av hänvisningar till andra texter i texterna kan man få en känsla för det textuniversum dåtidens skribenter rörde sig i, framför allt det som hade relevans för deras politiska skriftverksamhet. Detta textuniversum är en viktig del av texternas diskursiva kontext. Analysen kan således också ses som ett bidrag till en analys av texternas intertextualitet.

Tabell 4.3 Hänvisningar till specifik text eller texttyp i 1769 års pamfletter

Antal texter som hänvisar till viss text eller texttyp respektive andel texter i procent av totalt antal texter (138 st.)

Hänvisningar till eller omtal av	Antal texter	Procent av alla 138
Någon politisk skrift (eller flera)	76	55 %
Regeringsform/konstitution	29	21 %
Annat riksdagstryck	27	20 %
Författning	25	18 %
Tidningar/tidskrift/veckoskrift	22	16 %
(Kungl.) Förordning eller Brev	20	14 %
Lagtext	19	14 %
Memorial	17	12 %
Protokoll	16	12 %
Antika skrifter	16	12 %
Utländsk teori/utländsk litteratur	13	9 %
Votum	11	8 %
Beslut	9	7 %
Bibeln	9	7 %
Historiska/geografiska skildringar	9	7 %
Konungaförsäkran	7	5 %
Riksdagsbetänkande	6	4 %
Kungörelse	5	4 %
Riksdagsberättelse	5	4 %
Rådsprotokoll	4	3 %

Förutom dessa texter/texttyper finns hänvisningar till följande texttyper: 3 st. (2 %): Litterära texter, Teologiska texter, Ordböcker/ lexikon; 2 st. (1 %): Traktat, Cirkulär; 1 st (< 1 %): Priskurant, Språkvetenskapliga texter, Disputation, Tullhandlingar, Instruktion, Finansplan, Ceremoniel

Tabell 4.3 ovan innehåller de texter eller texttyper som de 138 texterna hänvisar till eller i vissa fall bara nämner. Ibland hänvisas till specifika texter, ibland sker hänvisningen mindre specifikt, t.ex. ”lagarna säger”. I tabellen redovisas antal och andel texter som har hänvisningar av en viss typ, det är alltså inte

antalet hänvisningar som är intressant. Det räcker med att texten nämns en gång i en text för att vi ska veta att den finns närvarande med en viss betydelse för den enskilde skribenten.

Andelen följdskrifter, dvs. skrifter som är en direkt kommentar till en annan skrift, är så hög som 52 % (dvs. 72 st.). Med tanke på detta är det inte förvånande att det hänvisas explicit till andra politiska skrifter i 55 % av de 138 texterna. Dessa utgör den i särklass viktigaste texttypen för de skribenter som deltog i debatten. Vi vet att de läste varandras texter och svarade på dem, men det blir också tydligt att de kommenterade andras texter explicit.

I en femtedel av texterna hänvisas till regeringsformen och konstitutionen. Det är tydligt att många skribenter hade kännedom om vad som faktiskt stod skrivet. Att riksdagsarbetet och de olika tryckta handlingar som fanns att tillgå var viktiga för tidens skribenter och att de lästes och kommenterades, ser man tydligt i andelen texter med hänvisningar till författningar (18 %), memorial (12 %), protokoll (12 %), votum (8 %) och annat riksdagstryck (20 %)

Hänvisningar till tidningar, tidskrifter eller veckoskrifter, där ju också politiska texter trycktes, finns i 16 % av texterna.

Värt att notera är också att det finns hänvisningar till antikens skrifter i så mycket som 12 % av texterna. Det antika arvet spelar alltså en viss roll (jfr Lindberg 2006). Man kan också konstatera att en relativt stor andel skrifter, 9 %, har hänvisningar till utländsk teori eller utländsk litteratur (i denna kategori ingår framför allt utländsk politisk teori). Det avspeglas alltså en viss beläsenhet på utländska politiska teorier i den svenska debatten.

4.5 Texternas yttre form

I det följande kommer texternas yttre karaktäristika att tas upp, för att ge en bild av hur texterna utformats med avseende på rubriker (i 4.5.1), signaturer och pseudonymer (i 4.5.2) och format (i 4.5.3).

4.5.1 Rubriker

I tabell 4.4 nedan redovisas de vanligaste rubriceringssätten.[33] Det vanligaste sättet att rubricera ett politiskt inlägg (22 % av skrifterna) är *Brev (från/till etc.)*.

[33] För det namn på skriften som angavs på en särskild första sida till en skrift (eller ibland ovanför texten på första sidan av en skrift) fanns enligt SAOB både benämningen *titel* och *rubrik*. För att inga sammanblandningar med användningen av titlar i tilltal ska ske kommer här *rubrik* att användas.

Det är helt klart att rubriken i detta fall ger en signal om den form texten har och jag återkommer till brevformen i 4.6.1 nedan, s. 77. Men det kan noteras att förhållandet mellan brevrubriker och brevform inte är helt okomplicerat: en skrift rubricerad som brev har nästan alltid brevform i någon mening men en skrift kan ha en helt annan rubrik och ändå vara skriven som ett brev.

Tabell 4.4 Rubriktyper i 1769 års pamfletter

Antal texter med viss rubrik respektive andel i procent av totalt antal texter (138 st.)

Rubriktyp	Antal Skrifter	Procent av alla 138
Brev (från/till etc.)	31	22 %
(Särkilte/Wälmente…) Tankar	23	17 %
Svar (på/till)	18	13 %
(Oförgripeliga) Anmärkningar	8	6 %
Reflexioner	7	5 %
Förslag…	4	3 %
Påminnelser	3	2 %
Undersökning	3	2 %
Till… (medborgare/folkets omdöme)	3	2 %
(Redigt) Begrepp	2	1 %

Förutom dessa finns ytterligare 36 enstaka rubriker, som inleds exempelvis med: *Kärnan af, Sanningar, Nödige Frågor, Besked, Plan till, Tänkesätt, Betraktelser, Bewis, Samtal, Underrättelse, Granskning, Protokoll, Uppmuntran, Kungörelse*. Där finns också enstaka rubriker om inte alluderar till formen eller typen, som t.ex. *Understolen, Triumviratet på Montparnasse, Myssan, Partiesjuka* etc.

Den näst vanligaste rubriktypen är *Tankar*. Man kan tänka sig att dessa rubriker oftare används för texter som diskuterar sakfrågor. Detta bekräftas också om man tittar på hur stor andel av texterna rubricerade *Tankar* som också karaktäriseras som sakligt argumenterade (se 4.6.1, s. 77). Inte mindre än 74 % av texterna rubricerade *Tankar* är sakligt argumenterande. För texter rubricerade *Brev* är motsvarande siffra 27 %. Detta är alltså en klar indikation inte bara på att textrubriken *Tankar* signalerar mer sakligt argumenterande texter utan också att rubriken *Brev* signalerar andra typer av framställningsformer, vilket jag återkommer till nedan.

En viktig kategori rubriker är också de som kallats *Svar* (13 % av texterna). Här kan de texter som besvaras naturligtvis vara av olika slag. Det är här natur-

ligt att tänka sig att brevformen är vanlig bland de texter som rubricerats som svar, och vid en undersökning av detta kan man se att 50 % (9 st.) av skrifterna med rubriken *Svar* är skrivna i brevform. Man kan också titta på hur många av dessa *Svar* som ger intryck av att vara sakligt argumenterande, och här är siffran ungefär som för breven: 22 %.

Anmärkningar och *Reflexioner* är förhållandevis vanliga sätt att inleda rubriker på under perioden (6 % resp. 5 %). I övrigt kan man notera att här finns ett stort antal unika sätt att rubricera texterna. Mer än hälften av skrifterna har någon av de vanliga rubrikerna *Brev, Tankar* och *Svar*, men i övrigt finns det många och varierande sätt att rubricera sina alster, sätt som i olika hög grad förknippas med olika framställningssätt.

Som jag konstaterat ovan så är drygt hälften av skrifterna, 52 %, följdskrifter till andra skrifter. Detta sammantaget med typen av rubriker, särskilt de frekventa kategorierna *Brev* och *Svar*, är tecken på att interaktiviteten är hög i tidens debatt: man svarade på varandras texter.

Claridge har tittat på rubrikerna i engelska 1600-talspamfletter och konstaterar att de ofta tycks formulerade för att förklara vilken typ av text det handlar om eller vilken funktion texten har. Hon menar att termerna som används i rubrikerna antingen pekar mot en etablerad genre eller indikerar olika typer av talakter (Claridge 2000, s. 28). Claridge gör dock ingen granskning av huruvida de olika rubriktyperna verkligen korresponderar med skillnader i texttyp. I Gustafsson (1998; 2001a) diskuteras pamfletternas heterogenitet och deras varierande rubriktyper. Precis som man i en så ny diskursiv praktik som öppen politisk debatt får låna framställningsformer från etablerade genrer i brist på stabila genrekrav, så kan man tänka sig att man lånar rubriktyper från andra sammanhang. De texter som skiljer ut sig i karaktär är de som är rubricerade som *brev* (Gustafsson 2001a, s. 398). Dessa tycks i högre grad vara implicita, ironiska och kritiska mot makten. Men också i fallet med brevrubriker skiljer sig användningen av brevformen åt, liksom karaktären på texten. Slutligen kan man fundera över om inte boktryckarna hade en viss påverkan på rubriksättningen – man vet ju att de ofta kommenterade språket i texterna. För analysen här spelar det dock mindre roll – här är det texterna i den utformning de mötte sina läsare som är central.

4.5.2 Signaturer och pseudonymer

Med hjälp av en viss pseudonym kunde man signalera ett visst perspektiv eller en viss åsikt. Signaturer är av ett annat slag; de bokstavssignaturer som fanns, även om de var mycket få, signalerade möjligen till de initierade vem som var författare.

I materialet från 1769 finns det 38 texter med signatur eller pseudonym (29 % av de anonyma texterna). Av dessa är 8 signaturer av en ”anonym” typ: N.N. (7 st.) respektive X.Y. (1 st.). Tre stycken har signaturer av ett mer seriöst slag, som t.ex. B.N. De övriga är pseudonymer och finns i lite olika varianter. Ett vanligt sätt är att använda *karaktäriserande namn* som innehåller olika dygder, som t.ex.; Christiana Sophia Tankfull och En Svensk Incorruptible. Det var också vanligt med *patriotiska namn*: fri Swensk, En Swensk Patriot, Jon Swensk. Andra har en mer utpräglat *skämtande* karaktär: Lika godt Hwilken, Anti-Mäskius. Det finns ett par *latinska namn*, som Publicola eller Simplex Christianus. Och så finns det ett exempel på ett *vanligt namn*, Anders Larsson, i ett fiktivt brev från en enkel bonde till en annan författare.

4.5.3 Format: sidor, storlek, typsort

Tabell 4.5 Yttre form hos 1769 års pamfletter

Antal texter respektive andel i procent av totalt antal texter (138 st.)

	Antal	Andel
Antal sidor totalt	1472	
Sidor/skrift	10,7	
8 sidor eller färre	88	64 %
20 sidor eller fler	18	13 %
Sidor/skrift/Tankar	12	
Sidor/skrift/Brev	8,5	
Sidor/skrift/Svar	7,5	
Antikva	1	< 1 %

De 138 pamfletterna har i genomsnitt 10,7 sidor per skrift (se tabell 4.5 ovan). Texterna är vanligen 4, 8 eller 16 sidor, och en majoritet av texterna, 64 %, har 8 sidor eller färre. Man kan förvänta sig att se en relation till vilken typ

av text det är; så kan man förmoda att texter rubricerade *Tankar* inte bara är mer sakligt argumenterande utan också längre än de texter som rubricerats *Brev*. Och man kan förvänta sig att de texter som rubricerats *Svar* kan ha karaktären av korta kommentarer och således i genomsnitt har ännu färre sidor. Allt detta bekräftas vid en kontroll: *Tankar* har i genomsnitt 12 sidor/skrift, *Brev* har i genomsnitt 8,5 sidor/skrift och *Svar* i genomsnitt 7,5 sidor/skrift.

De skrifter från 1769 som undersöks i denna avhandling är alla tryckta i kvartoformat (se not 15, s. 36). Det var det gängse formatet för den här typen av texter. Under den här perioden, 1769, trycktes också texterna i frakturstil – endast en enda skrift i materialet är skriven i antikva, en ironisk skrift i brevform av en anonym skribent, *Bref, til deras Excellencer Herrar Riksens Råd, i et angelägit Ämne* (18). Frakturens dominans beror troligen på att man ville nå en bred målgrupp – Wennberg & Nordström annonserar om sitt nya tryckeri år 1769 och lockar med ”helt nya och goda Utländska Stilar”, men inte en enda av deras 16 skrifter i mitt material har trycks med dessa – däremot används antikvan ofta för att framhäva vissa ord och begrepp (Bennich-Björkman 2003, not s. 392; jfr också Hallberg 2003, s. 99).[34]

4.6 Texternas inre form och karaktär

I de två följande avsnitten tas textdrag upp som har att göra med texternas inre struktur, deras val av framställningssätt och deras tilltal till läsaren. Iakttagelser om huruvida texterna förefaller att argumentera sakligt eller inte och huruvida de använder sig av ironi eller inte redovisas i 4.6.1. Där redovisas också iakttagelser av texternas bruk av brevform, liksom bruket att skriva i fiktiv form (som här kallas *förställning*). Dessa drag betraktas som viktiga, och styrande för bruket av olika argumentationsstrategier, och har därför fått stor betydelse för urvalet av texter för näranalys (se 5.1.1 nedan, s. 85). I 4.6.2 nedan redovisas iakttagelser av vilka tilltalsformer som används i texterna när man tilltalar läsaren eller någon person utanför texten.

4.6.1 Struktur och framställningssätt

Under den första genomläsningen av texterna gjordes en bedömning av texternas karaktär eller framställningssätt i vissa avseenden, nämligen om de var *sakligt argumenterande* eller inte, om de använde *ironi i någon form* eller inte,

[34] Se också Asdal et al. 2008, s. 164 f., där frakturen som ett folkligare typsnitt under 1800-talet tas upp.

om de skrevs i *brevform* (eller inte) och slutligen i vilken utsträckning de använde sig av *förställning* (eller inte). [35]

Texter som kallas *sakligt argumenterande* är av ganska olika karaktär, men har det gemensamt att de argumenterar mer eller mindre sakligt i en särskild fråga. För att klassas som sakligt argumenterande ska det handla om en sakfråga, och det ska finnas explicita argument. Texter som bara beskriver en händelse eller lägger fram ett förslag utan att argumentera för det räknas inte som sakligt argumenterande. Några exaktare kriterer har inte används – det handlar alltså om texter som *förefaller* att vara sakligt argumenterande (jfr också resonemang i 6.4.1, s. 207). Dessa texter utgör 49 % av materialet (68 st.), vilket tycks peka på att där fanns en hel del saklig debatt under perioden – men siffrorna blir mest intressanta i jämförelse med nästa period.

Ironi noteras här som ett slags framställningssätt, men är i själva verket en av de delegitimerande strategier som analyseras i avhandlingen. En knapp fjärdedel, 23 %, av de politiska pamfletterna har bedömts innehålla ironi. Men man bör ha i åtanke att ironikategorin är mycket vid: här finns både fullt utförda textuella ironier och texter med korta ironiska passager. Vid en genomgång av alla texter som kategoriserats som innehållande någon form av ironi upptäcker man att bara 9 st. av dessa, 7 % av hela materialet, kan betraktas som genomförda ironiska texter, dvs. det jag väljer att kalla *textuell ironi.* Ironi är ju ett drag som ofta används i interaktion som blivit animerad på något sätt och ironi uttrycker en attityd (nästan alltid kritik) – därför är det heller inte oväntat att så stor andel som 81 % av de texter som innehåller ironi är följdskrifter till andra skrifter (jfr 3.3.4 ovan, s.60).

Brevformen kräver en mer utförlig behandling.[36] Nedan kommer näranalyser att göras bl.a. av några texter som rubriceras brev (se t.ex. 5.2.3, s. 92 eller 5.2.7, s. 96). Men det är inte alltid brevrubriker har utförd brevform och framförallt tycks brevformen vara vanligare än vad själva rubrikerna utvisar. För att jag ska karaktärisera texten som skriven i brevform krävs mer än bara att den rubriceras som brev, här ska finnas minst något av följande: tilltalsfras, avskedsfras, datum, namn eller ort). En tredjedel av texterna, 33 %, är skrivna i brevform. Man kan tänka sig att brevformen gärna används då man vänder sig direkt till en annan författare. Det illustreras också av att 62 % av texterna med brevform, dvs. 28 st., är följdskrifter. Men det var alltså inte bara när man kommenterade andras texter som man tog till brevformen, den var mer dominerande än så.

---

[35] De olika kategorierna är inte ömsesidigt uteslutande. En text i brevform kan förstås innehålla ironi, och en text som använder förställning kan vara skriven i brevform.

[36] Traditionen att skriva pamfletter i brevform diskuteras också i Gustafsson 2001a, s. 398.

Att brevformen var så vanlig i debatten har förmodligen flera orsaker. Dels hade brevet en lång historia som ett tillgängligt format för politiska pamfletter. Claridge (2000) diskuterar brevformen i de engelska 1600-talspamfletterna. Hon citerar en censor från 1600-talet som klagade över modet att klä pamfletterna i brevform. Claridge diskuterar också möjliga anledningar att välja brevformen: man lånade autenticitet, man föredrog att skriva personligt framför att skriva opersonligt och man ville få läsaren att känna sig direkt tilltalad (Claridge 2000, s. 28 f.).

Vi vet alltså att brevet var en viktig genre och vi vet också att brevskrivande en viktig praktik under 1700-talet. Då växte också den galanta brevformen fram och avlöste den humanistiska brevtradition som funnits tidigare, en tradition som vilade på antikens retoriska regler för brevskrivande (Hansson 2006, s. 413 ff.). Under 1700-talet kom allt fler brevställare inspirerade av den franska salongskulturen, som eftersträvade naturliga, uppriktiga och sanna brev, som trots att de var konstfärdigt planerade och genomförda skulle ge ett nästan slarvigt intryck (Hansson 2006, s. 424 ff.).

Brevet blev alltså ett särskilt viktigt mönster för textutformning av politiska pamfletter under denna tidiga period av svensk politisk debatt. Som ett exempel på brevformens ställning kan noteras att det fanns en politisk tidskrift, *Posten,* som gavs ut 1768–1769 och som var helt hållen i brevstil (se Svanfeldt 1937). Den interaktiva karaktären i debatten, meningsutbytet, de direkta kommentarerna av andras texter, är förmodligen bestämmande för denna textutformning som också tillåter ett direkt tilltal till andra författare. Man kan också tänka sig att brevformen, som ett personligt och talspråksnära sätt att skriva politiska inlägg (särskilt med de då moderna galanta idealen), lämpar sig särskilt väl för ironi. Knappt hälften av texterna skrivna i brevform, dvs. 46 % (21 st.), använder sig av någon form för ironi. Det är en avgjort högre andel än den som gäller för hela materialet.

Analysen av texternas användning av fiktiva framställningssätt, dvs. *förställning,* är svårare att avgränsa, för om man räknar de låtsade breven som fiktiva räknas många in. Men för att jag ska betrakta texterna som förställning räcker inte bara brevformen. Det ska också vara ett rollspel, eller ett låtsasverk i någon mening, en lek med de möjligheter som till exempel ett brev ger, som skriften*: Kläm åt Cours och Bränwin, uti et Bref från Anti-Mäskius til Drankander i Sädslösa* (3). Ibland bryts förställningen, men för att en text ska betraktas som förställning ska en större del av texten vara ett sådant låtsasverk.

Förställning finns i 13 % av texterna, dvs. 18 st. Det kan nog sägas vara typiskt för stilen och tiden att leka med pseudonymer och namn på mottagaren. I materialet finns förutom brev som utförts som förställning också ett

låtsat, iscensatt samtal, och ett par låtsade avhandlingar (där det finns parodier på den yttre formen i avhandlingar men där syftet är att driva någon politisk fråga). Förställning kan kopplas både till brevformen (2/3 av texterna som karaktäriserats som förställning har brevform) och till ironi (drygt hälften av de texter som karaktäriserats som förställning innehåller ironi).

Innan vi går över till tilltalsbruket vill jag påpeka att jagform, som ju inte är en framställningsform men som åtminstone signalerar ett personligt drag i texterna, var det dominerande år 1769. Jagform används i 126 av de 138 texterna (dvs. 91 %). Det ger ett personligt drag till texterna: debatten 1769 tycks i hög grad innebära att individer förde fram sina åsikter om dagsaktuella frågor.

4.6.2 Tilltalsbruket

Vid den första genomgången av materialet har också bruk av tilltal till en läsare eller någon person utanför texten noterats. Ett sådant tilltal finns i 81 st. texter, dvs. i 59 % av texterna. I tabell 4.6 nedan ses de vanligaste tilltalsformerna.

Det bör noteras att det inte är antalet tilltal totalt sett som iakttagits, utan antalet texter med en viss typ av tilltal. Det säger mer om vilket tilltal de enskilda skribenterna föredrog än om frekvensen av tilltalsformer i allmänhet.

Du är utan tvekan den typ av tilltal till läsare etc. som förkommer oftast, i 44 % av texterna, vilket väl kan förklaras i linje med ett flertal undersökta kategorier ovan. Interaktiviteten i debatten var hög och man skrev svar på varandras texter. Att man vände sig direkt till läsare eller andra personer (företrädesvis författare) är knappast förvånande. I undersökningen har inte texterna med brevform uteslutits, däremot de texter som har karaktäriserats som ”förställning” (t.ex. när brevformen är helt genomförd och sändare och mottagare är del av en fiktiv ram). Men de allra flesta texter med brevform har ingen genomförd förställning och är således med i undersökningen. Du-formens vanlighet skulle alltså kunna förklaras med den vanligen förekommande brevformen.

Tabell 4.6 nedan visar också tydligt att tilltalet i texterna generellt gäller *en* annan person, oftast en annan författare. Denna tilltalas företrädesvis i du-form, eller med det artigare ”Min Herre”. Om man ser på fördelningen av plural/singular vid ni-tilltal är det dock ganska jämt. Kategorin *I/Ni* har delats upp i plural och singular. I 12 % av texterna med tilltal nias en annan författare. Nästan lika stor andel av de texter som har tilltal, 11 %, har en plural referent: då handlar det om ett tilltal till medborgare, jordbrukare, rådsherrar, landsmän eller bara ”Herrar människior” (59).

Tabell 4.6 Texter med viss tilltalsform, 1769

Antal texter med viss tilltalsform och andel av texter med tilltal (81 st.)
Tilltalsformer som förekommer i minst tre texter.

Vanligaste tilltalsform	Antal texter	Andel av texter m. tilltal
Du	36	44 %
Min (gunstige etc.) Herre	26	32 %
Min (värde etc.) Vän	16	20 %
Titel	12	15 %
I/Ni (sg.)	10	12 %
I/Ni (pl.)	9	11 %
Omskrivning/epitet	8	10 %
3:e person	7	9 %
Namn	6	7 %
Min/Mina Läsare	6	7 %
Mina (gunstige etc.) Herrar	5	6 %
Mine (värde/redlige, älsklige etc.) Medborgare	5	6 %
Mina (värde etc.) Vänner	3	4 %

Det var vanligt att skriva till *Min Herre* eller *Mina Herrar*. Detta förkortades ofta *M.H*. Bara i en enda text förekommer ett explicit tilltal till en kvinna – *Wälborna Fru*, och det är i ett brev där den antagna mottagaren är en ”Adelig Fru på landet” (1). Tilltalet *Min Herre* tycks ha varit det rådande inom kretsen av riksdagsmän och andra män som befann sig i den politiska diskussionen vid riksdagstider i Stockholm. Som man kan utläsa i tabell 4.6 är *Min Herre* mycket vanligt, och finns i 32 % av texterna som har ett tilltal. Den plurala formen *Mina Herrar* är dock ganska ovanlig och finns bara i 6 % av texterna. Samma skillnad mellan andel singulära former och plurala former finns mellan *Min Vän* och *Mina Vänner* (20 % resp. 4 %). Om man bara ser till tilltalsbruket får man intrycket av att debatten var ganska intim i den meningen att den vände sig främst till andra – enstaka – författare och iscensatte ett slags vänskaplig (eller ibland mindre vänskaplig) diskussion mellan vänner.

Ironiska fraser såsom *rikets upprättare!* och dyl. har sorterats in som *omskrivning/epitet* och finns i 10 % av texterna med tilltal. Ibland tycks det handla om, eller åtminstone gränsa till, ett tilltal även om det står i 3:e person, såsom i följande exempel: ”Det wore omildt at twifla om Fri-Herre Kaggs dygd; så mycket mer som han förklarar aktning för den redogörelse, hwilken ingen menniskja kan undgå.” (83). Denna typ av tilltal i 3:e person finns i 9 % av texterna. I texten finns i övrigt också ett tydligt direkt tilltal till ”Min Fri-Herre”.

Tilltalsvarianterna är många i materialet från 1769. Man kan konstatera att det finns ett antal varianter på temat *medborgare* (se tabell 4.6 ovan). Man tilltalade också gärna sin *Wärde Landsman, Du trofasta Swea Folk* eller *I högt ärade swenske Män.* Det finns också ett par texter som har ett tilltal till allmänheten: *Älskade/Kära Allmänhet.*

En intressant fråga är vad det ligger för betydelse i användningen av *käre* som attribut före tilltalsordet. Det finns en hel del sådana exempel i materialet. Persson (2005) som undersöker en familjs brevväxling på 1800-talet, funderar på om det möjligen är en markör för negativ attityd. Det finns indicier på detta i hennes material, men hennes slutsats blir att det åtminstone inte innebär en positiv attityd utan används i neutrala eller kritiska sammanhang (Persson 2005, s. 167). En genomgång av texterna här visar att *käre* finns som attributiv bestämning i 15 av texterna, dvs. i 19 % av de 81 texter som har ett direkt tilltal.[37]

4.7 Avslutande ord om materialanalysen

I detta kapitel har jag velat ge en översikt av materialet i sin helhet, dvs. av alla de 138 pamfletterna från 1769. Tanken har varit att fördjupa förförståelsen för pamfletterna som diskursiv praktik. Analysen av teman har gett en bild av innehållet i debatten. Redogörelsen för anonymitet, författare och tryckerier har gett en förståelse för de aspekter av den diskursiva praktiken som har med produktionen att göra. Uppräknandet av de olika texter och texttyper som man relaterar till har tagit upp en annan del av den diskursiva praktiken, nämligen texternas intertextualitet och interdiskursivitet: hur de förhåller sig till och relaterar till andra texter. Analysen av texternas yttre form har gett en viss förståelse för pamfletterna som artefakter. Slutligen har de olikartade kategorier

[37] I Gustafsson (2007) förs också en diskussion just om användningen av *käre* i en ironisk pamflett.

som behandlats under rubriken *inre form och karaktär* både gett en viss inblick i textuppbyggnad och i vissa strategiska val för hur texterna framställer sin sak och hur de relaterar till läsaren. Vissa av de drag som tagits upp här används som urvalskriterer för näranalysen, vilket jag återkommer till i 5.1.1 nedan.

För att ge en så samlad bild som möjligt av periodens texter har jag valt att sammanfatta både kapitel 4 och kapitel 5 i 5.6 nedan, s. 173.

5 Näranalyser och tväranalyser

I detta kapitel kommer analysen av 12 texter från 1769 att redovisas. I 5.1 ges allmänna utgångspunkter för analyserna, medan 5.2 innebär en presentation av texterna och deras kontexter. I 5.3 och 5.4 redovisas analysen av legitimerande och delegitimerande strategier. Analyserna redovisas ”på tvären”, vilket här innebär att strategierna i de 12 texterna jämförs och relateras till textfunktion, ämne etc. (se 3.4 ovan, s. 62). I 5.5 redovisas en analys av attityderna till den diskursiva praktiken så som den kommer till uttryck i det samlade materialet (dvs. de 138 pamfletterna). Slutligen sammanfattas i 5.6 resultaten av analyserna i kapitel 4 och 5.

5.1 Om analyserna

I 5.1.1 nedan redogörs för de principer som styrt urvalet av de 12 texter som analyserats (och vilka presenteras i 5.2 nedan). En grov funktionell uppdelning redovisas i 5.1.2.

5.1.1 Urval av analystexter

Det insamlade materialet är stort och mångskiftande till sin karaktär. Trots de svårigheter det medför har min ambition varit att skapa ett slags ”miniatyr” av hela materialet, för att på så vis fånga olika typer av argumentationsstrategier och ge en bild inte bara av det typiska utan också av mångsidigheten i tidens politiska debatt – så långt det nu är möjligt. Den övergripande beskrivningen av hela materialet (kap. 4) har fått vara utgångspunkt för urvalet på flera sätt (se uppställningen nedan).

Eftersom jag är intresserad av strategier som åtminstone delvis har en interpersonell funktion (jfr 3.1 ovan) är kedjor av texter särskilt intressanta. Därför har jag valt ut ett par textkedjor som innehåller texter och deras följdskrifter. Man kan dock inte utesluta att det finns – eller har funnits – fler texter som hör hemma i samma debattkedja. Jag har till exempel inte tagit hänsyn till tidskrifter, där svar på enstaka skrifter kunde förekomma.

Urvalet görs alltså på basis av en rudimentär och förhållandevis subjektiv kategorisering av hela materialet. Nedan syns fördelningen av de utvalda texterna, i förhållande till de kategoriseringar av materialet som fått vara styrande. I hakparentes ses som jämförelsetal det antal texter av varje kategori som krävs

för att rätt avspegla fördelningen i hela materialet (jämför redovisningen i kapitel 4):

6 sakligt argumenterande texter	[6]
4 i brevform + en med inslag av brevform	[4]
3 som har någon form av ironi	[3]
1 genomfört ironisk	[1]
1–2 med förställning (fiktiv, se 4.6.1 ovan)	[1]
7 följdskrifter	[7]

Som framgår av uppställningen kan en text ha flera av karaktärsdragen samtidigt, t.ex. vara en följdskrift skriven i brevform som har någon form av ironi i sig. Med anförda urvalsprinciper kommer otvivelaktigt många högintressanta texter att förbises. Mitt syfte är dock i första hand språkvetenskapligt; historiska, sociologiska, kulturhistoriska, litteraturhistoriska eller personhistoriska intressen får därför en underordnad roll.

5.1.2 Funktionell kategorisering

Ett första inlägg i en politisk debatt innebär ofta ett förslag. Men det kan också innebära ett angrepp på en politisk ståndpunkt eller ett system. De därpå följande inläggen kan vara av olika slag: de kan innebära angrepp på det första förslaget, de kan innebära ett angrepp men samtidigt innehålla motförslag, de kan också vara utvecklingar och modifieringar av det första förslaget. Jag har valt att betrakta detta som texternas *funktion*. En tolkning av texternas primära funktion har gjorts, och grundas i om pamfletterna primärt för fram ett politiskt förslag eller om de primärt ifrågasätter någons förslag – de två huvudgrupperna väljer jag att kalla *förslag* resp. *angrepp*. När det är möjligt grundas också tolkningen av funktion i de reaktioner texterna får, dvs. om de i svarsskrifter uppfattas primärt som angrepp eller förslag. Andra funktioner är tänkbara, och aktualiseras i analysen av 1809–1810 års texter (se 6.3 nedan, s. 194). Man bör dock vara medveten om att texterna för det mesta har flera funktioner i samma text, dvs. är multifunktionella. (Texterna presenteras närmare i 5.2 nedan.)

De texter som sorterats in under benämningen *förslag* är oftast första ledet i en kedja eller fristående skrifter utan (kända) svarsskrifter. Till kategorin räknas dels ”rena” förslag, och dels skrifter som egentligen innebär en modifiering av ett förslag. Hit hör följande skrifter:

Förslag

(förslag)	(*modifiering av förslag)*
A1, A6, A9, A10	A2, A8

Till kategorin *angrepp* hör framför allt följdskrifter till andra skrifter. Kategorin innehåller texter som är angrepp på ett annat förslag, en annan författare eller andra personer. Det finns angrepp som lägger fram ett motförslag och de som inte gör det:

Angrepp

(med motförslag)	*(utan motförslag)*
A4, A11, A12	A3, A5

En tredje kategori blir *övriga*. Hit hör den enda text bland de 12 utvalda texterna som inte kan kallas för angrepp eller förslag, A7. Texten är istället ett slags uppmaning till utveckling av ett förslag.

De funktionella kategorierna bildar en av flera utgångspunkter för redovisningen och diskussionen av resultatet. I de tabeller som förekommer nedan kommer texterna att vara grupperade efter funktionell kategori.

5.2 1769 – texter och situationskontexter

I det följande kommer de 12 utvalda texterna att presenteras. I 5.2.1–5.2.5 redovisas en textkedja som diskuterar ett förslag om en ändring i grundlagen, i 5.2.6–5.2.8 presenteras en kortare kedja som handlar om myntfrågan och växelkursen och därefter följer i 5.2.9–5.2.12 presentationer av fyra enstaka texter i olika frågor. Uppgifter om författare till anonyma skrifter är i första hand tagna från KB och LUB, vilka i sin tur ofta grundar sig på Bygdén (1898–1905). Biografiska uppgifter om författarnas liv är i första hand tagna från *Svenskt biografiskt lexikon (SBL).*

5.2.1 En Patriots Tankar, Om Grundlagens nödwändiga förbättring hälst i det, som rörer Fides Publica och des Befästande (A1)

Bakgrund – om kedjan (A1)–(A5)

Historien kring skriften *En Patriots Tankar* är dramatisk och ger en illustrativ bild av tidens politiska debatt. Skriften blev föremål för intensiv uppmärksamhet och fälldes i hovrätten. Historien ser i korthet ur så här:

Den 2 augusti lämnar assessor Arvid Virgin in texten *En Patriots Tankar* för tryckning till Gjörwell (Hovrättsprotokoll 16/8 1769). Den var avsedd att tryckas i 3000 exemplar (Hovrättsprotokoll 15/8 1769). Skriften var en reaktion på ett antal nya beslut och ändringar av tidigare författningar som skett under riksdagen och under tidigare riksdag. Virgins skrift gav upphov till ett antal motskrifter, och redan den 11 augusti lämnade Virgin in ytterligare en skrift för tryckning: *Reflexioner Öfwer de Omdömen, som fälde blifwit om den nyligen af Trycket utkomne Skriften, rörande Grundlagens förbättrande, med mera* (denna ingår ej i primärmaterialet) (Hovrättsprotokoll 16/8 1769). Bara några dagar senare, den 14/8, anmälde statssekreterare Rosir de båda texterna av Virgin inför hovrätten (Hovrättsprotokoll 15/8 1769, se även *RARP* 15/8 1769, s. 268 ff.).

De närmsta dagarna skedde mycket samtidigt. I hovrätten tvingades förläggarna att avslöja författaren. Förhandlingarna pågick i några dagar och olika boktryckare kallades och hotades med vite om de tryckte eller sålde fler skrifter. Alla ännu osålda skrifter beslagtogs. Den 17 augusti dömdes Virgin att betala 300 daler silvermynt i böter. Skriften förstördes och alla sålda exemplar begärdes in inom åtta dagar, med hot om vite på 100 riksdaler om det inte hörsammades (Hovrättsprotokoll, 17/8 1769).

Samtidigt, parallellt med hovrättsförhandlingarna, pågick en intensiv debatt om skriften i riksdagens alla stånd och man diskuterade hur man skulle förekomma att så farliga texter spreds i framtiden. Anders Schönberg, den angivna författaren till *Anmärkningar, wid En Ny Skrift* (A2; se 5.2.2, s. 90), läste upp ett memorial på Riddarhuset (den 18/8) som handlade om vikten att skilja mellan lagstiftande och lagskipande makt och som syftade på de ansatser till att lägga sig i rättegångsförfarandet som kommit fram under diskussionen.[38]

[38] Följderna av striderna kring Virgins skrift har diskuterats. Malmström menar att splittringen ökade, hattarna försvagades och Pechlins inflytande ökade (Malmström 1901, s. 130). Åhlén menar att händelserna ökade misstroendet mot tryckfrihetslagen och bidrog till att skapa likgiltighet inför tryckfriheten över huvud taget. De händelser som ovan refererats kom också att få förnyad aktualitet ett par år senare då boktryckare Holmén fick ett strängt straff för den mösskrift som väckt mycket stor uppmärksamhet ungefär samtidigt som *En Patriots Tankar*: *Uplysning för svenska folket.* När sedan mössorna återtog makten 1771 togs rättegången mot

Virgin försökte senare att dra en av motskrifterna, *Bref Til Politiske Eqvilibristen* (A3, se 5.2.3, s. 92) inför rätta, men fick inget gehör för detta (Bring 1958, s. 66). Han skrev också ett mycket upprört svar, *Arghetens Afskumm* (A5; se 5.2.5, s. 94), på den av motskrifterna som tycks vara skriven efter hela rättsprocessen, *Nödig Granskning* (A4; se 5.2.4, s. 93). Virgins skrift drogs då genast inför rätta och blev indragen såsom ovärdig och med grova fel (Bring 1958, s.70).

Om En Patriots Tankar

En Patriots Tankar är en skrift av normalt format, 8 sidor och 3085 ord, tryckt i fraktur. Skriften är ett kontroversiellt förslag om att begränsa den lagstiftande makten och kräva kungens samtycke för att ändra tidigare beslut. Den innehåller stark kritik mot åtgärderna vid riksdagen 1765–66 och är alltså författad av Arvid Virgin, assessor och politisk och ekonomisk skribent.[39]

Inledningsvis anropar Virgin tryckfrihetsförordningen och sin rätt att som riksdagsman föreslå förbättringar av grundlagen för att främja allmänt väl:

> (1) Med den stöd, som Kongl. Förordningen om Skrif- och Tryckfriheten lämnar hwar Swensk Man, at äfwen om wåra Grund-Lagars beskaffenhet, och huruwida de i alla delar upfylla deras ändamål, nemligen befordran af allmänt wäl, så wäl som af den rättighet, hwilken en Riksdagsman äger, at wederbörligen föreslå den förbättring, som honom synes, dem til detta ändamåls winnande tarfwa kunna, wågar jag af upriktig ömhet och nit (…) (A1)

Virgin inleder med att räkna upp ett antal brott mot *Fides Publica* ('allmänhetens förtroende') som begåtts av makten: löften om skuldfrihet har brutits, besittningsrätten har varit ifrågasatt, pensioner och belöningar har utlovats men dragits in. För att komma åt den brist i konstitutionen som gjort att tidigare författningar kunnat ändras alltför lättvindligt föreslår han att man bör ta intryck av Englands konstitution, och ha ett system där tidigare tagna beslut inte kan ändras utan att alla stånd är eniga och kungen ger sitt samtycke.

Efter att ha lagt fram sitt förslag övergår han till att tala mer principiellt om att makten måste skapa författningar som samtidigt befordrar enskilt och allmänt väl, och som uppmuntrar enskilda näringar.

Virgin upp till granskning igen, men utan några nya följder för Virgin (Åhlén 1986, s. 109 f.). En utförligare redogörelse för Schönbergs roll i händelserna finns hos Kjellin (Kjellin 1952, s. 166 ff.).

[39] Fryxell menar dock att det ryktades att Lovisa Ulrika låg bakom författandet av skriften, och hänvisar till ett danskt ministerbrev där det sägs att Virgin lånat ut sitt namn mot betalning (Fryxell 1904, s. 299).

Virgins text innehåller en hel del moralisering för att legitimera saken och den byggs upp på ett sätt som är vanligt i argumenterande texter – den som är förnuftig instämmer med det som föreslås:

> (2) Som berörde nödwändighet hos hwar förnuftig och Fäderneslandet älskande människa aldrig kan komma i minsta twifwelsmål, så behöfs den ej eller, at bewisas. (A1)

I texten finns också en hel del deontisk eller tvingande modalitet (*bör*, *måste*) och betoningen av det *nödwändiga* i förslaget. Virgin argumenterar *auktoritativt*, vilket också syns i citatet ovan (se 5.3.3, s. 112 för diskussion kring begreppet).

Delegitimerande moralisk värdering finns också: Så talas t.ex. om ”illa öfwerlagde och oförsigtiga författningar”, vilket riktar sig mot ständerna. Det talas också om ”förskräckeligit misswårdande och föragt af *fide publica”*. I rättegången mot Virgins text uppmärksammades bildspråket och advokatfiskalen försökte pressa Virgin på förklaringar av vad han egentligen syftat på (Hovrättsprotokoll 17/8 1769). Man kan notera att även om Virgin använde sig av bildspråk och i viss mån av passiveringar (särskilt när det handlade om kritik av ständerna) – båda vanliga grepp för att göra texten mindre åtkomlig för just en åklagare i ett tryckfrihetsmål – så var texten ovanligt explicit i sin kritik av både ständer och regeringssätt.

5.2.2 Anmärkningar, wid En Ny Skrift, kallad: En Patriots Tankar, om Grund-Lagens Nödwändiga Förbättring, hälst i det, Som rörer Fides Publica, och des befästande (A2)

Anmärkningar, wid En Ny Skrift, kallad: En Patriots Tankar är en skrift av normalt format, 8 sidor och 2214 ord, tryckt i fraktur. Skriften är en kommentar till Virgins skrift (A1) och instämmer delvis i sak, men utvecklas till ett sakligt resonemang kring allmän och personlig säkerhet. Författare sägs vara Anders Schönberg, välbekant politisk skribent såväl för sin samtid som för eftervärlden.[40]

[40] Anders Schönberg intresserade sig särskilt för frågan om individens rättsäkerhet, grundlagsfrågan och balansen mellan de olika statsmakterna. Han inspirerades av Montesquieu och av det engelska statskicket. Av sin samtid pekades han ut som hattpartist. Under den aktuella riksdagen 1769–1770 var han ledamot av justitiedeputationen och av sammansatta utskott och hade titel som rikshistoriograf.

I debatten kring *En Patriots Tankar* deltog Schönberg redan den 15 augusti på Riddarhuset (se 5.2.1 ovan, s. 88). Man kan anta att den skrift som här analyserats har kommit till som en direkt reaktion på Virgins skrift.

Schönbergs skrift har en lugn och undervisande ton och vänder sig inte med direkt tilltal till någon tänkt mottagare. Schönberg förklarar inledningsvis sitt missnöje med den hårda ton han fann i *En Patriots Tankar.* Man bör upplysa medborgarna med stillhet och mognad, menar han:

> (3) Man bör således altid undwika det, som kan wäcka ifwer i Medborgares sinnen, och wid alla tilfällen bör man i tankesätt och skrifter wisa den aktning för förra Ständer, den ömhet för Fädernesland och medborgare, som ägnar ömsinte och människoälskande landsmän sins imellan. (A2)

Men Schönberg är enig med Virgin i sak: Författningar ändras för snabbt och *fides publica* behöver befästas. Så följer ett mer principiellt resonemang om vad borgerlig frihet är: Kännetecknet för borgerlig frihet är att lagen har kraft att skydda varje enskild medborgare från orätt och förtryck. För upplevelsen av frihet är det viktigt att man kan lita på lagarna, men Schönberg förordar en annan väg än Virgin.

Schönberg ser partistridigheterna som det största hotet mot säkerheten. De skapar bitterhet, förtryck och hämndkänslor. Detta i sin tur ger obeständighet i författningarna. Hans lösning är att befästa allmän och personlig säkerhet med ett Magna Charta för den personliga säkerheten som bannlyser extra domstolar, kommissioner, falska bevisningar, tortyr etc. Detta skulle hindra det missbruk av lagarna som sker p.g.a. partistridigheter. Några särskilda strategier för bevarandet av allmän säkerhet har han dock inte, då han menar att de först måste diskuteras på sin rätta plats, i riksdagen, av mogna och lagkunniga män.

Den mest framträdande legitimeringsstrategin i Schönbergs text är rationalisering: syften och effekter beskrivs och axiom som bildar utgångspunkt för resonemanget formuleras. Det förekommer en del moralisering för att legitimera saken, dels handlar det om ett slags moralisk hållning (*stillhet* och *mogen överläggning*), dels handlar det om ideologiska men konventionella slagord som *borgerlig frihet.* Precis som hos Virgin (jfr 5.2.1, s. 88) förekommer en hel del deontisk modalitet (*bör, må* och *måste*) men här balanseras detta med epistemisk modalitet (*torde, skulle*) vilket ger ett välövervägt intryck.

Det finns få delegitimerande strategier i texten. De exempel på moralisk nedvärdering som finns kommer ofta till uttryck i implicita formuleringar och i hypotetiska resonemang. Det finns en förhållandevis svag moralisering av *En Patriots Tankar* (t.ex. i formuleringar som ”talesätt, som syntes mig wara mindre wäl passande”) och kritiken som framförs med värderingar blir när-

mast metonymisk. Bruket moraliseras istället för aktören: partistridigheterna moraliseras istället för politikerna, oenigheten istället för medborgarna.

5.2.3 Bref Til Politiske Eqvilibristen, Eller Swar På en Patriots Tankar Om Grund-Lagens Nödwändiga förbättring, Hälst I det som rörer Fides Publica och dess befästande (A3)

Bref Til Politiske Eqvilibristen är en skrift av normalt format, 8 sidor och tryckt i fraktur, dock endast 1233 ord, vilket beror på ett glesare tryck än t.ex. A1 och A2 ovan. Skriften är en reaktion på *En Patriots Tankar* men framför allt är den en reaktion på den andra av Virgins skrifter, *Reflexioner* (se 5.2.1, s. 88) där *En Patriots Tankar* försvaras och tonen är hårdare. Författaren är okänd eftersom Virgin inte lyckades driva igenom att namnsedel skulle lämnas ut. Texten tycks vara skriven före den rättegång som fällde Virgins text (och där dennes namn offentliggjordes), eftersom det sägs i slutet: ”Emedan I ären okänd, så har jag warit fritalig, och har för öfrigt följt min rena öfwertygelse”.

Texten är genomsyrad av häftig ironi. Den är rubricerad som brev och har direkt tilltal, men här finns ingen tydlig hälsningsfras eller avskedsfras – däremot ett ganska utförligt post skriptum.

Skribenten inleder med att ursäkta att han går ut i strid med ett så lysande förstånd som den andre författarens (dvs. Virgins). Han säger sig har försvarat denne mot anklagelserna om att vilja ha envälde, men antyder därefter att denne blivit galen: ”dessa lifliga rörelser hafwa kommit bloden uti gäsning, och utpridt sina wärkningar på Eder subtila hjerna”. Den överdrivna, humoristiska ironin fortsätter genom texten. Med ironiskt ordval, uppmaningar om svar och retoriska frågor försöker han t.ex. visa att England knappast är passande som förebild: ”Hwarföre samtyckte och gillade Konung Carl den I. Parlamentets Bill om Irländske vice Konungen, Grefwe Straffords halshuggning?”.[41] Kungens samtycke är ett kraftlöst vapen mot sammansvärjningar och maktspel, tycks han mena.

I textens postskriptum kommenteras två andra skrifter som kommit ut, dels *Anmärkningar* (jfr 5.2.2), dels *Reflexioner* (se 5.2.1). Avslutningsvis vänder sig skribenten direkt till ”Patrioten” (Virgin)*:*

[41] Thomas Wentworth, earl av Strafford, avrättades 1641 på order av parlamentet. Kung Karl I gav sitt godkännande i hopp om att rädda monarkin och sin egen makt, trots att Wentworth var en av hans lojalaste män. Kungen plågades av sitt samvete, och ska ha sett sin egen dödsdom, 8 år senare, som Guds straff för att han godkänt Wentworths avrättning.

(4) Til slut min skenhelige Herr Patriot och häftiga Reflexions makare uptagen ej illa, at jag på Swenska Nationens wägnar, betalar Eder med lika mynt, ty kallen I en ärlig Swensk för sielfswålds älskare, så kallar jag Eder tilbaka för Souverainetets gynnare, och understån Eder aldrig at ohelga det älskans wärdiga och wördnadsfulla namnet Patriot; ty weten at det betyder annat än at upgifwa laglösa, löjliga, farliga och onyttiga förslager. (A3)

I *Bref Til Politiske Eqvilibristen* är det framför allt självrepresentationen som fungerar legitimerande – skribenten framställer sig som en välvillig och upprikting kritiker som framträder till nationens försvar. Här finns dock också ett tydligt angivet syfte: att bevisa ”dels onyttigheten, dels farligheten och löjligheten” i den andres förslag. Men det är de delegitimerande strategierna som dominerar i texten. Moraliseringen igenom texten är kraftig, både i ”rättframma” värderingar och den ironi som genomsyrar texten. Författaren till *En Patriots Tankar* (Virgin) anklagas för sin brist på både moralisk hållning och förnuft, men också för att handla lagstridigt.

5.2.4 Nödig Granskning Af En så kallad Patriots Tankar Om Grundlagens Nödwändiga Förbättring (A4)

Nödig Granskning är en skrift av normalt format, 12 sidor och 3326 ord, tryckt i fraktur. Skriften, som innebär ett kraftigt angrepp mot *En Patriots Tankar* och dess författare, har med all sannolikhet tillkommit efter att domen fallit mot Virgin. Författaren är okänd.

Skriften inleds med några rader av Dalin: ”Om Sverge vore rikt på Himmels höga Själar,/ Som af en nedrig glants ej vore stolte trälar,/ Man Patrioter då ej såg för egen vinst.” Redan här ser man vilken attityd mot skriften *En Patriots Tankar* som genomsyrar texten.

Skribenten konstaterar inledningsvis att *En Patriots Tankar* är ett bevis på missbruk av tryckfriheten och att den redan fått det öde den förtjänat. Men eftersom tankarna en gång luftats finns risken att de lever vidare; hans projekt blir således att granska och blotta tankarna.

Skriften är relativt opersonligt formulerad och har inget direkt tilltal. Argumentationen tar ofta utgångspunkt i citat ur *En Patriots Tankar* som ställs emot riksdagsordning, kungaförsäkran och regeringsform (vilka ofta också citeras). Virgin (som dock ej nämns vid namn) anklagas för ett straffbart förakt för den lagstiftande makten i riket och för att vilja undergräva folkets frihet. Skribenten fastslår att den högsta maktens författningar är lag och skall lydas; att ifrågasätta författningarna skadar vårt regeringssätt och den allmänna säkerheten.

Därefter vill skribenten granska förslaget i *En Patriots Tankar*. Att ge kungen mer makt på det sätt som föreslås innebär en ändring av de pelare som konstitutionen vilar på, säger han, och tillägger: ”Om sådant kan komma under namn af förbättring, döme hwar opartisk”. I en numrerad lista med fyra punkter bemöter han sedan några av Virgins tankar. Texten avslutas med en bön till Gud om skydd och bevarande av regeringssättet och om fred mellan de nordiska makterna. Sist görs en appell till läsarna, folket och politikerna om att de alltid i tid ska mota undan alla förslag som vill ändra regeringssättet.

Nödig Granskning hänvisar till många opersonliga källor för att legitimera sitt angrepp på den andre – det finns alltså ett starkt drag av auktorisering i texten. En annan utmärkande strategi för att legitimera saken är den starka moraliska värderingen i texten som ofta hänför sig till det ”owärderliga” regeringssättet och folkets ”oskattbara Lagbundna frihet”, men också till ständernas klokhet och patriotism. Men värderande ord och uttryck används också i stor utsträckning för att delegitimera både skriften *En Patriots Tankar* och dess författare, Virgin – det handlar om dennes omoraliska hållning och förslagets lagstridighet. I texten görs också tolkningar av Virgins syfte: denne påstås försöka ”på det kraftigaste undergräfwa wår frihet.”

5.2.5 Arghetens Afskumm i den af Trycket utkomne så kallade: Nödiga Granskningen af en Patriots Tankar om Grundlagens nödwändiga Förbättring (A5)

Arghetens Afskumm är en skrift av normalt format, 8 sidor och 2831 ord, tryckt i fraktur. Skriften, som vi vet var författad av Virgin, är ett upprört svar på *Nödig Granskning* (jfr 5.2.4, s. 93). Den innehåller starka anklagelser och direkt tilltal av granskningens författare. *Arghetens Afskumm* blev dock, som sagts ovan, indragen under förevändning av grova fel och såsom mindre värdig (Bring 1958, s. 70).

I skriften inleder skribenten med att förklara att *Nödig Granskning* missbrukar tryckfriheten mer än någon annan skrift, och ha tillfogar: ”Argheten lyser i hwar dess rad, som utur en Basiliskes ögon”. Han anklagar författaren för såväl bitterhet som fräckhet och för att vilja svärta ner och anklaga sin nästa. Med ett rikt bildspråk, personifieringar och värderande ord ger han uttryck för sin egen avsky.

Så övergår skribenten till frågan om *En Patriots Tankar* verkligen var ett missbruk av tryckfriheten. Han konstaterar att det ingenstans i tryckfrihetsförordningen finns ett förbud mot att föreslå förbättringar av grundlagen. To-

nen i Virgins text hårdnar alltmer. I korta upprörda meningar fortsätter han och vänder sig allt oftare i direkt tilltal till författaren av *Nödig Granskning:*

> (5) Påstår du ännu äreförgätna människa, at denne Auctor haft skadeligit upsåt emot friheten, satt försåt för henne, och welat henne undergräfwa samt Swea barn undanrycka? Swara wederstyggeliga foster af Lögnenes Fader. (A5)

Skribenten tycks åtminstone ana vem författaren till den andra skriften är, eftersom han anför en specifik händelse som har med en viss Isaac Clason att göra, och säger att ”du med din flock” är beredda att beröva denne det sista han har kvar.[42] Så drar han också fram ett annat uppmärksammat fall i tiden, nämligen Carl Rudenschölds öde.[43] Båda fallen handlar om mössornas oförrätter mot enskilda personer.

Texten är i huvudsak angripande, och dess legitimerande strategier är snarast kopplade till *En Patriots Tankar* – här används t.ex. tryckfrihetsförordningen som auktoritet. Viss moralisk värdering för att legitimera *En Patriots Tankar* finns också, ofta med konventionella värderingar som *laglighet* och *rättfärdighet.* Men texten domineras av negativ moralisk värdering för att delegitimera författaren till *Nödig Granskning*. Denne sägs *svärta*, *beljuga, förföra* och *förtiga*. Värderingarna handlar främst om den andres omoral och onda avsikter, och i det rika bildspråket associeras den andre med djävulen och hans anhang.

5.2.6 Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours, samt en allmän Riksdaler Räknings-Inrättning (A6)

Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours är en kort skrift, 4 sidor och 820 ord, tryckt i fraktur. Texten är sannolikt skriven av Carl Leuhusen. Denne var ursprungligen språkvetare och satt i Vetenskapsakademien sedan 1747. Efter en karriär som kommissionssekreterare och chargé d’affaires i Spanien blev han

[42] Isaac Clason (stavn. enl. *SBL*) var grosshandlare och borgare, och framgångsrik hatt. Han var delägare i det Königska växelkontoret, som ägnade sig åt inte helt lyckade växelaffärer. Han drabbades själv hårt av finanskrisen i Europa, och när han blev föremål för mössornas räfst efter deras maktövertagande vid riksdagen 1765 drevs han till konkurs. Han dömdes till hårda ekonomiska straff och gick i landsflykt. Under sommaren 1769, när hattarna fick större makt igen, vågade han återvända hem. Senare under hösten befriades han från ansvar och 1770 avskrevs också hans konkurs.

[43] Carl Rudenschöld var riksråd och hatt, och hade många utrikespolitiska och diplomatiska meriter. Han avsattes av mössorna år 1766, men återinsattes av hattarna 1769, då han kompenserades för utebliven lön sedan 1765.

1756 kunglig sekreterare.[44] Carl Leuhusen beskrivs som liberal och jordbruksvänlig, och han argumenterade mot överflödet.

Skriften är den första i en kedja om tre texter och innebär ett sakligt inlägg i myntdebatten. Leuhusen föreslår att silvermynt och riksdaler bör användas istället för koppar, för att undvika de negativa effekterna av kopparens skiftande värde. Han inleder med att försöka förklara variationerna i mynt- och växelkurs. Växelkursen rättar sig efter ett lands speciemynts förhållande till ett annat lands speciemynts vikt och finhet, säger han. Och eftersom koppar är en handelsvara vars värde varierar så skiljer den sig ifrån guld och silver, dukater eller riksdalrar. Växelkursen i Amsterdam, London och Hamburg har varit oföränderlig i många år, eftersom guld och silver där används för huvudmynten. Men eftersom koppar är huvudmyntet i Sveriges handel och rörelse är det inte konstigt att kursen skiftar med kopparens skiftande värde.

Efter denna introduktion identifierar Leuhusen ytterligare några orsaker till variationen i växelkursen och ger exempel på spekulation i kopparmyntets värde i handel med senarelagd betalning i kopparmynt.

Huvudförslaget i texten är att införa en allmän ”Riksdalers Räknings-Inrättning”. Men hur denna förändring ska ske vill Leuhusen inte uttala sig om: “angående sjelfwa Operation eller Förwandlingen ifrån Koppar- til Silfwer- eller Riksdaler-Mynt: Det hörer ej til denna Skriften”.

Skribenten legitimerar sin sak framför allt genom att förklara orsak och verkan och genom att tydligt formulera syften. Han använder sig också av räkneexempel för att belysa frågan. Texten präglas alltså av ett rationellt resonemang. Det förekommer i stort sett ingen delegitimering i texten, utom möjligen viss kritik av valutaspekulerande handelsmän. Köpmännen och trassenterna framställs som aktörer i handlingar där de på olika sätt tjänar pengar eller tar del i vinsten. I framställningen av dessa finns i vissa fall explicit moralisk nedvärdering, men inte i någon större omfattning.

5.2.7 Bref af en Patriot uti Swält-By, til Auctoren af en nyligen ifrån trycket utgifwen Skrift, under Titul: Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours, samt en allmän Riksdaler-Räknings-Inrättning (A7)

Bref af en Patriot uti Swält-By är en kort skrift på 4 sidor och 823 ord, tryckt i fraktur. Skriften är ett svar på Leuhusens text, A6 (se 5.2.6, s. 95) och innebär ett slags uppmaning om utförligare resonemang. I denna text är brevformen utförd, här finns direkt tilltal och såväl hälsningsfras, ort (Swält-By), datum

[44] Leuhusen gifte sig så småningom med en dotter till Anders Nordencrantz, Juliana Margaretha.

(16/8), avskedsfras som en pseudonym: *En Patriot.* Hela texten har karaktär av *förställning,* ett rollspel där den s.k. patrioten beskriver sin livssituation och till sist ber den andre författaren, Leuhusen, om en tjänst.

Skriften inleds med att *patrioten* beskriver hur han drabbats av olycka när kursen hastigt föll år 1767 (vilket berodde på mössornas reformer) och hur han tvingades flytta till landet med sin familj för att klara sig. Därefter konstaterar han att den andres skrift saknar nödvändig upplysning. Och han ber om svar på några frågor: Den första frågan handlar om kopparens pris. Den andra frågan handlar om ett exempel som skribenten vill ha förklarat. I en tredje fråga undrar han hur det ska tolkas att växelhandeln sker med utländska köpmän till Sveriges skada. Fjärde frågan är en implicit uppmaning om att komma med fler exempel. I den femte frågan vill författaren ha besked om vilka myntsorter som handlare ska ha förutom riksdaler och i den sjätte och sista frågan vill han se ytterligare utläggning av hur den här omvandlingen ska gå till, och förklarar att den som vill målet bör veta medlet.

Skribenten avslutar med att be om att få tillskickat sig ett par skrifter som just nu säljs i Stockholm: dels en skrift av Nordencrantz, *Påminnelser öfwer Bruks-Patron Kjellbergs Finance- och Wexel-Systeme* och dels en översättning från engelskan som kallas *Nationelt Sundt Förnuft*.[45]

Texten ger framför allt intryck av att vara en uppmaning till vidareutveckling av tankarna i den första texten i kedjan. Den verkar varken tydligt legitimera eller delegitimera en sak. Det mest slående draget i texten är den fiktiva ram som byggs upp (dvs. den under denna period vanliga ramen ”fattig lantbo skriver till initierad stadsbo för att få upplysning”). Denna tycks i viss mån fungera legitimerande för själva framträdandet i debatten. Självrepresentationen i texten är mycket riklig. Textjaget verkar både respektera den andres auktoritet och sakna väsentliga delar i dennes resonemang. Moraliseringen i texten är mycket svag och några delegitimerande strategier går inte att hitta, om man undantar den kritik som handlar om bristen på information i den andres skrift.

[45] Enligt KB:s katalog har den senare skriften översatts av C. Chr. Pauli och kom ut 1768–1769 i 24 delar. Det exemplar som finns på UB i Lund har bara 20 delar. Engelska, franska och nederländska förhållanden tas upp i skriften.

5.2.8 Reflexioner öfwer Finance-Werket, uti Swar uppå Brefwet af en Patriot uti Swältby, til Auctoren af en nyligen ifrån Trycket utgifwen Skrift, under Titul: Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours, samt en allmän Riksdaler-Räknings Inrättning (A8)

Reflexioner öfwer Finance-Werket är en skrift av normalt format, 8 sidor och 2154 ord, tryckt i fraktur. Skriften är en utveckling av det tidigare förslaget om en ny riksdalerräkning (A6, se 5.2.6, s. 95) och ger ett överskådligt och pedagogiskt intryck, trots att här finns en del abstrakta och komplicerande drag. Skriften har, liksom A6, attribuerats till Leuhusen och är ett direkt svar på A7, brevet från en Patriot i Swält-By (se 5.2.7, s. 96). Leuhusen tar upp och försöker besvara alla de frågor som ”patrioten” ställt och han använder både numrering och fetstil för att lyfta fram frågor och svar i texten. Leuhusen faller in i samma mönster som den text han besvarar: Brevformen används i samma utförda grad som i den andres text, med hälsningsfras, avskedsfras, datum, ort och direkt tilltal till *Min Herre*. Brevet avslutas: ”Min Herres Hörsamste Tjänare N.N.”

Reflexionerna inleds alltså med lite socialt småprat som direkt visar att den fiktiva ramen från A7 hålls kvar:

> (6) Jag har haft den äran at ärhålla Min Herres angenäme Skrifwelse af den 16 Augusti sistledne, hwaraf med mycken oro inhämtat Min Herres swåra belägenhet, igenom 1767 års Wexel-Cours. Och önskar jag at Min Herre måtte på Landet få njuta den stillhet och Ro, som i Stockholm ej gifwas kan (…) (A8)

Med räkneexempel, förklaringar och illustrerande exempel går författaren sedan igenom fråga efter fråga. Sen gör han ett försök att beskriva *hur* omvandlingen till Riksdalersystemet skulle kunna gå till.

Skribenten, Leuhusen, ägnar andra halvan av texten åt att bemöta det skvaller från landet som refererades i den förra texten. I slutet av texten rekommenderar han en skrift av William Temple.[46] Han säger sig också skicka med en annan ny skrift *Enfaldiga men möjeliga förbättrandet af Swenskt Mynt och Finance, upgifwit af en Ridders-man wid Riksdagen 1769*. Avslutningsvis kommenterar Leuhusen ett betänkande från *Secrete utskottet*.

Författaren legitimerar sitt förslag framför allt genom att framställa sig själv som en auktoritet som sitter inne med kunskap om sanningen. Detta ligger också i själva den ram som byggs upp, där författaren besvarar frågor och för-

[46] Sir William Temple (1628–1699) var politisk statsman och författare, diplomat i Nederländerna. Skriften *Remarques sur l'état des Provinces Unies des Pays-Bas* som nämns i Leuhusens skrift var en översättning ifrån engelskans *Observations upon the United Provinces* (1673).

klarar med exempel och räkneoperationer. Till den auktoritativa karaktären hör också argumenterandet utifrån nödvändighet och behövlighet i texten. I övrigt har texten mycket lite moralisering och här finns i stort sett inga delegitimeringsstrategier riktade mot någon annan författare, något annat förslag eller några politiska aktörer.

5.2.9 En Landtmans Grundade Anmärkningar, Öfwer Myntets Föränderlighet I wärdet: Samt Hwad skada Myntets föränderlighet i en Stat medförer; Jämte Några bifogade påminnelser Om Cours, Mynt och Penningar I gemen. Alla om Rikets wäl bekymrade Landsmän, till eftersinnande utgifwit (A9)

En Landtmans Grundade Anmärkningar är en lång skrift, 28 sidor och 8764 ord. Skriften är ett utredande och undervisande inlägg i debatten om växelkurs och myntväsende och är enligt uppgift skriven av Sven Hof. Denne är för eftervärlden känd som en framträdande språkvetare.[47] Men Hof, som arbetade som rektor och lärare i Skara, hade också ett intresse för ekonomi och lanthushållning och ägde själv några lotter i Falu koppargruva, vilket delvis förklarar intresset för myntväsendet. Han hade tidigare (dvs. 1765) deltagit i debatten om växelkursen, då han liksom i denna text uppträdde som *lantman*.

I textens inledning förklarar Hof att han hoppas kunna bidra till upplysning. Textens första del är uppställd i paragrafform. De tre första paragraferna förklarar vad *mynt* är, och använder fetstil för att markera viktiga begrepp, såsom *myntets rätta värde*. Hof skiljer på det rätta värdet, som är det man får för pengarna, och räknevärdet, som är det de präglats med. Ett annat slags värde är värdet i metallhalt. I utländsk handel räknas svenska pengars värde i halten av silver snarare än i räknevärde. Det sker nämligen en försvagning av metallvärdet – dels genom att man slår mynten ringhaltigare, dels genom att mynten slits ner och förlorar i vikt.

Hofs pedagogiska förklaringar i texten varvas med förslag till lösningar:

> (7) Dock kan en sådan olägenhet [att myntet slits ner] någorlunda förekommas, om man gifwer det mindre Myntet, som mäst i handelen rullerar, en större tilsats af Koppar, som gör Silfwerpänningarna hårdare och fastare (…). (A9)

[47] Hofs verk om *Swänska språkets rätta skrifsätt* och *Dialectus Westrogothica* hör till de verk som ofta nämns i historiska översikter.

Hof fortsätter med att diskutera de olika metallmyntens förhållande till varandra och problemen med att värdet dem emellan växlar. Han går igenom olika scenarier som påverkar myntets värde och påpekar att det kan finnas både för mycket och för lite pengar i landet:

> (8) Många tro, at ju mer af Pänningar finnes och rullerar i et land, dess bättre skal tillståndet där i allmänhet wara. Men de besinna intet, at man af Pänningar i rörelsen kan hafwa både för litet och för mycket: at en Riksdaler är mig så nyttig, som twå, när jag för den ena kan köpa äfwen så många och goda waror, som för de twänne: at förändring, särdeles en hastig, är i sådana mål äfwentyrlig, samt att bägge händelserna kunna hafwa sina olägenheter; ehuru det likwäl lärer wara bättre, at i et borgerligt samhälle hafwa för mycket, än för litet af Pänningar. (A9)

I citatet speglas det merkantilistiska idealet om en positiv handelsbalans. Genom god hushållning och genom att öka export och minska import bör man sträva mot övervikt i handel. Hof ger också konkreta råd för att hindra att pengarna blir för många och värdet faller. Förutom god hushållning bör man t.ex. avskaffa ”onyttigt krigsfolk” i fredstider och spara pengar i statliga räntkamrar.

Hof diskuterar bancosedlar, köpmännens del i kursstegringar och kursfall och återkommer sedan till hur man ska komma till rätta med ”olägenheterna af det öfwerflödiga Credit-Myntet”. Han redogör för olika förslag han har läst och kommer med förslag till åtgärder. Allra sist i den första delen av texten diskuteras också bruket att klippa eller skrapa av guld- eller silvermynt.

Textens andra del har undertiteln *Påminnelser, Om Mynt och Pänningar i gemen.* Denna del innehåller egentligen inte något som inte redan tagits upp, men den har en mer utpräglat moraliserande ton och den tycks också vara mer inriktad på handling än den tidigare förklarande och utredande framställningen. Här är de olika styckena numrerade istället för uppställda i paragrafer. Vikten av positiv handelsbalans utvecklas ytterligare under den nionde punkten, då Hof förklarar att vi inte bör exportera råvaror, utan bara förädlade varor, vilket generar sysselsättning till folket. Vi bör av samma anledning bara köpa råvaror av utlänningen och låta svensk arbetskraft stå för förädlandet.

Trots det tydliga upplägget med paragrafer och siffror rör sig Hof fram och tillbaka mellan ganska skilda ämnen. Alla ämnen har dock det gemensamt att de handlar om hur landets ska nå välstånd ekonomiskt för både överhet och medborgare. Men det är inget överflöd som ska uppnås, utan texten genomsyras av den asketism som kom att prägla många av tidens svenska merkantilister. Man kan notera att den vanligaste underförstådda aktören i textens

många passiva satser är *överheten*, som utför många reglerande handlingar: *hindrar*, *uppmuntrar*, *ändrar*, *förordnar*, *stödjer*, etc. Det handlar om en aktiv styrning av ekonomiska förhållanden. Detta är typiskt för de merkantilistiska tankeströmmar som hade präglat mycken svensk ekonomisk litteratur de föregående decennierna.

Hof legitimerar sin sak framför allt genom den systematiska uppställningen och de många förklaringarna av orsak och verkan. Han framträder som en auktoritet med en hel del deontisk modalitet (*bör, må, måste*) som balanseras med den epistemiska (*torde, kunde)*. Tillsammans med hypotetiska konstruktioner (*om… så, skulle*) ger det en vetenskaplig prägel till texten (jfr Gustafsson 1998, s. 30). Textens värderingar är kopplade till de merkantilistiska idealen och kretsar kring *förnuft* och *nytta*, men moraliseringen är inte särskilt framträdande. Hof använder sig inte heller av strategier för delegitimering i någon större omfattning, även om det finns en del moralisk nedvärdering av omoraliskt leverne och överflöd.

5.2.10 Patriotiskt Förslag emot Folkbristen (A10)

Patriotiskt Förslag är en kort skrift, 4 sidor och 790 ord, tryckt i fraktur. Författaren är okänd. Skriften innebär ett konkret förslag i frågan om folkbristen, som hade genererat en hel del diskussion (se 2.4 ovan, s. 31). Skribenten hänvisar till en skrift av J.F. Kryger. Denne höll ett presidietal i Vetenskapsakademien år 1758 med rubriken *Tal om Folkbristens Orsaker, Verkan och Hjelp* och några år senare, 1764, skrev Kryger också ett inlägg om folkflykt ur landet, som svar på den pristävling Vetenskapsakademien år 1763 utlyst på temat.[48]

Skribentens primära fokus ligger på fiskenäringen, närmare bestämt på de sjömän som i brist på arbete under de delar av året då fisket ligger nere flyr landet. I skriften diskuteras orsakerna till deras flykt och ett konkret förslag för att hålla kvar dem i landet ges.

Patriotiskt Förslag emot Folkbristen inleds med att författaren konstaterar att sjömanshusinrättningarna är grundade på tvång för att hålla kvar sjömännen i landet.[49] Men eftersom vårt svenska klimat bara kan ge sjömännen förtjänst

[48] Kryger var då kommersråd i manufakturkontoret. För en analys av en annan av hans skrifter, se Gustafsson 1998, s. 27 ff. Kryger vann pristävlingen 1764, men Vetenskapsakademien ville p.g.a. ämnets känslighet inte trycka talet. Kryger gav istället ut det själv, året efter (enl. *SBL*).

[49] *Sjömanshus* är en institution som upprättades 1748 i avsikt att motverka bristen på sjömän. De fungerade dels som en social trygghet för sjömännen och deras änkor, och dels som en obligatorisk institution där alla sjöfarande skulle vara registrerade, närmast som ett slags arbetsförmedling som skötte av- och påmönstring etc.

halva året reser många sjömän utomlands. Författarens förslag är att sjömännen (förutom de som är enrollerade, dvs. som tillhör marinkåren men är fritagna från kommendering när de idkar sjöfart eller fiske) ”får til nödwändigt behof Ängsmark til 2:ne kor och en kåhltäppa, på de ställen där äfwen lämpelig utwäg til Strandfiske gifwes, som af Hustrurna idkas kan”. Detta menar han ska leda till att sjömännen gifter sig och kan nära sig under den period det inte går att fiska, vilket i sin tur gör att de stannar i landet. Förslaget har flera fördelar, menar skribenten: redbart mynt stannar i landet, rikets fiske ökar, navigationsskolor på de ställen sjömännen lever ökar landets kunskap i sjövetenskap, och sjömanshusen kommer att få dubbel nytta eftersom de nu verkligen kan betjäna sjömännen, som blivit borgare (i och med att de äger mark).

I den andra halvan av texten argumenterar författaren för att Öregrunds stad med den intilliggande ön Gräsö är den lämpligaste platsen att anvisa jord på. Till detta hittar han många skäl: invånarna är vana vid sjöfart, Öregrund ligger strategiskt vid inloppet till Bottniska viken och nära Stockholm, Gräsö har många övergivna fiskelägen som kan återupptas och dess långsträckta utbredning lämpar sig väl för sköteläggningar (ett slags fiske i nät).

Skribenten legitimerar sitt förslag främst genom att beskriva dess goda effekter, men också genom att hänvisa till *nödvändighet*. De moraliska värderingar som finns i texten är knutna till ideologi och handlar framför allt om *nytta*. Ideologin avspeglas också i framställningen av aktörer och handlingar: Liksom i A9 står handlingarna främst i passiv form och aktörerna, de styrande, är underförstådda. De styrande ska *avhjälpa* folkbristen, *inrätta* skolor, *röja* det onda ur vägen, *sätta* sjömännen i välmåga – det handlar alltså också här om en överhet som reglerar för och har omsorg om sina invånare. Texten saknar i stort sett delegitimerande strategier.

5.2.11 Bref Ifrån En Opartisk Swensk (A11)

Bref Ifrån En Opartisk Swensk är en skrift av normalt format, 8 sidor och 2058 ord, tryckt i fraktur. Skriften är enligt uppgift författad av Carl Erik Wadenstierna, krigsråd och ledamot av sekreta utskottet år 1769. Denne hattpolitiker hade tidigare varit aktiv under eget namn i debatten om överflödet (1767) och försvarade 1769 tryckfriheten och rätten att muntligt uttrycka sina åsikter (Vegesack 1995, s. 43).

Skriften är ett moraliserande inlägg emot partistridigheter och pläderar för objektiv kyla, men den innehåller stark implicit kritik mot politiska hållningar, framför allt mot mössorna. Skriften är utformad som ett brev och har hälsningsfras och direkt tilltal, men ingen avskedsfras eller datering.

”Min K(*ära*) Wän! Du kallar mig kallsinnig. Jag blyges ej för det namnet, när det tages i rätt bemärkelse”. Wadenstierna inleder personligt och fångande och fortsätter med att förklara den rätta kallsinnigheten: att ”med et kallt, det är ouprört eller oöfweriladt sinne, tänka på de saker, som förekomma”. Han förklarar sedan sin ödmjukhet och vördnad för Kungen, rådet och ständerna, och konstaterar att det nu varit så mycket oväsen och ”Alarm-Trummor” att ingen orkar lyssna mer.

Wadenstierna uppmärksammar alltså den aggressiva tonen i partiskrifterna i debatten. Själv säger han sig granska de olika argumenten och kallsinnigt avgöra vilket parti han vill tillhöra. Med utgångspunkt i sju oemotsägbara grundsanningar vill han diskutera sådant som man ”inom Partier hörer talas eller förehafwas”.

Den första grundsanningen handlar om att ”Store Män” bör aktas och dygder belönas. Den andra grundsanningen innebär att ett rike aldrig bör ge sig under sin grannes förmynderskap. Den tredje grundsanningen är att ett rike bör dra all möjlig vinst ur utländsk pung med egen industri. Den fjärde grundsanningen handlar om vikten av Fides Publica: ”Om detta är en Grund-Sanning huru skulle jag då kunna bärga mig i sällskap med dem, som talade om gifna decharger, som om obetydeliga pappers lappar”.[50] I sin femte grundsanning diskuterar Wadenstierna begreppet ”Rikets Rätt”, vilket innebär att författningar ska befordra både allmänt och enskilt väl. Därför, förklarar han, kan man inte tänka ut författningar som är avsedda att knäcka en del av en nation.

Den sjätte grundsanningen är ”Financer böra ej wålla allmän fattigdom”, vilket innebär att skatterna bör tas av varje persons överskott. I den sjunde och sista grundsanningen slår så Wadenstierna fast att: ”Mycket Folk gör et Lands Styrka.” Författningar som hindrar folkökning måste ogillas. Wadenstierna slutar med en uppmaning till läsaren att själv döma om han är hatt eller mössa.

Diskussionen om grundsanningarna i texten implicerar en hel del kritik – kanske inte alltid mot något explicitgjort *parti* men mot argument och åsikter i debatten. I vissa fall tycks kritiken riktad mot mössorna, som t.ex. i den fjärde punkten där det handlar om de som vill dra tillbaka beviljad ansvarsfrihet (möjligen syftar det på det återkommande rannsakandet av växelkontoren). Måltavlorna för kritiken var förmodligen mer uppenbara för samtiden.

Wadenstierna legitimerar alltså sin sak framför allt genom att lägga fram och grunda sitt resonemang i det han kallar *grundsanningar*, eller axiom. Men

[50] *Decharger* betyder här ung. ’skriftlig ansvarsbefrielse’.

axiomen är utformade som preskriptiva satser och här finns en stark moralisering som handlar om kyla och sunt förnuft. Texten är följaktligen rik på deontisk modalitet, *bör* och *måste*, vilket ger ett auktoritativt intryck. Här finns iögonenfallande många hypotetiska konstruktioner med *om… så* och *skulle* vilka i denna text för fram den implicita kritiken. De många hypotetiska konstruktionerna hör ihop med textens uppläggning: det förment vetenskapliga draget att slå fast axiom och argumentera utifrån dessa. Texten innehåller också stark moralisk nedvärdering, framför allt handlar det om andra partiers brist på förnuft och moral.

5.2.12 Nödige Frågor, Til närmare uplysnings winnande, ställde Til Författaren af den nyligen utkomne och gratis utdelte Skriften, Kallad: Tankar om Bränewin, Til hwar förnuftig Människas ompröfwande, öfwerlämnade Af Publicola (A12)

Nödige Frågor är en skrift av normalt format, 8 sidor men bara 1532 ord, vilket beror på att den har ett glesare tryck än vanligt. Skriften är tryckt i fraktur. Den är ett inlägg i den livliga debatten kring brännvinsfrågan och ett av flera svar på J. F. Krygers *Tankar Om Bränewin* (8). Kryger förordade ett brännvinsförbud. Dennes text var saklig och argumenterande men talade med stark auktoritet och moraliskt patos, och den fick ett flertal svar (se analys i Gustafsson 1998). Bring (1961) redovisar fyra följdskrifter i kedjan.[51] Följdskrifterna varierade i karaktär, men de flesta innehöll någon form av ironi eller parodi, t.ex. på de uträkningar som Kryger hade redovisat.

Nödige Frågor är en moraliserande och något ironisk motskrift till Krygers text. Författaren är okänd. Här finns direkt tilltal och en datering i slutet – båda dragen hör till *brevformen* – men i övrigt finns inga typiska ”brevdrag”.

Inledningsvis förklarar skribenten att den andres skrift är så redig ”at in thesi föga deremot kan inwändas”. Därefter ställer han ett stort antal frågor. Med anledning av hur få som brytt sig om kaffeförbudet undrar han hur brännvinsförbudet ska kunna hållas efter. En rad retoriska frågor handlar om kaffedrickandet och dess följder för landets ekonomi och parodierar de uträkningar Publicola haft i sin skrift:

(9) Huru många snälla Pigor, at icke blifwa kallad ljugare, om jag nämde dem Jungfrur, förhindras icke ifrån andre nyttige Hussysslor med Caffe-kokning? Huru många tusende Skålpund Såcker, hwars Rudimateria hämtas

[51] Det finns ytterligare en text som ej tas upp hos Bring (1961) men som verkar höra till kedjan, *Kläm åt Cours och Bränwin, uti et Bref från Anti-Mäskius til Drankander i Säd-slösa* (3).

från Utlänningen, kostar icke denna kära drycken, at förbigå de smärre delar, såsom Grädda, af hwilken et smakeligit Bordsmör i det stället kunde tilredas, samt Wed och Kol som dertil åtgår? (A12)

I texten insinueras att Publicola själv missbrukar andra överflödsvaror – dessutom görs en antydan om avsaknad av manlighet: ”kanske Min Herre dricker häldre en Kopp Caffé i Fruentimbers Sällskap, än jag tager min lilla Sup på Krogen?”. [52] Och han fortsätter:

(10) Kan ske jag går Min Herre förnär, om, när Han tar min Appetit-Sup ifrån mig, jag också, at, som Människa, full med Swaghet och Hämnd, gerna wille taga Punche och Bischoff, samt flere fina Winer från Min Herres läckra Mun. (A12)

Brännvinet ställs som så ofta i tidens debatt mot andra överflödsvaror (jfr Gustafsson 1998 och Peterson 1984). Skribenten anmärker att brännvinsförbudet bara drabbar den närande och arbetande ”hopen i Samhället”. Det är inte rättvist att bara lantarbetaren ska nagelfaras.

Avslutningsvis förklarar skribenten att om han bara fick tala i enrum med Publicola skulle han avslöja fler viktiga omständigheter ”som nu ej wågas lägga under Prässen, för att icke öfwerhopa Fiscals-Embetet med drygare göromål”. Vad han syftar på är ovisst, möjligen skulle han kunna peka ut fler som bryter mot de redan existerande överflödsförordningarna. Skribenten avslutar skämtsamt med orden: ”hwad namnet widkommer så kan jag intet wägra Min Herre Gissa På”.

Skriften innehåller framför allt delegitimerande strategier, men här finns en del värderande ord och uttryck för att legitimera saken – främst handlar det om värdering som knyter an till ideologi, nytta och sundhet, men också förnuft. Moraliseringen är stark också i delegitimerande funktion, där kaffe och andra överflödsvaror blir negativt laddade. Det finns en förhållandevis hög grad av implicithet i de delegitimerande strategierna, då kritiken ofta framställs i retoriska frågor och i passiva satser. I texten ses en intressant motsättning i texten mellan stadsbon och lantbon: Stadsbon nämns inte explicit, däremot nämns vid flera tillfällen det missbruk av kaffe och annat överflöd man ser i staden. Stadsbon tycks också vara den underförstådda aktören i några negativt laddade passiva handlingar: stadsbon *förstör penningar*, *förtär* etc. Lantborna och den nära besläktade hopen är istället aktör i positiva handlingar som *arbetar i jorden*

[52] Denna antydan kan ev. ses i samband med bilden av *sprätthöken* i 1700-talets Sverige (jfr Karlsson 2007).

eller *tillverkar*. Inslag av textuell ironi finns också i texten, även om markörerna för ironin är förhållandevis få.

5.3 Legitimerande strategier 1769

I det följande redovisas analysen av legitimering i 1769 års texter. De övergripande analyskategorierna presenterades i 3.2 ovan, s. 49. Här ges i anslutning till varje delanalys en närmare presentation (och i vissa fall diskussion) av begreppen.

5.3.1 Om analysen av auktorisering

Att legitimera det man för fram, saken eller argumenten, genom att referera till en auktoritet kallas här *auktorisering*. Auktoriteten ifråga kan vara personlig eller opersonlig, och innehar ofta något slags institutionaliserad auktoritet (jfr van Leeuwen & Wodak 1999, s. 104). Auktorisering kan vara av olika slag. Hos van Leeuwen (2007) tas följande kategorier upp: *personlig, experts, förebilds ("role model"), opersonlig, traditionens* och *konformitetens auktoritet.* I analysen har jag försökt urskilja dessa typer. Under arbetets gång noterade jag ytterligare en form av auktoritet som inte hör hemma i någon av kategorierna ovan: ett slags *suntförnuftsauktoritet*. Med hänvisningar till vad det sunda förnuftet säger legitimeras förslag och handlingar. (Mer ospecifika formuleringar som "det sägs att" räknas dock inte som auktorisering.)

Det visade sig i analysen vara svårt att hålla isär *experts auktoritet* och *personlig auktoritet* – när t.ex. Nordencrantz förs in som auktoritet är det möjligt att se honom både som en personlig garant för det sagda och som en expert på det ekonomiska området. För enkelhetens skull för jag samman dessa båda kategorier till en. Benämningen *opersonlig* torde med fördel kunna bytas ut mot något mer talande, såsom *reglerad*, men då typen också innehåller referenser till andra texter än lagar, regler etc. behåller jag rubriken *opersonlig*. Jag har också valt att byta van Leeuwens term *traditionens auktoritet* mot *historiens auktoritet*; det är inte bara vana och tradition som anropas, utan också historiska skeenden kan användas som legitimering. Något exempel på *konformitetens auktoritet* finns inte heller i texterna. Det innebär att jag i denna redovisning diskuterar följande typer:

- *personlig auktoritet* – typiskt här är att auktoritetens yttrande innehåller tvingande modalitet
- *opersonlig auktoritet* – lagar, regler etc.

- *förebildsauktoritet, "role model"* – hit räknas också andra länder som framhålls för sitt exemplariska statsskick
- *suntförnuftsauktoritet* – hänvisningar till vad sunda förnuftet säger
- *historiens auktoritet* – hänvisningar till vana, tradition och historiska skeenden som auktoritet

Hos van Leeuwen och Wodak (1999) konstateras att auktorisering uttrycks med hjälp av säge-verb eller attribueringar. De myndighetstexter de studerar innehåller dock bara opersonlig auktoritet, och min analys visar att andra typer av auktoritet, t.ex. historiens auktoritet, är problematiska att operationalisera. Jag har valt att i stället fokusera på den underliggande funktionen, dvs. huruvida en viss passage eller en viss formulering innebär legitimering med hjälp av en auktoritet. Det innebär att jag i analysen inte gör några anspråk på precis operationalisering.

I nedanstående genomgång av olika former för auktorisering i materialet från 1769 kommer följande frågor att diskuteras: Vilka former för auktorisering är vanligast i materialet? När behövs auktoriseringen, dvs. vid vilka tillfällen förekommer en viss typ av auktorisering? Går det att relatera till texternas funktion, ämne eller finns det andra faktorer som styr? Hur går auktoriseringen till rent språkligt och hur explicit sker den?

De olika typer av auktorisering som nämnts handlar alla om att referera till någon yttre auktoritet. Men som ett slags legitimering genom att använda auktoritet torde också räknas de fall när författaren själv explicit träder fram som en auktoritet. Då hämtas inte legitimiteten från någon yttre källa, utan istället från textjagets karaktär som den som sitter inne med kunskapen om sanningen. Mer om jaget som auktoritet i 5.3.3, s. 112.

5.3.2 Auktorisering – analys och resultat

Auktorisering förekommer i nio av de tolv analyserade texterna (se tabell 5.1 nedan). Hur många gånger skribenten refererar till en auktoritet i sin text varierar, men i genomsnitt finns 3 olika tillfällen av auktorisering per text. (Texternas längd varierar dock, och när mängden av auktorisering jämförs har jag använt ett relationstal som betecknar antal förekomster per tusen ord.)

Tabell 5.1 Auktorisering i 1769 års pamfletter

Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**	**Summa**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7	
Opersonlig	3	1	2	3	1	-	-	7	3	-	-	-	20
/1000	1,0	0,5	2,4	1,4	0,1	-	-	2,1	1,1	-	-	-	
/1000	0,6						0,9					-	
Övriga	3	4	-	-	2	1	-	2	2	4	-	-	18
/1000	1,0	1,8	-	-	0,2	1,3	-	0,6	0,7	1,9	-	-	
/1000	0,6						0,7						
Summa	6	5	2	3	3	1	-	9	5	4	-	-	38
/1000	1,9	2,3	2,4	1,4	0,3	1,3	-	2,7	1,8	1,9	-	-	
/1000	1,2						1,6						

Det i särklass vanligaste sättet att legitimera sina argument med hjälp av auktoritet i texterna är att använda sig av *opersonlig auktoritet*.

> (11) Hwar och en Riksdags-Fullmägtig, som af sina Medbröder fådt det dyrbara och inför den altseende Guden högst answariga förtroende, at förordna om sig och Riket, är, med det uttryckeliga wilkor, admitterad til utöfningen af den Lagstiftande Makten, at **han icke inlåter sig uti något hemligit eller uppenbarligit rådslag til ändring uti det fastställa Regeringssättet,** och i fall sådant skedde, **skall det wara ogildt och kraftlöst nu och i framtiden.** Se Riksdags-ordningens 9 §. (A4)

I exemplet ser vi hur opersonlig auktoritet kan användas – här för att stödja det rådande systemet och underbygga kritiken mot Virgins förslag. Citatet ur riksdagsordningen markeras i fetstil och exakt paragraf anges. 20 av de sammanlagt 38 instanserna av auktorisering som hittats i texterna handlar om sådana referenser till något slags yttre regelverk, företrädesvis *regeringsformen, riksdagsordningen, kungaförsäkran, tryckfrihetsförordningen, protokoll* och *lagar.* Det finns också hänvisningar till andra texter som inte har samma karaktär av regelverk: *priskuranter* och *riksdagsskrifter*. Av övriga slags auktorisering finns bara enstaka förekomster, och ingen typ har mer än fyra (se tabell B1 i bilaga för

exakta siffror). Det innebär att det är svårare att säga något generellt om andra slag av auktorisering – det tycks handla om personlig preferens. Jag koncentrerar därför analysen på *opersonlig auktorisering*, för att i slutet säga något om de andra typerna.

Vid vilka tillfällen använder sig skribenterna av *opersonlig auktorisering*? Mycket talar för att koppla användningen av *opersonlig auktoritet* till ämnets karaktär och textens funktion (förslag eller angrepp). Låt oss först se på vilken roll texternas *funktion* spelar (jfr den funktionella kategoriseringen i 5.1.2 ovan, s. 86).

Av de texter som karaktäriserats som *förslag* har alla utom en (dvs. fem av sex) använt sig av opersonlig auktorisering. Den avvikande texten är *Patriotiskt Förslag emot Folkbristen* (A10), som är en text med något annorlunda karaktär än de andra, då den är ett realpolitiskt förslag i en sakfråga (dvs. hur man ska hålla sjömännen kvar i landet).

Tittar man på de texter som karaktäriserats som *angrepp* är bilden mer skiftande. Här finns *opersonlig auktorisering* bara i två av fem texter. Men en av dessa, *Nödig Granskning* (A4), är också den text i materialet som har flest förekomster. I tabell 5.1 ovan ser man att de många auktoriseringarna i A4 gör att det ser ut att vara vanligare med auktorisering i texter som fungerar som angrepp. Men texten A4 har också motförslag och hör alltså till kategorin *angrepp med motförslag* (se 5.1.2 ovan, s. 86). Den andra texten som har opersonlig auktorisering bland angreppen är svaret på A4, *Arghetens Afskumm* (A5). Denna skrift innehåller inte något förslag, men väl ett försvar: A4 handlar om att bevisa det lagstridiga i den andres förslag, och A5 är ett försök att motbevisa detta. Referensen till lagtext i A4 skulle delvis kunna ses som en del av delegitimeringen av den andre, och innebära ett slags *avauktorisering*. (Men eftersom det samtidigt legitimerar och ger auktoritet till skribenten så räknas det hit – vilket illustrerar att en analys av funktionen aldrig är enkel eftersom samma grepp kan ha flera funktioner). Man kan alltså ändå dra slutsatsen att *auktorisering* hör hemma i texter som innebär ett *förslag* och att bilden är mer otydlig för texter som innebär ett *angrepp*.

Låt oss se vilket förhållande som finns mellan texternas *ämnen* och användning av opersonlig auktorisering. I tabell 5.1 ovan, s. 108, ser man att opersonlig auktorisering främst förekommer i den intensiva debatten kring *En Patriots Tankar* (jfr det anförda exemplet ovan). Det kan tyda på att behovet av *opersonlig auktorisering* är större när ämnet är mer känsligt (jfr 5.2.1, s. 88). I de skrifter som handlar om konstitutionsfrågan (A1–A5) refereras till den *engelska konstitutionen* och *tryckfrihetsförordningen* för att legitimera förslaget om förändring av konstitutionen (A1) respektive rätten att föra fram dessa åsikter. I

debatten som följer finns legitimeringar med hjälp av *riksdagsbeslut, regeringsform, kungaförsäkran, medborgarnas tro- och huldhetsed, regementskonstitutionen, regeringsformen* och *riksdagsfullmakten.* I de mer ekonomiskt debatterande skrifterna används sekrete utskottets *betänkanden* och olika *protokoll* från rådkammare och kollegier, liksom olika *riksdagsskrifter* för att legitimera förslag till förändring av myntsystemet (A8). Historiska källor används för att stärka den bild av verkligheten som målas upp: *priskuranter* (A6) och *kyrkobalken* (A9) (här är auktoriseringen av ett annat slag, och är snarare att likna vid källhänvisningar). Det verkar alltså vara viktigare med opersonlig auktorisering när ämnet är känsligare, men det verkar också skilja på vilken typ av auktorisering som används. Den ekonomiska diskussionen är inte lika laddad, och det är inte lika vanligt med den typ av opersonlig auktoritet som innebär hänvisning till lagar och regler här.

Man kan också möjligen koppla användandet av opersonlig auktoritet till *formen* – så att man när man använder sig av brevformen och vad som oftast är mer implicita och lekfulla argumentationsstrategier inte har samma behov av att dra in yttre (opersonlig) auktoritet. De tre texter som har *Bref* i titeln saknar alla opersonlig auktorisering: det ironiska brevet (*Bref Til Politiske Eqvilibristen*, A3) och det allmänt moraliserande och implicita brevet (*Bref Ifrån En Opartisk Swensk*, A11) är båda angrepp i någon form, och slutligen det mer obestämt frågande brevet som främst innebär en bön om upplysning i frågan (*Bref af en Patriot uti Swält-By*, A7).

Låt oss också se på hur opersonlig auktoritet realiseras språkligt. Utformningen av auktoriseringen sker på ett antal olika sätt. Dels sker auktoriseringen med hjälp av fraser: *med det stöd som x lämnar, i följe av x, genom lag är utstakat, enligt, i stöd av x, det heter i x, finner man av x, av x ser man att* etc. Dels sker auktoriseringen genom att citat anförs (ofta i fetstil) och exakta paragrafer anges, såsom i exempel (1) på s. 108.

Ibland anges bara paragrafer, utan citat. Ibland aktualiseras en yttre opersonlig auktoritet genom en uppmaning att läsa en viss text: ”Detta behöfwer jag så mycket mindre bewisa, som Min Herre det kan finna, så wäl af de tryckte Protocollerne ifrån Kongl. Råd-Kammaren, och Kongl. Collegierne, samt Riksdags-Skrifter” (A8). Ibland anförs också bara titlar i fetstil. Det finns således en förhållandevis stor variation i hur *opersonlig auktoritet* aktualiseras, men attribueringar är vanliga och det är slående att man ofta ger både titel och paragraf med hög grad av exakthet.

Övriga typer av auktoritet är som sagts ovan inte särskilt frekventa (jfr tabell B1 i bilaga). I fem texter finns exempel på *personlig auktoritet.* Fyra av dessa

texter hör till den hetsiga debatten kring *En Patriots Tankar* (nämligen A1, A2, A4 och A5). I den första texten tycks *Sekreta utskottet* ses som ett slags experter:

(12) Och som det således ankommer på grundlagens nödwändiga förbättrande, så kan man gjöra sig fulleligen förwissad, at Höglofl. Secrete-Utskottet icke allenast lärer påminna Riksens Höglofl. Ständers Plena om denna nödwändighet, utan ock tillika upgifwa de bästa medel, huru den säkrast må kunna winnas. (A1)

Här legitimeras förslaget om förändringar av grundlagen. Sekreta utskottet ses som auktoriteter, såsom experter på sin sak. I svarsskriften (A2) anropas Nordencrantz som en auktoritet, närmast som en expert: ”Den som wil hafwa mera och tilräckelig uplysning härom, kan läsa Herr Commercie-Rådet Nordencrantz Skrifter”. Också Dalin citeras för att underbygga vikten av allmän och personlig säkerhet:

(13) Med få ord, som wår odödeliga Herr von Dalin skrifwit, **bör en Fri medborgare kunna lefwa trygg, då han af Lag har wagt, för Kung, för öfwerman, för hela Rikets Makt**; och då älskar et Fritt Folk sin Frihet, i den grad, som det känner sin wälfärd, sin trefnad, och sin lagliga säkerhet. (A2)

Citatet markeras i fetstil, auktoriseringen sker mycket explicit. I *Nödig Granskning* (A4) är det kungen som är auktoriteten och som citeras i fetstil för att underbygga det okränkbara i regeringssättet (i texten argumenteras *mot* att kungen ska få större makt). Ytterligare ett par personliga auktoriseringar finns i Virgins försvar (A5), då han anropar ”en laglig publique anklagare” som i sitt åtal förklarat att denne inte kunde anses vilja undergräva friheten. Också ”Konungens högsta Nämnd” anförs i samma syfte.

Personlig auktoritet kan också användas för att stärka författarens rätt att framträda i debatten. Så sker i A10, det anonyma förslag emot folkbristen som avviker från de andra förslagen genom att sakna opersonlig auktoritet. Textens karaktär skiljer sig från de andra texterna på flera sätt (se 5.2.10, s. 101). Det är också den text som har minst självrepresentation. Skribenten framstår möjligen som att han står mer utanför den politiska debatten och riksdagslivet än de andra. Inledningsvis hänvisar författaren till Kryger, som tidigare avhandlat folkbristen. Med frasen ”med skyldigste agtning för” visar han att han respekterar dennes auktoritet. Men hänvisandet till Kryger är också ett sätt att legitimera sitt eget inträde i debatten: han är påläst och har ett förslag som bygger på den kunskap som finns om saken sedan tidigare.

Den typ av personlig auktoritet som används tycks alltså oftast handla om någon typ av expertis och vederhäftighet, och behovet tycks framför allt uppstå i den känsliga debatten kring konstitutionen och *En Patriots Tankar* (A1–A5).

Nära personlig auktoritet ligger *förebildsauktoritet*, som finns i ett par av texterna. Här innebär den att England används som förebild för hur vår konstitution bör se ut. Detta sker i *En Patriots Tankar* (A1) där England beskrivs som en nation som bättre än någon annan förstått vikten av att ”inskränka sin egen tilständiga Magt”. I Schönbergs text (A2) återkommer England som förebild ett par gånger: här handlar det om Englands insikt om vikten av rättssäkerhet.

I två av texterna används *historiens auktoritet.* Till denna kategori hör också vad jag vill kalla ”erfarenhetens auktoritet”. Ett sätt att använda sig av historien eller erfarenheten är att som Hof, i *En Landtmans Grundade Anmärkningar* (A9), luta sig emot ”de gamle” eller mot erfarenheten: ”hwilket förfarenheten nogsamt bestyrker”. I *Bref Ifrån En Opartisk Swensk* (A11) handlar det snarast om uppmaningar till läsaren att se bakåt i historien för att visa riskerna med partstriderna. ”Läsom uti wårt Fäderneslands Historia”, säger han, och syftar där på den samlade nedtecknade historien. Slutligen finns det i ett par av texterna *suntförnuftsauktoritet*, t.ex. i *En Patriots Tankar* (A1), där frasen ”som af hela den sundt tänkande werlden blifwit ansedde och antagne” används för att legitimera.

Den språkliga realiseringen av opersonlig auktorisering har redan nämnts. Det är svårt att se några tendenser för hur andra typer av auktorisering realiseras. Sägeverb förekommer (*påminna*, *uppgiva, säga)* för personlig auktoritet, liksom uppmaningar att läsa en viss text, verbet *visat* (med innebörden *bevisat*), frasen *vilket x bestyrker*. Förebildsauktoriseringen tar formen av *exempel*, auktoriseringen sker alltså inte genom något slags fras eller något citat utan blir snarare beskrivningar.

5.3.3 *Textjaget* som auktoritet – analys och resultat

Att tala om *textjaget som auktoritet* är komplext och skiljer sig i viss mån från den typ av auktorisering jag beskrivit ovan. Här hämtas istället legitimiteten från textjagets karaktär som källa för auktoriteten, t.ex. som den som är den *mest rättfärdiga* eller som sitter inne med *sanningen*. I retoriska termer skulle man tala om hur textjaget bygger upp sitt *ethos.* Det handlar också om att textjaget träder fram som den som har makten/auktoriteten att föreskriva eller besluta.

Det finns en inte oviktig skillnad mellan det att textjaget träder fram som en auktoritet och att en text är auktoritativ. Så kan en text vara auktoritativ i bemärkelsen myndig, vara *föreskrivande* och innehålla *tvingande (deontisk) modalitet* utan att textjaget kliver fram explicit en enda gång. Här kan man inte tala om legitimering med hjälp av auktoritet – det är ju ofta just det som föreskrivs som ska legitimeras. Däremot kan det finnas ett samband mellan dessa aspekter, dvs. att textjaget bygger upp sin auktoritet och att texten fungerar auktoritativt. I analysen tittar jag dels på graden av självrepresentation, dels i vilken utsträckning och på vilket sätt textjaget bygger upp sin auktoritet. I analysen ses förekomsten av garderingar (t.ex. *väl, förmodligen, så vida mig kunnigt är*) som en modifiering av auktoriteten medan understrykningar (t.ex. *med visshet, utan tvivel*) och referenser till nödvändighet (etc.) ses som en förstärkning. Men fokus ligger alltså på de tillfällen då jaget explicit träder fram i texten. Jag kommer också att se efter i vilken utsträckning texten innehåller tvingande modalitet, såsom verben *bör* och *måste* och om det finns någon relation mellan de olika typerna av auktoritet – textjagets och textens.

Tabell 5.2 Självrepresentation och jagauktoritet, 1769

Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Jag	12	10	6	39	34	1	34	9	7	56	24	15
/1000	3,9	4,5	7,3	18,1	3,9	1,3	27,6	2,7	2,5	27,2	15,7	18,2
/1000	5,8						11,8					
Mig/min(a)/mitt	-	7	2	41	15	2	26	1	1	29	33	33
/1000	-	3,2	2,4	19,0	1,7	2,5	21,1	0,3	0,4	14,1	21,5	40,1
/1000	3,8						8,2					
Jagauktoritet	3	3	1	10	7	-	4	3	2	3	4	2
/1000	1,0	1,4	1,2	4,6	0,8	-	3,2	0,9	0,7	1,5	2,6	2,4
/1000	1,4						1,5					

Jagform finns i alla texter. Tabell 5.2 ovan illustrerar att 1:a personens pronomen generellt är vanligare i angreppen, men det beror på att det finns fler tex-

ter i brevform bland de angripande texterna. Skillnaderna i tabellen beror alltså främst på valet av framställningssätt: de fem skrifter som har hög självrepresentation har alla brevform, eller inslag av brevform. De har alla en hög andel jagform, men också hög andel possessiva pronomen i 1 person sg., *min, mitt, mina*, vilket framför allt beror på direkt tilltal och användningen uttrycken *mina herrar* eller *min vän*. Jaget är alltså mycket mer framträdande i dessa texter, och ofta är jaget här snarare en *typ* och en del i leken med perspektiven som brevformen tillåter (t.ex. *en lantman*). Brevformen har ju oftast valts för sitt personliga tilltal (se 4.6.1, s.77). Tre av fem skrifter med riklig självrepresentation är också *angrepp*, vilket ganska exakt matchar hur stor andel av texter skrivna i brevform som är följdskrifter till andra skrifter (se 4.6.1). En text avviker genom att ha en mycket låg självrepresentation: I A10, det patriotiska förslag emot folkbristen som också vad gäller auktorisering (se 5.3.2, s. 107) avviker från de andra, finns bara ett enda *jag.*

Som man kan vänta sig träder jaget också fram som en tydlig auktoritet i störst utsträckning i de texter som har högst andel självrepresentation. Men det finns exempel på *jaget som auktoritet* ifrån alla texter – utom en (nämligen A10, jfr ovan).

När jaget träder fram som en auktoritet sker detta genom hänvisningar till jaget såsom *välvillig, uppriktig, upplyst, erfaren,* som källa till *kunskap*, som den som har *svaren,* som *vet vad som krävs.* Jaget blir den som *ser alla sidor* och som är *opartisk*. I den text som har högst andel *jagauktoritet*, A8 (*Reflexioner öfwer Finance-Werket)* framställs textens jag som en initierad källa till kunskap som kan analysera och kritisera och som har svaren, t.ex.:

(14) Men det glädjer mig oändeligen, at jag nu är i stånd, til at kunna gifwa dem dementi, åtminstone hwad Riksdaler Systemen widkommer […]

(15) Äfwenledes kan jag Min Herre med wisshet berätta, at Caffe-förbudet, kommer tils widare at hwila […]

(A8)

I andra texter modifieras auktoriteten, som i Hofs text (A9), där *jagauktoriteten* är relativt sett mycket låg. Hof, som har ett tydligt undervisande och utredande syfte, har inte samma behov av att framhäva sin auktoritet. Istället modifierar han auktoriteten med försiktighets- och sannolikhetsmarkörer (dvs. garderingar):

(16) Så mycket tyckes jag mig likwäl med någon wisshet, eller sannolikhet kunna säga, at om alla andra warors pris stiger, så reser sig i mon däraf min spannemåls och mina räntors wärde […]

(17) […] det har, så wida mig kunnigt är, aldrig warit brukeligt, tyckes ej eller låta göra sig […]

(A9)

Istället för att framhäva att han är säker på sin sak bygger han upp sin auktoritet som den vederhäftige som inte säger mer än han är absolut säker på.

Tabell 5.3 Förekomster av *bör* och *måste*, 1769

Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Bör	10	10	1	11	28	4	-	9	2	10	3	2
/1000	3,2	4,5	1,2	5,1	3,2	5,1	-	2,7	0,7	4,9	2,0	2,4
/1000	3,6						2,2					
Måste	5	7	-	1	18	1	3	-	15	9	4	2
/1000	1,6	3,2	-	0,5	2,1	1,3	2,4	-	5,3	4,4	2,6	2,4
/1000	1,8						2,6					

Det finns inget samband mellan *jagauktoritet* och *tvingande modalitet*. Det är inte så att de texter som underbygger jagets auktoritet också har hög andel av verbformerna *bör* och *måste* (se tabell 5.3 ovan). Motsatt förhållande gäller inte heller, trots att den text som helt saknar *jagauktoritet* (A10) har en relativt hög andel *bör* och använder adverbial som *nödigt* och *nödvändigt*. Möjligen kan man se en annan trend, nämligen hur tvingande modalitet uttrycks. *Bör* och *måste* står för olika grad av tvingande modalitet, och i mitt material går det att se en trend att *bör* används i högre utsträckning i *förslag* än i *angrepp* (se tabell 5.3 ovan). På motsatt vis förhåller det sig med *måste* som finns i större andel i *angrepp* än i *förslag*. Det går att förklara på ett enkelt sätt: angreppen ökar ofta den känslomässiga intensiteten vilket avspeglas i valet av starkare modalitet.

5.3.4 Om analysen av moralisk värdering

Moralisk värdering baserar sig på specifika diskurser för moraliska eller ideologiska värden. Ibland sker det i texten med värderande ord eller uttryck som

lutar sig mot olika moraliska eller ideologiska diskurser. van Leeuwen (2007) understryker att det är svårt att hitta en lingvistiskt motiverad metod för att identifiera moraliska värderingar:

> As discourse analysts we can only 'recognize' them, on the basis of our common-sense cultural knowledge. The usefulness of linguistic discourse analysis stops at this point. Historical discourse research has to take over. Only the social and cultural historian can explain the moral status of these expressions, by tracing them back to the moral discourses that underlie them, and by undoing the 'genesis amnesia' (Bordieu) that allows us to treat such moral evaluations as commonsense values. (van Leeuwen 2007, s. 98)

Denna svårighet är det viktigt att vara medveten om när man ger sig in i analysen av texter från 1769. Det går inte att bortse ifrån att en del värderande ord kommer att missas, eller att det kan vara svårt att hitta kopplingar till de underliggande moraliska eller ideologiska diskurserna. Icke desto mindre kan sådana kopplingar göras ibland. Men det är också av intresse att se i vilken utsträckning värderingen sker mer eller mindre explicit i de olika texterna och i de olika tidsperioderna.

Ett annat problem är möjligen att kategorierna moralisk värdering och rationalisering (se 5.3.6 nedan, s. 122) inte är helt enkla att avgränsa från varandra. Hos van Leeuwen betonas att moraliseringen undertrycks vid rationalisering, men att den finns där ändå. Vid moralisk värdering å andra sidan syns ingen rationalisering. Möjligen försvåras den avgränsningen när man analyserar texter från en tid som hyllade förnuft och nytta – begrepp som här betraktas som slagord (se nedan) och alltså värderingar, men som också innebär det vi menar med rationalitet.

Själva analysen har skett på följande sätt: På grund av svårigheterna med att tolka värderingar i texter från en helt annan tid och kontext har jag inte, såsom van Leeuwen, delat upp värderingarna i *evaluering* och *abstraktion* (det senare innebär att man refererar till t.ex. praktiker på ett abstrakt sätt som ändå länkar dem till en moralisk diskurs, se van Leeuwen 2007, s. 99). Istället har jag förenklat analysen och koncentrerat mig på *värderande ord och uttryck* som uttrycker moralisk eller ideologisk värdering.[53] Också hela fraser eller satser som fungerar värderande har tagits med, liksom slagord – vissa slagord har dock betraktats som så allmänna att det är svårt att se en moralisering eller "ideolo-

[53] Här diskuteras inte olika typer av värderande ord – jag nöjer mig med att diskutera ord som faller tillbaka på moralisk eller ideologisk värdering. En genomgång av olika aspekter av *emotiv betydelse* finns hos Hedquist 1978.

gisering" i dem.[54] Så, till exempel, har jag inte räknat alla användningar av ordet "frihet", såvida ordet inte förstärkts i uttryck som "en rätt borgerlig frihet" eller "oskattbar lagbunden frihet". Jag har räknat *instanser* av värdering, men om det finns flera värderande ord i en fras eller sats som alla hänför sig till samma företeelse, räknas det som *en* instans av värdering.

van Leeuwen ser också *analogier* som ett sätt att uttrycka moralisk värdering. Han talar om jämförelser, där en aktivitet jämförs med en annan moraliserad aktivitet. Jag har valt att skilja ut *bildspråk* som en egen (värderande) kategori, eftersom bildspråk förekommer en hel del i politiskt debatterande texter. Till bildspråk räknas då både analogier och metaforer.

Eftersom termen *moralisk värdering* inte tydligt signalerar att också ideologiskt laddade ord och bildspråk räknas in har jag valt att här tala om *värderande ord, uttryck och bildspråk*.

De värderande orden och bilderna används både legitimerande och delegitimerande i texterna. Det är dock inte så enkelt som att säga att de positivt laddade orden kan ses som legitimering och tvärtom – ironi är t.ex. en strategi som används delegitimerande och använder sig (oftast) av på ytan positiv värdering som glider över och får negativ innebörd. Dessa värderingar tas inte upp här, utan behandlas under *ironi* nedan. Vid analysen får man låta vägleda sig av funktionen: att göra något legitimt eller att göra något icke legitimt. Ett svårt fall att bedöma är när negativ värdering av något annat tycks användas för att indirekt legitimera en sak. I dessa fall har jag bedömt det som att det är något som direkt delegitimeras för att indirekt legitimera något annat, men att den primära funktionen alltså är delegitimering. Det är ju ett faktum att negativ värdering av någon annan(s argument) indirekt stärker ens egen sak. Detta är dock inte samma som att legitimera denna sak.

I den följande redovisningen relaterar jag textens moraliska och ideologiska värdering till texternas funktioner (eller typer) och till det ämne texterna behandlar. Jag går igenom vilka slags värden man lutar sig emot, och diskuterar hur värderingen förmedlas språkligt.

5.3.5 Värderande ord, uttryck och bildspråk – analys och resultat

Värderande ord och uttryck används i alla de tolv analyserade skrifterna. I tabell 5.4 nedan kan man se att det tycks finnas en viss övervikt för värderande ord och uttryck i legitimerande syfte i de texter som karaktäriseras *angrepp*.

[54] En genomgång av slagordsbegreppet i framför allt tysk språkforskning finns hos Brylla (2000). I Lindbergs begreppshistoriska studie diskuteras också ett antal vanliga begrepp eller honnörsord under frihetstiden av vilka flera förekommer i denna undersökning (Lindberg 2006).

Tabell 5.4 Värderande ord, uttryck och bildspråk, 1769
Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Värdering	22	19	3	3	24	7	2	31	17	17	8	1
/1000	7,1	8,6	3,7	1,4	2,8	8,9	1,6	9,3	6,0	8,3	5,2	1,2
/1000	4,4						6,8					
Bildspråk	-	1	1	1	-	1	-	7	1	4	-	-
/1000	-	0,5	1,2	0,5	-	1,3	-	2,1	0,4	1,9	-	-
/1000	0,2						1,1					

Man kanske kunde ha väntat sig att värderande ord och uttryck i legitimerande syfte skulle vara vanligast i texter som fungerar som *förslag*, medan värderande ord och uttryck i delegitimerande syfte skulle vara vanligast i texter som fungerar som *angrepp*. Resultatet tyder dock framför allt på att följdskrifter eller angrepp på andra skrifter, som är skrivna som en reaktion på något tidigare, naturligt lättare hamnar i affekt eller tar till moraliska värderingar *både* för att legitimera och för att delegitimera. Men tabellen ovan illustrerar också att skillnaden inte är så stor att den helt kan förklaras med skillnad i funktion. För om man tittar närmare på andra faktorer så måste man nog konstatera att också *ämnesvalet* och den omedelbara *situationskontexten* är faktorer som är styrande för graden av moralisering.

Den första kedjan, text A1–A5, handlar om ett kontroversiellt ämne (en föreslagen förändring av konstitutionen) och föranledde en rättegång. Det är därför väntat att texterna i den kedjan har en förhållandevis högre grad av moralisering (tillsammans får de ett relationstal på 7,2/1000 ord). Bara A3 avviker, och det gör den för att den använder genomförd ironi.

Den andra kedjan, A6–A8 visar sig innehålla markant lägre grad av värdering i legitimerande syfte (med ett relationstal på 1,8/1000 ord). Inte någon av skrifterna fungerar som ett *angrepp*, och ämnet är ett förslag till en ny ”riksdalerräkningsinrättning”. Myntordningen var inte ett särskilt laddat ämne. Det kan man också se i A9, Hofs skrift om myntpolitik, som visserligen har många instanser av värdering men som relativt sett (eftersom texten är så lång) får en låg siffra. A10 är ett konkret förslag som handlar om folkbristen – det

borde inte vara särskilt laddat och texten ger också ett sakligt intryck. Den höga siffran beror på det myckna hänvisandet till *tjänlighet* och *nytta*: texten har en ideologisk snarare än en moralisk bas. A11 diskuterar allmänpolitik och hållningen hos politiker och debattörer. Här är själva ämnet i sig moraliserande, vilket avspeglas i tabellen. Den sista texten A12, är en del av en kedja och är både ett *angrepp* med motförslag (se 5.1.2. s. 86) och diskuterar en het fråga, brännvinet, där moraliska värderingar ofta kom till ytan.

I det undersökta materialet skiljer sig alltså graden av värdering mellan texter som kan ses som angrepp och förslag, men också ämnesvalet tycks ha avgörande betydelse för i vilken grad värderande ord och uttryck används för att legitimera saken. I själva verket går kanske dessa faktorer hand i hand: ett kontroversiellt och känsligt ämne ger också flera angripande texter.

Vilka värden är det då man refererar till? Genom att gå igenom vad/vem som värderas och med vilka värderingar får man en bild av hållning och samhällssyn i tiden. Det torde åtminstone delvis bero på ämnesval, men genomgående är referenser till *moralisk hållning, förnuft* och *nytta*. Man kan också ofta se den ideologiska basen bakom värderingen: de merkantilistiska tankegångarna.

I en majoritet av texterna framställer sig *textjaget* inledningsvis som *öm, nitisk, grundlig, välmenande* eller *oförgriplig*. I A11 betonas också *kallsinnighet* och *moget övervägande* – jaget agerar *utan förivring*. Medborgarna nämns ofta med positiva värderingar, såsom *redliga, värdiga, dygdiga, välartade* och *flitiga*. Man talar stundtals om medborgarna, stundtals om allmänheten eller folket, vilket beskrivs som *upplyst, nitiskt, förnuftigt, frihetsälskande, redligt, mån om lagars helgd.* I kedjan A1–A5 syns redan i de moraliska värderingarna hur olika samhällssyn ställs mot varandra. Virgin (A1) talar om den *upplysta* allmänheten och den *värdiga* medborgaren. Han talar om kungen som *kärleksfull* och *huld*. Den mest öppet kritiska av svarsskrifterna, A4, använder också mest värderande ord och uttryck i legitimerande syfte av alla (jfr tabell 5.4 ovan). Här betonas ständernas *hälsosamma anstalter, rättvisa, billighet, frihet, lagbundenhet*. De betraktas som *frihetens väktare*. Lagen är vårt *heligaste försvar* av regeringssättet, som är *välsignat* och *ovärderligt.* Så används värderingen för att legitimera den rådande konstitutionen.

Allmänmoraliska och ideologiska värden vävs ihop, vilket syns tydligt t.ex. hos Hof (i A9) som med värderande ord och uttryck förmedlar bilden av ett idealsamhälle. Detta blir tydligt i följande citat:

(18) En Köpman, särdeles i Stapelstäderna, bör utan twifwel wara rik, samt med all flit och försigtighet bewaka det, som hörer til hans winning, om han eljest skal wederbörligen kunna befrämja den allmänna wälfärden,

genom förlag til bergsbruken och andra nyttiga wärk, utländningarnas afstängande därifrån, inhemska warors köp och utförsel; spanmåls, salts, wins och andra oumbärliga sakers införande; skepps bygnader och Rederier, med mera. (A9)

Här finns moraliska värden som flit och försiktighet, men citatet illustrerar också en merkantilistisk handelssyn (pengarna ska hållas kvar inom landet) och idealet att man bör främja den allmänna välfärden.

De värderande orden och uttrycken är av två slag: allmänna värderingar (som är kontextbundna) eller slagord. De allmänna värderingarna är t.ex. *värdig, god, redlig, ovärderlig, välsignad, välartad, välment, övertygande, dygdig, mogen*. Slagorden (en term som här används i mer allmän mening) är framför allt *frihet, upplysning, fosterlandskärlek, patriotism, borgerligt samhälle, nytta, sunt förnuft* och *Publica Fides* (jfr dock avgränsningen av vad som räknas som slagord i 5.3.4 ovan). Särskilt intressant är begreppet *frihet* som återkommer genom texterna. Lindberg beskriver hur frihetsbegreppet kom att differentieras under slutet av frihetstiden (Lindberg 2006, s. 185 ff.). Från att framför allt ha handlat om konstitutionell frihet kom det att få nya innebörder: pressfrihet, ekonomisk frihet, individuell frihet. I textkedjan om *En Patriots Tankar* finns också en diskussion om frihetsbegreppet, en *förhandling* eller en *semantisk kamp* (jfr Brylla 2000, s. 21 f.). Förutom A3, den ironiska texten, talas det om frihet i alla kedjans texter. Den gängse användningen av ordet för konstitutionell frihet syns i A1, där Virgin talar om ett fritt folk och en fri nation. I Schönbergs text (A2) blir frihetsbegreppet centralt och han talar om en *rätt Borgerlig Frihet* och betonar att frihet kännetecknas av *säkerhet med lagens kraft*:[55]

(19) Man må icke låta förleda sig af blotta Frihets namnet, ty man har i alla tider ofta sedt Despotiska missbruk i så kallade Fria Samhällen, utan då man skal pröfwa om Friheten finnes, eller hwad deri kan felas, måste man dömma efter Frihetens oskiljaktiga kännetecken, om hwarje medborgare kan af Lag wärkeligen wara skyddad ifrån all orätt och förtryck, om känslan af Frihetens fördelar skildt från Frihetens missbruk är allmän i medborgares hjertan och sinnen, om medborgare allmänt älska sin Regering och sitt Fädernesland, om folket röner det finnes lugn, som altid födes af en grundad öfwertygelse om sin Regerings lycksalighet, och om den säkerhet och wälfärd, som en sådan säll Frihet medbringar. (A2)

Också i A4, *Nödig granskning*, betonas medborgarens upplevelse av säkerhet. Här talas om en individuell frihet, som snarast handlar om upplevelsen av

[55] Viktig för tidens diskussion om den borgerliga friheten var Petter Forsskåls *Tankar Om Borgerliga Friheten* från 1759.

säkerhet. Och i fördömandet av all förändring av konstitutionen beskrivs regeringssättet som ”wår Frihets Förmur”. Den konstitutionella friheten skyddas alltså med okränkbara lagar. I den sista texten i kedjan, Virgins upprörda svar, får friheten återigen en något annan betydelse, och tycks snarast handla om frihet från despotism men också frihet i betydelsen självständighet. Och Virgin utmanar användningen av frihetsbegreppet i A4:

(20) Man lärer icke taga miste för hwilken frihet du strider. Frihet, at hwart tredje eller fjerde år kunna förändra och uphäfwa förr gjorda Lagar och Författningar lärer ligga dig om hjertat, hwarmedelst allmän osäkerhet måste åstadkommas och säkraste medlet ärhållas kan til ledsnads upwäckande för den rätta friheten, samt tilfälles gifwande åt närmare Magter, at den oss helt och hållit beröfwa. (A5)

Andra texter har ett större fokus på *nytta*. I det patriotiska förslaget mot folkbristen (A10) är de flesta värderande ord och uttryck kopplade till nytta och tjänlighet. Där handlar det om fiskerinäringens nödiga förtjänst, sjömanshusens dubbla nytta, ön Gräsös tjänlighet för förslaget etc.

Hur realiseras de moraliska värderingarna språkligt? Ja, förutom att de syns i ord och uttryck så är en vanlig strategi för att förmedla värdering i legitimerande syfte att fastslå vilka åsikter eller hållningar som tillhör ett ”sunt förnuft”, en ”redlig man” etc. Det är en strategi som syftar till att påverka läsaren att anta det sagda – om de invänder mot hållningarna saknar de alltså den eftersträvansvärda egenskapen (sunt förnuft etc.):

(21) Som berörde nödwändighet hos hwar förnuftig och Fäderneslandet älskande människa aldrig kan komma i minsta twifwelsmål […] (A1)

(22) Det kan ej undfalla hwar redelig Medborgare, huru […] (A4)

(23) […] hwilka äro af den beskaffenhet, at de af et sundt förnuft icke kunna bestridas. (A11)

Bildspråket, slutligen, uttrycker ofta också en värdering och fungerar legitimerande. I tabell 5.4 ovan, s. 118, syns tydligt att bildspråk för att legitimera något är vanligast i skrifter som är angrepp på något. I förslagen är bildspråk mycket ovanligt. Av de fyra bilder som förekommer i förslagen är dessutom tre stycken den förhållandevis bleknade metaforen *botemedel* (vilket implicerar att där finns en sjukdom att bota):

(24) Alla Fria Samhällen hafwa alt efter Factions-andans utbredande, och efter som nya missbruk wisat sig, måst i dessa ämnen widtaga nya botemedel. (A2)

Några viktiga metaforer i de angripande texterna ska noteras. Framför allt är det texten A4, *Nödig Granskning*, som använder sig av bildspråk för att legitimera sitt resonemang – i det här fallet angreppet på A1, *En Patriots Tankar*, och dess olaglighet. I A4 används byggnadsmetaforen: konstitutionen är en byggnad som vilar på *pelare* och omgärdas av *murar*:

(25) En nymodig Patriot försöker ändå et äfwentyrligt anfall på dessa fasta och, med Guds hjelp, oöfwerwinnerliga murar, hwarmed Swänska Folket förwarat sin Riks-Constitution. (A4)

(26) Desse §.§. innehålla likwäl de Pelare, på hwilka hela Constitution hwilar. I samma ögnablick, som denna Grundwalen röres, blifwer jämwäl hela byggnaden skakad. Med et ord: de utgöra sielfwa warelsen af Regeringssättet, sielfwa hufwud-principen, hwarpå alt det öfriga är bygdt. (A4)

Konstitutionen och dess paragrafer är alltså nödvändiga och får inte förändras. I det första exemplet finns också innebörden av något som är inhägnat, något som förvaras, nämligen den okränkbara konstitutionen som är som en klenod: I A4, men också i A5, *Arghetens Afskumm* och A11, *Bref Ifrån En Opartisk Swensk,* kallas också den varande konstitutionen för *klenod* och allmänhetens förtroende (Publica Fides) *rikets ögnasten.* Det är dessa man ska skydda och bevara, och bygga murar runt.

Bildspråk tycks dock användas mer för att delegitimera än för att legitimera i de analyserade texterna – jag återkommer till detta i 5.4.2, s. 140.

5.3.6 Om analysen av rationalisering

Rationalisering innebär att med hjälp av olika språkliga strategier visa att något är det rationella och förnuftiga att göra (jfr också 3.2 ovan, s. 49). Hos van Leeuwen och Wodak beskrivs rationalisering som legitimering genom referens till nyttan hos en social praktik (dvs. *instrumentell* rationalisering) eller som referens till hur saker förhåller sig, till ”fakta” (dvs. *teoretisk* rationalisering) (van Leeuwen & Wodak 1999, s. 105 ff.). I mitt analysarbete har jag funnit

att särskilt den senare kategorin är svåravgränsad, jag har därför valt delvis andra benämningar och andra kategoriseringar.[56]

Hos Wodak et al. (1990) finns en förklaring av rationalisering som beskriver vad det kan handla om i politisk argumentation: "Der/die Sprecher/in oder Schreiber/in versucht durch rationale Argumente seine/ihre Vorurteile zu rechtferdigen" (Wodak 1990 et al., s. 353). Talaren eller skribenten försöker alltså rationalisera något som inte är rationellt. Något liknande säger van Leeuwen när han förklarar att det måste finnas ett element av moralisering för att något ska räknas som rationalisering (van Leeuwen 2007, s. 101). I en analys som försöker avtäcka politisk-ideologiska strategier för att övertyga någon, genom att göra något i grunden ideologiskt eller moraliskt till något som är rationellt, är det förståeligt att man vill ha en sådan avgränsning. Problemet blir att i den faktiska analysen avgöra *vad* som är i grunden moraliskt eller ideologiskt laddat och vad som inte är det. Jag menar att det är möjligt – i vissa fall – men att det inte alltid är relevant för en språkvetare att göra den avgränsningen. Analytikerns brister i kontextförståelse är samma som när det handlar om moralisk värdering (se citatet av van Leeuwen i 5.3.4 ovan s. 115). Med tanke på att moraliseringen dessutom är undertryckt i rationalisering (van Leeuwen 2007, s. 100) blir bristerna än mer kännbara. Det innebär dock inte att en bredare analys av rationalisering, utan exklusivt fokus på instanser där underliggande moralisering eller fördomar kan uttolkas av analytikern, är ointressant. Om en författare väljer att framställa ett förslag som om det är det rationella eller förnuftiga att göra, är detta en argumentationsstrategi han har valt och som kan relateras till den diskursiva praktiken och till olika kontextuella faktorer. Vare sig författarens underliggande moraliska eller ideologiska föreställningsvärld blir möjlig att rekonstruera med hjälp av kontextförståelse och språkliga ledtrådar eller inte, har vi att göra med ett försök att få argumentationen och förslaget att framstå som rationellt.

I analysen har fyra aspekter av rationalisering att beaktats: *syfteskonstruering,* explicit formulering av *axiom*, *orsaksförklaringar* och *räkneexempel.*

Det van Leeuwen och Wodak kallar instrumentell rationalisering handlar om att legitimera praktiker genom att referera till deras mål, användningar och effekter. Det handlar om hur syften konstrueras (se van Leeuwen 2007, s. 101) Jag använder termen *syfteskonstruering*. Ett syfte kan vara antingen *målorienterat, effektorienterat* eller *medelorienterat* (se van Leeuwen 2007, s. 101 ff.).

[56] Skillnaderna i uppfattandet av rationaliseringsstrategier kan också hänföras till de olika typer av texter som analyseras. Hos van Leeuwen och Wodak analyseras offentlig kommunikation som inte uppenbart är argumenterande.

Hos van Leeuwen innehåller de exempel som ges på legitimerande syfteskonstrueringar en tydlig koppling till värderingar, som i exemplet: ”Jane’s teacher used eye contact and facial expression to *establish positive bonds* with her” (van Leeuwen 2007, s. 102; min kursiv.). Detta måste, menar jag, ses som en kombination av moralisk värdering och syfteskonstruering. I exemplet framställs syftet som en medveten intention hos aktören, läraren: ”the process inside the purpose clause is a *moralized action* […], an expression which refers to an action by distilling from it a quality […] which can ’moralize’ it, link it to a discourse of values”. Ju större makt en viss roll i en social praktik har, ju oftare representeras agenten i denna roll som någon som kan handla intentionellt och lyckas med handlingen.

Strategin att explicit formulera syften är i sig ett sätt att ge förslaget legitimitet och ge förslaget en rationell klädnad, men det önskvärda målet, den önskvärda effekten etc. vilar på moraliska och ideologiska grunder – och tas därigenom upp i analysen av värderande ord och uttryck.

I analysen har jag undersökt i vilken utsträckning skribenterna konstruerar syften för att legitimera sitt inträde i debatten eller sina förslag. Skiljer det sig mellan förslag och angrepp, eller mellan de olika kedjorna av texter? I texterna finns en glidning mellan att legitimera sig själv som skribent och att legitimera förslagen: i vilken utsträckning används syfteskonstrueringar metatextuellt, dvs. för att beskriva syftet med skrivandet av texten? Gör man det framför allt när man lägger fram ett förslag eller när man går till angrepp? Jag har slutligen tittat på graden av explicithet och kopplat syften till den utförda aktörsanalysen för att se om aktören formuleras explicit eller underförstås.

De olika typer av teoretisk rationalisering som undersökts av van Leeuwen och Wodak är ”förklaring” och ”definition”: Den första kategorin handlar om hur aktörers handlande förklaras som om det ligger i deras natur att göra så. Den andra kategorin handlar om att definiera en aktivitet i form av en annan moraliserad aktivitet – detta får ofta formen av *axiom* (jfr Fredriksson 1982 och hans resonemang om persuasiv definition, s. 52 ff.). Kategorierna är svåra att avgränsa i den praktiska analysen, möjligen beroende på materialets karaktär. Därför undviker jag termen *teoretisk rationalisering* i den följande redovisningen. I materialet förekommer dock formuleringar som tycks fungera som *axiom*. Axiom är satser som bildar utgångspunkt för ett resonemang eller en tes, satser som tas för givet som sanna eller allmänt accepterade. De kan vara helt implicita, de kan vara tagna förgivna men ändå synas i texten och de kan också hävdas såsom sanna och obestridbara.[57] Axiom fungerar alltså som

[57] Axiom används här inte i sin strikta matematisk-logiska betydelse, som innebär att de är självklara i betydelsen självevidenta.

premisser i en argumentation. I en politisk argumentation är målet inte att nå en sann teoretisk slutsats – argumenten syftar till att nå en praktisk slutsats, att påverka en viss handling eller åsikt. Fredriksson påpekar:

> En sådan argumentering är möjlig endast om det bland premisserna finns en praktisk sats, alltså en sats som inte endast säger vad som är sant eller falskt, utan är av samma art som slutsatsen, dvs. en värdering eller en uppmaning. (Fredriksson 1982, s. 19)

Denna premiss, eller detta axiom, kan alltså vara såväl dolt som utsagt i argumentationen. Ett dolt axiom torde fungera som ett presupponerat, dvs. förgivettaget påstående.[58] Man kan dock inte säga att den här typen av dolda, eller implicita, axiom fungerar som rationalisering för att legitimera en sak, eftersom det är först när axiomet sägs eller skrivs ut som en ovedersäglig sanning som man *hävdar* resonemangets rationella karaktär. Samtidigt är dessa utsagda axiom ofta sammankopplade med moraliska eller ideologiska värden. Redovisningen av analysen av explicita axiom kommer att uppmärksamma denna moraliska och ideologiska karaktär, men också strategier för att få axiomen att framstå som sanningar. Frågor som kommer att diskuteras är: I vilken utsträckning skrivs axiomen tydligt ut? Vad kännetecknar de texter där axiomen syns? I vilken utsträckning är moraliseringen tydlig? Vilken språklig form får axiomen?

I ett antal texter i materialet är det tydligt att *orsaksförklaringar* används för att bygga upp resonemanget och stärka saken. Jag betraktar detta som ett sätt att legitimera diskursen med hjälp av rationalisering; om man förklarar orsak och verkan för att underbygga sitt förslag så måste detta ses som ett sätt att få något att framstå som det logiska och rationella att göra (jfr Fredriksson 1982, s. 24 ff.). I analysen har detta operationaliserats, så att ett antal *kausala konnektiver* har undersökts i den korpus av texter som materialet för näranalys utgör. Den analys som gjorts överlappar i viss utsträckning analysen av syfteskonstrueringar, eftersom flera av de undersökta konnektiverna också används i syfteskonstrueringar (t.ex. *därigenom* – medelorienterad). Man kan alltså förvänta sig

[58] Möjligen skulle ett dolt axiom kunna få större persuasiv kraft: läsaren eller åhöraren tvingas (åtminstone tillfälligt) godta den presupponerade satsen för att argumentationen ska bli koherent. Ett syfte med en klassisk argumentationsanalys är att blottlägga den typen av förgivettagna påståenden. Hypotetiskt skulle man också kunna fundera på om strategin att säga ut de axiom man utgår från minskar textens persuasiva kraft i så måtto att man därmed gör axiomen öppna och förhandlingsbara. Å andra sidan är det förment rationella (och vetenskapliga) i argumentationen och de ofta allmänt hållna värderingar som uttrycks i axiomen möjligen starkare faktorer för persuasiv kraft (ett begrepp som är mer komplicerat än man först tror – persuasiv styrka handlar förmodligen just om att hitta rätt balans mellan värdering och rationalism).

en viss samvariation. I redovisningen tas frågan upp om bruket av orsaksförklaringar är relaterat till textfunktion (angrepp eller förslag) eller snarare till ämne eller diskurstyp.

Slutligen finns det texter som använder *räkneexempel* för att ytterligare stärka sin sak. Också detta ses som ett sätt att strategiskt visa att något är rationellt och förnuftigt. Siffror symboliserar något slags oemotsägbar sanning – men det är ett faktum att just räkneexemplen retade vissa kritiker som istället använde sig av parodier på räkneexempel i sina motskrifter (se Gustafsson 1998).

5.3.7 Rationalisering – analys och resultat

Syfteskonstrueringar hör främst hemma i texter som innebär ett förslag – detta är vad man kan förvänta sig och också vad analysresultaten visar (se tabell 5.5 nedan). Men syfteskonstrueringar kan vara av två slag: de kan hänföra sig till förslaget eller vara metatextuella (se ovan i 5.3.6, s. 122).

Tabell 5.5 Syfteskonstrueringar i 1769 års pamfletter

Syfte med förslaget resp. metatextuella syften. Antal och relationstal per tusen ord.

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Syförsl	8	4	2	2	10	7	-	2	-	-	3	-
/1000	2,6	1,8	2,4	0,9	1,2	8,9	-	0,6	-	-	1,0	-
/1000	1,9						0,5					
Symeta	1	1	1	-	-	-	1	2	2	1	-	1
/1000	0,3	0,6	1,2	-	-	-	0,8	0,6	0,7	0,5	-	1,2
/1000	0,2						0,5					

Det är inte förvånande att det tycks vara viktigare att ange det metatextuella syftet när man kommenterar eller angriper någon annans förslag eller skrift än när man framställer ett förslag. Tre av förslagen saknar helt ett sådant metatextuellt syfte. Det omvända gäller för syften med själva saken – i tabell 5.5 ovan ser vi att ett sådant syfte saknas i tre av angreppen (och när det finns sådana syften, i

A4, *Nödig Granskning,* och A12, *Nödige Frågor*, så beror det på att dessa texter har motförslag i sig, även om de primärt har karaktäriserats som angrepp).

Metatextuella syften anges för det mesta i textens inledning. I förslagen är syftet med att skriva själva texten ofta förhållandevis allmänt formulerat, som i A6, *Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours*, där syftet står redan i textens fjärde mening: ”Til at detta närmare uplysa, tjänar följande Tankar och Reflexioner”. I angreppen kan det se ut som i A3, *Bref Til Politiske Eqvilibristen*, som trots sin ironiska karaktär har ett explicit syfte som formuleras i textens fjärde stycke, efter en mer ironisk inledning: ”Mitt upsåt blir att bewisa dels onyttigheten, dels farligheten och löjligheten af Edert föreslagne botemedel”.

Syften med förslagen eller motförslagen kan däremot finnas i hela texten. Vilket slag av syfte man använder sig av hänger naturligt ihop med vilket slags ämne som behandlas. I de undersökta texterna finns både allmänna och konkreta syften. Ändamålen som eftersträvas vilar ofta på moralisk eller ideologisk grund. Vi ska se hur det kan se ut i de olika texterna: I A1, Virgins omdebatterade förslag i konstitutionsfrågan, formuleras ändamålet inledningsvis som att nå *allmänt väl, välstånd, säkra och stabila lagar.* Förslaget är ju ämnat att begränsa ständernas makt till förmån för kungen, vilket också syns i följande citat:

(27) Detta är ock det wärdigaste sätt, som för den Lagstiftande Magten lärer kunna gifwas, til at hädanefter förekomma det Laglösa sjelfswåld, som man så nyligen sedt på Fide Publica kunna utöfwas, hwarförutan det utmärker et så stort som skyldigt förtroende til wår allernådigste Konung, som wisserligen skal glädja sig öfwer detta tilfälle, at ännu mer kunna wisa den kärlek, huldhet och omwårdnad, han hyser för sina Undersåtare, hwilket blifwer den första härliga wärkan af Grund-Lagens förbättrande i omrörde del, den andra goda wärkan lära wi finna uti den noga granskning och utarbetande af alla de mål […] (A1; min understrykn.)

I citatet finns en målorienterad och ett par effektorienterade syfteskonstrueringar; alla fungerar som legitimeringar för förslaget. Uttrycket *laglöst självsvåld* innebär en tydlig värdering som syftar på de tidigare upprivna besluten. Beskrivningen av kungens kärlek, huldhet och omvårdnad är också en värdering och placerar texten i det kungatrogna lägret. Den typ av värdering som syns i exempel (27) är mer laddad än de mer allmänna värderingarna som nämndes först, välstånd, säkerhet, stabilitet. I nästa text i den analyserade debatten om konstitutionsfrågan (A1–A5), Schönbergs *Anmärkningar* (A2) till *En Patriots Tankar* (A1) är de mål som eftersträvas generella: *välstånd, allmän och personlig säkerhet, Fides Publicas bevarande* och *frihet.* Diskussionen om konstitutionsfrågan rör sig på en förhållandevis abstrakt nivå, och det är närmast slagordsmässiga begrepp Schönberg använder.

Mer praktiska och konkreta syften kommer till synes i diskussionen om penningpolitik och myntkurs (A6–A9). I A6, *Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours*, sägs t.ex. med en medelorienterad syfteskonstruering: ”Men igenom en allmän Riksdalers Räknings-Inrättning, så wäl i Specie, som Banco-Sedlar, kan en sådan skada för Land och Undersåtare, säkrast förebyggas.” Att *förebygga ekonomiska förluster* är övergripande syfte inte bara här, utan också i texten A8, *Reflexioner öfwer Finance-Werket,* och A9, *En Landtmans Grundade Anmärkningar*. I de senare texterna finns också flera konkreta mål, som att *behålla riksdalrarna i landet, få en stabil myntkurs* och slutligen *näringars tillväxt.* De övergripande syftena i de ekonomiskt debatterande skrifterna har en tydlig ideologisk bas (dvs. i merkantilismen). De är konkretare än de syften som formulerats i diskussionen om konstitutionen: det handlar inte om något allmänt positivt tillstånd eller en allmänt positiv upplevelse som eftersträvas. Än mer konkret blir det i A10, *Patriotiskt Förslag emot Folkbristen*, där effektorienterade syfteskonstrueringar legitimerar det högst konkreta förslaget att ge sjömannen en bit jord:

(28) Sådan inrättning gör, At Sjömannen tidigt gifter sig och kan igenom Hustruns tilhjelp, dels af Jorden, dels af Strandfisket, i synnerhet, där beqwäma Sköteläggningar gifwes, tilräckeligen sig nära, samt at Sjömannen, då utwäg i seglation brister, kan hafwa tilfälle, at genom någon större drift och egen åtgärd under tiden såsom af Fisket ensamt sig underhålla [...] (A10)

I texten (A10), som ju också handlar om en ekonomisk fråga, syns också merkantilistiska tongångar, men som syns i exempel (28) ovan är graden av ”ideologisering” eller ”moralisering” förhållandevis låg.

En sista notering om hur syften konstrueras handlar om graden av explicithet. De flesta syften formuleras någorlunda explicit. En text utmärker sig genom sin implicithet, nämligen A12, *Nödige Frågor*, som debatterar brännvinet (jfr ovan 5.2.12, s. 104). Brännvinsförbudet fördöms aldrig öppet. Men syfteskonstrueringarna kan uttolkas i frågor som:

(29) Bonden måste likwäl hafwa föda för sig och sit Folk. Bör det då wara honom afskurit at med en liten portion af denna i bruk komne Waran ställa dem tilfreds för et mål om dagen, då tillika, af samma Säd, som den är tilwärkadt, winnes understöd för Kreaturens födande och underhåll wid swagt och ringa Foder? (A12; min understrykn.)

Förslaget formuleras här inte explicit, men man kan ändå se något slags medelorienterad och effektorienterad syfteskonstruering. Genom att ge bonden en

liten portion brännvin skulle man få två positiva effekter, han skulle bli tillfreds och djuren skulle få mat av restprodukterna, dranken.

Det är också intressant att se huruvida aktörer kopplas till syftena, och om detta sker direkt eller indirekt. I de allra flesta syfteskonstrueringar finns en koppling till den som ska ta beslutet, stifta lagen etc.: högsta makt, lagstiftare, ständer. Men dessa är nästan alltid underförstådda: processerna som beskriver den lagstiftande maktens handlingar är nästan alltid passiva utan utsatt aktör – detta är kanske inte heller förvånande eftersom debatten skedde under riksdagarna och var kopplad till den aktuella diskussionen i riksdagen, där besluten togs och den lagstiftande makten fanns. Kontexten var i så måtto självklar. Det finns förmodligen fler orsaker till passiveringar och utsatta aktörer – man fick manövrera varsamt kring frågor som hade med ständer och maktutövande att göra.

Låt oss nu flytta fokus till de tillfällen när författaren försöker legitimera sin sak med hjälp av hävdade *axiom.* Här är rationaliseringsprocessen mer tydlig.

Tabell 5.6 Explicita axiom i 1769 års pamfletter

Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Antal	1	5	-	-	2	1	-	5	1	9	1	-
/1000	0,3	2,3	-	-	0,2	1,3	-	1,5	0,4	4,4	0,7	-
/1000	0,5						1,5					

Trots att tabell 5.6 ovan visar en klar skillnad mellan förslag och angrepp när det gäller strategin att tydligt formulera axiom, så menar jag att man bör vara försiktig med att dra slutsatser utifrån detta. Ser man istället till vilka texter som har utsagda axiom och vilka som inte har det, får man delvis en annan förklaringsgrund. I kedjan A1–A5, den känsliga diskussionen om konstitutionen, finns de flesta axiomen formulerade i de två öppet formulerade (i meningen icke ironiska) kommentarerna till skriften *En Patriots Tankar* (A1) – den ena, *Anmärkningar, wid En Ny Skrift, kallad: En Patriots Tankar* (A2), har räknats som förslag och den andra, *Nödig Granskning* (A4), har räknats som angrepp.

Skriften *En Patriots Tankar* (A1) anklagades ju för att ha en dold agenda och blev också fälld för sin argumentation. De axiom som ligger till grund för argumentationen är inte explicit formulerade, vilket var en av orsakerna till att

kritikerna kunde tolka in samhällsomstörtande avsikter i Virgins text (något han själv ilsket avvisade i A5, *Arghetens Afskumm*). Att inte explicitgöra de axiom man utgår ifrån tycks alltså vara förenat med vissa risker när man skriver om känsliga frågor. Den enda axiom-liknande satsen i texten handlar om att ”det ändock är och blifwer en ewig sanning, at ett land, hwar säkerheten för Näringar, så wäl som i all annor nödig mål aftager och förswinner, måste på slutet blifwa en ödemark, och samfält tilhåll för wildjur och wandrande folkslag”. Här kan man tydligt se illustrerat att en s.k. *sanning* som bildar en utgångspunkt för resonemanget samtidigt ser ut som en *slutsats* skribenten vill föra fram (jfr 5.3.6 ovan, s. 122). Kopplingen mellan ”säkerheten för Näringar” och ett tillhåll för ”wildjur och wandrande folkslag” är inte direkt logisk, och axiomet var knappast något moraliskt allmängods utan snarare något som var lätt att ifrågasätta och lösa upp.

I A2, Schönbergs *Anmärkningar,* däremot förekommer en hel del tydligt utsagda axiom som bildar en utgångspunkt för resonemanget. Här handlar det om syftet med borgerlig samlevnad och om att det mest eftersträvansvärda är en ”rätt Borgerlig Frihet”: ”hwarje medborgares wälfärd och lagliga säkerhet för orättwisa och förtryck är således ändamålet af all Borgerlig samlefnad”. Lagen bör reglera detta och det blir ett axiom att lagens kraft ”är frihetens kännemärke”. Här är det alldeles tydligt ideologiska värden som ligger till grund för Schönbergs resonemang (se också analysen av värderingar i 5.3.4, s. 115).

I A4, *Nödig Granskning,* som är ett kraftigt angrepp på A1, *En Patriots Tankar,* förekommer också en hel del utsagda axiom, men av ett annat slag: dels formuleras axiom som innebär att konstitutionen i sig själv ”utgör den största timmeliga lycksalighet, som det Swänska Folket äger”(konstitutionen är alltså mer eller mindre helig), dels formuleras axiom som ska legitimera kritiken mot och domen mot Virgin: ”Ständer tala med aktning om Ständer; ty de utgöra altid högsta Makten i Riket”. Här ligger ett underförstått preskriptivt *bör*, formuleringen blir generisk och innebörden blir att det är en regel, en lag som måste följas.

Formulerandet av explicita axiom i texterna tycks alltså möjligen vara mer beroende av ämnets karaktär än av textens funktion. I kedjan A6–A8 har jag inte heller hittat några explicit formulerade axiom. Som redan konstaterats så är inte ämnet, *riksdalerräkningsinrättningen*, laddat på samma sätt som konstitutionsfrågan – möjligen är det en förklaring. Det är inte med hjälp av axiom som författaren till A6 och A8, Leuhusen, legitimerar sin sak, utan med andra strategier (särskilt orsaksförklaringar, se nedan).

Både A9, *En Landtmans Grundade Anmärkningar,* och A10, *Patriotiskt Förslag emot Folkbristen,* har enstaka tydligt formulerade axiom, som t.ex. att

”Undersåtarnes wälmåga” är ”Öfwerhetens rikedom” (A9). Men de flesta explicita axiom finns i *Bref Ifrån En Opartisk Swensk* (A11). Denna text är intressant för att den är helt disponerad utifrån de olika axiom som läggs fram tydligt och i fetstil. Sju sådana axiom presenteras som ”grundsanningar”, och sex av dem är i själva verket preskriptiva satser med *bör*, som t.ex. ”Et Rike bör med egen Industrie draga all möjelig winning ur utländsk pung”. De allra flesta av de axiom som finns i texten har en ideologisk grund, som det citerade ovan, som handlar om en merkantilistisk grundsats. ”Mycket Folk gör et Lands Styrka”, säger Wadenstierna senare i skriften. Också detta är ett axiom som var allmänt accepterat i tiden, och som egentligen ligger bakom resonemanget också i A10 (men som där inte explicit sägs ut).

Axiomen som skrivs ut i de undersökta skrifterna har alltså oftast ideologisk karaktär, i några fall handlar det också om moraliska värden – däremot handlar det aldrig om självevidenta sanningar. En av de frågor jag vill besvara handlar om hur axiomen realiseras språkligt. I det analyserade materialet finns framför allt två typer av axiom. Den första innebär något slags definition, där länken mellan det som definieras och beskrivningen är attributiv (*är, utgör* etc.) eller signifikativ (*betyder* etc.):[59]

(30) Crediten (…) är Handelens lif. (A11)

(31) (…) wårt wälsignade Regeringsätt och Regements-Constitution, hwilken i sig sielf utgör den största timmeliga lycksalighet, som det Swänska Folket äger. (A4)

Den andra typen av axiom är preskriptiva satser, påståenden om hur något bör vara som framställs som ”sanningar” eller allmänt hållna principer:

(32) Ständer tala med aktning om Ständer (…) (A4)

(33) Publica fides bör i et Rike bewaras, som dess ögnasten. (A11)

Dessa preskriptiva satser kan uttryckas antingen explicit med ett utsatt *bör* eller mer implicit, som i exempel (32) ovan.

Ytterligare en aspekt av rationalisering som undersökts är i vilken grad skribenterna legitimerar sin sak genom att resonera kring orsak och verkan. Man

[59] ”For a definition to be a definition, both acitivities must be objectivated and generalized, and the link between them must either be attributive (’is’, ’constitutes’, etc.) or significative (’means’, ’signals’, ’symbolizes’ etc.).” (van Leewuen 2007, s. 104).

kan anta att den här typen av resonemang finns mest i texter som har en tydligt utredande karaktär, som t.ex. A9, *En Landtmans Grundade Anmärkningar*.

Tabell 5.7 Kausala konnektiver i 1769 års pamfletter

Förekomster av (kausal betydelse av) *därav, därför, därmed, därigenom, dymedelst, efter, emedan, följaktligen, således, ty, så att*. Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Antal	27	16	15	17	104	7	10	11	21	15	8	13
/1000	8,8	7,2	18,3	7,9	12,0	8,9	8,1	3,3	7,4	7,3	5,2	15,8
/1000	10,5						5,9					

Det är inte förvånande att de kausala konnektiverna är flest i texter som lägger fram ett förslag (se tabell 5.7 ovan). Dessa texter är också generellt sett mer utredande än de andra. Ser man på kedjorna så kan man se att andelen kausala konnektiver är ganska lika inbördes i första kedjan, A1–A5, där dock texten A4, *Nödig Granskning* (som istället har en hel del värdering, jfr ovan), avviker med den lägsta siffran i materialet. Relationstalet för kedjan A1–A5 blir 6,7/100 ord. I den andra kedjan, A6–A8, förekommer mycket höga siffror, särskilt i de två första texterna: Leuhusens förslag om en ”riksdalerräkningsinrättning” och följdskriften till detta. Relationstalet för denna kedja blir nästan dubbelt så hög som den första: 12,2/1000 ord. I kedjan A6–A8 är argumentationen inte särskilt moraliserad, vilket visats ovan i analysen av moralisk värdering och i användningen av axiom. Däremot finns alltså detta drag som är typiskt för utredande stil: resonemang kring orsak och verkan är det mest framträdande legitimeringsdraget i denna kedja. Det är inte heller förvånande att A9, *En Landtmans Grundade Anmärkningar*, har en hög siffra (12,0/1000 ord), med tanke på textens utredande karaktär. I båda de sista fallen (dvs. i Leuhusens och Hofs texter) har texterna skrivits av män med språkvetenskaplig utbildning och ekonomiska intressen – och stor vana vid att skriva utredande texter.

Att explicit formulera orsak och verkan är också ett pedagogiskt drag, vilket syns tydligt i den text som innehåller högst andel konnektiver, *Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours* (A6), där Leuhusen skriver:

(34) Således finner man af Pris-Couranterne i Amsterdam, London och Hamburg, at Wexel-Coursen derstädes i mångfa[l]diga År warit oföränderlig.

> Men hwarföre det? Jo derföre, at der til Hufwud-Mynt brukas Guld och Silfwer-mynt, så in Specie, som Representativt i Banco-Sedlar, som ej blifwit förswagad til sitt wärkeliga Wärde, eller åsatte Prägel. (A6)

Att ge tydliga räkneexempel, slutligen, är också en legitimeringsstrategi som förekom i tidens texter; i den ekonomiska diskursen kunde man till och med se tabelluppställningar (jfr Gustafsson 1998). Men i det analyserade materialet här finns inga sådana. I tre av texterna förekommer räkneexempel: A6, A8 och A9. Alla handlar de om myntfrågor, så exemplen får illustrera resonemanget – men också legitimera det:

> (35) Jag wil allenast sätta för Exempel: En Remittent köper up Wäxlar på flere Tusende Riksdaler, med det wilkor, at efter 2 Månader, då Wexlarnes betalning Utomlands bör ske, betala Valuta derföre efter den då warande Wexel-Cours i Kopparmynt. Nu kan det hända, at wid Wexlarnes undfående, eller afgifwande, Coursen kan wara 42 Mark, för hwarje Riksdaler, men wid Betalnings-Terminen, eller efter 2 Månaders förlopp, kan Coursen, igenom en ordentelig Handels-Speculation, wara förhögd til 100 Mark för hwarje Riksdaler, så at Trassenten på denna Wexel-Handel förtjänar mera än et fördubblat Capital. (A6)

5.3.8 Om analysen av mythopoesis

Termen *mythopoesis* betyder egentligen 'skapandet av myter'. Här handlar det om att föra in berättelser av olika slag i texterna. Att berätta en historia för att legitimera en sak är en argumentationsstrategi som uppmärksammas i många redogörelser för politisk argumentation. Också att återberätta historien, eller att referera de omedelbara händelser som lett fram till den situation man befinner sig i, kan ha politisk innebörd.[60] I retoriken talar man om såväl *narratio* (ofta bakgrundsberättelse) som *exemplum* (sann eller fiktiv händelse som tjänar som bevis eller konkretiserar något), men också *evidentia* (utförlig beskrivning av ett händelseförlopp).

Hos Wodak och van Leeuwen är legitimering genom mythopoesis en viktig kategori (van Leeuwen & Wodak 1999, s. 110). De skiljer på moraliska berättelser (*'moral tales')* och varningsberättelser (*'cautionary tales'*) – den första ty-

[60] Hallberg, som bl.a. undersöker hur narrativer används i historieskrivningen i slutet av 1700-talet, diskuterar teorier av Hayden White (1987) och förklarar: "To get the story 'right' from an ideological viewpoint thus becomes a central political concern. Consequently, history becomes an ideological weapon in the discursive arsenals of writers and politicians. A rhetoric based on the past that charts evolutions, progressions, periods of corruption and decline, destinies and so on, can thus be read as a particular idiom, a historicist idiom, of political language" (Hallberg 2003, s. 25).

pen visar hur ett önskat beteende ger ett lyckligt slut, den andra visar hur ett oönskat beteende får ett olyckligt slut. Det finns ingen strikt definition för vad som kännetecknar en berättelse hos van Leeuwen & Wodak, men de säger: ”[…] they are based on scripts that are structured like stories” (van Leeuwen & Wodak 1999, s. 110). Jag kommer här att tala om berättelser, även om de inte är fullt utförda och i vissa fall saknar viktiga beståndsdelar som ingår i berättelser, t.ex. upplösning.[61] Ibland aktualiseras en berättelse från historien som läsarna känner till, och detaljerna behöver inte skrivas ut. Ibland är det mer en fråga om illustrerande beskrivningar av skeenden. I min analys inkluderas också beskrivande exempel som inte är tydligt uppbyggda som en berättelse. Analysen blir alltså fokuserad dels på berättelser, dels på beskrivande exempel.

I analysen har jag undersökt berättelser och exempel som används för att illustrera ett resonemang och visa t.ex. effekter av något (positiva eller negativa). Jag har letat efter exempel med en tydlig legitimerande funktion – men analysen har visat att delegitimering och legitimering ofta går hand i hand dessa exempel. Jag kommer nedan att redovisa vilken typ av mythopoesis som används, och i vilka texter. Gränsdragningen här är inte enkel, och graden av utförlighet är mycket olika. Jag har därför inte räknat instanser av mythopoesis, utan istället fastslagit olika typer och funktioner i diskursen.

5.3.9 Mythopoesis – analys och resultat

Mythopoesis förekommer i de flesta texterna i materialet, men saknas i skrifterna A1, *En Patriots Tankar*, A7, *Bref af en Patriot uti Swält-By* och A10, *Patriotiskt Förslag emot Folkbristen*. För de två sistnämnda kan det nog förklaras med texternas speciella karaktär: A7 för egentligen inga resonemang som kan behöva illustreras, utan uppmanar snarare till utförligare resonemang (se 5.2.7 ovan, s.96). Värt att notera är att skribenten efterlyser just fler tydliga exempel av författaren till A6, *Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours*: ”Framfarna händelser tjena ofta til warning och förbättring, så att de som eljest kunna tima, undwikes därigenom” (A7). A10, som också saknar mythopoesis, är ett kort och sakligt inlägg i en praktisk fråga. Här finns som ovan konstaterats få legitimeringsstrategier över huvud taget (och som vi snart ska se ännu färre delegitimeringsstrategier, jfr kap. 5.4, s. 139).

Verkliga händelser som tjänar till varning och förbättring – det är alltså vad skribenten till A7 efterlyste. Sådana *exemplum* finns det ett antal av i texterna. Oftast handlar det om *varningsberättelser*. Många av de varningsberättelser som

[61] Jfr Labov & Waletsky (1967) som ställer upp viktiga delar i en berättelse: *abstract, orientation, complicating action, resolution, coda* och *evaulation.*

används i texterna kan tolkas som delvis delegitimerande, men primärt legitimerande. I A3, *Bref Til Politiske Eqvilibristen,* används dock varningsberättelserna främst för att visa det felaktiga i att använda England som exempel (vilket Virgin gjort i A1, dock inte i formen av berättelse – där förs Englands konstitution in som opersonlig auktoritet, jfr analysen i 5.3.2, s. 107) och de kommer därför att betraktas som delegitimerande strategier (se 5.3.9 nedan, s. 134).[62]

I *Arghetens Afskumm* (A5), Virgins försvar, anförs den verkliga berättelsen om Isac Classon som varningsberättelse, men Virgin sätter hypotetiskt in författaren till A4, *Nödig granskning* i berättelsen:

(36) Om du hade warit i den förtryckta *Isac Classons* ställe, huru snart hade du då icke skolat ombyta språk: ty det hade då gält dit egit skinn, då hade pipan fådt annat ljud: huru hade du då icke skrikit: allmänn undergång med förlust af allmänn säkerhet; himmel och jord hade då skolat up- och sammanröras. Icke desto mindre och fastän nu församlade i ewighet wördade Ständer (men kanske du får convulsioner och faller i brott) enhälligt förklarat den största orättwisa och wåld honom öfwergådt: wore du med din flock ändock wäl färdig, at beröfwa honom den fjerdedel, han ännu af sin wälförwärfwade egendom öfrig hafwer. **Har jag nu wågat, at upgifwa et determinerat exempel på allmänn osäkerhet.** (A5)

Författaren, Virgin, tar alltså upp ett historiskt exempel på hur orättvisor begåtts mot en oskyldig. Exemplet Isac Classon (jfr not 42, s. 95) är inte bara legitimerande för tesen att något måste göras med konstitutionen som försvårar orättvisor i framtiden. Exemplet fungerar också delegitimerande, eftersom den andre författaren här anklagas för att vara delaktig i de orättvisor som begåtts.

Ett varningsexempel ur den svenska historien finner vi i A11, *Bref Ifrån En Opartisk Swensk*. Här anförs ett exemplum ur den svenska historien som visar vad som sker om inte de starka motsättningarna mellan partierna upphör:

(37) Läsom uti wårt Fäderneslands Historia, så få wi finna, huru Swenske Män, drefne af Parti-agg, lupo under Danska wingar; huru detta födde af sig först en Union, och sedan et ok, hwilket Swea Rike i flere Secler [eg. Secter] måste bära, tils den dyra Frihets-Hjelten Gustaf Vasa skakade det af sig. (A11)

Här är den narrativa strukturen mer uppenbar och det varnande exemplet tydligt: Får vi inte stopp på ”partiagget” riskerar vi att förlora vår självständighet.

[62] Vegesack konstaterar också att det engelska statsskicket ofta fungerade som modell för friheten, men att det också fanns många som invände mot denna modell (Vegesack 1995, s. 50 f.).

Ytterligare ett varningsexempel finns i A12, *Nödige Frågor,* där en berättelse om lantbons hårda villkor illustrerar effekten av ett brännvinsförbud:

(38) När Land-boen warit til Sjöss eller Skogs och kommer wåt och trött hem, samt saknar den wärmande och upfriskande Supen, rinner honom i Minnet, huru mycket bättre Stads-boen har, som, hwar gång han går förbi Källaren, äger tilfälle gå in och dricka et Glas Win, utan at, snart sagt, förtjent et Glas Wattn. I denna afwundsiuka ligger et stort hinder emot Brännewins förbjudande. (A12)

Exemplet är en tydlig berättelse som också förmedlar empati för lantbons lott. I texten A12 finns ingen öppen argumentation för brännvinet, men exemplet legitimerar den underförstådda saken: att man bör låta bonden få ha sitt brännvin kvar. Samtidigt fungerar exemplet i viss mån delegitimerande – eftersom det beskriver de icke önskvärda effekterna av det förslag om brännvinsförbud som lagts fram i Publicolas skrift.

En annan typ av varningsexempel är en typ av hypotetiska effektbeskrivningar som målar upp en icke önskvärd situation (som bör förhindras). Här handlar det inte om en berättelse som tagits ur verkligheten, utan en berättelse om vad som skulle kunna hända:

(39) Men då medborgare hata hwarandra för olika tankesätt, då upkommer den skadeliga oenigheten i Fria Samhällen, då börjas den farliga Factions-Andan, hwarigenom en Factions enskilte fördel sättes framför Fädernes-landets allmänna wälfärd, och då begynnner den rätta Friheten förswinna och blifwa okänbar til sina wärkningar, i den grad, som detta onda utbreder sig. Personliga säkerheten lider, då stridige Factioner söka at befästa sig på sine motståndares bekostnad, då måste ofelbart hvarjehanda förtryck deraf blifwa en wärkan, deraf följer åter en beständig bitterhet, förtryck och hämde-anda, och då finnes ofta en så missbrukad Frihet endast i namnet, medan den i werkeligheten saknas. (A2)

Det handlar snarare om en beskrivning av effekter, och ligger i så måtto nära den kategori som beskrivs under irrationalisering nedan – effektbeskrivning. Här räknas det dock – möjligen oegentligt – som ett varningsexempel, då syftet är att stärka den egna saken snarare än att angripa någon annans sak. Men snarare än att vara en typisk berättelse är det alltså ett slags hypotetisk beskrivning. Exempel på sådana finns i A2, *Anmärkningar, wid En Ny Skrift, kallad: En Patriots Tankar* och A9, *En Landtmans Grundade Anmärkningar*, som båda är utredande texter som i stort sett saknar delegitimerande strategier (se nedan, kap. 5.4, s. 139).

Det finns ytterligare en typ av varningsexempel med tydliga narrativa drag, men som är fiktiv och alltså inte handlar om en verklig händelse eller en tänkt händelse i verkligheten: fabeln. I A11, *Bref Ifrån En Opartisk Swensk,* aktualiseras en fabel som här används för att illustrera en av de fastslagna grundsanningarna, nämligen att ett rike aldrig bör ”gifwa sig under sin Grannes förmynderskap”:

(40) Jag kommer ofta ihog Fabeln, när Wargen och Lammet, et ganska olika par, skulle tilhopa läppja ur samma källa, hwilket Funt-fadderskap [’kompanjonskap’] til slut kostade det lilla godtrogna djurets skinn. (A11)

De flesta exempel på *mythopoesis* är varningsexempel. Finns det då inga positiva exempel, moraliska berättelser där det går hjälten väl? Jo, det finns en enda tydligt positiv historia, som anförs av Virgin i hans angrepp på sina kritiker. Han tar Karl XI:s överlämnande av ansvaret för banken till ständerna som ett exempel på hur denne arbetade för ett bevarande av Fides Publica (’allmänhetens förtroende’) och allmän säkerhet:

(41) Derföre, för at med Banquens Credit conservera Rikets och den därunder beroende Fides Publica samt allmänna säkerheten, afsade Konung CARL XI. wid Souverainitetens anträdande sig all befattning med Banquen och lemnade den til sina Ständer, emedan deras medel woro honom anförtrodde, hwilka han, ehuru enwäldig, enligt Banquens privilegier, wille i alla delar låta blifwa orörde. (A5)

Det var knappast ett okontroversiellt exempel: i sitt försvar för en skrift som åtalats och som framför allt upprört motståndarna för att den pläderat för mer makt till kungen på ständernas bekostnad, tar Virgin som ett positivt exempel upp handlingar av en kung som införde envälde och fråntog rådet dess makt.

Ett slags positiv motsvarighet till de hypotetiska effektbeskrivningar som nämndes ovan är ett slags preskriptiva idealbeskrivningar. Dessa fungerar inte tydligt som positiva exempel, utan slår snarare fast det eftersträvansvärda målet:

(42) Då Ständer känna det bandet, hwarmed de allena äro och böra wara bundne, neml. Lagen; då deras författningar befinnas wara öfwerensstämmande med Rikets säkerhet i allmänhet och hwarje Medborgares frioch rättighet i synnerhet; då Nation får sådant, wid författningarnas utöfning, i sielfwa werket erfara; då allmän nytta således skyddas och winnes framför enskild fördel: då bereda författningarne sielfwa sig en för Riket gagnelig waraktighet, då blir det Folkets röst, som öfwer dem wakar […] (A4)

Den här typen av preskriptiva idealbeskrivningar finns i två texter, A4, *Nödig Granskning,* och A9*, En Landtmans Grundade Anmärkningar*. I den förstnämnda texten är det övergripande syftet att bevisa olagligheten i Virgins *En Patriots Tankar*, A1, och idealbeskrivningarna blir ett slags motbild till Virgins förslag. I A9 finns en preskriptiv passage om hur köpmannen bör handla. Dessa idealbeskrivningar är starkt moraliserade och ideologiska. De är som redan sagts inte självklart hemmahörande under mythopoesis, men tas upp här som varianter av strategin att anföra exempel eller berättelser för att legitimera sin sak.

En sista typ av mythopoesis är de berättelser som i första hand förs in för att illustrera resonemanget och där moraliseringen är mycket svag. Sådana illustrativa exempel finns i kedjan om förslaget om en ny ”riksdalerräkningsinrättning”. Trots att det fanns ett par sådana exempelberättelser i A6, *Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours,* efterlyste skribenten i A7, *Bref af en Patriot uti Swält-By* fler. Och i A8, *Reflexioner öfwer Finance-Werket,* ger Leuhusen ytterligare en:

> (43) Til närmare uplysning tjänar följande Exempel.
>
> En Kjöpman i Stockholm uti Intressentskap med en Kjöpman i London, Amsterdam, Hamburg eller Paris, trasserar på Hamburg 100000 Riksd. Hamburger-Banco, allenast til 66 mark för Riksd. som giör 1,650000 Dal. Kopp:mt. Sedan kjöper Trassenten à Conto Meta för dessa Trattor 16666 2/3 Sk. Jern à 6 Riksdaler Sk. som gjör åfwanstående Summa 100000 Rik[s]daler, hwilket Jern […] (A8)

Citatet visar snarast ett räkneexempel och hör hemma i analysen av rationalisering ovan (jfr 5.3.7, s. 126) men slutsatsen av hela textstycket (som inte återges här) är att Sverige på detta sätt förlorar 2 tunnor guld. Hela textstycket fungerar alltså också som ett varningsexempel och legitimerar en riksdalerordning som skall förhindra att sådana förluster sker.

Analysen av mythopoesis har gett olika typer av resultat. Analysen har visat på olika typer av mythopoesis i materialet. *Varningsexempel* finns av olika slag: *Exemplum* är tagna ur verkligheten eller historien. De är oftast konstruerade som narrativer – dock underförstås ofta flera led i berättelsen. En annan typ av varningsexempel är *hypotetiska effektbeskrivningar*, som har hypotetisk konstruktion och som handlar om en möjlig framtida verklighet. Kanske kan det ifrågasättas om dessa hör till mythopoesis, men klart är att de har legitimerande funktion. En sista typ av varningsexempel är *fabel*, där en fiktiv händelse återges i en mer eller mindre utförd berättelse. Den kanske viktigaste slutsatsen av analysen är att varningsexempel är den helt dominerande varianten av mytho-

poesis. *Positiva moraliska berättelser* är sällsynta – i materialet återfanns bara en enda. I analysen urskildes också *preskriptiva idealbeskrivningar* men dess hemmahörande i mythopoesisanalysen har här problematiserats. En sista kategori är de *illustrerande exemplen,* vars moraliska karaktär är nedtonad och vars syfte främst tycks vara att illustrera resonemanget.

5.4 Delegitimerande strategier 1769

I det följande redovisas analysen av delegitimering i 1769 års texter. De övergripande analyskategorierna presenterades i 3.2 ovan, s. 49. Här ges, liksom i 5.3 ovan, en närmare presentation (och i vissa fall diskussion) av begreppen i anslutning till varje delanalys.

5.4.1 Om analysen av moralisk värdering för att delegitimera

Analysen av värdering i delegitimerande syfte skiljer sig inte på något iögonenfallande sätt från analysen av värdering i legitimerande syfte (se 5.3.4, s. 115 ovan). Moralisk värdering för att legitimera har beskrivits ovan som att använda ord eller uttryck som lutar sig mot olika moraliska eller ideologiska diskurser i avsikt att legitimera sin sak eller sitt inlägg i debatten. Moralisk värdering för att delegitimera innebär här alltså värderande ord eller uttryck i avsikt att delegitimera en motståndares sak eller skrift.

Det är inte alltid lätt att skilja mellan delegitimering av en motståndares sak och mellan delegitimering av andra företeelser i det politiska livet. Att endast ta med exempel som tydligt har att göra med ett icke önskvärt förslag eller någon person eller författare leder till problematiska gränsdragningar. Därför har även negativ värdering av t.ex. samhälleliga praktiker som kanske inte fungerar uppenbart delegitimerande räknats. Det har heller inte varit självklart vad man ska göra med de instanser av delegitimering som indirekt blir stöd för en sak men som primärt verkar fungera delegitimerande. Dessa har dock att räknats in här under delegitimering (jfr diskussionen i 5.3.4, s. 115 f.).

I analysen har *värderande ord och uttryck* såväl som *bildspråk* (analogier och metaforer) som fungerar delegitimerande undersökts. Liksom i 5.3.4 talar jag här om instanser av värdering och anger största möjliga enhet, dvs. jag räknar antal förekomster av värdering av en viss företeelse i en fras eller sats i texten, inte antal värderande ord och uttryck totalt sett. När det handlar om bildspråk har jag däremot tittat på antal bilder, dvs. här kan bilderna röra sig över meningsgränserna (när det handlar om utförda liknelser t.ex.) och det kan förekomma flera olika bilder i samma mening. Jag relaterar värderingen till

texternas funktioner (angrepp resp. förslag) och till det ämne texterna behandlar. Jag diskuterar också vilka slags värden man lutar sig emot och se hur den språkliga förmedlingen sker (jfr 5.3.4, s. 115, för mer utförligt resonemang).

5.4.2 Värderande ord, uttryck och bildspråk för att delegitimera – analys och resultat

Man kan förvänta sig att delegitimerande strategier är överrepresenterade i texter som är karaktäriserade som angrepp på en sak eller en person. Det är därför inte förvånande att värderande ord och uttryck för att delegitimera är vanligast i angreppen.

I tabell 5.8 nedan syns att angreppen har en tydligt större andel delegitimerande värderande ord och uttryck än förslagen. Vid bedömningen av texternas funktion ovan måste man också räkna med att synlig värdering för att delegitimera hör till det som styr kategoriseringen (jfr 5.1.2 ovan, s. 86).

Tabell 5.8 Värderande ord och uttryck för att delegitimera, 1769

Antal förekomster och relationstal per tusen ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Värdering	9	8	2	2	12	-	8	24	31	16	13	-
/1000	2,9	3,6	2,4	0,9	1,4	-	6,5	7,2	11,0	7,8	8,5	-
/1000	1,9						8,4					

Två av texterna saknar helt värderande ord och uttryck för att delegitimera: A10, *Patriotiskt Förslag emot Folkbristen*, som utan att angripa någon lägger fram ett konkret förslag och A7, *Bref af en Patriot uti Swält-By*, som varken kan ses som ett angrepp eller ett förslag. Mest delegitimerande värderande ord och uttryck finns i A5, i den mycket uppretade Virgins skrift *Arghetens Afskumm.*

Som jag konstaterade i analysen av värderande ord och uttryck i legitimerande syfte ser man här en tydlig skillnad också mellan de två olika kedjorna. Kedjan A1–A5 som ju är mer animerad innehåller också markant mer värdering i delegitimerande syfte (6,3/1000 ord) än den andra kedjan, A6–A8 (1,1/1000 ord). Det tycks alltså spela en viss roll vilket ämne och vilken situation det handlar om. Men i den andra kedjan finns inte heller någon text som karaktäriseras som *angrepp*. Skrifterna A11 och A12, som båda är angrepp, har

också höga siffror (7,8 resp. 8,5/1000 ord), vilket bekräftar att det är funktionen som verkar vara avgörande.

De siffror som redovisas i tabell 5.8 ovan innefattar alla typer av moralisk/ideologisk (negativ) värdering för att delegitimera. Men värderingen kan gälla både den andra skriften, den andre författaren och – på ett mer indirekt delegitimerande sätt – företeelser och aktörer i samhället. I det förra fallet handlar det om moraliska, mer direkt kritiserande, värderingar, medan det i det sista fallet handlar mer om ideologiska värderingar som positionerar författaren i den politiska diskussionen. I analysen blir skillnaden mellan de olika texttyperna och textkedjorna uppenbara. Låt oss ta funktionerna, *angrepp* respektive *förslag*, som utgångspunkt i genomgången av texterna. Vilka typer av värdering finns i *angreppen*?

Av de instanser av värderande ord och uttryck för att delegitimera som redovisats ovan handlar drygt hälften om *en annan författare* (oftast författaren till den kritiserade skriften) eller *en annan skrift*. De flesta av dessa hör hemma i de angrepp som finns i den första överhettade textkedjan kring *En Patriots Tankar* (dvs. A3–A5). Vi ska strax återkomma till de personorienterade värderingarna, som var vanligast, men först ska vi se på dem som handlar om *en annan skrift:*

(44) Mitt upsåt blir at bewisa dels onyttigheten, dels farligheten och löjligheten af Edert föreslagne botemedel. (A3; om skriften A1, *En Patriots Tankar*)

(45) Men du skäms icke medan du lefwer, hwarpå du med din nedriga granskning aflagt det fullkomligaste bewis, mindre bekymrar det dig, hwad som af dina wackra bedrifter, efter din död blifwer upteknadt. (A5; om skriften A4, *Nödig granskning*)

Skrifterna som värderas och kritiseras anklagas för att vara alltför *hårda*, för att vara *oarbetade* och *opåtänkta* (det är alltså skrifterna A1, *En Patriots Tankar,* och A4, *Nödig Granskning,* som får tydliga svarsskrifter med kritik). *Onyttighet, farlighet* och *löjlighet* är också värderingar som återkommer, se exempel (44), liksom *laglöshet* eller *olaglighet* (särskilt i A4 och A5, *Arghetens Afskumm*). Återkommande kritik är också den att skriften/skrifterna är ett exempel på *missbruk av tryckfriheten*. A1 anklagas också för att vara *förförisk* och *listig* (i A4). A4 sägs vara *nedrig* och innehålla *styggelser*.

I exempel (45) ovan illustreras att skriften ofta intimt sammankopplas med författaren till denna. Det är inte helt enkelt att hålla isär värderingar av skriften och av författaren. Men det är den *personorienterade* moraliska värderingen som är den allra vanligaste (och som står för knappt hälften av instanserna i tabell

5.8 ovan, s. 140). Som redan konstaterats finns dessa personorienterade värderingar framför allt i kedjan A1–A5 (utom ett par instanser som återfinns i texten A12, svaret till Publicola). De personorienterade värderingarna ökar och tilltar i känslomässig intensitet genom kedjan A1–A5. Medan Schönberg i A2 mest talar om en ”hård skrifart” och ”mindre wäl passade” talesätt, så blir den personorienterade värderingen allt tydligare i A3–A5. Dessa tre texter är också de enda som använder sig av nedvärderande epitet och tillmälen:

(46) Får jag derföre lof, at fråga min Politiska Grillenfångare, om han läst med omtanka Ängelska Konungarnas förslager och öden? (A3)

(47) Rättnu, tror jag, at jag kan blifwa så dum-qwick, som min Herre, ty jag har et bättre och härligare Förslag. (A3)

(48) […] wil jag allena anmärka det straffbara förakt och den högst lastfulla sidwördnad, som han wisar för den Högste Lagstiftande Makten i Riket. (A4)

(49) Däremot har hans bitterhet twingat honom, at afkläda sig all blygd och skam, samt at öfwertyga hela den förnuftiga allmänheten, den ingen fräckare människa kan gifwas än han. (A5)

(50) Swara äreskändare om du törs lyfta upp ögonen. (A5)

I de angripande texter som följde på *En Patriots Tankar* (A1), dvs. A3–A5 blir den personorienterade värderingen mycket explicit och anklagande. Där finns anklagelser (mot författarna till A1 respektive A4), uttryckta i värderande ord och uttryck, om *lagstridighet, oförnuft, dumhet, opålitlighet, fräckhet, lögner* och *arghet.*

I A11, *Bref Ifrån En Opartisk Swensk* saknas personorienterad värdering för att delegitimera. I A12, *Nödige Frågor* finns bara enstaka instanser av personorienterad värdering, och den som finns är implicit, som i exemplet nedan:

(51) kanske Min Herre dricker häldre en Kopp Caffe i Fruentimbers Sällskap, än jag tager min lilla Sup på Krogen? (A12)

Här ligger den implicita värderingen och kritiken i att dels associera den andre författaren med det i texten kritiserade kaffet, och dels antyda att han inte är *manlig* och hellre umgås på kvinnors vis med kvinnor. Men det är en kritik som framställs implicit och i frågeform.

Vi konstaterat att *värderingar av en annan skrift eller en annan författare* huvudsakligen hör hemma i den hetsiga debatten kring *En Patriots Tankar* och att de förekommer i texter som fungerar som angrepp. Vilka andra typer av värdering förekommer i angreppen?

I A11 och A12 finns allmänna värderingar av *moraliska hållningar* och av *politiska partier.* Författaren till A11, *Bref Ifrån En Opartisk Swensk,* tar avstånd ifrån hållningar som han anser vara *hedniska, onaturliga, barbariska* och *dåraktiga*. Han tar också avstånd ifrån icke specificerade partier som sägs ha olika negativt värderade ståndpunkter:

(52) Om et sådant Partie funnos, som föreslogo författningar, hwilka emot denna Reglan woro stridande, i det de *qwafde* Industrie, *stympade* Handel, *ödelade* Bergs-Bruk, *wanwårdade* Manufacturer; så blefwe jag icke eller dess Stall-broder. (A11; min kursiv.)

I exempel (52) har de negativt laddade verben kursiverats. Värderingen här innebär att författaren tar avstånd ifrån ett hypotetiskt parti. Värderingen är explicit, men målet för kritiken är implicit. I A12, *Nödige Frågor,* finns som redan konstaterats inslag av kritik mot en specifik författare (Publicola). Annars är de värderande orden och uttrycken i A12 framför allt kopplad till *ideologi*. Det är personer som lever i överflöd som kritiseras. Det talas om *skadlighet, missbruk, tärande* och *onyttigt pråL* Framför allt tycks stadsbor och brännvinsmotståndare vara målet, då brännvinet däremot framställs som nödvändigt för bonden.

Intressantast är kanske den moraliska värdering för att delegitimera som förekommer i de texter som klassats som *förslag.* Förekommer samma typ av värdering här som i angreppen? Är denna värdering i egentlig mening delegitimerande, och i så fall på vilket sätt? Låt oss först se vad som värderas.

I A1, *En Patriots Tankar*, förekommer en del värdering av ständerna och regeringssättet. Detta var som vi redan sett ett känsligt ämne att uttala sig om. Här talas om ett ”förskräckeligit misswårdande och föragt af fide publica”, och regeringssättet sägs ha ”så stor swaghet och fel”. I A2 sker en moralisk värdering av framför allt partistridigheter, som är *olyckliga* och *skadliga.* I A6, förslaget om en riksdalerräkningsinrättning, värderas utlänningars valutaspekulation negativt, och samma sak gäller för A8. I A9, Hofs inlägg om myntet och ekonomin, finns ett antal värderingar som är kopplade till ideologi: värderingar av överflödsleverne, utländsk spekulation, myntpolitik och utrikesresor. I A10, förslaget mot folkbristen, förekommer ingen värdering för att delegitimera alls.

Man kan konstatera att de värderingar som uttrycks i förslagen inte är delegitimerande av någon annans förslag eller någon annans person. Men det finns

alltså värdering och delegitimering av *politiska och samhälleliga praktiker*. Värderingarna har ideologisk grund, särskilt värderingarna i de ekonomiska skrifterna. I förslagen tycks värderingarna för att delegitimera något snarast handla om att positionera sig politiskt och ideologiskt. Så syns t.ex. i Hofs skrift hur denne tar avstånd från överflödslevernet:

(53) Men som åtskillige pläga årligen resa til Frankrike och andra främmande orter, blott af nyfikenhet och flygtighet, utan förnuftigt syftemål, at därmedelst göra sig skickeligare til fäderneslandets tjänst; de jämwäl, för många tusende Riksdaler, icke sällan föra med sig hem förskämda kroppar, kränkta seder, och smak för yppighet och fåfänga […] (A9)

Hof positionerar sig alltså som någon som vet hur man ska sköta sin kropp, bevara sederna etc.

Innan vi lämnar värderande ord och uttryck för att se på bildspråket ska vi se lite på hur värderingarna realiseras språkligt. Vanligast är förstås att värderingarna uttrycks i adjektiv och adverb, såsom *ohyggliga, hård, skadliga, despotiska, löjliga, laglösa, outredda, gudlösa, grymma, liderlig* etc. Substantiv med negativ laddning förekommer också rikligt: *missvårdande, onyttigheten, förakt, okynne, vanheder, bitterhet, arghet* etc. Men värderingen uttrycks också i valet av verb: *missbrukad, störta, degradera, undergräva, svärta, beljuga* etc. Olika tillmälen innebär ju ofta en kombination av adjektiv och substantiv. Dessa är inte lika vanliga, men förekommer i A3–A5: *min skenhelige Herr Patriot, förslagsmakaren, äreförgätna människa, nedriga granskare* etc.

Tabell 5.9 Bildspråk med delegitimerande funktion, 1769

Antal bilder och relationstal per tusen ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Bildspråk	6	1	-	-	1	-	2	5	17	1	1	-
/1000	1,9	0,5	-	-	0,1	-	1,6	1,5	6,0	0,5	0,7	-
/1000	0,5						2,4					

Även bildspråket fungerar värderande (och delegitimerande). Som syns i tabell 5.9 är också bildspråket generellt sett vanligast i angreppen, men där syns också att det framför allt finns i den första kedjan A1–A5 (relationstalet för A1–A5 är 3,1) och att det framför allt verkar handla om personlig stil hos Vir-

gin. Båda dennes texter har flest bilder i det analyserade materialet, och allra flest har den ilsknaste, *Arghetens Afskumm*, A5. Också A4, *Nödig Granskning,* har förhållandevis många bilder. Det verkar handla om emotionellt laddade skrifter. Men man kan också anta att en diskussion om ett ”förbjudet ämne” som konstitutionen aktualiserar detta klassiska grepp i politisk argumentation i tider med censur eller osäkerhet (se 2.1 ovan, s. 25). Jag har också konstaterat ovan (se 5.2.1, s. 88) att rättegången mot Virgin uppmärksammade hans val av bilder i A1, just för att de uppfattades som delegitimerande (jfr också diskussionen om attityder i kapitel 5.5 nedan, s. 166).

Även om man bortser från Virgins texter så tycks bildspråket vara vanligast i angrepp – detta tycks vara ett generellt drag, som gäller bildspråk både i legitimerande och i delegitimerande funktion (jfr tabell 5.4, s. 118). Tittar man närmare på vad som värderas med bildspråket ser man stora likheter med hur värderande ord och uttryck används för att delegitimera (se ovan). I de angripande texterna är det så gott som enbart *en annan skrift* eller *en annan författare*, som värderas med hjälp av bildspråket. Hos Virgin är det främst det senare, en annan författare. I de texter som rubricerats som förslag är det enbart *politiska och samhälleliga praktiker* som delegitimeras (jfr analysen av värdering ovan), främst är det tidigare ständers beslut som åsyftas. I det följande går jag igenom några vanliga bildkomplex i skrifterna, och ser hur valet av bilder förhåller sig till det bildspråk som används i legitimerande funktion.

Bildkomplexet *brott* är vanlig framför allt i A1, *En Patriots Tankar*, men också i A5, *Arghetens Afskumm* (det handlar alltså om bilder som används för att antyda brott som begåtts). Virgin vill ju visa att tidigare beslut varit brottsliga. Så använder han metaforen *inbrott på Fides Publica* hela fem gånger i texterna. Detta korresponderar med bilderna av konstitutionen som en byggnad eller som en klenod som ska bevaras som vi såg i analysen av legitimerande värdering och bildspråk (jfr kap. 5.3.5 ovan, s. 117). Löftesbrott är ett annat slags brott:

> (54) Det har icke warit nog, at de sollenesta Contracter och säkerheter, äfwen lemnade af Lagstiftande Magten, på egendomars och rättigheters besittjande, icke allenast på wissa och determinerade år, utan ock i ewärdeliga tider, blifwit ansedde, som läkedom för Barn, hwilka de efter behag, antingen krossa eller ömt bewara. (A1)

Ett annat bildkomplex rör sig runt *sjukdom*. I A1 riktas implicit kritik mot ständerna i en av rätten uppmärksammad bild av en kållrande, dvs. hjärnsjuk, häst (jfr 5.2.1, s. 88):

(55) Ho orkar wäl upräkna alla de mål, hwaruti fidei publicæ conservation äfwen så litet fådt komma i åtanka, som en kållrande häst ser på slutet af sitt rasande lopp. (A1)

En annan sjukdomsmetafor finns i A4, *Nödig Granskning*, där författaren talar om *smittan* av idéerna i A1. Också sjukdomsmetaforen korresponderar med bildspråket i legitimerande funktion, där olika förslag ses som botemedel (jfr kap. 5.3.5 ovan, s. 117).

Nära kopplat till komplexet sjukdom ligger komplexet *avarter eller odjur.* Det är särskilt i slutet på kedjan A1–A5, när den emotiva laddningen ökat, som dessa används. Metaforen *missfoster* för en annan skrift finns såväl i A3, *Bref Til Politiske Eqvilibristen*, A4, *Nödig Granskning,* som A5, *Arghetens Afskumm*. I A4 talar författaren också om *odugliga lemmar* och *blodiglar* med tydlig syftning på de *tärande*, de som inte bidrar själva till statens väl – och med implicit syftning på författare som Virgin.

Ett viktigt bildkomplex som finns rikligt representerat men bara i en text, A5, är det som kretsar kring *ondskan.* Man kan inte missta sig på hur upprörd Virgin är när han skriver denna text och man kan notera att tre av exemplen nedan (57)–(59) handlar om den andre författaren.

(56) Argheten lyser i hwar dess rad, som utur en Baliliskes ögon.[63] (A5; om A4)

(57) Hans människofrätande hjerta lärer därwid intet högre kunnat önska, än at han tillika warit både Domare och Executor, men til lycka för Patrioten, har han måst se sig häruti wara lika wanmägtig med korpen, för hwilken, efter ordspråket, intet lefwande behölle sina ögon, om han finge wara domare. (A5; om författaren till A4)

(58) Här wisar sig Satan så swart han är. (A5; om författaren till A4)

(59) Men din swarta galla har så fastklistrat swarta starren på dina ögon, den du i ewighet lärer få behålla, at du det icke kunnat se. (A5; om författaren till A4).

Andra bilder associerar till *krig, undergång* och mer *allmänmoraliska värden,* som snålhet och dåliga avsikter.

[63] En basilisk är ”ett slags fabelaktigt djur, som ansågs hafva skapnad af en tupp med drakvingar o. draksvans o. som troddes döda gm sin blick o. giftiga andedräkt samt gm sitt hväsande skrämma allt lefvande bort ur sin närhet.” (*SAOB*, B474)

5.4.3 Om analysen av ironi

Ironi ses här som en diskursiv strategi (se 3.3.3, s. 58). Ironi innehåller alltid värdering och oftast kritik. Det är en implicit diskursiv strategi: kritiken skapas i det mellanrum (eller snarare i det spänningsfält) som uppstår mellan det som sägs och det som inte sägs. Jag har redogjort för den teoretiska bakgrunden till min förståelse av ironi i 3.3 ovan, s. 54. Här kommer överväganden och avgränsningar för den praktiska analysen att tas upp.

Uppfattandet av ironi kräver kontextförståelse, och sker ofta intuitivt. Min uppgift här är att peka på signaler i texten som utlöser en ironisk tolkning, och att identifiera motsättningar mellan text och kontext som också är tecken på ironisk avsikt hos författaren. Här finns naturligtvis risker som har att göra med bristande förståelse för kontexten och jag tror mig inte fånga allt. De signaler som tas upp är *motsägelser och inkongruenser* inom texten, *stilbrott*, *överdrifter i värderingar och bildspråk* och slutligen *motsättningar mellan text och kontext*. Kategoriseringarna av signalerna är stundtals problematiska, vilket kommer att visa sig i genomgången nedan.

Ironi behandlas enbart under delegitimerande strategier – teoretiskt kan man tänka sig att det finns en typ av självironi som hjälper till att ge en positiv självrepresentation och på så sätt fungerar legitimerande, men jag betraktar det som ett marginellt grepp, och har inte hittat några sådana exempel i de analyserade texterna. När författaren använder ironi också i beskrivningen av sig själv är det en del av en textuell ironi (se nedan) och verkar snarast fungera som ett slags införstådd *blinkning till läsaren* som öppnar för en ironisk läsning (se analysen av A3 nedan).

Ironi *provocerar* emotionell respons (se avsnitt 3.3.4, s. 60) men man kan konstatera att ironi också *innebär* respons på någon annans text eller tal. För att kunna diskutera detta har jag undersökt vad för slags texter som föregått den ironiska texten och vilka svar texten fått. I följande redovisning kommer jag därför att diskutera ironi som eko (se 3.3.2, s. 57) och relatera till texternas intertextualitet och interdiskursivitet (se 2.5, s. 35).

I analysen har jag skilt mellan texter som har *textuell ironi* och de som har enstaka förekomster av ironiska yttranden (jfr 3.3.4, s. 60 resp. 4.6.1, s. 77, ovan). De förra har en genomförd ironisk komposition och ansluter ofta till en retorisk tradition, som innebär att man förställer sig och låtsas ta motståndarens perspektiv på ett sådant sätt att åhöraren förstår hur orimligt och upprörande det är (jfr Johannesson 1998, s. 166 f.).[64] Jag har också tittat på vilken typ av ironi som förekommer – i redovisningen använder jag Mueckes termer *oper-*

[64] Jfr också Burman, som i sin avhandling om Kellgren diskuterar ironiska tal, som var vanliga inom vältaligheten under slutet av 1700-talet (Burman 1988, s. 104 f).

sonlig, självkritiserande och *naiv ironi* för att diskutera de förekomster som finns i texterna (se 3.3.1 ovan, s. 55). Här kan man anta att enstaka yttranden i en i övrigt icke-ironisk text hör till kategorin *opersonlig* medan den textuella ironin laborerar med de mer litterära greppen *självkritiserande* och *naiv ironi.*

Den följande genomgången kommer att försöka svara på frågor om när ironi används i texterna 1769 och hur den används. Finns ironi företrädesvis i angreppen (som man kan förvänta sig)? Vilka signaler används? Vilken funktion har ironin? Vad delegitimeras med hjälp av ironi: person eller sak? Hur ser relationen mellan ironi och moralisk värdering såväl i legitimerande som i delegitimerande funktion ut? Och slutligen – vilken typ av ironi används?

5.4.4 Ironi – analys och resultat

Ironi var ett av urvalskriterierna (se 5.1.1, s. 85) och därför är antalet texter som innehåller ironi avgjort på förhand. De fyra texter som innehåller ironi är A3, A4, A5 och A12. Även genomförd *textuell* ironi var ett urvalskriterium och bland de analyserade texterna finns endast en sådan – A3, *Bref Til Politiske Eqvilibristen*.

Tabell 5.10 Ironimarkörer i 1769 års pamfletter

Antal instanser respektive instanser per 1000 ord

	Angrepp			
	A3	A4	A5	A12
Motsägelser/inkongruenser	11	-	4	-
/1000	8,9	-	1,4	-
Stilbrott	1	-	-	1
/1000	0,8	-	-	0,7
Överdrifter/värdering/bild	11	-	-	4
/1000	8,9	-	-	2,6
Motsättning text/kontext	-	1	-	-
/1000	-	0,3	-	-
Summa ironimarkörer	**23**	**1**	**4**	**5**
/1000	**18,7**	**0,3**	**1,4**	**3,3**

Man kan omedelbart konstatera att de texter som innehåller ironi alla är kategoriserade som *angrepp*. Alla fyra texterna hör också hemma i (relativt långa) textkedjor och är svar på tidigare texter i kedjan.

I tabell 5.10 ovan syns också att A3 är den text som har genomförd textuell ironi: texten har betydligt fler ironisignaler än övriga texter. I de andra texterna får man istället tala om enstaka ironiska passager. A12, *Nödige frågor, Til närmare uplysnings winnande,* har flest sådana signaler (förutom A3) och har också, vilket vi strax ska se, antydan till den strukturella uppbyggnad som genomfört ironiska texter har.

Ur tabell 5.10 ovan kan också läsas att motsägelser och inkongruenser liksom överdrifter är de mest frekventa signalerna för ironi i materialet. Man får dock ha i åtanke att stilbrott och motsägelser mellan text och kontext är signaler som lätt kan missas av en läsare 250 år senare.

Låt oss börja med en genomgång av varje text för sig, för att se hur ironin verkar i varje text.

Bref Til Politiske Eqvilibristen, A3, har som redan nämnts *genomförd textuell ironi.* Det innebär att texten har en ironisk uppbyggnad. Skribenten inleder texten överdrivet bugande och med låtsad vänskap, men signalerar sin förställning redan inledningsvis med överdrifter:

> (60) Förlåt, jag beder, at et så litet, okänt och inhyses snille fördristar sig i bataille med et så stort, bekant och lysande Patriotiskt förstånd, som Edert. Ja, jag trotsar Machiavel och Voltaire at skrifwa så konstigt och artigt, som min Herre. Sedan jag börjat mit bref så twetydigt, så försäkrar jag dock upriktigt, at jag i wissa mål är Eder wän och tänker lika i åtskilliga saker. (A3)

I exempel (60) talar skribenten om sin egen tvetydighet. Man skulle kunna säga att den bokstavliga meningen undermineras redan här. De många överdrifterna och motsägelserna texten igenom håller kvar denna tvetydighet. Märk också i exemplet hur den antitetiska inledningen där författaren förminskar sig själv och förstorar den andre etablerar ett låtsat underifrånperspektiv som är klassiskt för de retoriska ironiska skrifterna.

I textens andra stycke illustreras ett annat typiskt drag för ironiska skrifter: den dubbla målgruppen:

> (61) Det jag nu anfört hörer ej egenteligen til saken; men som Auctor wil jag också winna 2 styfwer af 2 a 300 personer. Således ser du, min Läsare, at Auctorer också kunna göra mäktiga och riktande Planer, fast de ej gå upp emot Wäxelryttares förkofringar. (A3)

Här tycks den tilltalade läsaren vara en annan än författaren Virgin. Tilltalet till ”min Läsare” är mer allmänt än de andra tilltalsformerna i texten, där ”min Herre” varvas med andra och mindre trevliga epitet. Även om det inte är tydligt att det inte är författaren Virgin som avses här med ”min Läsare”, så finns det åtminstone en glidning – det skulle lika gärna kunna vara ett tilltal av vilken läsare som helst.

Den låtsade välvilligheten blir i tredje stycket till överdrivet beröm i ett högtidligt utrop som innehåller både stilbrott och överdrift och fungerar som en tydlig signal för ironin: ”Frälsta Swea! gläd Dig, se Din förlossning nalkas, upres strax en Ärestod, men håll, res häldre twå på en gång, när förslaget sättes i wärket.” Det torde förstås räcka mer än väl med en ärestod.

I fjärde stycket faller sedan illusionen och författaren blir för en kort stund allvarlig innan han återgår till de ironiska formuleringarna: ”Mitt upsåt blir at bewisa dels onyttigheten, dels farligheten och löjligheten af Edert föreslagne botemedel”. De ironiska formuleringarna finns därefter kvar genom texten, liksom den låtsade vänskapen, fram till textens ”Post Scriptum” där ironin har fallit helt och författaren istället har en hög grad av delegitimerande värdering (jfr 5.4.2, s. 140).

Som syns i tabell 5.10 ovan (s. 148) finns en hel del överdrifter och motsägelser och inkongruenser i texten som signalerar ironin. Ironins funktion i texten är i första hand att angripa författaren till *En Patriots Tankar,* A1. Ironin kan dock också innebära ett angrepp på förslaget i A1, som i följande exempel:

(62) At förekomma detta och dylikt så wil min Herre, at man skal degradera Riksens Höglofl. Ständers och Riks-Rådens uplysta Pluralité. Ach hwad härligit Bote-medel! (A3)

Det överdrivna utropet värderar förslaget och i sammanhanget antyds att det är allt annat än härligt. Här är också själva bilden inkongruent – det kritiserade förslaget är knappast ett botemedel. I analysen har exemplet klassats som en överdrift, men det skulle också kunna ses som en inkongruens, vilket illustrerar ironiers komplexitet.

I A3 är alltså måltavlan för ironin både själva förslaget och den andre författaren. Man kan konstatera att när den andre författaren är måltavla, eller offer, angrips ofta dennes förnuft och ironin innebär ett slags *irrationalisering*:

(63) Hwem ser icke, at wi då kunna lefwa efter min Herres Planer, och bortglömma Grundlagen, äro wi icke således bägge stora Snillen? (A3)

I exempel (63) ser vi också att skribenten inkluderar sig själv. Det finns en del inslag av självironi och humor i texten, vilket kan tolkas som en införstådd *blinkning till läsaren*. Så kan man t.ex. tolka exempel (61), s. 149, där författaren talar om sin egen vilja att tjäna pengar.

I *Nödig Granskning Af en så kallad Patriots Tankar*, A4, har bara en enda passage tolkats som ironisk i en i övrigt rättframt kritiserande text. Passagen handlar om A1, *En Patriots Tankar*, och innebär snarare en delegitimering (en värdering) av själva förslaget än av författaren Virgin:

(64) Antingen är denna Application oskälig [dvs. engelska konstitutionen som förebild], eller ock kan af samma skäl det öfriga af Engelska Constitution blifwa et wårt gagnande och lofwärda efterdöme, såsom: at Konungen i Engeland efter behag befaller och uphäfwer Parlamentens Sessioner, börjar Krig, slutar Fred och förgifwer Rikets Ämbeten. (A4)

Ironin är inte särskilt tydligt signalerad, utan uppstår först i en kontext där det finns gemensamma värderingar av vilken makt kungen bör ha. Den uppstår bara i en kontext där de uppräknade maktbefogenheterna anses vara absurda, eller i alla fall icke önskvärda. Vi har alltså här ett exempel på en motsättning mellan text och kontext.

I Virgins svar, *Arghetens Afskumm,* A5, finns fyra passager med ironi. Alla passager innebär en implicit delegitimerande värdering av förslaget eller författaren, som i följande exempel:

(65) Nu följer i ordningen Mästerstycket af hans människo-kärlek. (A5)

(66) Men du skäms icke medan du lefwer, hwarpå du med din nedriga granskning aflagt det fullkomligaste bewis, mindre bekymrar det dig, hwad som af dina wackra bedrifter, efter din död blifwer upteknadt. (A5)

Ironin i A5 handlar om enstaka ironiska ordval i en för övrigt öppet delegitimerande text (jfr analysen av A4 ovan). De citerade exemplen har klassats som ”motsägelse/inkongruens”. Den delegitimerande karaktären är tydlig och att som i det första exemplet tala om *mästerstycke* och *människokärlek* i en kotext (dvs. texten i sin helhet) där man öppet kritiserar är en inkongruens. Men det första exemplet skulle också kunna ses som en överdrift. Detta illustrerar återigen svårigheten att dra en gräns mellan kategorierna.

Den sista texten som innehåller ironi är *Nödige Frågor, Til närmare uplysnings winnande*, A12. Texten är ett svar på en anonym skribents, Publicolas, skrift i brännvinsfrågan (se 5.2.12, s. 104). Det är den text som förutom A3

innehåller flest instanser av ironi. Texten har inslag av textuell ironi. Dels inleds texten positivt och en vänskaplig ton slås an:

(67) Jag har med största nöje och all upmärksamhet, icke en utan flere gånger genomläsit Min Herres mogna och af hwar redlig Rikets wän godkända tankar, som äro i mitt tycke så redige, at in thesi föga deremot kan inwändas. (A12)

I textens andra stycke så drivs effekterna av kaffedrickande (som Publicola inte alls tagit upp) sedan in absurdum på klassiskt retoriskt manér:

(68) Huru många Caffe-kjettlar förbrännas icke genom den Dryckens kokning? Huru många snälla Pigor, at icke blifwa kallad ljugare, om jag nämde dem Jungfrur, förhindras icke ifrån andre nyttige Hussysslor med Caffe-kokning? (A12)

Det absurda i resonemanget blir ett slags spegel till resonemanget i Publicolas text. Det innebär också ett slags humoristisk blinkning, en signal till läsaren om att det som sägs inte ska läsas bokstavligt. Precis som i A3 finns också inslag av självironi då författaren talar om sig själv som en ”Människa, full med Swaghet och Hämnd”.

Fyra av fem ironimarkörer i A12 har klassats som överdrifter. Ironin fungerar både som förklädd negativ värdering av förslaget och som irrationalisering av den andre författaren: det löjeväckande i resonemanget blir som en spegling av det löjeväckande i den andres resonemang, en parodi på hur denne resonerar.

Det finns ett slags implicit kritiserande strategi i A12 som inte direkt är ironi utan som bäst kan beskrivas som *antydan*. Denna delegitimerande strategi undersöks inte här, men ett exempel i texten är när författaren förklarar att den andre säger sig älska fosterlandet men inte vill kalla sig Patriot. I den kritiserade skriften i fråga säger aldrig författaren, Publicola, att han inte vill kalla sig patriot, men han frågar sig vem som skulle tveka att överge inbillade nöjen om det kan rädda fosterlandet. Det krävs flera tankeled för att förstå att det författaren till A12 antyder är att Publicola inte skulle vara beredd att överge sina egna inbillade nöjen, dvs. kaffedrickandet. Man kan fråga sig om läsarna av A12 hade Publicolas kritiserade skrift aktualiserad i den grad som krävs för att detta skulle kunna förstås. Men låt oss återvända till ironin.

Jag har gått igenom de texter där det finns inslag av ironi och konstaterat att den delegitimerande funktionen i ironin innebär både ett slags förklädd negativ värdering – oftast av en annan text – och en irrationalisering av en annan

författare. I den genomfört ironiska texten, *Bref Til Politiske Eqvilibristen* (A3), finns också inslag som främst verkar fungera som en införstådd blinkning till läsaren, och där är inte måltavlan eller offret uppenbart. Det verkar mer handla om signaler om en icke-bokstavlig läsning, och humoristiska inslag för att roa (jfr exempel (61), s. 149 ovan). Också i A12, som är mer ironisk än A4 och A5 finns sådana inslag. Här finns alltså en viss skillnad i funktion: vissa av signalerna förmedlar primärt att texten ska läsas ironiskt, medan andra ironi-signaler, såsom överdrifter av värderingar, primärt tycks förmedla attityd.[65]

Det är också intressant att se hur ironi förhåller sig till värdering (inkl. bildspråk). Tabell 5.11 nedan illustrerar att ironi inte verkar utesluta annan värdering. Värdering (inkl. bildspråk) och ironi verkar snarare gå hand i hand – alla texter med ironi har också förhållandevis höga siffror för delegitimerande värdering. Förutom A3, den genomfört ironiska texten, har de normala eller höga siffror också för värderande ord och uttryck i legitimerande funktion. Däremot saknar A3 nästan helt värderande ord och uttryck för att legitimera.

Tabell 5.11 Jämförelse ironi och värdering och bildspråk, 1769

I tabellen inkluderas bildspråket i siffrorna för värdering. Instanser per 1000 ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Legitimerande värdering/1000	7,1	9,0	4,9	1,9	2,8	10,1	1,6	11,4	6,4	10,2	5,2	1,2
Delegitimerande värdering/1000	4,9	4,1	2,4	0,9	1,5	-	8,1	8,7	17,0	8,3	9,1	-
Ironimarkörer/1000	-	-	-	-	-	-	18,7	0,3	1,4	-	3,3	-

Jag sammanfattar analysen hittills: jag har konstaterat att ironi finns i texter som innebär ett angrepp på en annan text. Ironin i dessa pamfletter används för att delegitimera ett annat förslag eller en annan författare, men här finns också inslag av humoristisk ironi som framför allt fungerar som läsanvisning om en ironisk läsning. I delegitimeringen av ett annat förslag tycks ironin framför allt fungera som förklädd värdering, medan delegitimeringen av en

[65] Inom pragmatiken har en diskussion förts om ironimarkörer. Attardo (2000) skiljer mellan ironimarkörer, som kan tas bort utan att påverka ironin själv och ironifaktorer, som inte kan tas bort utan att ironin försvinner. En ironimarkör signalerar till läsaren att en mening är ironisk, men även utan markören är den ironisk.

annan författare oftast får ett slags irrationaliseringsfunktion: den andre framställs som löjeväckande, i avsaknad av förnuft etc.

I 5.4.3 (s. 147) förutskickade jag att jag ville diskutera det faktum att ironi både kan innebära och provocera emotionell respons. De fyra skrifter i detta material som innehåller ironi är också alla texter som fungerar som led i textkedjor, dvs. de är svar på tidigare texter. A3, A4 och A5 hör alla till samma kedja. A3 svarar på Virgins text *En Patriots Tankar* (A1). A3, *Bref Til Politiske Eqvilibristen,* är som sagts en genomfört ironisk text med kraftig moralisering och tydligt angripande karaktär. På det sättet tycks den innebära emotionell respons på A1, *En Patriots Tankar*. Men den provocerar också emotionell respons. Även om skriften inte fick någon direkt följdskrift så vet vi att författaren till A1, den som i det här fallet blir offer för ironin, försökte få skriften till ett tryckfrihetsmål men misslyckades (jfr 5.2.1 ovan, s. 88). Skriften A4, *Nödig Granskning Af En så kallad Patriots Tankar,* hör också till samma kedja. Det är en text som bara innehåller ett exempel på ironi, men i övrigt är texten starkt angripande och kraftigt moraliserande. Också denna text provocerar stark emotionell respons. Virgin skrev A5, *Arghetens Afskumm,* som ett upprört svar på A4. A5, som innehåller mer ironi än A4, är en tydligt emotionell skrift. I vilken utsträckning ironin i A5 provocerat emotionell respons är svårt att veta, eftersom texten domineras av andra delegitimerande strategier såsom öppen negativ värdering, men att skriften betraktades som ovärdig vet vi: den drogs omedelbart in (jfr 5.2.1, s. 88). I kedjan A1–A5 blir det tydligt att svaren på det ironiska inlägget A3 har en helt annan intensitet och hetta än debatten tidigare haft.

A12, *Nödige Frågor, Til närmare uplysnings winnande,* är den skrift som innehåller mest ironi frånsett den genomfört ironiska A3. Också A12 är alltså ett svar på en tidigare text i en kedja av texter om brännvin (se 5.2.12, s. 104). Det finns dock inte något svar på A12 eller någon dokumenterad reaktion (som vi känner till) som kan ge en antydan om hur ironin bemöttes.[66]

Ironi används i debatter som väcker känslor och innebär ofta en intensifiering av stämningsläget, inte minst eftersom ironi finns i angrepp och ofta innebär en implicit kritik av den andres rationalitet (irrationalisering). En slutsats

[66] En annan skrift i samma textkedja, *Bref til Publicola* (2), som var genomfört ironisk (se Gustafsson 1998), fick dock ett svar som i någon mån försöker att ”ge igen med samma mynt”: *Swar, På Brefwet til Publicola, Om Brännwin* (5). En variant av denna strategi använder författaren av *Nytt Bref, Från Auctorn Til Märkwärdigt Nytt, Eller: Genswar, På Et så kalladt Wälförtjent Swar, Från Götheborg* (57) då han bemöter en häftig ironisk attack med överdriven (och ironisk) hövlighet: ”Jag har satt mig före, at öfwerhopa min Herre med höfligheter, för at komma honom til sansning, och på det han til äfwentyrs måtte flatna och rodna af blygd, då han ser at jag bemöter dess gröfsta owett, med idel complaisance och höflighet.” (57)

av analysen ovan är att åtminstone den genomfört ironiska texten provocerar en emotionell reaktion. En annan slutsats är att ironi inte bara förekommer i angripande texter utan också att den förekommer i följdskrifter till andra skrifter, att ironi förekommer i reaktioner på andra texter: den översiktliga analysen av hela materialet visar att drygt 80 % av de texter som innehåller ironi är följdskrifter (se 4.6.1 ovan, s. 77). Det verkar relevant att sätta detta i samband med ironins ekoiska karaktär. I 3.3.4 (s. 60) förklarade jag att ett sätt att komma åt ironins ekoiska karaktär är att göra en analys av texternas intertextualitet. Här finns en manifest intertextualitet, dvs. öppen hänvisning till en annan text, som innebär referens till den text som besvaras. För den genomfört ironiska texten, *Bref Til Politiske Eqvilibristen* (A3), som alltså innehåller vad jag kallar *textuell* ironi, kan man också tala om interdiskursivitet (jfr 2.5, s. 35): texten använder sig av en struktur som återfinns i andra ironiska texter, av ett slags mall för hur en ironisk text byggs upp i den retoriska traditionen (t.ex. med underifrånperspektiv).

Hur kan den ekoiska dimensionen beskrivas i de analyserade texterna? I A3, *Bref Til Politiske Eqvilibristen,* finns starka inslag av förställning, och snarare än att ”härma” eller ge eko av den kritiserade författaren spelar han en roll och härmar, överdrivet, sådant som ”skulle kunna ha sagts”, han härmar (åtminstone inledningsvis) en tänkt beundrare av den kritiserade författaren, på ett löjeväckande sätt, och uttrycker därmed sin attityd till denne och till dennes åsikter (se exempel (60) ovan, s. 149).

Exemplet i A4, *Nödig Granskning Af En så kallad Patriots Tankar,* som handlar om den engelska konstitutionens ”gagnande och lofwärda efterdöme” innehåller också ett slags eko (se exempel (64), s. 151). Man skulle kunna säga att det handlar om att ge eko av de ståndpunkter skribenten tycker sig kunna tolka ur den andres resonemang. Just i A4 uppstår ett slags motsättning mellan dessa ståndpunkter och de gemensamma värderingarna i den diskursgemenskap som ironin uppstår i (jfr resonemang i 3.3.3, s. 58).

I A5, *Arghetens Afskumm,* kan de fyra olika passagerna med ironi ses som ekon av sådant som skulle kunna ha sagts eller ansetts av författaren eller någon annan och där den uppenbara inkongruensen med den kritiska hållningen (i ordval som ”människokärlek” eller ”wackra bedrifter”) eller med kontexten signalerar ironin, som i exemplet: ”Skal icke det en gång oändeligen hedra Swenska Historien” (dvs. hur illa mössorna handlat mot Rudenschöld, jfr 5.2.5 ovan, s. 94).

Också i A12, *Nödige Frågor, Til närmare uplysnings winnande,* finns ironi som verkar fungera som ett slags eko. Den absurda spegling av resonemanget i Publicolas text som syns i exempel (68) ovan, s. 152, är ett sådant exempel.

Utan att fördjupa analysen mer än så kan man konstatera att det verkar fruktbart att diskutera ironi som eko och att se intertextualitet och interdiskursivitet som viktiga ingredienser.

Avslutningsvis vill jag säga något om vilka typer av ironi, enligt Mueckes uppdelning, som förekommer i texterna. I 5.4.3 ovan (s.147) antog jag att den textuella ironi som innehåller förställning laborerar med de mer litterära greppen *självkritiserande* och *naiv ironi*, medan de enstaka ironiska yttrandena i annars rättframma texter är av typen *opersonlig ironi*. Detta visar sig i stort sett stämma med de texter som här analyseras. A3, *Bref Til Politiske Eqvilibristen,* är den text som använder sig av textuell ironi, och i A3 finns exempel både på naiv ironi och självkritiserande ironi. Inledningsvis framställer sig således författaren, som tydligt går in i en roll (vilket också har att göra med brevformen, jfr 4.6.1, s. 77), som en naiv okunnig, ”et så litet, okänt och inhyses snille”, vilket kontrasteras med den andre som har ”et så stort, bekant och lysande *Patriotis*kt förstånd”. I andra stycket (se exempel (61) ovan) talar han om sig själv som en som skriver av vinstintresse, vilket väl kan betraktas som självkritiserande ironi.

I övriga texter dominerar helt den opersonliga ironin. Författarna iklär sig inga roller och använder sig inte av förställning. Men som jag sagt ovan finns typiska drag för textuell ironi i A12, *Nödige Frågor, Til närmare uplysnings winnande,* särskilt i de inledande styckena, och här finns också ett exempel på självkritiserande ironi när författaren beskriver sig som en människa ”full med Swaghet och Hämnd”.

Ironi som delegitimerande strategi förekommer således både som textuell ironi och som enstaka ironiska yttranden. Dessa olika varianter motsvaras av olika typer av ironi enligt Mueckes kategorisering. Men båda varianterna kan analyseras i termer av eko, intertextualitet och interdiskursivitet. Båda varianterna kan också ha funktionen att värdera (men i ”förklädd” form) eller att uttrycka irrationalisering. Stundtals är det också svårt att dra gränsen mellan dessa funktioner, vilket också kommer att diskuteras i analysen av irrationalisering nedan.

5.4.5 Om analysen av irrationalisering

Ovan i 5.3.6, s. 122 har vi sett att *rationalisering* innebär att en skribent försöker få det egna förslaget, argumentet eller handlandet att framstå som det logiska, sanna och förnuftiga. Rationalisering har beskrivits som en strategi som används för att legitimera en sak eller ett handlande. Man skulle kunna tänka sig att det finns strategier för delegitimering som innebär ett slags omvänd rationalisering: att få andras förslag, argument eller handlande att framstå som

icke-logiska, osanna eller oförnuftiga. Jag har valt att kalla sådana strategier för *irrationalisering*.

I analysen av rationalisering konstaterade jag att strategin att explicit formulera syften i sig är ett sätt att ge förslaget legitimitet och en rationell klädnad. Samtidigt innebär rationalisering, enligt van Leeuwen (2007, s. 104), att den moraliska värderingen är undertryckt – men som jag visat i analysen ovan är syfteskonstruering nästan alltid kombinerat med värdering som sker mer eller mindre öppet. Vad innebär detta för min analys av irrationalisering? I analysen av delegitimerande värderande ord och uttryck ovan (5.4.2, s. 140) finns också negativa värderingar av den andres förnuft: detta skulle man ju kunna se som ett slags *irrationalisering*. Men eftersom värderingen här sker öppet anses det primärt som en instans av värdering. Det är ett tydligt exempel på hur kategorierna överlappar varandra. Men det är också något som gör kategorin irrationalisering svårgripbar.

I analysen av ironi ovan har vi också sett att en funktion hos ironi kan vara just att framställa en annan person som irrationell i någon mening (se resonemang i 5.4.4 ovan, s. 148). Ironi har också om inte undertryckt värdering så åtminstone *förklädd* värdering. Här kommer dock först ett par andra kategorier att diskuteras som möjligen skulle kunna ses som ett slags motpart till det som diskuterats under rationalisering: *syfteskonstruering* och *effektbeskrivning*. Båda dessa kategorier kan ses som delar av ett klassiskt *refutatio*: i en genomgång av motståndarens argument, för att motbevisa denne, konstrueras motståndarens syften och effekterna av dennes förslag på ett sådant sätt att förslagen delegitimeras. Det verkar alltså rimligt att se konstruktioner av motståndarens syften tillsammans med en beskrivning av förslagets negativa effekter som delegitimering, Jag återkommer nedan till frågan om det också innebär att förslagen ”irrationaliseras”. Syfteskonstrueringar och effektbeskrivningar kan dock också framträda i texter där ett klassiskt refutatio saknas.

Syfteskonstruering i delegitimerande funktion definieras i analysen nedan som de textinstanser där syftet med ett annat förslag, någons politiska handlande eller ett tidigare beslut omformuleras eller tolkas (jfr transformering hos Wodak & van Leeuwen 1999, s. 92 f.). Ibland kan en syfteskonstruering vara intimt sammankopplad med en *effektbeskrivning*, och även om inte själva syftet är tolkat negativt så kan effekten beskrivas på ett negativt sätt. I analysen har alla syfteskonstrueringar som har att göra med något annat förslag, en politisk handling eller ett beslut eller dyl. undersökts. Hypotetiska syfteskonstrueringar för eventuella framtida politiska handlingar har dock inte beaktats, såsom exemplet: ”Om detta är sant, må jag ej finnas i det sällskap, derest några sådane gåfwos, som antingen af oförstånd eller annan orsak, skulle wilja betaga Landets

Inwånare tilfällen, at med sin swett förtjena pengar […]". I den följande redovisningen av syfteskonstrueringar kommer olika tekniker för att representera (och omtolka) motståndarnas syften att tas upp. En diskussion om huruvida syfteskonstruering verkligen har en "irrationaliseringseffekt" kommer att föras.

Delegitimerande effektbeskrivning definieras i analysen som de textinstanser där effekten med ett förslag, en viss politisk handling eller ett beslut framställs på ett negativt och delegitimerande sätt. Den följande redovisningen kommer att uppmärksamma vilka (typer av) negativa effekter som förslag eller beslut sägs leda till. Inte heller här kommer dock hypotetiska beskrivningar av effekter av eventuella framtida beslut, som inte är knutna till det förslag som diskuteras, att tas upp. Men ytterligare en kommentar till kategorin *effektbeskrivning* måste göras. Till sin natur är en beskrivning av ett förslags negativa effekter utan tvekan en fråga om *värdering*. Därför är det inte helt självklart att ta upp det här. I analysen av rationalisering ovan (jfr 5.3.6, s. 122) diskuteras inte heller effektbeskrivningarna, utan bara syfteskonstrueringarna. Men för att kunna tala om relationen mellan konstruktionen av den andres syfte och av effekterna av deras förslag har jag ändå valt att ta upp effektbeskrivningarna här.

Analysen kommer att visa i vilka texter och texttyper dessa strategier uppträder. Man kan förvänta sig att de framför allt förekommer i texter som är karaktäriserade som angrepp. Analysen får ses som en prövning av *irrationalisering* som kategori och i samband med analysen förs en diskussion om detta.

5.4.6 Irrationalisering – analys och resultat

Tabell 5.12 Syfteskonstruering och effektbeskrivning av annat förslag i 1769 års pamfletter

Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag						**Angrepp**					**Övr.**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7
Syfteskonstruering	-	1	-	-	3	-	2	5	4	-	1	1
Syfteskonstr./1000	-	0,5	-	-	0,3	-	1,6	1,5	1,4	-	0,7	1,2
Effektbeskrivning	5	3	-	-	-	-	2	3	1	-	1	-
Effektbeskr/1000	1,6	1,4	-	-	-	-	1,6	0,9	0,4	-	0,7	-

Konstruering av syftet med motståndares förslag, med tidigare beslut eller andra politiska handlingar sker av naturliga skäl främst i de texter som är karaktäriserade som angrepp. Angreppen är (förutom A11) följdskrifter till andra skrifter och tar mer eller mindre explicit upp andras förslag. I tabell 5.12 ovan illustreras detta tydligt.

Det finns endast fyra tillfällen av syfteskonstruering bland de skrifter som karaktäriserats som förslag och ett tillfälle i A7 (kategorin övriga). Ett av dem finns i A2, Schönbergs *Anmärkningar, wid En Ny Skrift, kallad: En Patriots Tankar,* och är en ganska värderingsfri och rättfram återgivning av det syfte som preciserades i A1:

(69) Där föreslås, at til förekommande af obeständighet uti Författningar, skulle wid förändringar af Riksens Ständers Beslut, fordras alla fyra Ståndens samtycke, och dertil med Hans Kongl. Maj:ts nådiga bifall, sedan han deröfwer inhämtat Rådets tankar och utlåtande, utan at likwäl derwid wara bunden til Rådets *Pluralitet*. (A2)

Möjligen kan det lilla ordet *skulle* ses som ett distanserande drag. Skriften A2 har ju karaktäriserats som förslag trots att det egentligen är en följdskrift, eftersom det inte i någon större utsträckning angriper den skrift som den är en följdskrift till, dvs. A1. Syfteskonstrueringen i texten är knappast delegitimerande, utan får räknas in i det jag väljer att kalla *rättframma syfteskonstrueringar.* Detsamma gäller den syfteskonstruering som finns i A7, *Bref af en Patriot uti Swält-By,* och en av syfteskonstrueringarna i A9, *En Landtmans Grundade Anmärkningar*:

(70) Föreslår Min Herre til botemedel, neml. ”en allmän Riksdaler-räknings Inrättning”. (A7)

(71) Hwar och en af dem, som häröfwer något skrifteligen utgifwit, tror jag hafwa ment det allmänna wäl […] (A9)

Det återstår två syfteskonstrueringar bland ”förslagen”, båda i texten A9, Hofs text. Dessa är båda två av en typ som skulle kunna kallas *oegentliga syfteskonstrueringar*, vilket innebär att de egentligen är ett slags beskrivning av effekter, även om de framställer effekterna som syften. I exempel (72) beskrivs ett förslag om att dra in sedelmyntet till dess värde motsvarar redbart mynts värde på detta sätt:

(72) Detta förslag syftar därpå, at wi aldrig skola få redbart Mynt i wår handel, som andra folkslag, utan framgent släpas med Pappers-Pänningar, som måste beständigt mindre wärderas än wärkeliga Pänningar […] (A9)

Slutsatsen blir att av de syfteskonstrueringar som finns bland förslagen i tabell 5.12 ovan, är det bara de två *oegentliga syfteskonstrueringarna* i A9 som egentligen är delegitimerande syfteskonstrueringar – och dessa är delegitimerande för att de beskriver negativa effekter av förslag.

Helt annan karaktär har syfteskonstrueringarna i de texter som har karaktäriserats som angrepp. Här finns en övervikt av delegitimerande *värderande syfteskonstrueringar*, dvs. syften uttrycks med negativt laddade ord. Denna typ av syfteskonstruering finns i A3, A4 och A5, alltså i debatten kring *En Patriots Tankar* (A1). *Värderande syfteskonstruering* innebär såsom delegitimerande strategi alltså att tolka motståndarens syfte negativt, och finns i ökande grad i A3–A5. Låt oss se ett par exempel. I A4, *Nödig Granskning,* är moraliseringen av den andres (författaren till A1) syften stark, vilket syns i exempel (73):

(73) Det kan ej undfalla hwar redelig Medborgare, huru denne Auctoren, då han så beryktar och lastar wårt wälsignade Regeringssätt och Regements-Constitution, hwilken i sig sielf utgör den största timmeliga lycksalighet, som det Swänska Folket äger, söker at på det kraftigaste undergräfwa wår frihet, och i en den olyckeligaste stund rycka den clenoden ifrån oss […] (A4)

I A5 (*Arghetens Afskumm*), Virgins svar på A4, blir tolkningen av den andres syften ännu mer tydligt moraliserande och framstår som ett kraftigt personangrepp, se exempel (74):

(74) Om icke en obeskrifwelig arghet betagit dig all eftertanka och dit blodtorftiga upsåt icke warit, at söka störta din Nästa; så hade du genast måst finna […] (A5)

Jag har i 5.4.2, s. 140, konstaterat hur graden av moralisering ökar i kedjan A1–A5, detta syns alltså också i konstruktionen av den andres syften.

Det finns också en typ av syfteskonstruering som återger syftet med någon typ av distanserande strategi, dvs. inte direkt värderande. Det finns tre exempel på denna strategi, alla i texten A4. Denna *distanserande syfteskonstruering* sker på två olika sätt: distanserande ordval eller frågeformad konstruering. Genom att använda ord som *föregiver* eller *tror* implicerar författaren till A4 att den andre talar osanning och tar avstånd från förslaget i A1: ”Föregifwer han sig med sit project fäckta för Fidei Publicæ conservation […]”. En liknande effekt

fås genom frågeformen: ”[…] mån det är hans mening, at med tiden skänka bort alt det öfriga?”

Innebär delegitimerande syfteskonstrueringar egentligen *irrationalisering*? I analysen ovan har jag egentligen talat mer om moralisering och värdering än om irrationalisering. Om vi räknar bort de *rättframma* konstrueringarna så återstår tre typer av syfteskonstrueringar:

- oegentliga syfteskonstrueringar (innebär effektbeskrivning)
- värderande syfteskonstrueringar (innebär en omtolkning och värdering av den andres syfte)
- distanserande syfteskonstrueringar (innebär avståndstagande med hjälp av ordval som ”tror”, ”föregiver sig”)

Det är inte tydligt att funktionen här innebär irrationalisering, dvs. att få andras förslag, argument eller handlande att framstå som icke-logiska, osanna eller oförnuftiga. Möjligen skulle man kunna se irrationalisering i den första kategorin, som innebär en effektbeskrivning? Ett förslag som tillskrivs negativa effekter antyds väl vara oförnuftigt. Men frågan är om inte värderingen av effekterna är det primära här. Den andra typen, de värderande syfteskonstrueringarna torde primärt kunna ses som *moralisk värdering*. Den tredje typen, de distanserande syfteskonstrueringarna, kan kanske ses som irrationaliseringsstrategier i den bemärkelsen att de ifrågasätter den andres kunskap eller självinsikt. Här är inte värderingen framträdande, men något slags angrepp på den andres förnuft finns ändå i ordvalet eller i frågeformen.

Den andra strategin som prövats som irrationalisering, delegitimerande *effektbeskrivning,* handlar om de dåliga effekterna av förslaget. Också här är skillnaden stor mellan de texter som har karaktäriserats som förslag och de som har karaktäriserats som angrepp, åtminstone när man ser närmare på typen av effektbeskrivning. Det finns relativt sett många effektbeskrivningar i texterna A1 och A2, som båda har karaktäriserats som förslag. När det gäller A1, *En Patriots Tankar,* så är alla effektbeskrivningar i själva verket beskrivningar av *effekter av politiska handlingar* som utförts av den högsta makten. Här handlar det inte om ett explicitgjort förslag eller en explicit författning. I stället beskrivs effekter av framför allt brutna löften och upphävda tidigare författningar:

(75) Det har icke warit nog, at de kraftigaste Försäkringar och decharger, gifne af sjelfwa den Lagstiftande Magten, blifwit brutne och häfne, hwarmedelst flere af de för Riket nyttigaste och gagneligaste Medborgare icke allenast förlorat all sin egendom, utan ock i förtid blifwit befordrade til grafwen. (A1)

Det handlar alltså om en delegitimering av själva den lagstiftande maktens handlingar, vilket vi vet ledde till åtal och straff. Också i A2, *Anmärkningar, wid En Ny Skrift, kallad: En Patriots Tankar*, finns en beskrivning som kan räknas till denna typ. Här pekas inte den lagstiftande makten ut lika öppet, och Schönberg beskriver effekterna i ett samhälle där man inte ”längre än några få år kan få lita på beständigheten af en Författning”. Det leder till ”osäkerhet för medborgare och stort missnöje emot Fädernesland och Regering”, lagen respekteras mindre, och Fides Publica förstörs. Exemplet är ett gränsfall, möjligen borde det inte räknas med eftersom det uttrycker ett hypotetiskt samhälle. Men eftersom det egentligen verkar ansluta till Virgins skrift (dvs. A1) och resonemanget där så får det ändå räknas med. Irrationaliseringen i A2 drabbar visserligen den lagstiftande makten, men på ett implicit sätt.

Det finns ännu ett par exempel på effektbeskrivningar i A2: den ena kan kallas beskrivning av *effekter av skrivandet* (vilket också måste betraktas som en politisk handling):

(76) Imedlertid ogillar jag aldeles, då ingen fråga härom hos Lagstiftande Makten warit wäkt, at i en tryckt Skrift gifwa fram en så ny, oarbetad och opåtänkt idée inför allmänheten, hwaraf farhåga och bekymmersamhet hos flera medborgare kunde wäckas […] (A2)

Den sista effektbeskrivningen i A2 handlar om *effekter av politisk oenighet*, där det liksom i det förra exemplet framför allt handlar om hur oenigheten (liksom skrivandet) leder till allmän oro och osäkerhet.

Texterna som har karaktäriserats som förslag har alltså en del effektbeskrivningar som framför allt rör politiska handlingar. De texter som har karaktäriserats som angrepp har däremot en övervikt för effektbeskrivningar som handlar om *effekter av andras förslag*. Framför allt finns de i skrifterna A3–A5 (jfr syfteskonstrueringar ovan):

(77) [Projektet i A1] lärer så mycket mera förorsaka ändring uti wårt beswurna Regerings-sätt, som 4, 7, 13, 14, 15, §§. af Regerings-Formen och 1, 2, 13, 18, 20 §§. af Riksdags-ordningen derigenom skulle nästan aldeles förswinna. (A4)

(78) Frihet, at hwart tredje eller fjerde år kunna förändra och uphäfwa förr gjorda Lagar och Författningar lärer ligga dig om hjertat, hwarmedelst allmän osäkerhet måste åstadkommas och säkraste medlet ärhållas kan til ledsnads upwäckande för den rätta friheten, samt tillfälles gifwande åt närmare Magter, at den oss helt och hållet beröfwa. (A5)

Också i A12, *Nödige Frågor,* finns ett exempel, där det brännvinsförbud som förespråkas av Publicola sägs uppmuntra lagbrott.

Om man istället ser till *vilka* effekter som beskrivs i materialet så kan man se att det är två typer av dåliga effekter som oftast återkommer: *Oro och osäkerhet i landet* är en dålig effekt som ofta förekommer i debatten om *En Patriots Tankar* (A1–A5). En annan effekt som framför allt finns i A1 (*En Patriots Tankar*) är att *positivt värderade individer drabbas negativt* av politiska beslut (eller upphävda författningar). I övrigt hänvisas vid något tillfälle till att *freden är i fara* (A1), att *lagbrott uppmuntras* (A12), att *konstitutionens grundvalar hotas* (A12) och att det kritiserade förslaget leder till *allmän farlighet* (A3).

Låt oss knyta ihop de olika iakttagelserna i analysen av syfteskonstruering och effektbeskrivning innan vi återkommer till frågan om dessa strategier kan ses som irrationalisering.

Syfteskonstrueringar med delegitimerande funktion finns framför allt i texter som har karaktäriserats som angrepp. De tycks kunna vara riktade både mot ett annat förslag och mot en annan person. I analysen har tre olika sätt urskilts som innebär att den andres syfte delegitimeras: *oegentlig, värderande* och *distanserande syfteskonstruering*. De två första innehåller båda *moralisk värdering* av den andres syfte. I analysen har vi sett att dessa syfteskonstrueringar främst finns i kedjan kring *En Patriots Tankar*, och att moraliseringen ökar i varje text i kedjan. De distanserande syfteskonstrueringarna finns bara i en text, A4 (*Nödig Granskning*) men innebär ett slags avståndstagande och ifrågasättande av den andres uppsåt men också av den andres rationalitet eller uppriktighet. Distanserande syfteskonstrueringar skulle möjligen kunna ses inte bara som delegitimering utan också som *irrationalisering*.

Effektbeskrivningar är enbart riktade mot förslaget eller mot andra politiska beslut eller författningar. I de texter som har karaktäriserats som förslag finns en övervikt för beskrivningar av negativa effekter av *politiska handlingar* i vid mening. Den delegitimerande effekten av dessa beskrivningar är alltså riktade främst mot ständerna och mot aktörer på den politiska arenan (inklusive skribenter). I de texter som karaktäriserats som angrepp finns däremot en övervikt för beskrivning av negativa effekter av andras *förslag*. Liksom syfteskonstrueringarna finns de främst i kedjan kring *En Patriots Tankar* (A1–A5). De negativa effekter som beskrivs i texterna handlar framför allt om oro i landet och om att enskilda personer drabbas.

Jag har redan konstaterat att det bara är de distanserande syfteskonstrueringarna som verkar låta sig förklaras i termer av *irrationalisering*. Hur ser det då ut för effektbeskrivningarna om irrationalisering ska vara ett slags omvänd *rationa-*

lisering? Enligt van Leeuwen är, som tidigare sagts, moraliseringen undertryckt i rationalisering (van Leeuwen 2007, s. 100). Beskrivningar av negativa effekter innehåller ju värdering, och borde därför primärt ses som moralisk värdering snarare än irrationalisering. Men hos van Leeuwen tycks syfteskonstruering (som i deras fall kan vara effektorienterad) bli rationalisering snarast i kraft av *att* syften formuleras och inte i kraft av att de formuleras med positiv värdering. Frågan är då om det faktum *att* motståndares syften och effekterna av deras förslag formuleras, inte snarare är ett drag som förespeglar ett slags rationalitet hos skribenten? Att gå igenom motståndarens syften och effekterna av deras förslag är kanske ett sätt att visa att man är systematisk och utredande? De kausala konnektiver som undersöktes ovan i 5.3.7 (se tabell 5.7, s. 132) och sågs som en aspekt av rationalisering är också de konnektiver som används för att göra effektbeskrivningar i delegitimerande syfte (t.ex. *varmedelst, dymedelst, varav, därigenom* etc.). Om man vill problematisera det hela ytterligare kan man alltså säga att själva det faktum att en text omformulerar och diskuterar den andres syften och effekter i något slags refutatio också är ett drag som hör hemma i en argumentation som vill framstå som *rationell*. Den delegitimerande kraften i de omtolkande syfteskonstrueringarna och i effektbeskrivningarna tycks därför innebära *värdering* och mer tveksamt kunna hänföras till *irrationalisering*.

Man kan dock tänka sig en tydligare irrationaliseringsstrategi som involverar syfteskonstruering och effektbeskrivning: om syften hos motståndarens förslag återges som *rättframma syften* utan synlig värdering, men förslaget sägs ge ogynnsamma effekter, så blir effekten ett slags irrationalisering. Det finns dock inga tydliga exempel i materialet på ett sådant förfarande. I de texter som tydligt angriper ett förslag finns inga ”rättframma” syfteskonstrueringar. Men kanske kan de *oegentliga syfteskonstrueringarna* som finns hos Hof (A9) ses som sådana?

En metodologisk slutsats av denna diskussion är att vare sig syfteskonstruering eller effektbeskrivning enkelt går att hänföra till irrationalisering – möjligen är de *distanserande* syfteskonstrueringarna minst problematiska. Kanske är det istället *ironi* som ska ses som den diskursiva strategi för delegitimering som fungerar tydligast som irrationalisering (se 5.4.4 ovan, s. 148). Jag kommer att återvända till denna diskussion i 5.6 nedan, s. 173.

En annan slutsats som berör metodologin, är att moralisk värdering och irrationalisering inte kan separeras. Möjligen kan man skilja mellan värdering av moral och värdering av rationalitet (vilket utan tvekan också för tolkningsproblem med sig). Denna värdering skulle då kunna vara mer eller mindre explicit.

Vilket synsätt man än väljer så är dock de empiriska resultaten av analysen av förekomster av de undersökta strategierna för delegitimering entydiga: delegitimerande syfteskonstruering och effektbeskrivning finns framför allt i texter som karaktäriserats som angrepp och i debatter som nått en viss intensitet (i debatten om konstitutionsändringar, A1–A5 och debatten om brännvinet, A12). Det är samma tendens som urskilts i analysen av delegitimerande värderande ord och uttryck och ironi.

5.4.7 Avauktorisering och mythopoesis

Auktorisering har undersökts i 5.3.2 ovan, s. 107, och förklarats som en referens i texten till en yttre auktoritet av något slag. Finns det då något som kan betraktas som auktorisering i negativ mening, ett slags *avauktorisering* i avsikt att delegitimera någon person eller någons argument? Det torde innebära att man i en text kopplar någon annans förslag eller någon annans person till något slags ”antiauktoritet”. En sådan strategi torde höra hemma i texter som innebär ett angrepp på andra förslag eller personer. I materialet finns ett exempel som kan betraktas som avauktorisering, nämligen förknippandet av motståndaren med djävulen i A5, *Arghetens Afskumm,* se exempel (79):

(79) Men denna nedriga mannen, brukar samma sätt, som hans ledare, hin onda, til at förföra människan. De ställen i Guds Ord, som lända til hennes befrielse, förtiger han, och gör henne beskyllning på beskyllning. (A5)

Att förknippa någon med en ”negativ auktoritet” tycks vara en mycket stark delegitimeringsstrategi. Här förekommer strategin i den text som har mest personangrepp i materialet, och som drogs in för att den betraktades som ”ovärdig” (jfr 5.2.5 ovan, s. 94). Det är alltså ingen vanlig strategi, men kanske viktigare är att det inte är en accepterad strategi.

Jag ska också kort säga något om *mythopoesis* som delegitimerande strategi. Hypotetiskt kan man tänka sig att berättelser och exempel kan användas inte bara för att legitimera sitt eget förslag men också för att delegitimera motståndarens resonemang. Analysen av mythopoesis för legitimering i 5.3.9, s. 134 ovan, visar att delegitimering och legitimering ofta går hand i hand och att samma exempel eller berättelse kan användas både för att legitimera sitt eget förslag och för att delegitimera motståndaren. I det analyserade materialet tycks inte berättelser och utförda exempel entydigt användas för att delegitimera någon annans förslag, utom möjligen i A3, *Bref Til Politiske Eqvilibristen*. Där aktualiseras den engelska historien som ett motexempel som ska visa att mer makt åt kungen är verkningslöst och farligt. I texten finns retoriska frågor av

typen: ”Hwarföre samtykte och gillade Konung Carl den I. Parlamentets Bill om Irländske vice Konungen, Grefwe Straffords halshuggning? Hwarföre rådde Pluraliteten och ej Konungen?” Frågorna aktualiserar verkliga händelser som – om man känner till historien – verkar som motexempel. I slutet finns också ett mer utförligt exempel:

(80) Åtskilliga Biller hafwa Konungarne ogillat och gjordt kraftlöse, dock ty wärr ofta til Rikets stora skada. En af Konung Carl II. förkastad Bill om Hertigen af Yorcks oskicklighet til Thronen bewisar detta. Denne Hertig blef sedan Konung under namn af Jacob II. Men ack! hwad halshuggningar, krig och blodströmar hade blifwit förhindrade, om Konungen gillat denna Billen, som war et foster af Schaftsburys, hans gamla, men sedan Folkets, Favorits, Politiska djupsinnighet. (A3)

En av anledningarna till att det är svårt att separera legitimerande och delegitimerande mythopoesis är förmodligen att man tolkar funktionen hos berättelsen utifrån den övergripande karaktären i texten: om texten hade lagt fram ett förslag om begränsad makt till kungen hade man troligen sett berättelsen som ett varningsexempel och en legitimering av förslaget, men när nu texten A3 är ett angrepp på ett tidigare förslag är det mer naturligt att tolka exemplet som delegitimering. Berättelsen i sig kan *användas* i båda funktionerna.

5.5 Attityder till debatten

Tidigare i denna undersökning, i kapitel 4.2, s. 67, har vi sett att 52 % av skrifterna i tidens debatt var följdskrifter till andras skrifter. Det visar att man läste och reagerade på andras skrifter – debatten var mycket ”interaktiv”. En knapp femtedel av texterna (16 %) tematiserar också debatten i sig självt, vilket innebär att det fanns ett metareflexivt drag i debatten (jfr 4.2). Detta är förmodligen inte oväntat – man hade bara haft tryckfrihet i några år och var vaksam på hur debatten och texterna utvecklade sig. Framför allt tycks man ha reagerat på skrifter med smädande inslag, med alltför starka värderingar. I 2.2 (s. 27) och 2.3 (s. 29) ovan har jag tagit upp det faktum att senare tiders historieskrivning ofta framhävt debattens smädande och hetsiga karaktär, på bekostnad av den rationella argumentation som också fanns där. Men man måste ha i åtanke att den nya situation och öppnare debatt som rådde under tryckfrihetstiden också skapade osäkerhet hos skribenterna: Vad var tillåtet? Hur långt kunde man gå i kritiken? Hur borde debatten se ut? Hur ska man bemöta fräna angrepp? Hur explicit får man vara? I den debatt som fördes om

själva debatten syns detta tydligt. Det fanns visserligen begränsningar för tryckfriheten: man fick inte säga något grundlagsstridigt eller smäda kungen, kyrkan eller enskilda personer. Men fick man t.ex. smäda en anonym författare? I detta kapitel ska jag göra en översikt över de attityder till debatt och debattstrategier som framkommer i de 138 texterna från 1769. Men jag börjar med ett citat ur ett memorial som Schönberg framförde i den livliga diskussionen på Riddarhuset om *En Patriots Tankar:*

> (81) Vid delade tankesätt och de däraf följande hvälfningar skulle skribenters fruktan och afskräckande ännu mera förökas. Det som ingen ansåge såsom anstöteligt eller i det minsta förgripeligt i en tid, kunde blifva därföre ansedt i en annan tid. Slutsatser och consequencer kunde dragas ur skrifter, som vore aldeles emot auctorernes tankar, hvilket kongl. Tryckfrihetsförordningen uttryckeligen förbjuder, men ingen laga domstol vågar emot tydelig lag draga sådana slutsatser af skrifter utom deras bokstafveliga innehåll. (*RARP* 1769, bil. s. 69)[67]

Den intensiva diskussion som fördes om *En Patriots Tankar* (jfr ovan 5.2.1, s. 88) på Riddarhuset handlade om huruvida Riksdagen också skulle kunna döma texten, men Schönberg argumenterade för att det var av största vikt för rättsäkerheten att tryckfrihetsmål skulle avgöras av laga domstol. Diskussionen illustrerar både det sprängstoff som fanns i texterna och hur ovan man var att handskas med den här typen av öppen kritik. Schönbergs inlägg (som vann gehör) visar att man var mån om att bevara rättssäkerheten och den öppna debatten. Men kanske mest intressant här är att Schönberg talar om att man inte får dra slutsatser eller konsekvenser ur texterna som inte författaren avsett, och att man inte får döma en text som bara implicerar, dvs. som inte är åtalbar för sin bokstavliga mening. Detta tycks ha varit en vanlig tolkning av tryckfrihetsförordningen, som fastställde:

> (82) Hwad Kongl. Maj:t således i de trenne förstnämde §.§. i nåder tydeligen stadgat om det, som i skrifwande och tryck bör aktas förbudit, må ingen utom des bokstafweliga innehåll på något sätt draga eller förtyda, utan bör alt hwad deremot icke klarligen strider, anses lofgifwit at skrifwa och trycka, på hwad språk eller uti hwad skrifart det kan wara författadt […] (*TF 1769, § 5*)

Det var alltså av största vikt att man vid ett åtal kunde ta fasta på ordval eller intention – vilket också märks tydligt i rättegången om *En Patriots Tankar.* Där

[67] Memorialet refereras också i Kjellins bok om Schönberg, där dennes hållning i bl.a. tryckfrihetsfrågor får en noggrann genomgång (Kjellin 1952, s. 166 ff.).

försöker advokatfiskalen pressa Virgin för att få honom att erkänna att hans intention varit att säga att ständerna begått brott. Där tar man fasta på hårda ord som *självsvåldsälskare*, och där pressar man Virgin på vad han egentligen menat med sina olika liknelser och bilder (*Hovrättsprotokoll* 17/8 1769).

I den förhandling i kämnärsrätten som handlade om Virgins krav på att få klarhet i vem som var författare till A3, *Bref Til Politiske Eqvilibristen* förs också en diskussion om vilka argumentationsstrategier som var tillåtna:

> (83) Enär härtil kommer, at Författaren til Brefwet qvæstionis icke positivt tillägger Herr Assessoren, at wara Souverainetets gynnare, utan Conditionelt sig på det sättet yttrar: när I nämnen dem af Swea Inbyggare för sjelfswålds-älskare och sjelfswålds-gynnare, som icke äro med Eder af lika mening och tanka, då, och i det fall kallar Auctoren honom vice versa, såsom et simplex oppositum, för Souverainetets gynnare. Til bewis hwaraf den obekante Auctoren har äfwen låtit Trycka Acten, på det allmenheten må finna, at han ej Absolute utan Hypotetice stält detta ordet emot en dristig Anonymus, hwarigenom Herr Assessoren redan fått en Fullkomlig satisfication och kan aldrig påstå något mera för et relative brukadt ordasätt. (*Utdragprot. 1769*)

Uttolkandet av tryckfrihetsförordningen tycks alltså innebära att hypotetiska resonemang och implicita strategier inte kunde åtalas. Men det innebär inte att de inte väckte uppmärksamhet och vrede.[68]

Låt oss nu återvända till reflexionerna om debatten som den kommer till uttryck i pamfletterna. Jag ska inleda med att säga något om hur man såg på *partiagg*, dvs. motsättningar mellan partierna, överhuvudtaget. Därefter ska jag ta upp attityder till *smädande*, för att sedan kommentera hur *idealet* ser ut. Man kan konstatera att även om debatten om debatten ofta utgår ifrån texter som anses bryta mot vad som är acceptabelt, så diskuteras i minst lika hög grad hur debatten borde se ut. Jag ska också säga något om hur man såg på de *argumentationsstrategier* som förekom och slutligen vill jag säga något om hur man såg på *anonymitet*.

Många av texterna diskuterar *partiagg*. Trots att partiväsendet vuxit sig allt starkare under frihetstiden så var det ingalunda något som var helt självklart. Många av skribenterna invänder såväl mot *partianda* och *partiagg* och talar nedlåtande om *partisaner* ('partianhängare'). Tydligast kommer motståndet till

[68] Vegesack hänvisar till ett memorial av Eric von Stockenström från 1768 som handlar om hur svårt det var att övervaka tryckfrihetsförordningens efterlevnad p.g.a. det indirekta, antydande språkbruket i tidens debatt. Stockenström ville att det skulle utfärdas en varning till författarna (Vegesack 1995, s. 43 f.).

uttryck i exempel (84) från texten *Bref Från en Adelig Fru på Landet, til Lika godt Hwilken; samt dennes Swar* (1):

(84) Jag kan icke begripa, at någon förnuftig människja föriäfwar sig til et wist Parti, utan han antingen är egennyttig, och wäntar från någon äfwen egennyttig Parti-hufwudman sin lycka; eller ock är han så okunnig och slögtänkande, at han tarfwar tänka genom förmyndare och fullmägtig; eller änteligen så genom lat och wällustig, at han icke ids grunda igenom en föreställd sak, utan swarar sorglöst, ja, til den som skriker högast.

I citatet är det inte bara motsättningar mellan partier som kritiseras, utan partier över huvud taget. Men oftast är det själva striderna som uppmärksammas, och framför allt är det effekterna av dem som diskuteras, som i exempel (85):

(85) […] om wår förskräckeliga Parti-anda icke på något sätt blifwer någorlunda dämpad, hwad blifwer det af oss olyckeliga Swea barn? Eller kan den på annat sätt heidas i sitt raseri än igenom denna grundsatsens antagande och wärkställighet? Guds ord säger oss uttryckligen at **et Rike, som söndrar sig emot sig sielft kan icke blifwa ståndande, utan hus faller på hus.** (14)

Partimotsättningarna kan leda till att samhället raseras, att ”hus faller på hus”. De kan också få oss att ledas från ”den rätta wägen” (26) och de kan göra att det snart blir ”uppenbar blodsutgjutelse” (26). Striderna mellan partierna sågs alltså som potentiellt samhällsomstörtande, och det har naturligtvis också med *smädandet*, som sågs som en följd av partimotsättningarna, att göra.

Att smäda någon var uttryckligen förbjudet i tryckfrihetsförordningen, men som redan sagts var det bara smädande som var explicit formulerat som kunde fällas i tryckfrihetsrättegångar. Ändå uppfattades och diskuteras smädande i många fler skrifter än de som faktiskt fälldes: de implicita strategier för smädande som förekom väckte starka känslor.[69] Många är de skrifter som kommenterar ondskan i att smäda, såsom Daniel Helsingius gör i exempel (86):

(86) Det är någorlunda förlåtligt, då Smädaren är försedd med aldrig så liten färg, at öfwerhölja sit smutsiga hjerta med; men då Smädelsen, utan minsta spår och ringaste bewis blott stadnar i några allmänna, vague och i luften fångande grofwa uttryck; då man anagrammaticerar oskyldiga namn, som i och för sig sjelfwa medföra hwarken ondt eller godt, blygd

[69] En genomgång av den periodiska pressens attityder till ”tryckfrihetens avigsidor” görs också hos Burius 1984, s. 288 ff.

> eller heder; då redelige Medborgares lofliga rörelser, handtwärk och näringar, måste bära skammen, etc. då synes det, at denna wetenskapen får hämta sin uphofsman utur sjelfwa afgrunden. (51)

I exemplet ovan är det ordval och att ”anagrammaticera” som väcker särskild uppmärksamhet. Men det är också intressant att en viss estetisk kvalitet, ”aldrig så liten färg”, gör smädandet mer förlåtligt.

Många av skribenterna betonar också sin plikt att på något sätt reagera: ”en Patriot kan icke stillatigande åskåda Majestätets hädande, Menighetens förfördelande, Hederliga Medborgares försmädande, i synnerhet, då det sker under dygdens och under Patriotismens ädla namn” (72). De skadliga effekterna tas upp, precis som vi såg när det gällde partiagget ovan, och smädandet beskrivs som ett hot mot friheten och säkerheten i landet. Men samtidigt finns det också enstaka skribenter som tonar ner effekterna och menar att de smädande skrifterna får det förakt som de är värda, att ”smädelsen genom sin grofhet icke sårar, och berömmet altid förlorar sin wärkan” (52). Skribenten här är Anders Schönberg, och han tycks vara en av de få skribenter som hävdar att stridigheter är en väg till upplysning: ”Det är genom stridiga tankars yttrande inför Allmänheten, som sanning bäst updagas, åtminstone för dygdiga och opartiska sinnen” (52). Vanligen ses annars striden som en motsättning till sanningen.

Lika vanligt som att kommentera smädandet är det att tala om det som är idealet: opartiskhet, lugn och sanning. Att debatt kunde leda till ökad upplysning och att en lugn, opartisk och saklig diskussion skulle gagna riket var många överens om. Skriften *Plan Til et nyttigt Pennekrig emot Parti-Andans och Corruptionens Trouppe,* av Carl Brunkman, ser det idealiska pennkrigandet också som ett förkortande av riksdagarna:

> (87) Men som likwäl inga betydande saker utan twist kunna afgjöras, så wille jag råda mina kära Landsmän, som fådt den oskattbara Skrif- och Tryckfriheten, at, til förkortande af Riksdags arbetet och til besparing af Rikets omkåstnad, såsom ock, til winnande af större ljus och wisshet, med all sagtmodighet igenom Trycket, ordwäxla om de betydeligaste och benigaste saker, och söka at utreda och afgjöra dem så, at Riksens Höglofl. Ständer, wid och under sin instundande Sammankomst, må, utan särdeles tids utdrägt, kunna lägga wid dem sidsta handen, och låta det winna laga kraft, som finnes wara det bästa. (26)

I citatet ses skribenterna som ett slags privata utredare (jfr Svensson 1997, s. 72). Skrifterna sågs som en väg till sanningen, genom dem kunde man nå sanningar ”som man annars aldrig kunnat drömma om” (26). Upplysandet sågs som en skyldighet: ”At uplysa är en hwar efter sitt Pund så skyldig, som

berättigad till" (42). Men upplysandet måste alltså ske med lugn och saklighet. Arghet, bitterhet, galla – allt sådant sågs som en motsättning till opartiskhet och sanning. Anders Schönberg säger att: "Ingen skulle högre önska, än jag det gör, at all bitterhet måtte wara så wäl banlyst ur Medborgares hjärtan, som ock ur deras skrifter" (52). Kanske kommer idealet bäst till uttryck i exempel (88), ur skriften *Philosophiske Carpusen*, av Johan Niclas Zetherström – här finns allt, opartiskheten, uppriktigheten, upplysningar, nytta, sanning – men också välkomnandet av debatt och granskning:

(88) Älskade Allmänhet! uttyd imedlertid benäget mitt Opartiskhets Systeme, och war försäkrad at jag med Patriotisk upriktighet wil ådagalägga mina tänkesätt. Som jag kan råka för [sic!] några misstag, så önskar jag at de må förorsaka kraftigare uplysningar, mig til nöje och dig til nytta. Wälkomne därföre Herrar Critici! at bombardera mitt Opartiska Fästnings-Wärk. Sanningens seger är altid min lifligaste glädje. (109)

Tilltalet i exempel (88) är typiskt. Allmänheten ses som den som opartiskt ska bedöma vad som är sant eller förnuftigt. De skribenter som hävdar att striderna i debatten kan vara av nytta menar också att allmänheten är mogen att bedöma sanningsvärdet och bortse från och ignorera de smädande skrifterna, som i exempel (89), ur Pechlins *Ärhindringar Wid Fri-Herre Kaggs Anmärkningar Öfwer Et Tryckt Votum, Hwilka Allmänhetens Pröfning hemställas*:

(89) En enda utgifwen skrift kan ej hafwa så mycken wärkan, efter som han lätteligen kan af en annan wederläggas: Och då utgifne skrifter gemenligen beswaras, winner Allmänheten, af en så fatt skriftwäxling, bästa tilfälle til en sanskyldig uplysning. Det wore en skymf för Swenska Allmänheten, at misstro den samma, för så mycken lättsinnighet, at den skulle döma, innan bägge parterne blifwit hörde. (82)

Vi har kunnat konstatera att debatten i politiska pamfletter har ett starkt drag av metareflexivitet, dvs. att skrifterna ofta tematiserar debatten i sig självt. Det fanns också en livlig diskussion om gränserna för tryckfriheten och om hur och om man kunde åtala skrifter som använde sig av implicita strategier. Vi har sett att partimotsättningar sågs med viss oro, liksom de smädande strategier som ofta förekom i den politiska debatten. Men vi har också sett att det fanns en positiv syn även på striderna i skrift som betonar debattens väg till kunskap och förståelse. Det är alltså tydligt att skribenterna såg fördelar och möjligheter med debatten, men också att de var medvetna om och oroliga för riskerna. Jag har redan tagit upp riskerna för friheten och lugnet i landet; det fanns en rädsla för gemene mans reaktioner, för att rykten och ofärdiga tankar skulle väcka oro

och bekymmer eller ”åstadkomma willerwallor” (95). Men det fanns också en rädsla för vad som skulle hända med tryckfriheten och en oro för författarnas egen säkerhet, vilket syns i exempel (90), ur Anders Odels skrift *Til Folckets Widare Omdöme. Ytterligare Strid-Skrifter emellan Diogenes och Plato*:

(90) Skrik, min Kiära Plato länge nog! men med din föresats at tala, wiska och skrifwa om fel i Rikshushållningen, til sista andedrägten, råder jag dig dock, at du gör det warsamt, i synnerhet om de tider återkomma, dem Gud afwände! at en Actors påståenden skola förorsaka en skrämd tystnad och en mindre säker andedrägt. Jag hör häldre tusende Platoners knot, än at nödgas et ögnablick täncka på en så olyckelig tid, då man med knytnäfwen i bordet och foten i golfwet, skal tysta munnen på et fritt folck. (61)

Skrik, men gör det varsamt, säger skribenten i exempel (90). Som syns här och i ett flertal av exemplen ovan, finns det ett tydligt fokus just på vilka argumenterande strategier som var tillrådliga att använda, på uttryckssätt, tonläge och bildspråk. Bildspråket tycks ofta ha tilldragit sig särskilt intresse och utmanat andra författare, som i reaktioner på någon annan författares skrift ägnade sig åt att uttyda bilderna eller att kontra med andra bilder – detta gäller främst de bilder som används i delegitimerande funktion (jfr analysen i 5.4.2 ovan, s. 140). Ett exempel på hur bildspråket kommenteras – och genererar ytterligare bilder – finns i exempel (91), ur en skrift av Joseph Israëlsson, *Nytt Bref, Från Auctorn Til Märkwärdigt Nytt, Eller: Genswar, På Et så kalladt Wälförtjent Swar, Från Götheborg*:

(91) Det roar mig rätt godt, at jag ser min Herre behagat imitera vad jag skrifwit, och taga liknelse af et Hund-kreatur. Jag wil förmoda, at, som jag betjent mig af den swarta Hunden, til at dermed föreställa swarta själar; så lärer ock min Herre med den röda Fä-hunden welat beteckna lastens nedrigaste trälar. Med förbehåll att min Herre haft en så loflig afsigt med sin Figur, wil jag föreslå, at både den swarta och röda Hunden må bindas tilsammans bägge twå i et koppel, och ledas til den gamla Mannen som ännu ser litet på det ena ögat, (jag menar Lagen,) at undergå hans tucktan. (57)

Jag har tidigare också konstaterat att ironi är en provocerande strategi som gav upphov till reaktioner. Men det är också typiskt för ironi att reaktionerna är svåra att formulera, de blir sällan till något slags explicit analys av det ironiska eller tydliga kommentarer av det ironiska, utan reaktionerna blir snarare ironiska själva, eller uttrycks i en ökad emotionell laddning.

Slutligen vill jag säga något om anonymiteten. Att skrifterna skrevs anonymt kommenterades generellt inte. Det var det självklara. Naturligtvis kan det

tolkas som en garant för skribenternas säkerhet – inte förrän skriften blev åtalad behövde man lämna ut namnet (se kapitel 2.2 ovan, s. 27; jfr också Burius 1984, s. 80). Men det fanns också röster som talade om anonymitetens främjande av en saklig debatt, som i exempel (92), taget ur Brunkmans *Plan Til et nyttigt Pennekrig:*

(92) […] ty härigenom kan man strida och disputera med all den fördel, som pennan har öfwer tungan, utan at Antagonisterna känna hwaran, eller få tilfälle at blanda personelt hat i sina tänkesäts uptäckande, såsom det sker i en muntelig undersökning hwarest disputations hettan och parti-nitet ofta så kan förblinda den aldraklarsyntaste, at han icke mera wet hwarken ut eller in på saken. (26)

Anonymiteten ses som en fördel som bara finns i ett skriftligt medium, och som gör det möjligt att vara objektiv och sakorienterad.

I detta kapitel har jag velat diskutera de attityder till debatten som man kan utläsa ur texterna, och som kom till uttryck i några tryckfrihetsmål. Det är alldeles tydligt att där i tiden fanns många åsikter om vad debatten borde vara, och att där fanns ett starkt motstånd till vad som uppfattades som smädande, ilska, motsättningar och hat. Debatten skulle främja upplysning och politiska beslut, och vara en väg till sanningen. Idealen var höga, och besvikelsen stor över de debatter som kom att bli alltför fyllda av motsättningar. Samtidigt fanns röster som menade att motsättningarna var ett steg på vägen mot sanning, och som såg en del smädande som acceptabelt, så länge det var välskrivet, underhållande och inte riktade blicken mot enskilda verkliga personer utan mot lasten i sig.

5.6 Sammanfattning av analysen av 1769 års texter

Innan vi går vidare med en utblick mot 1809–1810 års texter vill jag här sammanfatta de viktigaste resultaten från analysen av 1769 års pamfletter.

Den övergripande analysen i kapitel 4 fick ligga till grund för urvalet av texter för näranalys, och den tecknar också en bakgrund som tillhandahåller förklaringar och möjligheter till jämförelser för iakttagelser i näranalyserna. Analysen i kapitel 4 kan kortfattat sammanfattas i följande punkter:

- Debatten handlade framför allt om ekonomiska frågor och om andra skrifter, men också i viss mån om politiska och konstitutionella frågor.

- Texterna skrevs anonymt och en tredjedel av dessa har någon typ av signatur eller pseudonym.
- Många författare deltog i debatten, som företrädesvis skedde i Stockholm.
- Mer än hälften av texterna gavs ut som följdskrifter till andra skrifter, vilket ger debatten ett starkt drag av interaktivitet.
- Det vanligaste sättet att rubricera texterna var som *brev* eller *tankar*. Brevrubrikerna tycks signalera en mer implicit och ironisk texttyp, medan rubriken *tankar* signalerar en mer utredande och argumenterande framställning.
- Skrifterna är tryckta i frakturstil och är i genomsnitt ca 11 sidor långa, men variationen i textlängd är stor.
- Hälften av texterna 1769 förefaller argumentera sakligt i en fråga.
- En knapp fjärdedel av texterna 1769 använder ironi och drygt en tiondel av texterna leker med olika fiktiva framställningsformer.
- Brevformen är ett viktigt textmönster i tiden och i debatten, vilket förmodligen både bestäms av – och bestämmer – den interaktiva karaktären i debatten.
- Skrifterna använder i huvudsak jagform, och tilltalet sker generellt till *en* annan person, oftast till en annan författare. Direkt tilltal finns i ca 60 % av texterna.

De tolv texter som valts ut för näranalys kan grupperas efter sin huvudsakliga funktion: *förslag*, *angrepp* och *övriga* (en text). I analysen av legitimerande och delegitimerande strategier jämförs dessa typer, men diskussionen av resultaten handlar också om andra faktorer som kan ha inverkat på valet av strategier, som ämnesval och framställningsform.

Analysen av legitimeringsstrategin *auktorisering* visar att användningen av *opersonlig auktoritet* är dominerande. Ofta hänvisas till olika form av regelverk: lagar, regeringsform, riksdagsordning eller dyl. Inte sällan sker auktoriseringen med hänvisning till exakt paragraf. Behovet av opersonlig auktoritet tycks vara störst när ämnet är mer känsligt och minst i de texter som använder sig av brevformen.

Graden av självrepresentation har att göra med vilken framställningsform texterna har – brevform ger en högre grad av självrepresentation. Textjaget träder som man kan förvänta sig tydligast fram som en auktoritet i de texter där självrepresentationen är störst och framställs då som välvillig och upplyst.

Det finns mest av *värderande ord, uttryck* och *bildspråk* för att legitimera i ”angreppen”, men användningen av värdering och bildspråk verkar framför allt kunna knytas till ämnesvalet. De värden man oftast hänvisar till har att göra med moralisk hållning, förnuft, laglighet och nytta. I de ekonomiska texterna ser man ofta värderingar som baserar sig på merkantilistiska idéer. Textjaget framställs i de flesta texter som nitisk, välmenande och kallsinnig och medborgarna framställs som redliga, värdiga och dygdiga. Man kan också se en diskussion och förhandling om vissa laddade begrepp, som frihet, säkerhet och nytta.

När det gäller bildspråket är två typer av metaforer iögonenfallande: byggnadsmetaforen och klenodmetaforen. Båda typerna handlar om konstitutionen, som ses som en byggnad vars grundval inte får raseras, eller som en klenod man måste skydda. En mer bleknad metafor som förekommer ett flertal gånger är ”botemedel” (vilket implicerar att där finns en sjukdom att bota).

Analysen av strategier för att få något att framstå som det förnuftiga eller logiska att göra, dvs. *rationalisering*, ger en något splittrad bild. Att konstruera syftet för sitt förslag eller sin idé är – föga förvånande – vanligast i förslagen. Förslagen är normalt sett avsedda att genomföras av ständerna, men aktörerna är oftast underförstådda. De eftersträvade målen formuleras ofta slagordsmässigt som *allmänt väl, säkra och stabila lagar* och *allmän och personlig säkerhet*, men de kan också formuleras mer konkret som t.ex. att *behålla riksdalrarna i landet*. Resonemang om orsak och verkan, en annan rationaliseringsstrategi, förekommer också oftast i förslagen. Högst andel kausala konnektiver finns i en utredande text från kedjan om myntordningen (A6). Också tydligt redovisade räkneexempel förekommer i förslagen och hör hemma i myntdebatten.

När det gäller metatextuell syfteskonstruering, dvs. att explicit formulera syftet med själva skrivandet av pamfletten, kan man konstatera att det är vanligast i angreppen. Angreppen gör oftare sina utgångspunkter, sina *axiom,* explicita än förslagen. De axiom som formuleras explicit har ideologisk karaktär och realiseras i debatten som definitioner eller preskriptiva satser.

Mythopoesis, dvs. narrativer eller skapandet av myter för att legitimera något, finns i de flesta texter i någon mån – oftast som varningsexempel. I analysen har tre olika typer av mythopoesis som varningsexempel skilts ut: exemplum (dvs. exempel från verkligheten), hypotetiska effektbeskrivningar och fabel. Det är mycket sällsynt med positiva berättelser.

Låt oss nu se på hur de delegitimerande strategierna ser ut i de analyserande texterna. I vilken uträckning delegitimerade man andras förslag eller personer?

Värderande ord, uttryck och bildspråk används också för att delegitimera någon eller något i texterna. Som man kan anta är dessa grepp vanligast i angreppen och i känslomässigt laddade debatter. I angreppen värderas (och dele-

gitimeras) framför allt andra författare eller andra skrifter. De anses vara onyttiga, farliga, olagliga, löjliga etc. Personorienterad värdering finns framför allt i den känsliga debatten kring *En Patriots Tankar* (A1–A5). I förslagen finns i stället värderingar av politiska och samhälleliga praktiker, på ideologisk grund. Det tycks framför allt handla om att positionera sig i debatten genom att delegitimera andra praktiker. Också när det gäller bildspråk kan man se hur bilder används för att delegitimera andra författare eller andra skrifter i angreppen, medan de i förslagen används för att angripa politiska och samhälleliga praktiker. *Brott*, dvs. framför allt *inbrott,* är ett vanligt metaforkomplex – oftast är det Virgin (i A1 och A5) som talar om inbrott på Fides Publica. Andra metaforkomplex är *sjukdom*, där de kritiserade företeelserna framställs som sjukdomar som smittar, och bilder som kretsar kring ondska och på olika sätt associerar de kritiserade företeelserna eller personerna med svart, ont, och satan.

Ironi förekommer i texter som fungerar som angrepp och som är svar på tidigare texter, och det innebär oftast en intensifiering av stämningsläget. De mest frekventa signalerna för ironi är motsägelser och inkongruenser. Ironi innebär här ett slags förklädd negativ värdering och en irrationalisering av en annan författare. Ironi fungerar också samförståndsskapande och roande i den genomfört ironiska texten *Bref Til Politiske Eqvilibristen* (A3). Analysen visar att ironi och öppen värdering oftast följs åt i texterna, ironi används alltså inte istället för öppen värdering. Ironin tycks provocera en emotionell reaktion. Ironin har också en tydlig ekoisk karaktär i texterna, vilket kommer till uttryck i att 80 % av texterna som har ironi samtidigt är följdskrifter till en annan skrift. I debatten förekommer såväl *textuell ironi* som *enstaka ironiska yttranden*. Den förra typen, som innebär att ironin är genomförd i hela texten och har ett tydligt inslag av förställning, har inslag av självkritiserande och naiv ironi, medan de enstaka yttrandena i annars rättframma texter är av typen opersonlig ironi.

Ironi framstår alltså i analysen som en irrationaliseringsstrategi. Försöket att hitta andra typer av irrationaliseringsstrategier i texterna ger en något splittrad bild. Ett problem är att det i de flesta typer av strategier för att irrationalisera tycks vara *värdering* som ger den önskade effekten. Detta gäller flera av de kategorier som undersökts, såsom t.ex. syfteskonstruering av den andres förslag. Att konstruera motståndarens syften och beskriva effekterna med deras förslag i ett refutatio hör också till ett rationellt sätt att argumentera, varför frågan ställs i analysen om det inte i själva verket handlar om att ”iscensätta sin egen rationalitet”? Om man bortser från problemen med begreppet irrationalisering kan man konstatera att man i debatten 1769 konstruerar syften med motståndarens förslag främst i angrepp, vilket är väntat. I analysen urskiljs tre sätt att göra detta: oegentlig, värderande och distanserande syfteskonstruering. Beskrivning

av negativa effekter av förslag eller handlingar ter sig olika för förslag och angrepp: i förslagen beskrivs negativa effekter av olika politiska handlingar, medan angreppen beskriver negativa effekter med den andres förslag. Detta är också en väntad skillnad.

I analysen av delegitimerande strategier konstateras också att strategier för *avauktorisering* tycks vara en mycket kraftfull strategi, men att den sällan används. Enstaka exempel finns, t.ex. när motståndaren förknippas med ”hin onde”. Det konstateras också att *mythopoesis* för att delegitimera är svårt att skilja från mythopoesis för att legitimera – funktionerna går ofta hand i hand i de varningsexempel som används i skrifterna.

Analysen av *attityder* i och kring debatten 1769 ger en bild av en engagerad skribentkår med många åsikter om hur debatten borde se ut. Det fanns ett tydligt motstånd mot smädande, ilska och mot öppna partimotsättningar. Debatten genomsyras också av höga ideal om en objektiv konstruktiv debatt, och en tro på att debatten kunde vara en väg till sanningen, åtminstone så länge den var saklig och opartisk.

6 Utblick mot 1809–1810

I följande kapitel görs en utblick mot perioden 1809–1810, för att sätta 1769 års debatt i relation till en annan tid och kontext. I 6.1 ges den historiska bakgrunden, i 6.2 görs en genomgång av materialet, i 6.3 presenteras de 12 texter vilkas legitimerings- och delegitimeringsstrategier diskuteras i 6.4. I 6.5 slutligen ges en översikt av de attityder till debatt som kommer till uttryck i pamfletterna 1809–1810. Analysen som ligger till grund för redogörelsen har följt samma principer som analyserna i kapitel 4 och 5 ovan, men tväranalysen i 6.4 har bara gjorts av ett begränsat antal kategorier. Fokus i kapitlet ligger på jämförelsen och redovisningen tar fasta på skillnaderna mellan de två perioderna.

6.1 Om tiden och frågorna 1809 och 1810 – en dramatisk tid

1809 är ett viktigt årtal i Sveriges historia. Då inträffade de kanske mest dramatiska händelser vår historia känner: krigsförluster och fiender vid alla gränser, svält i landet, hotande inbördeskrig och statskupp, som åtföljdes av riksdag, återinförd tryckfrihet och utarbetandet av en ny konstitution. Nöden i landet var påtaglig, och stockholmarna tvingades dagligen se liktransporter som förde offer för farsoter och krigsskador till massgravar vid Johannes kyrkogård (Vegesack 1995, s. 178).

Sedan 1805 hade Gustaf IV Adolf krigat mot Napoleon. Kungen vägrade godkänna Napoleon som kejsare och såg med avsky på de franska expansionssträvandena. Med Storbritannien och Ryssland på sin sida stred han i det pommerska kriget (1805–1807), trots sina rådgivares avrådande och trots den svenska handelsnäringens oro för följderna. Sveriges armé led stora förluster, och när Ryssland tvingades alliera sig med Frankrike år 1807 blev läget kritiskt. Gustav IV Adolf avvisade alla de fredsförslag han fick, och var mer fast besluten än någonsin att hejda Napoleons framfart. Han tvingades dock återvända med sin armé från Rügen: besegrad – men inte uppgiven.

Sedan också Danmark anslutit sig till Napoleon följde under vintern år 1808 en rad dramatiska händelser på varandra. Ryssland anföll Finland i februari, och Danmark förklarade Sverige krig i mars. För att klara kriget skrev Gustaf IV Adolf ut ett lantvärn, som skulle bestå av 30 000 ogifta män mellan 18 och 25 år. Dessa drabbades av de svåra hygieniska förhållanden som rådde, och en femtedel av de unga soldaterna dog i epidemier.

Något anfall mot Skåne kom aldrig, och kungen koncentrerade sig då på kriget i Finland. Där retirerade de svenska trupperna successivt, och återvände i december till Sverige, hårt drabbade av sjukdomar, köld och svält. Men Gustaf IV Adolf var fortsatt fast besluten att kriga.

Åren av krig hade drivit den svenska ekonomin i botten. Så sent som 1808 utskrevs en krigsgärd (dvs. extra skatt) som skulle hjälpa till att finansiera kriget, då de subsidier Sverige fick av britterna inte räckte till. 1808 blev också ett år av missväxt, vilket ytterligare förvärrade situationen. När Gustav IV Adolf planerade för ett nytt fälttåg som skulle återerövra Finland, tillsatte han en finanskommitté som skulle räkna ut hur man skulle kunna täcka kostnaderna. Trots kommitténs avrådande lät han sig inte avskräckas. Ännu en ny krigsgärd skulle skrivas ut.

Under vintern 1808/1809 fanns olika konspirationsplaner bland officerare och andra oppositionsmän. Överstelöjtnant Georg Adlersparre i Värmland kom att bli en nyckelperson för den statskupp som sedan följde. Han skrev en proklamation där han aviserade den västra arméns avsikt att marschera mot Stockholm för att skapa fred, kalla in riksdagen och ställa in den planerade krigsgärden. Ryktena om upproret spred sig, och den 12 mars beslöt sig kungen för att bege sig söderut mot Skåne för att uppbåda trupper. Ett inbördeskrig hotade. I det läget, den 13 mars, sattes kungen i arrest av en grupp officerare. Samma dag inträdde Hertig Karl som riksföreståndare och nästa dag gick en kallelse ut till ständerna.

Den viktigaste drivkraften för statskuppen var det hotande läget i landet och längtan efter fred. Det fanns ingen enighet om hur riket därefter skulle se ut, dvs. om man skulle återgå till 1772 års författning eller om en helt ny författning skulle skapas i enlighet med nyare idéer. Under de månader som följde statskuppen pågick en maktkamp mellan olika fraktioner. De första frågorna som togs upp var tronföljdsfrågan (se nedan) och författningsfrågan. Författningsfrågan kom att avgöras av ett nytillsatt konstitutionsutskott, och frågan diskuterades också livligt i politiska pamfletter under denna tid. Trots många radikala idéer i svang kom det nya konstitutionsförslaget att blir förhållandevis försiktigt (jfr t.ex. Sundin 2006, s. 245 ff.). Här finns dock en tydlig begränsning av kungens makt – man strävade efter maktdelning. I samband med antagandet av konstitutionen utropades Hertig Karl till kung, med namnet Karl XIII.

Under Gustav IV Adolfs regeringstid hade tryckfrihetspolitiken varit mycket restriktiv. De redan kraftiga inskränkningarna i tryckfriheten sedan Reuterholms tid hade kompletterats t.ex. med förhandscensur, med förbud mot import av franska tidningar och böcker och kraftiga åtgärder mot all form

för religionskritik.[70] Kungen hade fört en antirationalistisk och upplysningskritisk tryckfrihetspolitik som gjort honom impopulär bland många intellektuella. Efter statskuppen fanns censuren kvar en dryg månad, innan den provisoriska regeringen i slutet av april upphävde restriktionerna för trycket och förklarade att en tryckfrihetsförordning skulle utarbetas.[71] Tryckfriheten skrevs sedan in i den nya konstitutionen.

Den nya tryckfrihetsförordning som antogs 1810 avskaffade all censur. Också den teologiska censuren avskaffades och religionsfrihet infördes i viss utsträckning. Tryckfriheten öppnade för en intensiv debatt i skrift om många aktuella frågor (se 6.2.1, s. 183).[72]

En viktig fråga under det år riksdagen pågick (från 9/5 1809 till 2/5 1810) handlade om privilegieutjämning. Adeln fick avstå privilegier, dock inte tillräckligt många för att bönderna skulle bli nöjda. Bönderna krävde en allmän utjämning mellan skatte- och frälsejord, ett krav som kom att diskuteras ofta i tidens politiska pamfletter. 1810 antogs en ny riksdagsordning, som dock kom att bevara ståndsriksdagen trots att radikalare idéer både om representation och ståndens antal fanns i omlopp. Detta kan hänföras till det stora behovet av stabilitet i en dramatisk tid där freden ännu inte var säkrad. Samma sak hände med de radikalare idéer om progressiv beskattning som diskuterades: alltför stora förändringar fick vila till tider av fred och lugn i landet.[73]

Parallellt med riksdagsarbetet pågick intensiva förhandlingar för fred. De ryska trupperna hade intagit Åland, Norrbotten och Umeå. Som ett led i strävan efter fred men också efter att åtminstone få vinna Norge lanserade Adlersparre och hans anhängare de norska truppernas överbefälhavare prins Christian August som ny tronföljare. Detta förutsatte att fred proklamerades mellan Danmark och Sverige. Och detta kunde först ske efter att man gjort upp med Ryssland. I den Fredrikshamnska freden fick Sverige avstå hela Finland, dvs. mer än en tredjedel av landets yta. I december 1809 undertecknades sedan freden med Danmark utan några landförluster (eller vinster). I januari 1810

[70] Den tryckfrihet som infördes med 1792 års tryckfrihetsförordning gällde bara i drygt fem månader innan ett antal viktiga inskränkningar infördes som kraftigt begränsade tryckfriheten (jfr not 1, s. 15).

[71] Sundin konstaterar att kuppmännen under den dryga månad som repressionen av trycket kvarstod hade tillfälle att ostörda sprida sin verklighetsbeskrivning av skeendet. Den nya regeringens tolkningsram var den enda som hade tillträde till offentligheten (Sundin 2006, s. 47 f.).

[72] Hos Rosengren (1999) kan man läsa vidare om föreställningar om offentlighet i perioden efter tryckfrihetsförordningen och fram till 1830.

[73] De kom att få vila länge. Tvåkammarriksdagen infördes först 1866, och enkammarriksdagen först ytterligare 100 år senare, 1970. Man införde visserligen en progressiv skatt 1809, men den avskaffades redan 1812 eftersom den gav alltför liten inkomst till staten (procentsatsen låg på bara några procent). Vår progressiva inkomstskatt genomfördes först 1910 (Löwnertz 1983).

fick Sverige också fred med Frankrike. Den nya kronprinsen anlände sedan i januari 1810 och tog namnet Karl August. Redan i maj 1810 dog han vid en övning på Kvidinge hed. Orsaken antogs vara slaganfall. Händelserna efter detta, när anonyma skrifter utpekade Axel von Fersen som skyldig till giftmord och denne senare mördades av en uppretad folksamling, visar tydligt vilka starka krafter och motsättningar som fanns under denna tid (se t.ex. Vegesack 1995, s. 197 ff.).

Sverige stod åter utan tronföljare, och trots att Karl Augusts äldre bror snarast pekades ut som lämplig tronföljare blev det en fransk marskalk, Jean Baptiste Bernadotte, som kom att bli vald. Detta beror mycket på en enda persons, Carl Otto Mörners, egenmäktiga handlande i Frankrike. Mot löfte om stora ekonomiska förmåner och med hjälp av en kraftfull kampanj, valdes vid tronföljarriksdagen i Örebro (från juli – november 1810) Bernadotte den 21/8 enhälligt till tronföljare.[74] Den nya kronprinsen landsteg i Sverige i oktober 1810, adopterades av Karl XIII och antog namnet Karl Johan.

6.2 Om den politiska debatten 1809–1810: 94 pamfletter

När restriktionerna på bokmarknaden upphävdes efter statskuppen den 29/4 1809, uppkom en ”vårflod” av politiska broschyrer (Vegesack 1995, s. 184; jfr Gustafsson 2001b, s.16). Formellt fanns ännu inte någon tryckfrihet, men opinionen var stark och det fanns ännu ingen tydlig maktstruktur, åtminstone ingen som vågade begränsa yttrandefriheten. I den nya konstitutionen skrevs sedan tryckfriheten in. Man kompletterade sedan med en tryckfrihetsförordning, som antogs i mars 1810. Under en kort period var tryckfriheten mycket vidsträckt, men Karl XIII:s och den nya kronprinsens motstånd mot tryckfrihet och oron över farliga effekter (vilket Fersenska mordet var ett exempel på) banade dock väg för inskränkningar under de år som skulle följa (t.ex. indragningsmakten).

Debatten 1809–1810 rörde alla de viktiga frågor som avhandlades på riksdagen. Inte oväntat finns under denna period många skrifter som kommenterar och beskriver riksdagsarbetet under de långdragna riksdagarna och andra som försöker beskriva och förklara de dramatiska händelser som föregick avsättandet av kungen. Vegesack beskriver t.ex. hur en av tidens författare, Per Adolf Granberg, fick i uppgift att samla dokument och ögonvittnesskildringar och han förklarar vidare att intresset för 1809 års händelser varade åtminstone ett

[74] Den s.k. tronföljarriksdagen flyttades till Örebro p.g.a. oroligheterna i Stockholm.

par årtionden framåt (Vegesack 1995, s. 176). Denna texttyp finns också representerad i mitt material (se t.ex. B7 i 6.3.7, s. 202).

Den följande genomgången av 94 pamfletter från åren 1809 och 1810 ger en bild av den intensiva debatten på alla områden. Genomgången är gjord på samma sätt som i kapitel 4, men här sätts resultaten i relation till hur debatten ser ut år 1769. De tabeller som inte redovisas i genomgången finns i bilagan, s. 265.[75]

6.2.1 Teman i debatten, anonymitet och författare

Under 1769 var det dominerande intresset i den politiska debatten det *ekonomiska* (se 4.2 ovan, s. 67). Under 1809–1810 var, vilket kan ses i tabell 6.1 nedan, inte det ekonomiska i fokus på samma sätt, även om skatter diskuterades i stor utsträckning (i 28 % av texterna). Diskussionen om skatter (eller ”bevillningsordningar”) handlade framför allt om vilka grupper i samhället som skulle beskattas: en viktig idé som syns i debatten är förslaget om progressiv beskattning (jfr t.ex. text B1 nedan i 6.3.1, s.196).

Det primära intresset för politisk diskussion under perioden 1809–1810 var istället *politiska konstitutionella frågor*. Det fanns en sådan diskussion under båda perioderna, men med olika fokus beroende på de olika historiska kontexterna. Under 1809–1810 präglades debatten av landets tillspetsade politiska situation, av arbetet med den nya konstitutionen och riksdagsordningen, och av tronföljarvalen.

Förutom riksdagsrelaterade frågor (i 35 % av texterna) var maktfördelningsfrågor (dvs. *Kungamakt/aristokrati/envälde/högsta makt* i tabell 6.1 nedan) det som oftast diskuterades (i 30 % av texterna). Ämnet var viktigt i en tid när man stod inför arbetet med att tillsätta en ny kung och skapa en ny regeringsform. Själva konstitutionen eller regeringsformen diskuterades i 18 % av texterna, så trots arbetet med att förfärdiga en ny regeringsform är inte själva diskussionen fokuserad på det i högre grad än 1769. Diskussionen om representation var också viktigare i en tid när hela konstitutionen skulle arbetas om (20 % 1809–1810 mot 5 % 1769).

---

[75] En skillnad finns dock i tillvägagångssätt vid insamlingen av textmaterial. Materialet 1809–1810 tillhör inte samma katalogiseringssystem på Lunds universitetsbibliotek som materialet 1769. Här har istället alla de katalogiserade broschyrerna i relevanta och närliggande ämnen letats igenom – genomgången baseras alltså på en större textmängd, men jag har sökt efter samma typ av texter, dvs. texter som kan betraktas som inlägg i en politisk debatt.

Tabell 6.1 Ämnen som tas upp i 1809–1810 års pamfletter

Antal texter med fokus på nämnda ämne i någon del av texten, respektive procent av totalt antal texter (94 st.). (En text kan ta upp flera ämnen)

Ämne som behandlas	Antal	Procent
(Stånds)riksdag/val till	33	35 %
Kungamakt/aristokrati/envälde/högsta makt	29	30 %
Skatter	26	28 %
Nutidshistoria	21	22 %
Moral/förnuft/ädelhet/upplysning	21	22 %
Rösträtt/representation	19	20 %
Konstitution/statsförfattning/regeringsform	17	18 %
Revolutionen/statskuppen	16	17 %
Lagväsen	16	17 %
Andra skrifter/författare	15	16 %
Kyrkan/religionen/prästerna	13	14 %
Försvar/militär/indelningsverk	13	14 %
Lån/kredit/ränta	12	13 %
(Stånds)privilegier/skråordning	12	13 %
Politisk teori	11	12 %
Krig/fred/allians	11	12 %
Diskussion/debatt/smädeskrifter	10	11 %
Tullar/handel/frihandel	9	10 %
Tryckfrihet/offentlighet	9	10 %
Tronföljaren	7	7 %
Patriotism/fosterlandskärlek	7	7 %

Förutom dessa så finns ett antal ämnen som fokuserats i sex eller färre pamfletter: 6 st. (6 %): Ämbetsmän/tjänstemän, Statsförvaltning/administration, Frankrike, Bildning/ uppfostran, Bönder/åkerbruk; 5 st (5 %): Fabriker; 4 st. (4 %): Brännvin, Mynt och sedlar; 3 st. (3 %): England, Fersenska mordet, Andra specifika historiska händelser; 2 st. (2 %): Skjutsinrättning, Nordisk allians/union, Riksdagskalas, Spelklubbar, Överflöd, Urbanisering, Prisstegring; 1 st. (1 %): Kvinnor, Judar, Uppfinningar, Broar/vägar, Turkiet, Norra Amerika, Fängelse, Dödsstraff, Medborgaren, Antiken, Folkbrist, Nöd

Det intensiva konstitutionella arbetet avspeglas också på ett annat sätt i texterna: temat *Politisk teori* ökar kraftigt: från att ha diskuterats i 3 % av texterna 1769 så förekommer det i 12 % av texterna 1809–1810.

Det finns också ett tydligt fokus på samförstånd och enighet som kan förklara att temat *Nutidshistoria* plötsligt blir ett av de mer dominerande temana i diskussionen (22 % av texterna mot 3 % 1769). Med berättelser om vad som lett fram till statskuppen försöker man legitimera denna och skapa samförstånd. I linje med strävan efter samförstånd ligger också betoningen på moral, förnuft och upplysning (i 22 % av texterna 1809 jämfört med 12 % 1769). *Revolutionen/statskuppen* har också urskilts som ett eget tema som förekommer i 17 % av texterna. Statskuppen tas ofta upp i berömmande ordalag och legitimeras på olika sätt.

En intressant aspekt att ta upp är frågan om i vilken utsträckning andra texter och författare respektive debatten i sig själv diskuteras. Andra skrifter och författare tematiseras i hälften så stor andel av texterna 1809–1810 jämfört med 1769 (16 % respektive 30 %). Detta korresponderar med det faktum att andelen följdskrifter till andra skrifter minskar i samma grad. Under perioden 1809–1810 var en fjärdedel av pamfletterna, 26 %, följdskrifter till andra skrifter. Men alla följdskrifter tycks inte tematisera den skrift de svarar på – de tar den mer som utgångspunkt för att fortsätta diskussionen i den fråga det gäller. Debatten är på så sätt mindre interaktiv 1809–1810, och har mer karaktär av ”individuella” texter, förslag och kommentarer snarare än reaktioner på andras texter. Också diskussionen av debatten i sig själv är mindre vanlig än i den tidigare perioden: *Diskussion/debatt/smädeskrifter* förekommer som tema i 11 % av skrifterna (jämfört med 16 % 1769). Detta har troligen flera förklaringar. 1769 var debatten intensiv, där fanns fler följdskrifter, mer ironi och tydligare reaktioner på andras texter. Det var en fränare ton i debatten. Detta fick också reaktioner och kommenterades i texterna. Det fanns också en typ av skrifter 1769 som framför allt var genomgångar av andras skrifter riktade (ofta som fingerade brev) till en publik i landsorten som inte kunde köpa dem själva från boklådor i Stockholm. Den typen av skrifter saknas så gott som helt 1809–1810, där breven från staden till landet ofta syftade till att beskriva riksdagsarbetet eller händelserna i samband med statskuppen. Betonandet av enighet och samförstånd (se ovan) gjorde troligen också att debatten i sig själv blev lugnare och därför inte heller tematiserades i samma utsträckning.

Avslutningsvis kan man konstatera att tabell 6.1 (se ovan, s. 184) illustrerar att många olika ämnen diskuterades. Förutom sådana som nämnts rörde sig debatten om utbildning, tronföljaren, krig och allianser, böndernas villkor, fabriksnäringen, brännvinet etc. I första hand tas sådana frågor upp som har

direkt betydelse för de stora uppgifterna att skriva en ny konstitution, en riksdagsordning och att hitta en ny tronföljare. Men även annat diskuterades alltså, stort som smått, och många skrifter har karaktären att gå igenom och kommentera de olika diskussionsämnena ett i taget.

Vilka var då författarna? 1809–1810 var bruket att skriva anonymt fortfarande det gängse. 87 av de 94 undersökta texterna (dvs. 93 %) publicerades anonymt. Namnsedlar på författare bevarades på tryckerierna, och via olika arkiv för tryckerihandlingar och andra källor från tiden har forskningen avtäckt en hel del av de författare som döljer sig bakom texterna. Vi känner av naturliga skäl till fler författare från 1809–1810 än från den tidigare perioden (61 % jämfört med 40 %). En skillnad mellan perioderna är att det för 1809–1810 finns en författare som utmärker sig genom sin rika textproduktion, Gustaf von Schantz (19 texter). Annars är spridningen mellan olika författare stor och ingen av författarna från någon av perioderna (utom von Schantz) har skrivit mer än fem av materialets texter – vad vi känner till. Författarna från de båda perioderna tycks också höra hemma i samma sociala skikt: de hade en utbildning, de var huvudsakligen ämbetsmän, akademiker, präster, militärer eller författare. Många var adelsmän. Några av de mest aktiva författarna (vid sidan av von Schantz) från 1809–1810 är: Carl Ingman Manderfelt (5 st.), Michael Hambré (2 st.), Carl August Grevesmöhlen (2 st.) och Per Elgström (2 st.).

Texterna trycktes i Stockholm. Detta gäller båda perioderna, men Stockholmscentreringen är ännu större under den andra perioden, då inte längre Uppsalas boktryckerier står för så många skrifter (16 i första perioden och 4 i andra) (jfr tabell B2 i bilaga, s. 265). Man kan notera att också de texter som kommenterar riksdagen i Örebro är tryckta i Stockholm eller Uppsala.[76]

Vad var det då för ett textuniversum skribenterna 1809–1810 rörde sig i? Vilka texter avspeglar sig i texterna? En analys av texterna i texterna, dvs. av den manifesta intertextualiteten, överensstämmer i stort med det som redan noterats i temaanalysen. Den dominerande texttyp man hänvisar till 1809–1810 är föga förvånande regeringsformen eller konstitutionen (se tabell B3 i bilaga, s. 266). Denna typ av hänvisning är mer än dubbelt så vanlig i 1809–1810 års pamfletter (52 %) som i 1769 års texter (21 %), och detta är ganska väntat med tanke på den historiska kontexten. Under 1769 är den dominerande texttyp som hänvisas till istället andra politiska skrifter (55 %). Precis som man kan ana av vad som redan sagts om andelen följdskrifter och om de mest frekventa temana är den typen av hänvisningar till andra politiska skrifter tydligt lägre i 1809–1810 års texter (37 %).

[76] De skrifter från 1809–1810 som undersöks i denna avhandling är huvudsakligen tryckta i oktavformat, jfr not 15, s. 36.

Slutligen vill jag nämna ännu en skillnad mellan periodernas textvärldar (så som de kommer till uttryck i pamfletterna). I 1809–1810 års texter hänvisar man i 11 % av texterna till litterära texter. Den siffran är märkbart lägre för 1769: 3 %. Det kan kanske förklaras med att många litterära författare deltog i debatten 1809–1810. Vegesack konstaterar också att det var de litterära tidskrifterna som var snabbast ut när tryckfriheten infördes 1809, och ser ett samband med att den tidigare kontrollen av trycket inte hade varit lika rigorös för de litterära skrifterna: det hade aldrig blivit samma avbrott i tryck och distribution av litteratur som av politiska skrifter (Vegesack 1995, s. 197 f.).

6.2.2 Texternas yttre och inre form

Ett redan på första sidan iakttagbart fenomen hos texterna är rubrikerna. Om man tittar i tabell 6.2 nedan på hur man rubricerade sina politiska skrifter 1809–1810 kan man konstatera att spridningen var ganska stor. Inget enskilt sätt att rubricera var dominerande.

Brev och *Tankar* var lika vanliga, med 12 %. Att skrifterna som rubricerades brev var färre än för perioden 1769 (då 19 % av skrifterna rubricerades på detta sätt) kan sättas i samband med den minskade interaktiviteten och kanske med att brevformen med åren kommer ur modet och upplevs som mindre lämpad för politisk debatt av olika anledningar. Den förde ju ofta med sig, som vi tidigare sett, ett mer vardagligt, implicit och personligt språk och tilltal (jfr t.ex. 4.6.1, s. 77 ovan).

I linje med den lägre interaktiviteten, de färre följdskrifterna och de mindre vanliga *breven* ligger också den tydligt lägre andelen texter som rubricerats som *Svar* (från 13 % till 3 %). Helt nya sätt att rubricera politiska debattexter hittar man också under den här diskuterade perioden. Så var det, som man kan se i tabellen, ett förhållandevis vanligt grepp (12 %) att sätta en fråga i rubriken som man avser att besvara i texten. Jag har valt att kategorisera dessa som *frågeformade rubriker* och de kan se ut t.ex. så här: *Hwad Utsigter till Sweriges framtida wälfärd lofwar dess nu lediga Thronföljd?* (220) eller *När äro Statsförändringar nödvändiga, och hvarigenom blifva de gagnande?* (199) Dessa rubriker saknas helt under den tidigare perioden. De tycks ha varit en trend i tiden. Det skulle också kunna vara ett sätt att rubricera som används i första hand om ”enfrågepamfletter”, dvs. som snarare används för de texter som vill diskutera en specifik fråga än för de som går igenom och kommenterar många av tidens frågor. Men mycket få av tidens texter är sådana enfrågepamfletter: de flesta har ett antal teman de betar av ett i taget, oavsett vad rubriken implicerar.

Ser man närmare på de texter som har frågeformade rubriker får man heller inget entydigt svar. Så är en pamflett med rubriken *Försök till Svar på Frågan: Huru skall hvarje Medborgare vinna det skydd han af Samhälls-Inrättningen har rätt att vänta, och Huru skall han vinna full frihet att efter eget behag, men utan andres förfördelande använda sina krafter?* (161) i själva verket en pamflett som tar upp ett stort antal av tidens frågor, från lagväsen och dödsstraff till skatter och tullar. Men det finns också de som håller sig till huvudfrågan: *Bör Konungen äga rätt att förklara Krig?* (165) är en skrift som tematiserar kungamakten, krig och Frankrike.

Tabell 6.2 Rubriktyper i 1809–1810 års pamfletter

Antal skrifter med viss rubrik respektive andel i procent totalt antal texter (94 st.)

Rubriktyp	Antal skrifter	Procent av alla 94
Brev (från/till)	11	12 %
(Särskilte/Wälmenande) Tankar	11	12 %
Frågeformade rubriker	11	12 %
(Wälmente) Anmärkningar	8	9 %
Reflexioner	5	5 %
Några ord om/Något om	5	5 %
Till… (författaren af etc.)	4	4 %
Försök om/över/att/till	4	4 %
Bref inbakat i rubrik	3	3 %
Svar (på/till)	3	3 %
Om…	3	3 %
(Wälment) Promemoria	2	2 %
(Contra)Prospectus	2	2 %
Samtal	2	2 %

Förutom dessa finns ytterligare 22 enstaka rubriker, t.ex.: *Swenska folkets röst, Nu eller aldrig, Utan anspråk*. Också de frågeformade ovan är ”unika”, t.ex.: *Bör Konungen äga rätt att förklara krig?, När äro statsförändringar nödwändiga?*

Kanske kan man knyta frågeformen till de pristävlingar som utlysts av de olika akademierna och litterära sällskapen sedan mitten av 1700-talet. De ämnen som preciserades för tävlingarna i de olika ämnena var inte sällan utformade

just som frågor, som t.ex. ”Huruvida rikedom är bidragande till människans rätta lycksalighet, och om den icke ofta är däruti hinderlig?” (se von Platen 1986, s. 24). Den gustavianska tiden hade en utpräglad tävlingskultur och en stor tilltro till att tävlingarna – som förekom i både litterära och vetenskapliga ämnen – skulle uppodla och utveckla det goda skrivandet genom den rigorösa granskning texterna utsattes för (se t.ex. von Platen 1986, s. 5). Lindroth beskriver också hur Vetenskapsakademien i början av 1800-talet försökte återuppliva systemet med ”premiefrågor” eller ”prisfrågor” – dvs. tävlingsämnen formulerade i frågeform där den upplysta allmänheten skulle tävla med sina svar i t.ex. ekonomiska, matematiska eller medicinska ämnen. Prissumman togs ifrån Akademiens premiefonder och kungörelserna om ämnen publicerades i *Inrikes Tidningar*. Intresset för prisfrågorna blev dock allt svalare, och efter 1813 upphörde systemet (Lindroth 1967, s. 147 ff.).

Det finns ytterligare ett sätt att rubricera som knappt kan hittas under den första perioden, nämligen *Några ord om*/*Något om…* (5 %) och *Om…* (3 %). Dessa rubriktyper är möjligen en effekt av den mer sakinriktade debatten 1809–1810 (se nedan). Rubriktyperna *Anmärkningar* och *Reflektioner*, slutligen, är gamla sätt att rubricera politiska skrifter som tycks ha ungefär lika stor vikt här som tidigare.

De politiska pamfletterna publicerades som redan konstaterats anonymt under båda perioderna. 1809–1810 var pseudonym- eller signaturbruket märkbart mindre vanligt än tidigare (i 12 % av de anonyma texterna – att jämföra med 29 % 1769). Där fanns heller inte någon stor variation i pseudonymvarianter: medan det i 1769 års texter fanns många olika varianter av pseudonymer (jfr 4.5.2 ovan, s. 76) finns det 1809–1810 bara två olika: *vanliga namn* (t.ex. ”Göran Johansson”)*, karaktäriserande namn* (t.ex. ”Älskare af långa Riksdagar”).

Om texternas allmänna yttre karaktär kan också sägas att de är längre under den andra perioden. 1769 skrev man i genomsnitt 10,7 sidor långa skrifter och de flesta var 8 sidor eller kortare (64 %). 1809–1810 skrev man i genomsnitt 16,8 sidor per skrift men nu är fördelningen mellan olika långa skrifter mer jämnt spridd (se tabell 6.3 nedan).

Brev är under båda perioderna kortare än genomsnittet, medan *Tankar* är något längre. (För diskussion om skillnader mellan *Tankar* och *Brev*, se avsnitt 4.6.1 ovan, s. 77, och Gustafsson 2001a.) De nya frågeformade rubrikerna 1809–1810 sätts på texter som är mycket längre än genomsnittet (23,2 sidor), vilket stärker intrycket av att det är utredande och resonerande texter i sakfrågor det handlar om.

Man kan också konstatera när det gäller den yttre karaktären att antikvan är på inmarsch som trycktyp: under första perioden dominerade frakturen helt och man hittar bara en enda text i antikva. Under andra perioden är nästan hälften av texterna tryckta i antikva (se tabell 6.3 nedan). Antikva kommer alltmer att betraktas som den nya moderna tryckstilen; man kan dock spekulera i om frakturen nu används framför allt i pamfletter som är avsedda att läsas av ett bredare folklager (jfr resonemanget i 4.5.3 ovan, s. 76).

Tabell 6.3 Yttre form hos 1809–1810 års pamfletter

Antal texter och andel i procent av totalt antal texter (94 st.)

	Antal	Andel
Antal sidor totalt	1583	
Sidor/skrift	16,8	
8 sidor eller färre	35	37 %
20 sidor eller fler	34	36 %
Sidor/skrift/Tankar	19,4	
Sidor/skrift/Brev	10,4	
Sidor/skrift/Frågeform	23,2	
Antikva	45	48 %

Den bedömning av texternas struktur och framställningssätt som gjorts – och som baserats på den första genomgången av materialet – visar vidare att de sakligt argumenterande texterna är vanligare i den andra perioden. 74 % av materialet år 1809–1810, dvs. 70 texter, kan jämföras med 49 % år 1769 (se 4.6.1 ovan, s. 77 för utförligare resonemang kring olika framställningsätt). Men även under den första perioden var alltså hälften av texterna vad man kan kalla sakligt argumenterande (helt självklart är det dock inte vad som ska uppfattas som sakligt argumenterande, se resonemang nedan i 6.4.1, s. 207).

I något slags motsättning till den sakligt argumenterande framställningsformen står den som innehåller ironi i någon form. Ironiska texter är inte alls lika vanliga 1809–1810. Medan 23 % av texterna från 1769 innehåller någon form av ironi, så är bara 13 % av texterna från 1809–1810 ironiska i någon utsträckning. Av dessa är endast 3 % (3 st.) genomfört ironiska – övriga innehåller bara ironiska passager. Av de 12 texter 1809–1810 som innehåller någon form av ironi är också 8 st. följdskrifter. Det illustrerar något som redan

uppmärksammats: att ironi oftast förekommer i diskussioner och ofta implicerar kritik.

Ironi är också vanligare i texter med *brevform* än i materialet som helhet. Det är väntat: ironi är ett grepp som framför allt används i interaktion med andra och som implicerar någon form av kritik. Brevformen får dock mindre betydelse som framställningsform 1809–1810 än 1769 (18 % av texterna, dvs. 17 st., jämfört med 33 % av texterna i den tidigare perioden). Detta kan dock inte ensamt förklara att ironi är mindre vanligt, även om det förmodligen har ett samband.

Också greppet att använda fiktiva framställningssätt minskar kraftigt i betydelse. 13 % av texterna 1769 kan karaktäriseras som *förställning*. I materialet från 1809–1810 är det bara 5 % (dvs. 5 texter) 1809–1810 som får denna beskrivning.

Brevformens minskade betydelse förtjänar en liten utvikning. Man formulerade alltså politiska inlägg som brev också 1809 och 1810 – även om det inte var lika vanligt som 1769 (jfr 4.6.1 ovan, s. 77). En undersökning av i vilken grad olika brevkonventioner användes i texter med brevform (rubricerade som brev och/eller med inslag av brevkonventioner) belyser detta ytterligare (se tabell 6.4 nedan).

Under den första perioden var som man kan ana olika brevkonventioner genomförda i texterna i större utsträckning än senare. Tabell 6.4 visar att hälsningsfras och avskedsfras fanns i nästan 2/3 av texterna i brevform år 1769 (för att räknas som hälsningsfras räcker det med att inleda brevet med ”Min Herre!” och för avskedsfras räcker det att skriva ”Förblifwer etc.”, vilket var en vanlig konvention i 1769 års material). 1809–1810 har både hälsningsfras och avskedsfras minskat kraftigt i användning. Datum och ort hör också till de brevkonventioner som användes i en hel del texter. Där kan man också se en minskning, om än inte lika kraftig (störst minskning i utsättande av ort: i 38 % av 1769 års texter i brevform jämfört med 24 % av 1809–1810 års texter i brevform). Mottagarens och avsändarens identitet kan explicitgöras i texterna, antingen som fingerade vänner på landet eller i staden, eller som anonyma författare till vissa skrifter. Detta sker också i högre utsträckning den första perioden. Störst skillnad ser man i specificerandet eller snarare fingerandet av en avsändare, som minskar från att finnas i 73 % av texterna i brevform 1769 till 35 % 1809–1810.

Tabell 6.4 Brevkonventioner och brevtilltal i 1769 års respektive 1809–1810 års texter

Antal texter som använder en viss brevkonvention, respektive andel i procent av texter med brevform (45 st.)

Brevkonventioner brevtilltal	1769 antal	1769 %	1809-1810 antal	1809–1810 %
Antal brevform	45		17	
Hälsningsfras	28	62 %	5	30 %
Avskedsfras	30	67 %	7	41 %
Datum	17	38 %	5	30 %
Ort	17	38 %	4	24 %
Mottagare explicit	33	73 %	10	59 %
Avsändare explicit	33	73 %	6	35 %
Dutilltal	19	42 %	9	53 %
Min Herre/I (sg.)	18	40 %	4	24 %
I (pl.)	3	7 %	-	-
Titel	2	4 %	-	-
Blandat tilltal	2	4 %	-	-
Tilltal saknas	1	2 %	4	24 %

En genomgång av olika förekommande brevkonventioner visar alltså entydigt att brevformen inte bara minskar i andel av det totala antalet texter, utan att den också används mindre genomförd, att själva konventionen att skriva i brevform tappar innebörd. Till viss del kan detta kopplas till kategorin *förställning* som nämnts ovan. En knapp tredjedel av texterna i brevform från 1769 (12 st.) är så genomförda som fiktiva brev att de klassats som förställning (jfr kapitel 4.6.1 ovan, s. 77). Under den andra perioden är bara två av breven, drygt en tiondel, så genomförda som brev med fiktiv mottagare eller avsändare så att de klassats som förställning.[77] Texterna i brevform minskar alltså inte bara, utan när de har brevform så är brevformen inte heller lika genomförd. Vi har t.ex. från perioden 1809–1810 fyra *Brev från Örebro*, som snarast är att betrakta som opersonliga rapporter om det senaste från riksdagen.

[77]Andra typer av förställning, som dock inte diskuteras här, är fingerade *samtal* och ett låtsat försök att skriva en ordbok – den senare är den ironiska skrift som undersöks i Gustafsson 2001b.

En ingång till att analysera hur personligt man skrev är att se på bruket av pronomen. I analysen har dels användningen av *jag* noterats och dels bruket av *tilltal*. När det gäller jagform så är användningen av *jag* det helt dominerande i båda de två debattperioderna. Dock har ingen undersökning gjorts om frekvensen av pronomenet; det har endast noterats om skribenten alls talar om sig själv som *jag*. Det gör skribenten i 91,3 % av texterna från 1769 och i 82 % av texterna från 1809–1810. Det är en liten nedgång, men man kan konstatera att även under perioden 1809–1810 tycks debatten präglas av att enstaka skribenter framträder och ger sin personliga syn på politiken.

Tilltalsbruket ger en något splittrad bild. Det är något färre texter som använder direkt tilltal till en läsare eller annan person i offentligheten i den andra perioden, men det är inga stora skillnader det handlar om (59 % av texterna har direkt tilltal 1769 och 47 %, dvs. 44 st., åren 1809–1810).

Tabell 6.5 Texter med viss tilltalsform 1809–1810

Antal texter med viss tilltalform och andel av texter med tilltal (44 st.)
Tilltalsvarianter som förekommer i minst 2 texter

Vanligaste tilltalsform	Antal texter	Andel texter
I/Ni (pl.)	17	39 %
Du	15	34 %
Min (värde etc.) Herre	7	16 %
Mine (värde/upplyste) Medborgare	7	16 %
Min (värde etc.) Vän	5	11 %
3:e person	5	11 %
I/Ni (sg.)	3	7 %
(Värdige/ädle/vördnadsvärde) Män	3	7 %
Min(e) (käraste) Bror/Bröder	2	5 %
Mine Landsmän	2	5 %
Lagstiftare	2	5 %
Sveriges Folk	2	5 %

I tabell 6.5 ovan ses de vanligaste tilltalsformerna 1809–1810, dvs. de tilltalsformer som finns i flest antal texter (oberoende av antal unika förekomster).

Det vanligaste sättet att tilltala en eller flera läsare under 1809–1810 var med *I/Ni* (pl.) (i 39 % av texterna, mer än tre gånger så stor andel som 1769). Kategorins vanlighet tycks spegla ett ökat tilltal till den samlade läsekretsen, till medborgarna, de svenska männen eller till rikets fullmäktige. Dock är tilltalet *Mina Herrar* eller *Min Herre* vanligare under den första perioden, det sista var ett mycket vanligt brevtilltal och den stora mängden *Min Herre* i materialet från 1769 (i 32 % av texterna med tilltal) avspeglar troligen brevformens betydelse. Tilltalet *Min Wän* är inte heller särskilt vanlig 1809–1810. Nedgången från 20 % 1769 till 7 % 1809–1810 har nog inte bara med minskningen av brevformen att göra utan också med något slags ökat medvetande om att man befinner sig i en offentlighet. Det stämmer väl överens med den allmänna trenden.

1809–1810 finns *Du* som tilltal i 34 % av texterna, vilket skiljer sig från 1769 då *Du* var den vanligaste typen av tilltal (i 44 % av texterna). Minskningen av andelen texter med du-tilltal stämmer väl överens med den alltmer sakorienterade debatten. Men man kanske också kan förvänta sig att *du* blir vanligare som tilltal – och tittar vi bara på texterna med brevform, som ju ligger närmare ett slags vardaglig stil, ser vi att det stämmer. I breven blir du-tilltalet vanligare (jfr tabell 6.4 ovan, s. 192).

Vissa typer av tilltal som fanns 1769 tycks nästan helt saknas i perioden 1809–1810: kategorierna omskrivning/epitet och användningen av elaborerade rubriker. Tilltalet är på så vis mer schablonartat och mindre lekfullt.

De olika perioderna skiljer sig alltså åt i vissa avseenden, vilket delvis kan förklaras med de olika historiska och situationella kontexterna, och delvis med genrens utveckling och kanske i viss mån stabilisering. Men dessa olika faktorer är stundtals så intimt sammanvävda att det är svårt att sära på dem, vilket illustreras väl i brevformen, som troligen minskar i betydelse på grund av flera olika samverkande faktorer.

6.3 Näranalys: om texter och textfunktioner i 1809–1810 års debatt

Urvalet för den följande näranalysen har gjorts enligt samma principer som i 5.1.1 ovan (s. 85). 12 texter har valts ut enligt principer som baseras på den kategorisering av materialet som redogjorts för i 6.2 ovan. Fördelningen ser ut så här (i hakparentes ses som jämförelsetal det antal texter av varje kategori som krävs för att rätt avspegla fördelningen i hela materialet från 1809–1810):

9 sakligt argumenterande texter	[9]
2 i brevform	[2]
2 som har någon form av ironi[78]	[1]
1 med förställning (fiktiv karaktär)	[1]
4 följdskrifter	[3]

Den funktionella kategoriseringen av de 12 utvalda texterna ger en något annorlunda bild än den vi såg för 1769 års material (jfr 5.1.2 ovan, s. 86). Här finns inte bara *förslag* och *angrepp*, utan också textslag som inte kan karaktäriseras som primärt tillhörande någon av de nämnda kategorierna och som kan benämnas *maning* (dvs. en appell eller uppmaning till enighet) eller *mytskapande berättelse* (dvs. en berättelse om statskuppen eller riksdagsarbetet som i första hand har till funktion att legitimera det skedda). Skrifterna fördelar sig på följande sätt:

Förslag
B1, B2, B9, B10, B11

Angrepp

(utan motförslag)	*(med motförslag)*
B3	B4

Maning
B5, B6

Mytskapande berättelse
B7, B8, B12

Man kan notera att det bland förslagen inte finns någon text som kan ses som en modifiering av ett tidigare förslag (jfr 5.1.2 ovan, s. 86). Nedan kommer de 12 texterna att presenteras.

[78] Siffran bygger på den ursprungliga kategoriseringen. Vid analysen av texterna visade det sig att det också finns en ironisk formulering i en tredje text (se 6.4.2, s. 214).

6.3.1 Filosofiska och ekonomiska reflexioner, föranledde af den inträffade Regements-förändringen. Af Göran Johansson (B1)

Filosofiska och ekonomiska reflexioner är en skrift som är något längre än genomsnittet, 27 sidor och 4051 ord, tryckt i antikva. Skriften är den första i en kedja av texter (B1–B4) och är en saklig men också både moraliserande och förhållandevis abstrakt kommentar till framför allt två frågor i tiden: skatterna och prästprivilegierna. Texten har attribuerats till Georg Peter Sebell, som ska ha varit kammarrättsråd.[79]

Skribenten inleder med några ord om statskuppen och om den självkännedom och klokhet som krävs av landets styrelse i det läge landet befinner sig i. Orden *fäderneslandet* och *fäderneslandets vänner* återkommer ofta. Frågan om ståndsprivilegier bör vänta, förklarar han, men de företrädesrättigheter som drabbar en fattigare klass bör tas bort. Sebell ger sig sen in i den viktigaste frågan: beskattningen. Han föreslår en försiktig beskattning av säterier, och en utjämning även av andra skatter. Stundtals är författaren skarp emot tidigare förordningars författare, och han konstaterar att det sorgligt nog är få som har dygd nog att ”afkläda sig allt slags egennytta”. Skribentens eget förslag innehåller idéer om progressiv beskattning, och han ger exempel på hur procentsiffrorna skulle kunna se ut. För de rikare i samhället har han hårda krav på samhällsnytta, och han förklarar: ”Fäderneslandets vänner lära ock inse, att samhället ej är skyldig den någon tacksamhet, som samlar rikedomar, om de ej användas till Statens nytta då det fordras […]”.

Sebell ger särskild uppmärksamhet till prästernas privilegier, men tar också upp de orättvisa lönerna inom prästeståndet, där en hög präst kan tjäna 100 gånger så mycket som en komminister eller skollärare.

Tonen mot de styrande är förhållandevis skarp och författaren låter sträng när han förklarar att de styrande alltför sällan rådfrågar den allmänna rösten och att deras egenkärlek får dem att tro att de redan kan allt. I slutet tar Sebell också upp ämbetsmännens knappa villkor, och ber om hopp att detta ska förändras. Texten avslutas så med några utrop: Gud anropas för upplysning, medborgarna uppmanas att vakna, en ”smekunge” (vilket väl här torde innebära Gustaf IV Adolfs gunstlingar) uppmanas att blygas, och slutligen, lite gåtfullt, uppmanas en träl under hoppet om envälde att känna ett misshandlat folks förakt – det sista verkar snarast vara en uppmaning till den utvisade kungen.

---

[79] Georg Peter Sebell levde 1768–1839. Uppgiften om att han varit kammarrättsråd har tagits ur Linnström (1884). All attribuering av författare här liksom tidigare grundar sig på uppgifter från KB:s katalog Regina, vilka i sin tur grundar sig framför allt på Bygdén (1898–1915).

Sebells skrift blev så populär att den trycktes en andra gång, vilket fick författaren att ge sig in i projektet att skriva en fortsättning, B2.

6.3.2 Fortsättning af filosofiska och ekonomiska reflexioner, föranledde af den inträffade Regements-förändringen. Af Göran Johansson (B2)

Fortsättning af filosofiska och ekonomiska reflexioner är en skrift som är något längre än normalt, 22 sidor och 3395 ord, tryckt i antikva. Skriften är den andra texten i kedjan (B1–B4) och innebär en fortsättning av den första, B1. Den är skriven av samma författare, dvs. Georg Peter Sebell. Skriften är författad i samma stil som den första skriften, den är förhållandevis saklig, men också moraliserande. Den är ämnad att ta upp frågor som inte fick plats i den första: framför allt diskuteras prinsars uppfostran, fler beskattningsfrågor, prästernas villkor, tullar och brännvinsbrännande.

Skribenten inleder med att tala om prinsars uppfostran. En viktig tanke är att tronföljaren för att lära sig att vårda den allmänna rätten och att ”värdigt kunna befalla” måste uppfostras utan smicker och dyrkan i enlighet med moraliska grundsanningar. En annan viktig tanke är att det är nationen – som sedan måste ta emot prinsen som sin regent – som ska bestämma hur prinsen bör uppfostras. Denne måste sedan göra sig värdig nationens förtroende. Gustav Vasa tas som exempel och förebild.

Efter en något romantiserande övergång där stora män alltid sägs träda fram när nationen står inför stora faror, fortsätter skribenten därefter det resonemang om skatter han inlett i B1. Grunden för allmän bevillning bör vara förmögenhet. Det finns visserligen problem med att kontrollera hur stor förmögenhet medborgarna har, säger skribenten, men missbruk får inte hindra det rätta bruket. Att beskatta varor istället för förmögenhet drabbar bara den fattige.

Skribenten återvänder också till frågan om prästeståndets privilegier. Här föreslår han att prästernas löner bör minskas och att de skånska och blekingska kyrkornas kyrko-tionde ska dras in i enlighet med förhållandena i resten av landet. Ganska radikalt ifrågasätter han att biskopar ens behövs och föreslår att alla ämbetsmäns löner ska fördelas jämnt efter värdighet och befattning – prästerna ska ha samma löner som andra ämbetsmän.

Efter en del resonemang om utmätning av kungsgårdar, jordägares ansvarsskyldighet för backstugusittare, reglementet för skjuts och traktamente och tullar avslutar han med att diskutera brännvinsbrännandet i landet. Han tycks argumentera för kronobrännerier och mot allmogens mindre effektiva brännvinsbrännande.

6.3.3 Anmärkningar öfver Herr Göran Johanssons Filosofiska (så kallade) och Ekonomiska (varande) Reflexioner (B3)

Anmärkningar öfver Herr Göran Johanssons Filosofiska (så kallade) och Ekonomiska (varande) Reflexioner är en skrift som är något längre än normalt, 21 sidor och 4400 ord, tryckt i antikva. Skriften är ett förhållandevis skarpt angrepp på B1 och B2, och innebär en ironisk och från genomgång av idéer och ordval i den andres skrifter. Citat ur B1 och B2 anförs i kursiv stil och kommenteras explicit. Här finns mycket lite egen argumentation även om skribenten stundtals lägger fram egna tankar, ofta i retoriska frågor. Skriften är författad av Per Elgström, en ung poet med politiska intressen som i *SBL* beskrivs som romantiker och upplysningsman. Elgström var beläst i filosofiska skrifter, och i skriften återkommer han ofta till Göran Johanssons så kallade filosofi:

(93) Den som är fjättrad vid jorden, gör bättre att han där dväljes, än lik fablens Struss upflaxar med tröga vingar, och ropar, då han höjt sig några tum: *Nu flyger jag*, Så tycks Hr J., då han tänker på något annat än det sensuela, säga till sig sjelf: *Nu filosoferar jag*. Om det tillåts mig en gissning, har förmodligen hans hustru, någon stund, då han sutit enslig och grubblande, kommit till honom, klappat hans kinder, smekt med sin förmodligen silkeslena hand hans haka, och sagt med ett frågande löje: *Hvarför sitter du så där som en Filosof*, och si den goda mannen trodde att han var det […] (B3)

Redan inledningsvis påpekar Elgström språkliga brister i den andres skrift. Detta är ett utmärkande drag i texten: han hänvisar också till Cellarius för att styrka sina grammatiska påpekanden. I övrigt går han igenom de sakfrågor Göran Johansson (dvs. Sebell) tagit upp. Han konstaterar att adelskap borde fungera som belöning för gjorda insatser, han hänvisar till naturrätten när han talar om jämlikhet och han invänder mot Göran Johanssons förslag om jordbeskattning. Han försvarar också prästernas löner och biskopsämbetets existens. Framställningen är kryddad med angrepp på den andres tankeförmåga: skribenten föreslår t.ex. att den andre borde nöja sig med att göra meteorologiska observationer då hans tankeförmåga är så otränad.

Språket i skriften är bildrikt och man kan möjligen se spår av Elgströms romantiska poesi, som i följande exempel:

(94) Skall då idogheten ej belönas? Under dess hand omskapar sig naturen. Glödande hänger drufvan på sin stam, frukten rodnande på sin qvist, rosen eldfärgad på sin stängel. En allée af almar, där grenarne sammanbinda hvarandra, går i rak sträckning fram till hyddan, hvars stilla Invånare befallt dem upväxa ur jorden. Där förr ett kärr endast framviste några vildt växan-

> de buskar, bildas en trädgård; där förr en stenblandad småskog mörknat utsigten, ser man snart de betande hjordarne.

Men språket är också direkt angripande. Här finns en stark auktoritet och tvingande modalitet (vilket visar sig i en hög andel *bör* och *måste*). Framställningen är också kryddad med latinska lånord och citat, såsom t.ex., ur Horatius: ”Risum teneatis amici”, ’må ni hålla tillbaka ert skratt, mina vänner’.

6.3.4 Sofistiska anmärkningar öfver Göran Johansons Fortsättning af Filosofiska och Ekonomiska Reflexioner; författade af John Pehrsson (B4)

Sofistiska anmärkningar är en skrift som är längre än normalt, 30 sidor och 4777 ord, tryckt i antikva. Skriften är ett svar framför allt på den andra av Göran Johanssons skrifter (B2) och anför citat i kursiv stil för att sedan göra en mycket kritisk och stundtals ironisk genomgång av den andres argument. Författaren, vars identitet vi inte känner, använder sig en hel del av retoriska frågor för att föra fram invändningar och egna argument. Han framställer sig som en enkel man, både med pseudonymen ”John Pehrsson” och med en tårdrypande historia om sin fattiga uppväxt – dock handlar det inte om någon genomförd fiktiv ram.

Efter en inledning där författaren framställer sig som en välmenande sofist, börjar han med att ta upp Göran Johanssons syn på uppfostran av tronarvingen. Han betonar faderns roll som förebild. Därefter bemöter han prästkritiken i Göran Johanssons text. Prästernas nettolön har i själva verket sjunkit, menar han, och de har alltid troget gjort uppoffringar för sitt land. Göran Johansson (författaren till B1 och B2) styrs i själva verket av avund. Förslaget om att avskaffa biskopsämbetet bemöter han med frågan om även andra höga ämbetsmän bör avskaffas, såsom landshövdingar, överstar, presidenter i hovrätten osv. Han argumenterar för att det alltid behövs högre ämbeten som kan övervaka de lägre, och för att dessa högre ämbeten måste ha både hög lön och myndighet för att deras anseende ska bevaras.

Försvaret av prästernas ämbeten och villkor följs i skriften av en kortare passus om skatter, där författaren invänder mot förslaget att jordägaren ska ha ansvar för backstugusittarnas avgifter. Han vill istället att författningar ska reglera antal dagsverken som motsvarar skatter och avgifter. Avslutningsvis diskuterar författaren brännvinsfrågan och försvarar allmogens husbehovsbränning. Med en historia ur sin egen uppväxt om hur han fick livnära sig på gräs och löv vill han illustrera följderna av kronobrännerierna som i slutet av 1700-talet fick ersätta allmogens husbehovsbränning.

Sist avslutas skriften med ett ”baktal till boken”, en humoristisk knorr som bryter av mot skriften i övrigt och har ett tilltal till boken självt. Tillsammans med textens inledning bildar ”baktalet” ett slags ram av ödmjuk självkritisk och humoristisk inställning – författaren återkommer här till sig själv som en sofist.

6.3.5 Några Ord om Enigheten, till Nationens Fullmäktige och Alla goda Medborgare (B5)

Några Ord om Enigheten är en skrift som är kortare än normalt, 14 sidor och 1983 ord, tryckt i fraktur. Skriften innebär snarast ett slags uppmaning om enighet och om att lägga de radikalare kraven på t.ex. lika beskattning åt sidan tills vidare. Författare ska ha varit Gustaf von Schantz, som var expeditionssekreterare vid utrikesexpeditionen och också den mest aktive debattören under åren 1809–1810 (jfr 6.2.1 ovan, s. 183; se äv. Gustafsson 2001b). I skriften vänder han sig direkt till både riksdagsmän och medborgare med uppmaningar och retoriska frågor.

Författaren inleder med att förklara vikten av enighet för statens väl, särskilt i tider av oro och hot utifrån. Därefter tar han upp riksdagens arbete och förklarar att även om långsam övervägning alltid är det bästa, så finns inte tid för långa överläggningar med många diskussioner. För landets bästa är det klokare att anta en mindre fullkomlig ”statsinrättning” och bevara enigheten. Författaren kommenterar de radikala kraven på utjämning av skatter och löner, men menar att det personliga lidande som skulle bli följden riskerar landets enighet. Ett oroligt land ökar dessutom risken för att främmande makter ska ta över. Reformivrarnas mål att utjämna alla skillnader gynnar bara dem själva ”som de ingenting hafwa at förlora, men njuta det owärderliga nöjet att få fråntaga andra hwad de äga”. Inte förrän i en upplyst fredlig tid är landet moget för den typen av radikala reformer, menar författaren, som också avslutar med att återigen anknyta till hotet utifrån och behovet av enighet för att bevara vår självständighet.

Texten beskriver ofta skeenden som drivna av abstrakta storheter: ”I en annan tid, i lugnare och lyckligare skiften, sedan Upplysningen mera allmänt spridt sitt wälgörande sken, sedan alla fördomar flyktat, sedan sinnena swalkats och en befästad, orygglig Samhällsordning skapat Medborglig dygd […]”. Det ger ett intryck av att det som sker ligger bortom de enskilda människornas kontroll, och intrycket stärks av de många passiverade processerna; riksdagsmännen och deras lagstiftning är underliggande, men inte framhävda, aktörer.

Textens viktigaste budskap är också detta: sluta diskutera och låt oss bli eniga och få fred i landet.

6.3.6 Hälsning till Författaren af Några Ord om Enigheten, till Nationens Fullmägtige och Alla goda Medborgare (B6)

Hälsning till Författaren af Några Ord om Enigheten är en skrift som är kortare än normalt, 12 sidor och 1636 ord, tryckt i antikva. Skriften är en följdskrift till B5, men vänder sig bara initialt och med berömmande ord till författaren av denna. I huvudsak vänder sig skriften med en maning om enighet till riksdagsledamöter och till andra politiska debattanter och medborgare. Textens många uppmaningar är oftast inkluderande, dvs. skribenten innefattar också sig själv. I texten framställs skilda meningar, radikala krav och partitänkande som ett direkt hot mot Sveriges självständighet. Författare till skriften är Carl Ingman Manderfelt, ofta beskriven som en politisk äventyrare. Vid riksdagen 1809 var han 62 år gammal och ville gärna åter spela en politisk roll. Han knöt därför kontakter med ”1809 års män”.

Texten inleds med en hälsning till författaren av B5, och en beskrivning av hur både riksdagsmän och kungen inlett riksmötet med iver att rädda landet från undergången. Med hårda ord anklagar han de som är ute efter att skapa oenighet och som drivs av ”blinda *Jämnlikhets*, eller *tygellösa Frihets* fantasier”. Han betonar att den nya konstitutionen kommer att bli den fullkomligaste, inte minst för att den version som föreligger ”lämnat öppna Luckor för den växande Upplysningen att fylla bristerna”. Nu, menar han, är det viktigast att bevara Sveriges självständighet och läka rikets sår. Strider om ståndsprivilegier och skatter måste vänta.

Därefter kommer författaren in mer detaljerat på skatter och avvisar kraven från ”några Bönder” om att stånden ska bära lika skattebörda. Bönderna, menar han, äger ju två tredjedelar av jorden och borde rättvist skatta för den jord de brukar och äger. Skriften avslutas sedan med ett antal uppmaningar till ständerna om att de alla ska stödja kungen i hans arbete med att rädda landet. All oenighet, partianda och opposition måste ”qväfvas i sin födsel” och de oppositionella måste betraktas som ovärdiga att kalla sig svenskar.

Skribenten talar med auktoritet, vilket märks framför allt i det rikliga bruket av uppmaningar och av tvingande modalitet (*måste* respektive *bör*).

6.3.7 Bref från en Stockholms-bo till En Wän på Landet, angående den wigtiga Regerings-Förändringen, som timade i Hufwudstaden den 13 mars 1809 (B7)

Bref från en Stockholms-bo är en skrift som är kortare än normalt, 8 sidor och 1343 ord, tryckt i fraktur. Skriften vill upplysa om de krigshändelser som föregick statskuppen och är en narrativ framställning av händelserna. Här finns inte någon argumentation i en sakfråga. I texten finns tydliga värderingar av framför allt kung Gustav IV Adolfs agerande. Skriften är anonym men ska ha skrivits av Lorenzo Hammarsköld, en ung romantisk författare som vid denna tid hade tjänst som amanuens vid KB.

Skriften inleds med ett direkt tilltal till en fingerad läsare, en vän på landet. Författaren säger sig vilja ge all den upplysning om händelserna som vännen och andra på landsbygden ännu saknar. Därefter inleds berättelsen med en beskrivning av Sveriges välstånd före kriget. När kungen blandade sig i kriget i Europa försvann all lycka. Skribenten beskriver kungens agerande, hans strider, truppförflyttningar och hans ständiga avvisanden av de erbjudanden om fred han fick. Kungens agerande värderas negativt, medan Napoleon beskrivs som en vän av Sverige som av omtanke erbjöd kungen de mest förmånliga förslag, som denne sedan nekade:

(95) Nu gjordes Konungen de aldra förmonligaste och hederligaste förslag, om Han wille ingå fred med Frankrike och blifwa dess bundsförwandt. I denna händelsen hade Riket blifwit utwidgadt med nya länder, och skulle hafwa kommit i det högsta flor, som det någonsin warit. (B7)

Istället fortsatte kungen sitt envisa krigande, och när Sverige stod på randen av avgrunden, utfattigt och omgivet av fiender, fattade Västra armén det hjältemodiga beslutet att gå mot Stockholm, där sedan statskuppen genomfördes. Skribenten avslutar med en bön om att alla svenska män måtte välsigna den nya riksföreståndaren.

Berättelsen om händelserna som föregick statskuppen fungerar legitimerande och skriften kan ses som ett av alla tidens försök att skapa konsensus i en känslig situation. Aktörerna i texten är oftast explicita och den i särklass vanligaste aktören är kungen: det är viktigt att betona att kungen utfört handlingarna, eftersom han framställs som den som ensam bar ansvaret för situationen.

6.3.8 Bref från En Landtbo i Stockholm till En Wän på Landet, om Riksdagens slut, samt Swar på den Frågan: Huru har Riksdagen kunnat räcka så länge? (B8)

Bref från En Landtbo (1810) är en skrift av kortare omfång än normalt, 8 sidor och 1263 ord, tryckt i fraktur. Texten är i första hand förklarande, och här finns ett tydligt perspektiv av en initierad som talar till en okunnig. Skriften är anonym och vi har inga uppgifter om författare. Textjaget framställer sig som en lantbo som befinner sig i Stockholm, och han hänvisar till tidigare samtal han haft med vännerna på landet. Här finns alltså en fiktiv ram.

Författaren inleder med att förklara sitt syfte med skriften: att få vännerna på landet att förstå varför riksdagen hållit på så länge. Han jämför sedan med bondens arbete och förklarar att till skillnad från detta så kan inte riksdagsarbetet planläggas så att det avslutas en viss dag. Trots detta finns en formulering i den nya regeringsformen om att riksdagen inte får vara längre än tre månader. Men detta, säger författaren, är inte tillämpligt på denna riksdag som är en revolutionsriksdag och ska stifta lagen som ska gälla för alla senare riksdagar.

I nästa stycke berättar han om hur tidskrävande det är att skriva en regeringsform och jämför återigen med något som lantborna känner till: prästens arbete med att skriva predikningar. Trots att arbetet med att skriva en regeringsform är värre än att skriva 20 predikningar så tog det bara tre veckor, förklarar skribenten. Han nämner också arbetet med att definiera den nya justitieombudsmannens sysslor och han nämner arbetet med tryckfriheten. Men det huvudsakligaste och svåraste arbetet är det som har att göra med en ny beskattning. Han berömmer den nya skatteordningen som rättvis och förnuftig. Därefter avslutar han med att förklara att ”snarare bören Ni förundra Er, att den [riksdagen] redan kunnat lida till slut”.

Författaren talar med stor auktoritet och använder mycken tvingande modalitet (*bör* och *måste*). Syftet tycks framför allt vara upplysande och förklarande, men den starka auktoriteten och de många hänvisningarna till lantbornas bristande förnuft (med formuleringar som ”ni så enfaldigt frågade”, ”de förstå sig inte stort på sådana saker”, ”Ni kan wisst inte begripa”) gör att tonen blir något nedlåtande. Den fick dock inga svar, vad vi känner till, så man kan bara spekulera i hur den uppfattades.

6.3.9 Några Ord om Repræsentationen vid Sveriges Riksmöten (B9)

Några Ord om Repræsæntationen är en skrift som är kortare än normalt, 12 sidor och 1475 ord, tryckt i antikva. Den tar upp frågan om de olika ståndens vara

eller inte vara och argumenterar för en ny representationsordning sakligt och med kraftfull auktoritet. Författaren är anonym.

Författaren inleder med att betona vikten av en representation som består av personer som har intresse av och förmåga att befordra det allmänna bästa. Han betonar att Sverige sällan haft så stor möjlighet att förbättra representationen som vid detta riksmöte. Därefter förklarar han att det i alla stånd utom bondeståndet finns många män som saknar tillgångar. I bondeståndet däremot finns många män (med tillgångar) som på grund av inskränkt uppfostran inte har förmåga att inse det sanna, det rätta och det bästa.

Skribenten slår fast att en medborgare är den som antingen äger tillgångar eller som idkar handel, hantverk eller annan näring. Rätten att representera borde tillfalla de som är ekonomiskt självständiga och de som är upplysta nog att kunna överlägga vid riksmötet.

Prästeståndet bör upphöra, menar författaren, eftersom de inte har större rätt till ett eget stånd än andra ämbetsmän. Vidare menar han att adlig värdighet inte ska kunna ärvas utan baseras på förtjänst. De upplysta ur ridderskapet och adeln kommer att inse att ståndsskillnaden bör upphöra för rikets bästa. Skribenten avslutar med några grundsatser till en ny representationsordning.

Varje besutten medborgare (dvs. som äger fast egendom) har rätt att välja riksdagsman, förklarar han. Överläggningarna bör sedan ske i ett enda rum (!) och ett utskott av ämbetsmän ska handlägga ärendena.

Författaren avslutar med att förklara att det är upp till de nu församlade ständerna att visa Europa ”att Redlige Svenskar äro sanna Medborgare”.

Skribenten träder fram med stark auktoritet, vilket framför allt syns i de många förekomsterna av *bör* och med hänvisningar till vad som är *nödvändigt* och *ostridigt.* De finns få explicita aktörer; en av få passager i texten när dessa är utsatta är när författaren beskriver hur adeln gjort uppoffringar och räddat Sverige och nu inte heller ska tveka att uppoffra sina förmåner till Sveriges väl.

6.3.10 Är en National-Bewäring i närwarande Period nödwändig för Swerige? Historisk och Politisk Undersökning (B10)

Är en National-Bewäring i närwarande Period nödwändig för Swerige är en skrift av normalt format, 16 sidor och 2685 ord, tryckt i fraktur. Skriften, som ska ha varit författad av Gustaf von Schantz (jfr 6.3.5 ovan, s. 200), diskuterar frågan i rubriken på ett explicit sätt och besvarar den jakande. Perspektivet genom skriften är ett slags ”nationellt” perspektiv, det handlar om landets krig, dess armé och dess framtida försvar.

Skribenten inleder med ett resonemang om hur krigskonsten utvecklats så att utbildning av krigarna blivit nödvändig. Något nostalgiskt blickar författaren tillbaka mot en tid då Sverige varit känt som ett av världens mest krigiska och tappra folkslag. Alla medborgare var beredda till strid och man skilde inte på krigaryrket och andra medborgerliga plikter. När man började avlöna arméer glömde medborgaren att han var född soldat.

Författaren argumenterar sedan för att indelningsverket, som gav Sverige sin första avlönade krigsmakt, inte var beräknat för senare tiders krigssätt. Vid slutet av Karl XII:s krig blev detta uppenbart, menar författaren, och man tog till värvade trupper och ”vargeringar” för att hålla stånd mot Ryssland.[80] Efter denna historiska tillbakablick kommer författaren till det sista kriget, som han menar visat nödvändigheten av en väpnad styrka. Om vi hade haft ett lantvärn i Finland av samma storlek som man har i Norge hade följderna blivit helt annorlunda, förklarar han.

Den nuvarande politiska ställningen är det starkaste skälet till en nationalbeväring, menar författaren, och målar upp bilden av hur Sverige hotas från flera håll och av det känsliga läget i Europa. Han räknar ut att en beväring skulle ge 70 000 nya soldater. Denna beväring måste vara tränad i vapen och van vid krigskonst, och alltid beredd till strid. Det är också viktigt att detta sker nu, annars kan den ”krigiska andan” förslappas. Författaren avslutar med att återupprepa sin huvudpoäng, att han anser att en nationalbeväring är nödvändig. Han säger sig lita på ständernas och regeringens förnuft och goda vilja, och han avslutar med att appellera till den goda patriotens vilja till självständighet och frihet.

Skriften präglas av hänvisningar till nödvändighet och behövlighet. Aktörerna är inte preciserade utan är ofta formulerade som *man*. Medborgarna förekommer, men ännu oftare handlar det om nationer och lagstiftande makt.

6.3.11 Några Grundsatser För Frihet (B11)

Några Grundsatser för Frihet är en kort skrift, 8 sidor med glest typsnitt, och bara 418 ord. Skriften är tryckt i fraktur och dess författare okänd. Författaren slår i ett antal korta numrerade satser fast vad som bör gälla i den nya konstitutionen. Han för ingen argumentation. Skriften förändras något i mittpartiet när författaren säger sig ge ”Swar till en Wän”, men i slutet av skriften återgår författaren till att formulera korta preskriptiva, numrerade satser.

[80] En ”vargering” var ett reservmanskap för de indelta trupperna.

Författaren inleder skriften med att utan någon introduktion slå fast åtta numrerade grundsatser. Dessa innebär att ingen bevillning bör gälla längre än tre år, att fullkomlig tryckfrihet bör vara inskriven i regeringsformen och att ständernas protokoll bör tryckas, att en redogörelse för statens inkomster och utgifter bör tryckas varje år, att alla skattebetalande medborgare bör få rösträtt, att bankens ”Tysthets-ed” är skadlig, att ständerna inte får befatta sig med domstolsärenden, att ämbetsmännens löner inte ska kallas privilegier och slutligen att man bör diskutera huvudfrågorna innan man tar upp enskilda frågor.

En ny rubrik med titeln ”Swar til en Wän” markerar övergången till något mer resonemang, men också i denna del slås fast hur det bör vara. Så bör man diskutera ämbetsmännens eventuella rösträtt med stor varsamhet för att inte reta upp denna grupp, det bör finnas tre eller fem stånd, man bör grunda representation på kontribution och man bör låta jordbrukets tjänstehjon slippa betala skatt före 21 års ålder.

Skriften saknar som sagt övergångar och resonemang och man får intrycket av att den skrivits av en ”skriv-ovan” person. Texten har stark tvingande modalitet: varianter av ordet *bör* förekommer inte mindre än 14 gånger i denna korta text. Det finns emellertid ingenting som balanserar detta – här finns få försiktighetsmarkörer, om ens några. Texten är förhållandevis konkret, här finns få abstrakta processer. Aktörerna är, när de preciseras, ämbetsmän, medborgare och ständer, men här finns gott om passiva satser utan utsatt aktör, där lagstiftare och ständer är underförstådda.

6.3.12 Ett Medborgligt Farwäl, till Riksens Höglofl. Ständer; med öfwersigt af de förnämsta Händelser under Riksdagen 1809 och 1810 (B12)

Ett Medborgligt Farväl är en skrift av normalt omfång, 16 sidor och 2939 ord, tryckt i fraktur. Författare är Gustaf von Schantz (se 6.3.5, ovan s.200) och skriften innebär ett slags högstämd och berömmande berättelse av allt ständerna lyckats åstadkomma vid den årslånga riksdagen. Skriften har ett retoriskt språkbruk med ymnigt förekommande bilder och många beskrivande attribut.

Författaren inleder med att likna riksmötet vid en molnig och dimmig sommardag som mot kvällen får en klarnande himmel. Han uppmanar medborgarna att tänka på detta sätt: att känna tacksamhet och vara nöjda. Därefter säger han sig vilja sammanfatta vad som skett under riksmötet.

Innan han börjar med själva riksdagen hyllar han högstämt revolutionärerna. Han talar om dem som aktningsvärda och ädla hjältar som räddat vårt fädernesland. Han hyllar Adlersparre och hertig Karl med beskrivande och upphöjande epitet, dock utan att nämna deras namn. Lika högtidligt beskriver

han sedan ständernas ”herculiska” arbete i en kritisk tid. Han beskriver hur nationens lagstiftare visade sig värdiga och skapade en ny konstitution på mindre än en månad. Han berättar hur fosterlandets räddare (hertig Karl) erbjöds kronan och mottog styret ”under tårar”. Författaren beskriver också hur en ny tronföljare behövde utses – som redan kommit till oss som en tröstare för ett lidande folk.

Så beskrivs det tålamodsprövande arbetet med att skriva en ny riksdagsordning, utse en justitieombudsman och skriva instruktioner för denne. Också arbetet med att reglera statsverkets finanser beskrivs, och författaren förklarar att ständernas nit har gett en detaljerad kunskap om rikets ekonomi. Slutligen vill han säga något om den nya bevillningsordningen. Även om förslaget ännu har brister, förklarar författaren, kommer det att kröna ständernas bemödanden vid denna riksdag.

Författaren avslutar med att ta ”ett Medborgligt Farwäl” till ständerna. Med direkt tilltal vänder han sig till dessa och förklarar att de uppfyllt sina landsmäns förtroende och uträttat stora värv. Han tackar dem högtidligt.

Aktörerna i texten är framför allt ständerna, vars arbete beröms och legitimeras texten igenom, oftast med hjälp av värderande ord och uttryck.

6.4 Tväranalyser: om legitimering och delegitimering i 1809–1810 års debatt

I detta kapitel görs en översiktlig genomgång av strategier för legitimering och delegitimering i debatten 1809–1810. Fokus kommer att ligga på skillnader i förhållande till avhandlingens huvudperiod, 1769. I 6.4.1 görs först en genomgång av strategier för legitimering, i 6.4.2 görs en genomgång av strategier för delegitimering.

6.4.1 Legitimering 1809–1810

Jag har redan i den översiktliga genomgången av hela materialet ovan kunnat konstatera att pamflettdebatten såg annorlunda ut 1809–1810 på en rad olika sätt (se kapitel 6.2 ovan, s. 182). I den krismedvetna, försiktigare debattkulturen under 1809–1810 fanns inte längre samma utrymme för delegitimering, vilket vi ska återkomma till nedan. Betyder det också att de legitimerande strategierna är fler i texterna från denna tid? Och vilka företeelser legitimerar dessa strategier?

I det urval av texter för näranalys som gjorts (se 6.3, s. 194) är den dominerande kategorin ”sakligt argumenterande texter”. I genomgången som följer kommer vi att se att det å andra sidan inte innebär att texterna är mer utredande i egentlig mening: den intuitiva karaktäriseringen av materialet grundar sig på en första genomläsning och kategoriseringen ”sakligt argumenterande” handlar förmodligen också i viss utsträckning om avsaknad av delegitimerande strategier. En viktig skillnad mot 1769 års texter är också att andelen följdskrifter är färre. Bland de följdskrifter som finns i detta material är heller inte alla verkligen kommentarer till den tidigare texten. B2, *Fortsättning af filosofiska och ekonomiska reflexioner* är egentligen bara en fortsättning av B1. Och B6, *Hälsning till Författaren af Några Ord om Enigheten* är egentligen bara inspirerad av B5 och fungerar som en förstärkning av och ett tillägg till en annan skrift. Interaktiviteten i debatten är, som konstaterats i avsnitt 6.2, mycket lägre än 1769.

I 6.3 konstaterade jag att man får räkna med andra funktionella kategorier för texterna i debatten 1809–1810. 1769 dominerades debatten av förslag i olika frågor och angrepp på förslagen. I materialet från 1809–1810 finns visserligen en del texter som kan kategoriseras som förslag, färre som kan kategoriseras som angrepp, men också två helt nya kategorier, *maningar* till enighet och *mytskapande berättelser*. Gör detta att legitimeringsstrategierna ser annorlunda ut i texterna från 1809–1810?

En annan skillnad som definitivt har att göra med den nyss inträffade statskuppen och det känsliga arbetet med konstitutionen är att inslaget av *mythopoesis* är mycket tydligare i texterna från 1809–1810. Utan att göra någon detaljerad analys kan jag konstatera att inslaget av mythopoesis utan tvekan är starkt i debatten. Här finns tre texter som har karaktäriserats som rena sådana berättelser. Inslag av mythopoesis av alla slag finns i nästan alla de tolv utvalda texterna, men en tydlig skillnad mot 1769 års texter är att *positiva moraliska berättelser* (där ett önskat beteende ger ett lyckligt slut, jfr 5.3.8 ovan, s. 133) är den dominerande formen för mythopoesis – det är framför allt den som finns i de tre *mytskapande berättelserna*. Mythopoesis spelar en viktig roll i 1809–1810 års debattskrifter för att legitimera statskuppen eller den nya konstitutionen. Det är inte ovanligt att skrifterna inleds med en berättelse om de föregående händelserna, såsom i exempel (96) nedan, taget ur B6:

(96) Med sann ifver att i Enighet och Samdrägt rådpläga och besluta öfver medlen att frälsa sit nära till Undergång lutande Fosterland, kommo Rikets Fullmägtige till detta Riksmöte; med en upplyst Förstes hela höghet i Själ och Tänkesätt, med den första Medborgares hela ömhet för Folk och Land, föregick vår förträffelige Konung oss alla med det mäst lysande

Efterdöme, huru hvar Svensk Man bör tänka och handla, då Fäderneslandet är i våda. (B6)

Värderande ord och uttryck är också ymnigt förekommande i materialet. Här är relationstalet för de 12 texterna tillsammans nästan dubbelt så högt 1809–1810 som 1769 (10,2 jämfört med 5,2), och samma sak gäller bildspråket (1,1 jämfört med 0,5) (jfr tabell 5.4, s. 118). Tabell 6.7 visar hur värderande ord och uttryck fördelar sig i det analyserade materialet:

Tabell 6.7 Värdering och bildspråk i 1809–1810 års pamfletter
Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag					**Angrepp**		**Maning**		**Mytskapande**		
	B1	B2	B9	B10	B11	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B12
Värdering	42	32	18	35	2	15	33	38	23	8	6	59
/1000	10,4	9,4	12,2	13,0	4,8	3,4	6,9	19,2	14,1	6,0	4,8	20,1
/1000	10,7					5,2		16,9		13,2		
Bilder	-	4	-	-	-	4	2	4	3	2	3	10
/1000	-	1,2	-	-	-	0,9	0,4	2,0	1,8	1,5	2,4	3,4
/1000	0,3					0,7		1,9		2,7		

Tabellen visar tydliga skillnader också mellan de olika funktionella kategorierna av texter. Högst andel värderande ord och uttryck, 16,9 per tusen ord, finns i de texter som karaktäriserats som *maning* till enighet, B5, *Några Ord om Enigheten* och B6, *Hälsning till Författaren af Några Ord om Enigheten*. I dessa texter förekommer en hel del slagord som *enighet och samdräkt, den allmänna välfärden, det allmänna bästa* och *rättvisa*. *Förnuft* och *nytta* är också viktigt, men framför allt finns här många allmänmoraliska värden som *ädelhet, stolthet, storhet, nitiskhet, redlighet, mognad, måtta, värdighet och godhet.* Det handlar om hur den gode medborgaren bör vara, hur det svenska folket är, hur kuppmännen och de styrande är, men också om debatten, som ska ske med *sans* och *måtta*.

Också de *mytskapande berättelserna* har en hög andel värderande ord och uttryck för att legitimera, 13,2 per tusen ord. B7, *Bref från en Stockholms-bo,* som beskriver de händelser som föregick statskuppen, använder sig inte av

slagord i någon större utsträckning. Statskuppen beskrivs som *nödvändig för frälsning*, kuppmakarna som *hjältemodiga* men framför allt är det Napoleon som värderas positivt och beskrivs som *hederlig, ypperlig* och *förträfflig.* B8, *Bref från En Landtbo,* som beskriver varför riksdagen varat så länge, har relativt få värderingar. Den text som drar upp siffran för mytskapande berättelser är B12, *Ett Medborgligt Farwäl* – den högstämda berättelsen om allt som åstadkommits under riksdagen. Statskuppen beskrivs med ord som *räddning, lycklig förändring, ädlaste företag, bedrift* och *storverk*. Kuppmännen får beskrivningar och epitet som *dygdiga, snillen, räddare, vördade, ädle, tröstare, patriot* etc. Ständerna, som fokuseras i skriften, beskrivs med ord som *värdiga, nit, klokhet, ädla avsikter, tålamod, ståndaktighet* etc. De viktigaste slagorden i texten handlar om *allmän nytta, upplysning, rättvisa, ordning, självständighet* och *enighet.*

I *förslagen* förekommer förstås en del värdering som kopplas till de förslag som förs fram i texterna. Det är dock värt att notera att dessa värderingar är förhållandevis få, i jämförelse med dem som annars förs fram i hela materialet för att legitimera statskuppen eller ständernas arbete. Förslagen värderas framför allt med ord som *billigt, nyttigt*, *nödvändigt* och *tjänligt.* I B1, *Filosofiska och ekonomiska reflexioner,* och B2, *Fortsättning af filosofiska och ekonomiska reflexioner,* finns en hel del värdering av statskuppen, som var *nödvändig*, och av kuppmakarna, som beskrivs som *dygdiga, behjärtade* och *stora män*.

I analysen av 1769 års pamfletter konstaterades att det fanns mer värderande ord och uttryck i legitimerande syfte i texter som innebar ett *angrepp*, men slutsatsen drogs att det snarare handlade om ämnesval än om textfunktion (jfr ovan i 5.3.5, s. 117). Slutsatsen stärks av resultatet av analysen av 1809–1810 års texter, där det finns dubbelt så hög andel värderande ord och uttryck i *förslagen* än i *angreppen* (10,7 jämfört med 5,2, se tabell 6.7 ovan). Här är textkedjan B1–B4 visserligen utgiven i ett känsligt läge i landet, och angreppen B3 och B4 är hårda, men det handlar inte om texter som blivit föremål för riksdagsdebatter och rättegångar, som det gjorde i analysen i 5.3.5. *Angrepp* är den typ av texter (eller den funktionella kategori) som har lägst andel värderande ord och uttryck för att legitimera i materialet, men värt att notera är att de fortfarande har högre andel än *förslagen* i analysen av 1769 års texter (vilket ju illustrerar att graden av värdering för att legitimera är hög 1809–1810). De flesta instanserna av värderande ord och uttryck för att legitimera i dessa angrepp (B3, *Anmärkningar öfver Herr Göran Johanssons Filosofiska (så kallade) och Ekonomiska (varande) Reflexioner,* och B4, *Sofistiska anmärkningar*) handlar om hur en idealisk medborgare bör vara: *redlig, vältänkande, rättsinnig, klok, mogen, idog, upplyst* etc.

I redogörelsen av värdering i 1769 års texter konstaterade jag också att majoriteten av texterna innehåller värdering av textjaget. I 1809–1810 års texter finns bara värdering av textjaget i tre texter: B1, *Filosofiska och ekonomiska reflexioner* och de två angripande texterna, B3, *Anmärkningar,* och B4, *Sofistiska anmärkningar*. Precis som i texterna från den tidigare perioden beskrivs textjaget som *välmenande* eller *oförgriplig* (jfr 5.3.5 ovan, s. 117). Möjligen är den minskade värderingen av textjaget bara ett utslag av att debatten var mindre personlig 1809–1810.

Låt oss se mer generellt på vad som värderades och vilka värden man refererade till. Ser man till hela debatten, utan att alls ta ställning till skiftande ideologiska utgångspunkter, så ser man att det i nästan alla texter finns referenser till *nytta, billighet* och *upplysning.* På ett ytligt plan ser det ut att vara samma typ av värderingar som i 1769 års texter. Men ser man närmare på vad som värderas med vilka värden i texterna kan man se intressanta skillnader. En viktig skillnad är att medan man 1769 ofta talade om *frihet* så ligger fokus nu snarare på *enighet. Frihet* som slagord eller värderande begrepp finns knappast alls i de analyserade texterna. *Enighet* och *samdräkt* finns däremot i de flesta. I 1769 års debatt talade man också ofta om *laglydighet* eller *lagbundenhet* – det handlade om att försvara landets frihetliga konstitution. 1809–1810 skapade man lagen på nytt – och även om den gode medborgaren vid enstaka tillfällen i texterna karaktäriseras som *laglydig* så är det viktigare att vara *redlig, upplyst* och *vältänkande.* Kanske kan man beskriva det som att medborgarna och riksdagsmännen nu snarare beskrivs som herrar över sitt öde, som skapare av sin lag; ständerna som nu är *kloka, ädla, erfarna, nyttiga, upplysta* och *tålmodiga* var ju tidigare *frihetens väktare* som skulle försvara det heliga regeringssättet.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att man i 1809–1810 års texter ofta hittar legitimerande värderingar av statskuppen och kuppmakarna: det var viktigt att i en så känslig tid arbeta för lugn och enighet. Man behövde ge det nya statskicket och styret legitimitet för att möjliggöra en konstruktiv politik. Även i mer sakinriktade texter som innebar förslag förekom hyllningar av statskuppen och förändringarna. Värderande ord och uttryck spelade en viktig roll för debatten 1809–1810 och värdena handlade ofta om *förnuft* och *nytta*, men också om *enighet* och *självständighet* – däremot sällan om *frihet*.

Bildspråket är som syns i tabell 6.7 (s. 209) också vanligare i 1809–1810 års texter än i pamfletterna från 1769 (jfr tabell 5.4, s. 118). Det beror framför allt på de många naturromantiska bilderna, som används t.ex. för att beskriva läget i landet, som i B12, *Ett Medborgligt Farwäl*:

(97) Det [riksmötet] synes nära denna stund båda för Fäderneslandet mera lyckliga öden, lik en dag som ifrån gryningen swept i moln och dimmor, änteligen på aftonen börjar framwisa en klarnande Himmel. De flesta olycksmoln hafwa flytt från Sweriges Horisont, krigets åskor hafwa tystnat, fredens milda Sol börjar upplysa och upplifwa wåra bygder […] (B12)

Bildspråket är förhållandevis konventionaliserat. Liksom i 1769 års texter använder man gärna metaforen *botemedel*: ”ju längre det drages ut på tiden, desto svårare blifva botemedlen” (B6).

Låt oss se om det finns några tydliga skillnader mellan perioderna också när det gäller strategier för *rationalisering*.

Analysen av *syfteskonstruering* visar inga stora skillnader mellan perioderna. Det är något mindre vanligt generellt sett att konstruera syften med framförda förslag 1809–1810 än 1769 (1,0 respektive 1,3 instanser per tusen ord). Detta beror framför allt på att de *mytskapande berättelserna* helt saknar sådana syfteskonstrueringar (vilket beror på att de inte innehåller några förslag) (se tabell B4 i bilaga; jfr också tabell 5.5 ovan, s. 126). I båda perioderna är syfteskonstrueringar vanligare i förslag än i angrepp, vilket är det väntade. Högst andel syfteskonstrueringar (1,9) finns i de texter som karaktäriserats som *maning* till enighet. Här handlar de åsyftade målen enbart om att *försvara landet*, *bevara friheten och självständigheten, rädda riket* och *skydda mot utländskt våld*. Hotet från den yttre fienden är det dominerande i dessa texter:

(98) Hvad? skulle otacksamheten redan vilja försvåra Regeringsbördan, innan man ännu hunnit till det första och nödvändigaste målet, Fred och Beskydd mot utrikes våld. Nej, Svenskar kunna aldrig blifva Nidingar; de skola visa sig värdiga sin återvundna Frihet, värdiga att äga en Fader, och icke en Tyran på Thronen. Förbannelse skall följa den, som ville utströ nya oenighetsfrön till ny Tvedrägt, och total upplösning af ett Samhälle, som ännu måste hopsamla sina ruiner, förena alla sina öfverblefna krafter för att bibehålla sin Tillvarelse såsom en oafhängig Stat i Europa. (B6)

I analysen av *axiom* i 1769 års texter konstaterade jag att det tycks förenat med vissa risker att inte explicitgöra axiomen i känsliga ämnen, eftersom man då lämnar öppet för motståndaren att tolka in samhällsomstörtande avsikter, vilket skedde i debatten kring Virgins text (se analys i 5.3.7, s. 126). I myntdiskussionen, som var relativt befriad från laddning, fanns inte några utsatta axiom. I diskussionen 1769 hade de flesta explicita axiomen ideologisk karaktär. Det vanligaste sättet att formulera axiomen var som definition, eller preskriptiva satser.

I 1809–1810 års texter finns axiom explicitgjorda i alla texter utom de tre mytskapande *berättelserna.* Också på denna punkt skiljer dessa texter alltså ut sig som en egen typ. Generellt sett finns något större andel explicita axiom i 1809–1810 års texter (jfr tabell B5 i bilaga, s. 267). Också i 1809–1810 års debatt handlar axiomen om ideologiska grundsatser. I textkedjan B1–B4 kan vi se hur axiomen används i debatten mellan de mer radikala reformivrarna och de bromsande krafterna i samhället. I B1, *Filosofiska och ekonomiska reflexioner,* förklarar Sebell att alla skatter ”som utan missnöje och knot skola utgå, böra stödja sig på rättvisa och billiga grunder”. Han föreslår visserligen en progressiv beskattning, vilket var någorlunda nytänkande, men det är alltså av vikt att undvika missnöje och knot, liksom ”tvister och oredor”. I *Anmärkningar* (B3), Elgströms svar på Sebells text, fastslår denne i filosofiska utredningar att jämlikhet är ”vårt slägtes karaktär”. Han förespråkar betydligt mer radikala beskattningsreformer, och förklarar:

(99) Herr J. vill ej anta, att all jord, förstår sig, produktif, bör lika skattläggas, och likväl är det en grundsatts, som alldrig än blifvit vederlagd. De franska Ekonomisterne hafva mot den uphäfvit varje tvifvel […] (B3)

I exempel (99) ser vi alltså hur en grundsats försvaras och hävdas och dessutom hur franska ekonomer anförs som auktoritet. Strävan efter jämlikhet syns i flera av texterna i materialet. Också i B9, *Några Ord om Repræsentationen vid Sveriges Riksmöten,* som föreslår ett nytt representationssystem, finns en utläggning som handlar om jämlikhet:

(100) Då man såsom en gifven princip antager att ju mera Ståndden kunna närma sig till hvarandra, ju mera deras interesse kan blifva detsamma, och ju mera Ståndsskillnaden, som, den må framställas i huru vackra former som helst, alltid blifver förhatelig och ett trätoämne, derigenom kan upphöra, destomera skola äfven Svenske Män, förenade till ett folk, med mera ifver, mera endrägt, mera Medborgerlighet, än då de äro delade, arbeta på Statens gemensamma bästa. (B9)

Om vi jämnar ut ståndsskillnader kommer vi att få en enighet som främjar landets gemensamma bästa. Tanken är bärande i mycken argumentation i tiden. Men en viktig motkraft och bromsande faktor är månandet om äganderätten och skyddet mot det personliga lidandet. Det får inte kosta hur mycket som helst. I B5, *Några Ord om Enigheten*, ges ett axiom med en retorisk fråga i inledningen:

(101) Hwad är nödwändigare för ett Samhälles bestånd och lycka än **Enighet** mellan Regering och Medborgare, likasom alla Medborgare emellan? Derförutan kan aldrig Statens wäl befordras […]. (B5)

Enighet är grunden och den måste komma först. Senare i texten skriver författaren ”sjelfwa Rättwisan är ej rättwisa, då hon kan föranleda till någon wåldsamhet mot en oskyldig” (B5).

Också i förslag som rör andra typer av frågor förekommer förstås axiom. Ett exempel är B10, *Är en National-Bewäring i närwarande Period nödwändig för Swerige?,* där ett viktigt axiom formuleras så här:

(102) Men den gamla Sanningen står fast, att ingen bättre bibehåller freden, än den som alltid är beredd att strida. (B10)

I 1809–1810 års texter finns exempel på att axiom formuleras som definitioner, men det är vanligare att formulera dem som preskriptiva satser eller att annonsera dem som grundprinciper, sanningar eller villkor.

Slutligen kan man konstatera att kausala konnektiver är ungefär hälften så vanliga 1809–1810 som 1769 (5,5 jämfört med 9,0 per tusen ord) (jfr tabell B6 i bilaga, s. 267). Det är en tydlig skillnad. Det är i kategorin *förslag* den stora skillnaden ligger. Det finns generellt sett fler kausala konnektiver bland förslagen 1769, men där finns också texter i materialet från 1769 som har extremt höga siffror, texter som är pedagogiska och utredande och förklarar det krångliga myntsystemet (jfr tabell 5.7 ovan, s. 132). Några sådana pedagogiska och utredande texter finns inte 1809–1810. Kanske kan det förklaras av urvalet. Eller kan det förklaras med att beslutsfattandet präglades av brådska, att man sköt många frågor på framtiden och att detta främjar en annan typ av texter 1809–1810?

När det gäller *auktorisering* har ingen näranalys gjorts här, men man kan konstatera att det myckna citerandet av explicita paragrafer i 1769 års debatt inte har någon motsvarighet här. Kanske kan man knyta det till det faktum att man 1769 såg sig som uttolkare och bevarare av den frihetliga lagen, medan man 1809 var i full gång med att skriva lagen snarare än att tyda den.

6.4.2 Delegitimering 1809–1810

I analysen nedan kommer jag att diskutera värdering och bildspråk för att delegitimera. Jag kommer att se på eventuella skillnader mot perioden 1769, både i kvantitet och i kvalitet. Jag kommer därefter att säga något om ironianvändning i texterna och om ironi som irrationalisering 1809–1810.

De 12 analyserade pamfletterna har lägre andel värderande ord och uttryck för att delegitimera i debatten 1809–1810 än 1769 (3,4 instanser per ord 1809–1810 jämfört med 4,3/1000 ord 1769) (jfr tabell 5.8 ovan, s. 140). Ser vi på tabell 6.8 nedan kan vi konstatera att det i texttypen *förslag* finns samma grad av delegitimerande värdering som i förslagen i den tidigare perioden, 1,9 instanser per tusen ord. Ett av förslagen, B10, *Är en National-Bewäring i närwarande Period nödwändig för Swerige,* saknar helt värdering för att delegitimera. *Angreppen* uppvisar dock en tydlig skillnad mot perioden 1769. I angreppen 1769 var andelen värderande ord och uttryck 8,4 per tusen ord, och ingen text hade lägre andel än 6,5. I texterna från 1809–1810 är instanserna av värdering färre: 4,0 per tusen ord. *Maningarna* har en förhållandevis hög andel värdering (se tabell 6.8 nedan) och de *mytskapande berättelserna* skiljer sig åt i karaktär: B7, *Bref från en Stockholms-bo,* som är en berättelse om vad som föregått statskuppen har mycken värdering av kriget och den tidigare kungen – därav de höga siffrorna. De andra två berättande texterna, B8, *Bref från En Landtbo,* och B12, *Ett Medborgligt Farväl,* har däremot låg andel delegitimerande värdering (i analysen av värderande ord och uttryck för att legitimera i 6.4.1 ovan, s. 207, sågs för övrigt att just B8 har högst andel i hela materialet).

Tabell 6.8 Värderande ord och uttryck för att delegitimera i 1809–1810 års pamfletter

Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag					**Angrepp**		**Maning**		**Mytskapande**		
	B1	B2	B9	B10	B11	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B12
Värdering	11	9	2	-	1	26	11	10	11	14	2	2
/1000	2,7	2,7	1,4	-	2,4	5,9	2,3	5,0	6,7	10,4	1,6	0,7
/1000	1,9					4,0		5,8		3,2		

Låt oss se närmare på vilket slag av värderingar det handlar om. I *förslagen* förekommer ingen delegitimerande värdering av någon annan författare eller någon explicitgjord skrift. På samma sätt såg det ut 1769 (se 5.4.2 ovan, s. 140). De flesta instanser av delegitimerande värdering i förslagen handlar istället om tidigare beslut eller förordningar, som beskrivs som *ofullkomliga, besynnerliga* och *obilliga* men framför allt som *orättvisa* och *otydliga.* En del delegitimerande värdering i förslagen handlar också om andra politiska hållningar;

egennytta är t.ex. ett begrepp som används en hel del i B1, *Filosofiska och ekonomiska reflexioner*:

(103) Häremot kan egennyttan göra många invändningar: att det skulle skada industrien, och att det vore ringa uppmuntran för den idoga och hushållsamma att förvärfva sin förmögenhet […] (B1)

Det finns inte, som i 1769 år debatt, några tydliga kopplingar till en viss ideologi eller politisk inriktning, utan de flesta delegitimerande värderingarna i förslagen verkar framför allt handla om att ta avstånd från tidigare författningar och beslut på mer allmänna grunder för att motivera nya i en tid då man faktiskt skulle skriva nya lagar.

Precis som i texterna från 1769 är det personorienterad värdering som är vanligast i de texter från 1809–1810 som karaktäriserats som *angrepp*. Men medan värderingarna 1769 framför allt tycks handla om lagstridighet och farlighet, om förföriskhet, opålitlighet och om arghet, så är värderingarna i angreppen 1809–1810 mer koncentrerade på *okunnighet*, *naivitet*, *fåfänga* och *inskränkthet*. Ett intressant fenomen är att den delegitimerande värderingen i B3, *Anmärkningar,* lägger stor vikt vid språkliga brister, vilka beskrivs med värderande ord och uttryck som *uttryckens brister, ordfyllnad, bisarra* etc.[81] Angreppen, B3 och B4, är mycket inriktade på just den andra texten, och värdering av något annat än skrifterna B1 och B2 och deras författare finns inte, förutom en värderade utläggning om regenters gunstlingar i B3 som handlar om hur gunstlingarna är *lömska, smilande, förrädare, nedriga* och *egenmyndiga*. Det är ett led i kritiken mot B1 och B2, vilka enligt Elgström, författaren till B3, inte tillräckligt tydligt talar om hur hårt gunstlingarna borde straffas:

(104) Feg vore den mildhet, som pröfvande och försigtig blott harmades öfver orsaken till ett allmänt elände; men ej tillät sig att utrota den. I samhället fins ej någon större Förrädare än den, som hyllar Despotens dårskaper, och uppmuntrar honom til nya. (B3)

[81] Kanske var författaren till B3, Per Elgström, helt enkelt ett barn av den granskningskultur som fanns i slutet av 1700-talet. Magnus von Platen skriver om granskningskulturen vid Svenska Akademien i slutet av 1700-talet, och konstaterar: ”Redan vid skrivbordet var tidens diktare besatta av tanken att allt kunde förbättras genom andras granskningar och egna överarbetningar. Manus cirkulerade bland litteraturälskande vänner, ändringsförslag inflöt, uppläsning av något nytt stycke följdes av åhörarnas diskussion om dess fel och förtjänster” (von Platen 1986, s. 5). Elgström själv hade erfarenhet både av att granska tävlingsskrifter för Auroraförbundet i Uppsala och att korrekturläsa riksdagsprotokoll för Wiborgs tryckeri (Böök 1911, s. 28 resp. 32).

Intressanta är de texter som karaktäriserats som *maningar*, som ju har en förhållandevis hög grad av värdering för att delegitimera (se tabell 6.8 ovan, s. 215). Här finns ingen värdering av specificerade enskilda författare eller skrifter. Men all negativ värdering i skrifterna rör den politiska offentligheten. Båda de skrifter som manar till enighet, B5 och B6, har mycken negativ värdering kopplad till opposition och politisk debatt och till radikala reformister. Opposition och debatt beskrivs framför allt som *bedrövlig, oädel, ovärdig, förvillad, vansläktad* och – inte minst – den *stör lugnet.* Och de radikala reformivrarna *skriker* och deras läte liknas vid *grodeskrål,* men de *förstå intet*, de är *avskum av folket.* Båda de texter som manar till lugn och enighet innehåller alltså förhållandevis fräna värderingar av politiska aktörer och politisk offentlighet. Även bönderna och deras alltför långtgående krav värderas negativt och de kallas för *uppstudsiga* och deras krav *orättvisa*.

Den sista gruppen av texter, *mytskapande berättelser*, innehåller den text som har mest värdering för att delegitimera, B7. De andra två texterna i gruppen, B8 och B12, innehåller mycket lite negativ värdering. I B7, *Bref från En Stockholms-bo*, handlar all värdering om den tidigare kungen, Gustav IV Adolf, och dennes krig. Kungen var *envis, obetänkt* och handlade *oförsvarligt* och *orådligt.* Kriget var *onödigt, oförståndigt, förskräckligt* och *förödande*. Här är alltså varken värdering av någon annan författare, någon skrift, eller någon aktör eller hållning i den politiska offentligheten just då. Istället sker en delegitimering av den tidigare kungen som indirekt legitimerar statskuppen – som skapar en myt om vad som hände och varför det måste hända.

Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera att delegitimerande värdering var mindre vanligt 1809–1810 än 1769. *Förslagen* ser ut på ungefär samma sätt som tidigare, med viss delegitimerande värdering av andra politiska och samhälleliga praktiker och tidigare förordningar. *Angreppen* har bara hälften så stor andel delegitimerande värdering 1809–1810 som 1769. I båda perioderna är den personorienterade värderingen vanligast. 1809–1810 handlar värderingen framför allt om den andres bristande förnuft och om språkliga brister. I *maningarna* finns en förhållandevis hög andel delegitimerande värdering: här handlar det om att delegitimera politisk debatt och de radikala reformkraven. Värderingen är baserad på moraliska, snarare än ideologiska värden. *Mytskapande berättelser* ger ingen enhetlig bild. I den mest delegitimerande texten finns rikliga förekomster av negativ värdering av den tidigare kungen, Gustav IV Adolf.

Låt oss se på bildspråket i texterna. Bildspråk för att delegitimera motståndaren är liksom värderingarna ovanligare 1809–1810 än i den första perioden. I 1769 års debatt var andelen bilder för att delegitimera 1,2/1000 ord, medan

den i 1809–1810 års debatt bara är 0,4/1000 ord. I tabell 6.9 nedan ses hur bildspråket ser ut i de olika texterna (jfr tabell 5.9, s. 144, för siffrorna 1769):

Tabell 6.9 Delegitimerande bildspråk i 1809–1810 års pamfletter
Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag					**Angrepp**		**Maning**		**Mytskapande**		
	B1	B2	B9	B10	B11	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B12
Bilder	2	-	-	-	-	4	2	2	2	-	-	-
/1000	0,5	-	-	-	-	0,9	0,4	1,0	1,2	-	-	-
/1000	0,2					0,7		1,1		-		

I materialet är trenden tydlig. Bilder används i mycket liten utsträckning för att delegitimera någon eller något i texter som fungerar som förslag. De två exemplen i B1, *Filosofiska och ekonomiska reflexioner,* handlar om skatter som tynger de fattiga – ”med blodtårar sköljda skatter” – och om prästernas privilegier omkring vilka prästerna ”likasom byggt en fast och oomkullstötlig mur”. I ena fallet ska bilden illustrera skatternas orättvisa och ondska, i andra fallet illustreras prästernas girighet och ovilja att avstå sina privilegier.

I angreppen finns fler bilder, men siffran bör jämföras med andelen bilder i angreppen 1769 (dvs. 2,4 per tusen ord). Här är alltså bara en knapp tredjedel så stor andel bilder i delegitimerande funktion i angreppen. B3, *Anmärkningar,* som är den mest personorienterat angripande skriften liknar t.ex. i en humoristiskt förlöjligande bild den andre skribenten vid en struts som tror att han flyger, se exempel (93), s. 198.

En återkommande bild för nya idéer eller den olämpliga oppositionslystnaden är *ogräs*. Så beskrivs i B3, *Anmärkningar,* hur nya idéer uppstår i författaren till B1:s hjärna ”likt sjelfvilliga blomster utmed planterade växter”. I B4, *Sofistiska anmärkningar,* talas om skrifter som ”syfta på att utså oenighetsfrön bland medborgare”, vilket väl också kan räknas som ett slags ogräs som bör utrotas. Just den bilden återkommer i B6, *Hälsning till Författaren af Några Ord om Enigheten*:

> (105) Men då måste ingen parti-anda åter ibland oss uppusta; alla oenighetsfrön måste qväfvas i sin födsel; och den, han må höra till hvilket Stånd, till hvilket Utskott som hälst, som ville sätta sig i opposition mot allmänna välfärden, förklaras ovärdig att bära namnet af Svensk. (B6)

Opposition bör alltså kvävas redan vid födseln. Med en annan bild, i B5, *Några Ord om Enigheten*, illustreras just farligheten i alltför mycken debatt med ett ordspråk: ”medan Läkarne twista om sjukdomen, dör Patienten” (B5). Vi har helt enkelt inte tid med debatt och oenighet.

Hur ironiska är texterna i debatten 1809–1810? Jag har redan kunnat konstatera att färre texter är ironiska 1809–1810 än 1769 (jfr 6.2.2 ovan, s. 187). I det urval som gjordes motsvarade detta en text för näranalys, men för att få en tydligare bild valdes två texter. Förutom de två texter som innehåller ironi, B3 och B4 (de två *angreppen* i materialet) upptäcktes en kort ironisk passage också i B5, *maningen* till enighet. Låt oss se på hur ironin byggs upp i de olika texterna för att eventuellt se några skillnader mot ironin i debatten år 1769.

I B3, *Anmärkningar öfver Herr Göran Johanssons Filosofiska (så kallade) och Ekonomiska (varande) Reflexioner*, signaleras perspektivet redan i titeln, med kommentarerna inom parentes. Också första meningen hjälper till att etablera ett humoristiskt, ironiskt och angripande perspektiv:

> (106) Om ej med någon högre förtjenst, än välmeningens, medelmåttans vanliga ursäkt, vill jag likväl, i likhet med Hr Johansson, korrt och enfaldeligen uppge några anmärkningar öfver hans *Filosofiska* och *Ekonomiska Reflexioner*, som i 2:ne delar, hvardera bestående af ungefär två ark, och föranledde af Författarens nit att *på den väg han gått*, vara nyttig, nyligen, utan att i hans tanka någon *Boktryckarepräss blifvit orenad,* (forts. p. 3.) till publikens upplysning utkommit. (B3)

Exempel (106) visar hur författaren självironiskt drar med sig själv i fallet som en enfaldig medelmåtta. Citatet visar också en viktig strategi i texten, nämligen att ge citat i kursiv som sedan kommenteras eller bara inramas på ett sådant sätt att man förstår att författaren tar avstånd ifrån det sagda. Detta illustrerar tydligt ironins ekoiska karaktär. I denna text är eko eller repetition centralt och signaleras tydligt, inte minst genom de många anmärkningarna på språkbruket i de kritiserade texterna. *Antydan*, som jag nämner redan i analysen i 5.4.4, s. 148, men för vilken jag inte har någon plats i analysmodellen, finns det gott om i texten:

> (107) Hr J., som i den mån han skrifver, uphöjer sig till högre öfversigter, förvissar oss, att hela vår Ekonomiska Codex är oduglig; men hvarför upger han då ej sin *Matematiska grundritning*? Den är kanske en hemlighet, som säljs förseglad för 24 sk? (B3)

I exempel (107) finns både exempel på ordval som signalerar ironi, ”uphöjer” är t.ex. en överdrift eller möjligen en inkongruens i sammanhanget, men också

antydningar: ”en hemlighet, som säljs förseglad för 24 sk” implicerar att författaren, Göran Johansson, bara är ute efter att tjäna pengar.

Ironin signaleras både med överdrifter och motsägelser eller inkongruenser, som i texterna från 1769 (jfr analysen i 5.4.4 ovan, s. 148), men också med underdrifter, som i exempel (108):

(108) Förlåt mig Hr J. den där konstruktionen: *de fick upbära,* (pag. 9) *Prästerskapet sysslosätta,* (pag. 9) *då var liflighet och glädje målade,* (pag. 23) skulle kanske tåla en förbättring, och den enligt en anvisning ur Cellarius: Nominativus går framför verbum. (B3)

Återigen ser man i citatet tydligt bruket att citera explicit (med sidhänvisning) och kommentera det som citeras. Här ser man hur grammatiska konstruktioner kommenteras (se även ovan i analysen av delegitimerande värdering). Två signaler för ett ironiskt förlöjligande perspektiv finns här: först den inledande ursäkten – kritiken i texten är genomgående stark och ursäkten ter sig som en inkongruens i sammanhanget. Det lilla ordet ”kanske” är en underdrift som också den signalerar den ironiska tonen. Men man får notera att här liksom igenom hela skriften förenas ett ironiskt och förlöjligande perspektiv med rättfram kritik – det finns också en hel del öppen värdering för att delegitimera i skriften.

Det förlöjligande draget i texten – syns tydligt i exempel (109):

(109) Sannt är det; hans *syn är inskränkt och hans styrka otillräcklig;* men han skall något göra i sin *stängda hydda*, och då han ej kan göra något annat, måste han väl meditera? För att i sin ensamhet och sina lärda befattningar njuta någon omväxling, kunde han ju versifiera sina Kameralinsigter, och sedan utge dem i en Lärodigt. (B3)

Exemplets inledande mening visar återigen hur ett citat med kursiv stil kommenteras. Men här kan den ironiska strategin snarast kallas *bokstavliggörande* (se listan över Hutcheons signaler för ironi i 3.3.3, s. 58). Göran Johansson, dvs. Sebell, skrev i själva verket så här:

(110) Med denna inskränkta syn, med denna otillräckliga styrka, hvilken förmätenhet, att våga sig inför den upplysta Allmänhetens Domstol. Men om ock detta ytterligare försök skulle öfverstiga mina krafter, skall dock nöjet, att inom min stängda hydda hafva åtlydt en kallelse, hvilken uppkommit af det smickrande omdöme, Allmänheten skänkt mitt första arbete, hålla mig skadeslös. (B2)

Det självnedvärderande bugandet i B2, *Fortsättning af filosofiska och ekonomiska reflexioner,* var snarast en pose, men skribenten till B3, *Anmärkningar,* tolkar posen bokstavligt – det är *sant* att hans syn är inskränkt och styrkan otillräcklig. Sedan kommer författaren till B3 med ett förlöjligande förslag: han kunde ju versifiera sina ”kameralinsigter” (dvs. insikter i statens finanser). Förslaget är helt klart inkongruent med meningen innan, ”kameralinsigter” och ”inskränkt” står som två inkompatibla ord. Exemplen (109) och (110) ovan illustrerar också hur textnära B3 kommenterar och ironiserar över den andra. Det ekoiska draget är mycket starkt. Kommentarerna inriktar sig på den andres förmätenhet att kalla sig filosof, på hans inskränkthet, och på hans språkliga inkompetens. Man skulle kunna säga att ironin här i högsta grad har en *irrationaliserande funktion* och att den nästan enbart handlar om den andres person.

I B4, *Sofistiska anmärkningar,* finns också en hel del ironi, och den har i stort sett samma utseende som i B3. Redan i titeln signaleras ett ironiskt, eller åtminstone spetsfundigt, perspektiv: *Sofistiska anmärkningar öfver Göran Johansons Fortsättning af Filosofiska och Ekonomiska Reflexioner; författade af John Pehrsson.* Den något oväntade pseudonymen är möjligen också en signal för en ironisk läsart. Den inledande meningen stärker denna ironiska färgning:

> (111) I en tid, då hvar politisk kannstöpare anser sig skicklig att fälla mogna omdömen öfver Staters hvälfningar och öden, då hoptals snillefoster frambringas, hvilkas Författare med Filosofens granskande öga bjuda till att tadla, jemka och rätta allt, som efter deras tanka är oriktigt, är det ej underligt, att äfven andan faller på mig att skrifva. (B4)

Här finns redan i ordvalen, som ”politisk kannstöpare” och ”snillefoster” en ironisk laddning.[82] Kontrasten med ”skicklig” och ”mogna” blir tydlig. Precis som författaren i B3 drar denna författare med sig själv i fallet i en självironisk vändning. I denna text inramas argumentationen av denna lite humoristiskt självironiska hållning som kombineras med tydligt angripande strategier, för den avslutas också med ett ”baktal till boken” där följande sägs (med direkt tilltal till den egna skriften):

> (112) Du påstår att du är lika så stor som andra dina likar, som nu en tid visat sig för allmänheten, men du besinnar icke att dessa äro vissa Filosofers ädla och äkta barn, du deremot dotter af en ovis Sofist. (B4)

[82] En ”politisk kannstöpare” är en person som uttalar sig om politik utan nödvändiga insikter, uttrycket kommer ifrån titeln på Holbergs komedi: ”Den politiske Kandestøber”, från 1722. Ordet ”snillefoster” användes ironiskt redan i slutet av 1700-talet (se SAOB).

Också i B4 anförs citat i kursiv stil, för att sedan kommenteras. Den ironi som finns i texten bygger i stort sett på överdrifter eller inkongruenser. Texten har inte lika tätt med ironi som i B3 och den är heller inte lika tydligt personangripande till sin karaktär. Det är dock tydligt att ironin också här ofta får en irrationaliseringsfunktion, som t.ex. i exempel (111) ovan, där inte bara författaren till B1 och B2, Sebell, angrips, utan snarare inskränkta författare i allmänhet.

Slutligen finns lite oväntat en ironisk formulering i B5, *Några Ord om Enigheten*. Skriften innehåller, som sagts ovan, en hel del delegitimering av politisk debatt, opposition och reformister. Den enda ironiska formuleringen är också ett fränt angrepp på just de senare:

> (113) Man hör dessa Reformatörer med walspråket **Nu** eller **Aldrig**, ropa på **Enighet**, som, tillämpad till dessa fall, efter deras begrepp består uti afskaffandet af alla skillnader i Staten, så mycket lättare på deras sida, som de ingenting hafwa att förlora, men njuta det owärderliga nöjet att få frântaga andra hwad de äga. (B5)

Författaren menar naturligtvis inte att nöjet *är* ovärderligt, men formuleringen fungerar här som ett eko av reformatorernas antagna attityd eller åsikt. Kontrasten mellan deras nöje och brottet att ta ifrån andra deras ägodelar, blir till från kritik av deras moral, men knappast till irrationalisering i det här fallet.

Ironianvändningen kan alltså sägas ha stora likheter med ironin i 1769 års texter. Den finns i angreppen och den finns i kedjor och i texter som är svar på en annan text (om vi undantar B5, där det ju bara fanns en enda ironisk formulering). Ironin i de två analyserade texterna innebär framför allt personorienterad delegitimering som främst har irrationaliserande funktion. Precis som i 1769 års texter finns inslag av humor och framställning av den andre som löjeväckande.

De ironiska svaren på B1 och B2 fick, vad vi vet, inga ytterligare svar, och det går därför inte att svara på i vilken mån texterna provocerade emotionell respons (men det verkar troligt att de gjorde det). Precis som i analysen av de ironiska texterna 1769 är den ekoiska dimensionen en viktig och fruktbar analysingång. Här är den ekoiska dimensionen, och intertextualiteten, central med de många kursiverade citaten i texterna.

I 5.4.4 ovan, s. 148, diskuterades också olika ironityper. För 1769 års texter konstaterades att den text som innehöll genomförd ironi med förställning, dvs. textuell ironi, laborerade med de mer litterära greppen *självkritiserande* och *naiv ironi,* medan övriga texter saknade inslag av förställning och i huvudsak använde sig av *opersonlig ironi* (vissa drag för textuell ironi fanns dock i en

av de övriga texterna, A12, särskilt *självkritiserande ironi*). I materialet 1809–1810 finns ingen genomfört ironisk text: B3 och B4 kombinerar rättfram värdering (av båda slagen) och ironiska angrepp, och ingen av dem använder sig av förställning (B4 använder sig visserligen av pseudonym, men etablerar ingen genomförd fiktiv ram). Den mesta ironin i texterna är opersonlig, men här finns tydliga inslag av *självkritiserande ironi* i både B3 och B4, se exempel (106) och (111) ovan. Det verkar vara en förhållandevis stark konvention för ironiska texter.

6.5 Drömmen om en konstruktiv debatt – attityder 1809–1810

I 1769 års debatt fanns ett tydligt fokus på smädandet i debatten och de potentiella riskerna med detta, men många skribenter såg också fördelarna och möjligheterna med debatten (jfr 5.5, s. 166). Hur ser det ut i 1809–1810 års debatt? I det följande kommer jag att ta upp attityder i debatten 1809–1810 så som de uttrycks i de 94 pamfletterna i materialet. Jag kommer att ta upp attityder till oenighet och opposition, till smädande, till debattens karaktär och dess potential, och jag kommer slutligen att säga något om hur skribenterna såg på anonymiteten.

I 1809–1810 års debatt är andelen följdskrifter bara hälften så stor som 1769 (26 % jämfört med 52 %). Man svarar alltså inte på varandras skrifter i samma höga utsträckning, men fortfarande är alltså ¼ av skrifterna ett svar på en annan skrift. Bara i en tiondel av skrifterna tematiseras själva debatten (se 6.2.1 ovan, s. 183). Fokus i skrifterna ligger nu på politiska konstitutionella frågor, snarare än på andra skrifter och debatt. Trots detta finns det en hel del kommentarer som ger en bild av hur skribenterna själva såg på debatten.

1769 fanns en hel del skrifter som tog upp faran med partimotsättningarna. I 1809–1810 års debatt talar man inte längre om partier. Däremot finns en del oro för vad oenighet och opposition kan åstadkomma. Tydligast kommer denna oro till uttryck i B6, *Hälsning till Författaren af Några Ord om Enigheten* (jfr exempel (105), s. 218 ovan; se också 6.3.6, s. 201).

Smädande tas också upp i viss utsträckning. I skriften B4, *Sofistiska anmärkningar öfver Göran Johansons Fortsättning af Filosofiska och Ekonomiska Reflexioner,* utgjuter sig författaren, som framträder med pseudonymen John Pehrsson, över den mängd skrifter som ”liksom en syndflod öfversvämmat landet.” Framför allt med avseende på prästkritiken i Görans Johanssons reflexioner (jfr B2, se ovan 6.3.2, s. 197) talar han om projektmakare som

”bemöda sig att kasta skugga på hela Stånd, och hafva icke mindre för afsigt än att rubba menniskors rättigheter, som vunnit flera tidehvarfs häfd”. Dessa skrifter, menar han, ”syfta på att utså oenighetsfrön bland medborgare”. De är alltså potentiellt farliga och kan leda till ökad oro i landet. Vi vet inte vem denne John Pehrsson är, men samma pseudonym står som författare till ytterligare en skrift som oroat kommenterar smädande, *Sophistiska Reflexioner öfwer Allmänna Rösten, eller öfwer en del utkomne Ströskrifter*:[83]

> (114) Större delen af wåra Ströskrifter innehålla ej annat än smickrets röst förenad med afwundens, egennyttans och smädelsens. Man talar om enighet, kärlek, brödraförbund, förtrolighet, frihet och sjelfständighet, och likwäl utsprider man sådana sattser, hwarigenom medborgares sinnen sättas i jäsning mot hwarandra. (150)

Risken för inre stridigheter och oro i landet är alltså den största risken med både opposition och smädelser. Men precis som i 1769 års debatt hittar man också skribenter som tonar ner effekterna och riskerna med stridigheter och smädande:

> (115) Jag wet, att när man länge haft en Hund i Band, och änteligen släpper honom lös, så springer han som han wore galen, och wet ej hur han will njuta sin återwunna frihet. – Jag wet annars ett godt medel mot Auctorer af det slaget som Du nämnt. Då jag öppnat en Brochur, och finner, att man deruti angriper Regering eller Medborgare, eller gäckar förnuft och moralitét, så läser jag ej mer i den, och ibland, om annan tillgång ej är för handen, finner jag den nyttig till wissa husliga behof. Se så, min Wän, om alla gjorde så, wore ej det onda hjelpt? (225)

I exempel (115), som är taget från skriften *Nå så blir det då änteligen slut med Riksdagen,* förklarar den mest aktive skribenten i debatten, Gustaf von Schantz, humoristiskt hur man bäst ska hantera smädande eller olaglighet i skrift: genom att ignorera det. Han uttrycker en viss förståelse för den frisläppta debattens eventuella övertramp, och senare konstaterar han också att stridsskrifter har en viss nytta, då saker behöver upplysas från alla sidor ”för att behörigt utredas”.

Potentialen i debatten, och idealet, är just upplysning. Flera skribenter talar om debattens möjlighet att sprida ljus, sanning, upplysning och kunskaper om det politiskt sanna och rätta, som i exempel (116) nedan, där Michael Hambré i sin skrift *Nu eller aldrig* förklarar:

---

[83] Båda skrifterna har också liknande titlar: ”Sofistiska anmärkningar” resp. ”Sophistiska Reflexioner”. Dock är de tryckta på olika orter: Stockholm resp. Lund.

(116) Och hvarföre icke skrifva, då samhällets väl fordrar en allmän och till all möjlighet spridd upplysning? Skall den, som äger ett ljus att vägleda sig med i mörkret, icke unna vandraren som går samma väg att gagnas deraf? (156)

Precis som i 1769 års debatt finns alltså både en viss oro för debattens risker och en medvetenhet om debattens fördelar och möjligheter. Men i 1809–1810 års debatt finns till skillnad från 1769 en stark tilltro också till *den kritiska granskningen* som en viktig väg till upplysning. Detta illustreras också i de två svarsskrifterna till Göran Johanssons reflexioner, B3 och B4 ovan (se ovan 6.3.3 resp. 6.3.4) som gör en mycket textnära och detaljerad granskning av de kritiserade texterna. Författaren till den ovan citerade skriften *Sophistiska reflexioner* (med pseudonymen John Pehrsson) föreslår också ett recensionssystem:

(117) Men äfwen ett slags gräns bör sättas för alla usle författare, som skrifwa utan mening och sammanhang i ämnen, som de ej förstå, gifwa sina böcker owanliga och lysande tittlar, sjelf recensera dem i Avisorne, och på detta sättet narra sig till penningar. – Detta skulle bäst förekommas, om några lärde, sanningsälskande och upplyste män höllo en journal eller litteratur tidning, hwaruti alla utkomne skrifter, i hwad ämnen som hälst, till och med Romaner och små ströskrifter, på det strängaste granskades och recenserades; ty då wisste man hwad man borde köpa, den som författade en duglig skrift woro säker om afsättning, och alla usle författare finge behålla sitt arbete för sig sielfwe. (150)

Att författare bör låta granska sina skrifter antingen före eller efter trycket är en åsikt som går igen i ett flertal pamfletter, och det ska ske ”på det en anda och själ, sanningens, rättwisans, fosterlandskärlekens, må råda i dem alla” (181). Men det är också en kunskapsgenererande process, en väg till sanning:

(118) Intet bättre medel lär gifwas för wissa satsers förswarare, än at i småskrifter helt tydligt framställa deras bewis och alla inkast af wigt och gratis utdela dessa skrifter til allmänheten: om dessa bewis uthärda strängaste pröfning, om de starkaste inkast äro på et owedersägligt sätt wederlagde, så hafwa dessa skrifters Författare bewist menskligheten wigtiga tjenster – At alt det som kan bewisas med förnuft, ej kan förbjudas, är klart. (178)

Det finns i 1809–1810 års debatt inte samma intresse för textuella strategier som tidigare, dvs. man hittar mycket få exempel på diskussioner om exempelvis ironi eller bildspråk. Också diskussionerna om smädande är ju egentligen ganska sällsynta – fokus i debatten om debatten ligger på hur texterna bör vara,

vad de bör leda till och den goda effekten av granskning. Precis som i 1769 års debatt skrevs nästan alla skrifter anonymt. Man verkar ha samma uppfattning som då om att anonymiteten bör skyddas och att den har en viktig funktion:

> (119) Hwad Hr:na af Allmänna Opinionen resonera olika alla andra menniskor! Dessa tro, och det har till och med i tryckta skrifter blifwit bewist, att en anonyms tanka, framställd i ett allmänt blad, werkligen winner mera förtroende och uträttar mera än en, med känd firma undertecknad, äfwen om denna icke wore mindre stor än Herrarnas. (218)[84]

Exempel (119) visar att anonymiteten fortfarande ses som en garant för en opartisk och sakinriktad debatt.

[84] Skriften *Swar till Herrar Utgifware af Allmänna Opinionens Organ af Författaren till Reflexionerna i Journal för Litteratur och Theater N:o 159, hwilka åtföljt Dagligt Allehanda, N:o 161* (218) är ett inlägg i den debatt som följde på det upplopp där Fersen misshandlades till döds.

7 Sammanfattning och avslutande reflexioner

Denna avhandling tecknar en bild av den politiska debatten under två historiskt, politiskt och också textmässigt intressanta perioder i svensk historia. Avhandlingens huvudfokus ligger på den politiska debatten i pamfletter år 1769. Med den tryckfrihet som införts 1766 hade ett nytt och friare debattklimat uppstått. Många författare utnyttjade detta, och skrev anonyma politiska inlägg i pamfletter och tidskrifter. I denna första tid av tryckfrihet uppstår ett svenskt offentligt politiskt debattspråk. I brist på konventioner för den här typen av öppen debatt var variationen i omfattning, form och innehåll stor. Debatten präglades av uttrycksglädje och lek med perspektiv men också allvar och resonerande utläggningar. De många implicita strategier man finner i debatten, såsom ironi och fiktiva framställningssätt, har förmodligen att göra både med reellt upplevd osäkerhet om möjliga konsekvenser av alltför öppen kritik och med konventioner för skrivande som uppstått under århundraden av censur.

Den utblick som görs mot 1809–1810 fokuserar på en dramatisk och avgörande period i svensk historia. Statskuppen, skrivandet av konstitutionen, tryckfriheten, fredssträvandena – händelserna under denna tid är helt avgörande för Sveriges politiska utveckling. Den tryckfrihet som skrevs in i den nya grundlagen välkomnades efter de föregående järnåren, och debatten tog fart. Debatten 1809–1810 uppvisar formmässigt och innehållsligt inte samma spretighet som tidigare, de implicita strategierna är färre, trots att man också nu skriver med censuren i gott minne. Skrifterna har också delvis andra funktioner, påkallade av den dramatiska politiska situationen.

Avhandlingen är ett försök att skriva texthistoria, men också ett försök att tillämpa moderna metoder för textanalys av diskursiva strategier på ett historiskt material. Syftet är delvis empiriskt, delvis teoretiskt och metodologiskt. Det empiriska syftet handlar om att beskriva det politiska språket i Sveriges tidiga politiska debatt i pamfletter – med särskilt fokus på hur diskursiva strategier för att legitimera och delegitimera realiseras i den nya politiska offentlighteten. Det metodologiska och teoretiska syftet handlar om att undersöka vilken förståelse moderna metoder för textanalys – särskilt de som används inom den kritiska diskursanalysen – kan ge när de tillämpas på historiska texter. Detta innebär att jag förhåller mig kritiskt till teorin och diskuterar den i ljuset av de särskilda problem som uppstår i analyser av äldre texter.

I avhandlingen görs näranalyser av strategier för att legitimera eller delegitimera en sak eller en person. En underliggande tanke är att valet av diskursiva strategier varierar och påverkas av kontexten och att det därför är fruktbart att

studera debatten i pamfletter som diskursiv praktik. Analysen har i första hand koncentrerats på 1769 års pamfletter. Den analys av legitimerande och delegitimerande strategier som genomförts av 1809–1810 års texter har av tidsekonomiska skäl varit mer begränsad och främst inriktats på att hitta skillnader och likheter med avhandlingens huvudperiod, men jämförelsen har också varit nödvändig för att kunna diskutera de teoretiska och metodologiska aspekterna av avhandlingens syfte.

I detta kapitel kommer avhandlingens olika resultat att sammanfattas och diskuteras. I 7.1 ges en översikt av de empiriska resultat analyserna gett: här sätts de kvantitativa och kvalitativa resultaten i relation till varandra och debatten i de två historiska perioderna sätts i relation till den historiska, politiska och diskursiva kontexten. I 7.2 görs en reflekterande utblick mot debatten idag. I 7.3 diskuteras det metodiska förhållningssättets möjligheter och begränsningar. I 7.4 ges en kort översikt av vilka slags resultat denna avhandling *inte* kan ge och i 7.5 blickar jag framåt och funderar kring möjliga fortsatta studier.

7.1 Vad vet vi om debatten i pamfletter 1769 och 1809–1810?

Den något omständliga och mångsidiga analysen av hela materialet, näranalysen av de 24 texterna och den övergripande kontextbeskrivningen ger många resultat på olika plan att förhålla sig till. Det är inte helt enkelt att destillera fram de viktigaste eller att göra några enkla generaliseringar. Ändå ska jag försöka göra just det.

De undersökta perioderna uppvisar många likheter. I båda de valda perioderna var debatten i tidskrifter och pamfletter intensiv. Debatten skedde anonymt under båda perioderna, vilket delvis kan förklaras med nyligen avskaffad censur och osäkerhet om konsekvenserna för den enskilde författaren. Men där fanns också i båda perioderna föreställningar om att anonymiteten i sig skulle främja en opartisk och saklig debatt: i själva verket värnade man om anonymiteten. Formmässigt finner man stora likheter mellan perioderna, men man finner också en del intressanta skillnader som delvis kan förklaras med de olika kontexterna. På grund av de olika historiska och politiska situationerna tycks texterna i debatten ha delvis olika funktion. Medan den första periodens texter kan indelas i texter som innebär *förslag* och *angrepp*, så hittar man från den andra perioden också texter med andra funktioner: *maningar* och *mytskapande berättelser.*

Vad utmärker debatten i pamfletter 1769? Debatten handlade framför allt om ekonomiska frågor, om debatten som sådan och i viss mån om konstitutionella frågor. Det var en mycket interaktiv debatt i den meningen att mer än hälften av skrifterna skrevs som följdskrifter till andra skrifter. Den interaktiva karaktären illustreras också av att mer än hälften av texterna har ett direkt tilltal till en annan person, oftast en annan författare. Här finns en hel del implicita strategier: en knapp fjärdedel av texterna använder sig av ironi och drygt en tiondel av texterna leker med olika fiktiva framställningsformer. Samtidigt innehåller ungefär hälften av texterna saklig argumentation i en fråga. De två vanligaste sätten att rubricera texterna, som *tankar* eller *brev,* tycks stå för två olika framställningssätt: *tankar* står för en mer saklig, utredande framställning medan *brev* oftare sätts som rubrik på texter skrivna i brevform med implicitare, ledigare framställning (knappt hälften av dem använder också någon form av ironi).

Valet av diskursiva strategier för att legitimera eller delegitimera en sak eller en person kopplas i analysen till textfunktion, ämnesval, form eller andra yttre faktorer. I de politiska pamfletterna från 1769 finner man ofta *opersonlig auktorisering*, dvs. hänvisningar till lagar och förordningar för att legitimera den sak som förs fram. Den gällande konstitutionen betraktades som helig och okränkbar. Detta syns också i det legitimerande bildspråket, där konstitutionen ses som en *byggnad* vars grundval inte får raseras, eller som en *klenod* man måste skydda.

En annan viktig strategi för att legitimera sin sak är värderande ord och uttryck. I 1769 års pamfletter finner man hänvisningar till vad som är *förnuftigt*, *nyttigt* och *lagligt*, men en hel del av värderingarna handlar om moralisk hållning, dvs. att vara *redlig*, *värdig*, *dygdig* och *kallsinnig* (i bemärkelsen opartisk). I debatten försiggick också en förhandling om vissa laddade begrepp, särskilt *frihet*, men också t.ex. *säkerhet* och *nytta*.

Rationaliseringsstrategier användes på olika sätt i debatten 1769. I texter som karaktäriserats som förslag konstrueras syften med förslagen och de eftersträvade målen anges ofta med slagordsmässiga formuleringar som *allmänt väl, säkra och stabila lagar* etc. Också orsaksresonemang är vanliga, t.ex. i de mer utredande inläggen om myntsystemet. En annan rationaliseringsstrategi i förslagen är att öppet redovisa uträkningar i tabeller och räkneexempel. I texter som har funktionen angrepp är det istället rationaliseringsstrategin att formulera axiom explicit som dominerar. I angreppen verkar också finnas ett större behov av att legitimera själva skrivandet av pamfletten genom att formulera syftet med angreppet i ett slags metatextuell syfteskonstruering.

Delegitimeringsstrategier är som väntat vanligast i texter som fungerar som angrepp. Värderande ord och uttryck används i angreppen för att delegitimera personer eller skrifter (såsom *onyttiga*, *farliga* eller *löjliga*). Också i förslagen förekommer delegitimerande värdering, men där främst för att positionera författaren i debatten, och det som värderas är olika politiska och samhälleliga praktiker.

Bildspråk verkar överhuvudtaget vara vanligare i delegitimerande funktion än i legitimerande funktion. De metaforkomplex som används i texterna från 1769 rör sig om *(in)brott*, om *sjukdomar*, och om *ondska*. Här finns också något slags korrespondens med bilderna som används i legitimerande funktion (*inbrott* vs *byggnad*, *sjukdom* vs *botemedel*).

Ironi är en förhållandevis vanlig strategi i 1769 års pamfletter och förekommer oftast i följdskrifter till andra skrifter som fungerar som angrepp på en annan skrift. I materialet hittar man ett slags textuell ironi som ansluter till en retorisk tradition och leker med perspektiv och överdrifter. Ironi används oftast för att visa att någon är irrationell och fungerar alltså som en irrationaliseringsstrategi.

År 1769 förekom ett antal rättegångar mot texter som på olika sätt ansågs överskrida gränserna för tryckfriheten. Ofta var det just de delegitimerande strategierna som uppmärksammades i rättegångarna. I pamfletterna från 1769 hittar man ett stort engagemang för hur texterna fick och borde se ut. Det fanns ett tydligt motstånd mot smädande, mot ilska och öppna partimotsättningar och skribenterna hade också höga ideal om en objektiv och konstruktiv debatt. Tron på en opartisk debatt som en väg till sanningen kommer tydligt till uttryck i ett flertal skrifter.

När tryckfriheten återinförts efter de dramatiska händelserna år 1809 kom debatten att se delvis annorlunda ut. 1809–1810 var en tid med andra värderingar och andra ideal för både skönlitteratur och prosa. Den mellanliggande perioden hade gett erfarenheter av förtryckande envälde, men också viktig inspiration från utländska politiska teorier och från de genomförda revolutionerna i Frankrike och USA, vilka satte fokus på och omdefinierade relationen mellan makten och folket.

Debatten 1809–1810 präglades av den tillspetsade politiska situationen i landet. Man diskuterade framför allt politiska och konstitutionella frågor. I framställningar av den nyss inträffade statskuppen legitimerades och hyllades det nya styret. Debatten var mindre interaktiv än tidigare – man svarade inte lika ofta på varandras texter. Brevformen fick mindre betydelse än tidigare och istället blev en ny sorts frågeformade rubriker vanlig, som skulle kunna ha samband med traditionen av pristävlingar utlysta av akademierna. Pamfletterna

framstår på många sätt som mer sakliga än tidigare – även om de samtidigt är mycket moraliserande. En intressant skillnad mot debatten 1769 är att tilltalet av läsaren i 1809–1810 års texter oftare sker i pluralis. Möjligen var skribenterna på ett annat sätt än tidigare medvetna om att de befann sig i ett slags offentlighet. Istället för att vända sig till skribenten av en annan pamflett vände man sig nu till den samlade läsekretsen, till medborgarna och till riksdagsmännen.

I pamflettdebatten 1809–1810 kan man hitta nya textfunktioner som kan kopplas till den politiska situationen: *maningar* till enighet och *mytskapande berättelser.* Tre av pamfletterna är sådana genomförda *mytskapande berättelser*. Berättelserna användes för att legitimera statskuppen och den nya konstitutionen. Användandet av mythopoesis verkar vara särskilt vanligt i 1809–1810 års debatt i pamfletter – inslag av mythopoesis finns också i de flesta av de tolv analyserade texterna. Den mythopoesis som förekommer här handlar till skillnad från i 1769 års debatt om *positiva moraliska berättelser* där ett önskat beteende ger ett lyckligt slut.

De ofta förkommande värderande orden och uttrycken i texterna från 1809–1810 handlar också om att ge det nya styret legitimitet. I debatten hänvisas till värden som *förnuft* och *nytta*, men också *självständighet* och *enighet.* Intressant nog hänvisar man nästan inte alls till *frihet* som var ett så viktigt slagord 1769. Fokus tycks istället ligga på *enighet*. Också värden som har med moralisk hållning att göra är viktiga: medborgaren bör vara *dygdig* och *redlig*, och kuppmännen beskrivs som *hjältemodiga*. De texter som karaktäriserats som *maningar* till enighet använder många värderande ord och uttryck, men också de *mytskapande berättelserna* använder detta grepp rikligt.

Också i debatten 1809–1810 var det naturligtvis viktigt att framställa argumenten som förnuftiga och logiska. Strategin syfteskonstruering har störst betydelse i *maningarna* till enighet, där de åsyftade målen framställs som att *rädda riket, bevara friheten och självständigheten*. En tydlig skillnad i användningen av rationaliseringsstrategier mellan de två jämförda tidsperioderna är att det verkar finnas betydligt mindre orsaksresonemang i 1809–1810 års debatt än i 1769 års debatt. I analysen spekuleras om detta kan bero på urvalet av texter för analysen eller möjligen på andra kontextuella faktorer, men några säkra slutsatser är svåra att dra.

En tydlig skillnad mellan debatterna är att man använde betydligt färre delegitimeringsstrategier 1809–1810. De texter som karaktäriserats som *angrepp* har t.ex. bara hälften så stor andel värderande ord och uttryck för att delegitimera som tidigare. Det finns en något högre grad av delegitimerande värdering i *maningarna* (än i angreppen) – men här delegitimeras framför allt den poli-

tiska debatten och de alltför radikala kraven på reformer. Ironi är ovanligare i 1809–1810 års texter. De analyserade pamfletterna använder ironi på ett liknande sätt som 1769, även om det är sällsynt med den typ av genomförd textuell ironi som kunde konstateras i analysen av 1769 års texter (se 5.4.4, s. 148). Det tycks dock som om ironin uttrycks mer explicit i 1809–1810 års texter, genom kursiverade citat som skribenten sedan ironiserar över. Den explicita ironin skulle kunna vara ett tecken på att man har en större mottagargrupp i åtanke, inte bara en införstådd begränsad skara av andra skribenter. Att delegitimeringsstrategierna är färre kan troligen sättas i samband med fokus på enighet och vikten av att samla nationen. Det verkar finnas en konsensus hos (de flesta) författarna om vikten av allvar och försiktighet: oron för vad smädande och oenighet skulle kunna åstadkomma kommer tydligt till uttryck. Precis som i den tidigare periodens debatt fanns en stark tilltro till den öppna debatten som en väg till upplysning. En tanke som återkommer i 1809–1810 års texter, och som kanhända är typisk för tiden, är också vikten av *den kritiska granskningen*.

Avslutningsvis kan vi konstatera att analysen ger en ganska klar bild av *den diskursiva praktiken* politiska pamfletter vid två tidpunkter i svensk historia. Resultaten illustrerar att bruket av diskursiva strategier för att legitimera och delegitimera skiljer sig åt beroende på historisk och politisk kontext. Vissa av de skillnader mellan perioderna som tas upp ovan kan direkt hänföras till yttre faktorer, t.ex. behovet att legitimera statskuppen som ger pamfletterna 1809–1810 ett starkt drag av mythopoesis.

7.2 Kriget om ordet vs kriget om läsaren – då och nu

Jag har tidigare konstaterat att en underliggande tanke i denna avhandling är att valet av diskursiva strategier varierar och påverkas av kontexten. Därför kan det vara intressant att resonera kring vad som kan sägas vara *generellt* för politisk debatt i alla tider. Det kan också vara intressant att spekulera i hur vår tids politiska debatt i skrift kan relateras till de undersökta debatterna.

Behovet att legitimera och delegitimera förslag, texter, praktiker etc. finns i all politisk debatt. Också de olika strategier jag undersökt, dvs. auktorisering, värdering, rationalisering och irrationalisering, kan beskrivas som generella strategier som förekommer i all politisk debatt. (Strategierna anknyter också till de grundläggande kategorierna *ethos, logos* och *pathos* i retoriken.) I vilken utsträckning och på vilket sätt man använder sig av dessa strategier tycks dock variera. Generella för debatt är nog de funktionella kategorierna *förslag*, *angrepp*

och kanske också *försvar*. I denna undersökning kan man se hur de funktionella kategorierna skiljer sig åt mellan perioderna, så att andra funktionella kategorier uppstår 1809–1810, dvs. *maning* och *legitimerande berättelse*, som kan relateras till den politiska situationen.

Om man vill jämföra med debatten idag får man först konstatera att genren ser annorlunda ut. På dagspressens debattsidor är formatet begränsat – oftast till 1000 ord. Det innebär att det inte finns plats för den typ av utredande förslag i sakfrågor som särskilt förekom i debatten 1769. Det finns också en redaktion som väljer vilka inlägg som ska publiceras. Till skillnad från debatten 1769 och 1809–1810 är debatten inte anonym, vilket förmodligen påverkar både framställningsform (förställning förekommer knappast) och strategier (personangreppen har möjligen ändrat karaktär).

En annan intressant fråga är vem debatten når ut till? Vi vet att pamfletterna 1769 och 1809–1810 lästes och innebar en möjlighet för enskilda skribenter att nå ut till en krets av politiskt intresserade. Man kan dock räkna med att den politiska sfären var begränsad. Å andra sidan ingick i den läsande politiska sfären många politiker, riksdagsmän och maktmänniskor som kunde påverka utvecklingen. Det fanns en faktisk möjlighet att påverka utvecklingen. Idag läses debattartiklar i tidningar av många fler, och de verkar också ha en opinionsbildande och konstruktiv kraft. Men precis som i de undersökta perioderna skrivs de av ett tunt skikt av personer med en viss ställning eller ett visst inflytande, som har släppts igenom av redaktionen.

Vilka funktionella kategorier finns i debatten idag? Här verkar finnas fler beröringspunkter med 1769 än med de specifika kategorier som tillkom i debatten 1809–1810. Skulle man kategorisera texterna idag är det nog oftast frågan om *förslag* och *angrepp*, men kedjorna på debattsidorna kan också inledas av ett angrepp på ett beslut, på en politikers uttalande etc. Kanske är *försvar* vanligare idag – idag är inte debatten i pressen anonym och i de angripande debattinläggen angrips namngivna personer i egenskap av politiker.

Hur är det då med strategier för legitimering och delegitimering? Implicita strategier används troligen mer sällan i dagens debatt än 1769, och en förklaring på detta skulle kunna vara att man vänder sig till fler läsargrupper och att ironi är ett ”riskabelt” grepp. Det beror på att man för att förstå ironi och andra implicita strategier behöver vara en del av samma diskursiva gemenskap, vilket naturligtvis blir mindre sannolikt ju fler läsare man har. Inte sällan avråds skribenter och debattörer från att använda ironi.

När det gäller andra strategier kan vi också konstatera att auktorisering med hjälp av hänvisningar till lagar troligen är mindre vanlig idag än 1769. Många debattinlägg handlar istället om lagförslag och om lagar som borde ändras. Här

finns kanske beröringspunkter med 1809–1810. Lagen är inte längre helig – den används i rättsskipandet men är föremål för debatt och i högsta grad förändringsbar.[85]

En annan sak man kan ta upp är användningen av delegitimerande strategier. Vi har i vår tid en stark känsla för yttrandefrihet och tillåter förmodligen mycket mer smädande än vad som ansågs lagligt både 1769 och 1809–1810. Det kan troligen förklaras av en helt annan politisk stabilitet. Vi har dock sett att strategier som får utrikespolitiska konsekvenser, som Muhammedkarikatyrer och rondellhundar, ger upphov till lika stor debatt om olika strategiers lämplighet som i tiden 1769 och 1809–1810.

Det finns dock en ny typ av politisk debatt som på vissa sätt är mer lik 1769 års debatt i den meningen att privatpersoner får möjlighet att träda in i debatten och skriva egna debattinlägg: bloggen. För debatten 1769 har jag använt metaforen ”explosion av skrifter” och i en av de här undersökta skrifterna från 1809 talas om ”öfversvämning” av skrifter. Idag talar man om ”bloggexplosion”. Bloggen ger möjlighet för vem som helst att träda in i debatten anonymt – precis som i de här undersökta debattperioderna (där författaren dock måste kunna betala tryckeriet). Men vem når bloggdebatten ut till? Har den någon opinionsbildande och konstruktiv kraft? När media sommaren 2008 talade om ”bloggbävning” i ”bloggosfären” i samband med debatten om FRA-lagen (dvs. signalspaningslagen), så kan man fundera över om inte de bloggar som oftast citerades, de som oftast lästes och hänvisades till, fortfarande var begränsade till antalet. Är det inte så att ett nytt tunt skikt av inflytelserika bloggar skapas, och att det är dessa som har den opinionsbildande och konstruktiva kraften? Kanske har kriget om ordet ersatts av kriget om läsaren i den politiska debatten?

7.3 Några reflexioner om det metodiska anslaget

Redan i inledningen preciserade jag några frågor av metodologisk art jag ville ha svar på. Frågan om vilken typ av förståelse metoderna kan ge har i viss mån redan besvarats i detta kapitel. Av vikt är att det handlar om *metoderna* och inte *metoden*: avhandlingen är ett exempel på den typ av triangulering som beskrevs ovan och som är en viktig del av den diskurshistoriska skolan (se 3.1, s. 44). Analysen har rört sig mellan olika nivåer: textnivån, den diskursiva nivån och

[85] Här får man dock vara medveten om att även om man 1809–1810 ansåg sig ha rätt att skapa en ny konstitution, var med all sannolikhet ännu den förhärskande inställningen att konstitutioner var heliga och eviga.

den sociala praktiken. Jag har närmat mig materialet från olika håll. Kontextförståelsen, den kvantitativa analysen av hela materialet och de kvalitativa näranalyserna fungerar kompletterande. Kvantifieringen och jämförelserna av de kvalitativa resultaten gör det möjligt att i viss mån generalisera och framför allt att diskutera resultaten. Greppet att kvantifiera kvalitativa resultat har här motiverats såsom ett grepp för att få syn på samband och göra resultatet i någon mån hanterbart, diskuterbart och generaliserbart. Det har också varit ett fruktbart grepp inte bara för att få syn på skillnader mellan de olika periodernas användning av t.ex. värderande ord och uttryck, utan också för att få syn på relationen mellan de olika strategierna (som t.ex. mellan ironi och öppen värdering för att delegitimera).

I avhandlingen har också en diskussion förts om problemen med att analysera diskursiva strategier som legitimering och delegitimering i historiska texter. Analyserna har stundtals blivit utredande och metodprövande. De begrepp som använts i analysen har tidigare definierats för en helt annan typ av texter och har inte alltid varit lätta att applicera på ett historiskt material. Jag vill här redogöra för de viktigaste problemen.

Ett generellt problem i analysen är att jag inte gör någon systematisk åtskillnad mellan att legitimera/delegitimera ett politiskt förslag, aktörer i den politiska offentligheten, eller själva handlingen att träda in i offentligheten genom att skriva pamfletten (jfr 3.2, s. 49). Distinktionerna hade varit möjliga att göra, men då hade å andra sidan redovisningen blivit komplexare och mer svåröverskådlig. Jag kommenterar istället de olika typerna av legitimering och delegitimering i analysen, men i de tabeller som redovisas kan man inte se vilka strategier som används specifikt för vissa syften. Ett undantag är de metatextuella syfteskontrueringarna, som urskiljs som en egen kategori och som har med legitimeringen av själva handlingen att skriva pamfletten att göra. Detta medför att någon enkel operationalisering av analysen inte är möjlig. Tydligast blir detta kanske för kategorin ”värderande ord och uttryck i delegitimerande funktion” där det finns en skillnad mellan att delegitimera en annan person eller någon annans text. Men gränsen mellan personorienterad värdering och värdering av den andres text eller förslag kan i praktiken vara mycket svår att dra, vilket är ytterligare ett argument för att räkna de olika instanserna av värderande ord och uttryck till samma kategori.

Redan inledningsvis förklarade jag att jag ville undersöka hur strategier för legitimering och delegitimering förhåller sig till varandra. Att tala om legitimerande och delegitimerande strategier samtidigt leder också tanken mot att dessa strategier på något sätt kan ses som korresponderande, som speglingar eller motsatser. Själva begreppsvalet tyder ju också på detta. Den begreppsapparat

för legitimeringsstrategier som arbetats fram av Wodak & van Leeuwen har i avhandlingen fått vara utgångspunkt också för ett försök att diskutera delegitimeringsstrategier. Det visade sig bara delvis fungera. Mest problematiskt blev det i analysen av rationalisering och irrationalisering, vilket jag strax ska återkomma till. En huvudorsak till problemen med att ”vända” på analysen är att de olika strategierna har olika *riktning*: legitimerande strategier handlar om det som framställs *i* texten, det handlar om hur det framställs och hur det motiveras. Delegitimerande strategier handlar om hur något framställs i *en annan text*. Strategierna är riktade utåt, mot någon annan. Detta får, som vi ser i fallet rationalisering/irrationalisering helt specifika konsekvenser.

Innan vi går närmare in på problemen i analysen av rationalisering och irrationalisering vill jag nämna ett annat generellt problem, som tas upp i 5.3.4 ovan, s. 115 (jfr också 5.4.1, s. 139). Det är nämligen möjligt att diskutera också delegitimerande strategier under den överordnade funktionen legitimering. Man kan, för att förklara det enklare, svärta ner någon annan för att på så vis indirekt legitimera sitt eget förslag. Man skulle eventuellt kunna tala om indirekt legitimering i dessa fall. Problemet uppstår framför allt i analysen av värderande ord och uttryck. I avhandlingen väljer jag att undersöka den ”direkta funktionen”, alltså något slags ytfunktion, för att kunna göra en enkel uppdelning mellan legitimering och delegitimering. Jag undersöker alltså snarast positivt och negativt laddade ord och uttryck och ser dem som legitimering respektive delegitimering.

Låt oss återvända till problemen med analysen av rationalisering och irrationalisering. I 3.2 ovan, s. 49, diskuteras vad rationalisering innebär. I analysen ses signalerande av rationalitet som en strategi för att övertyga. Utgångspunkten är att språkanvändningen i politisk diskurs alltid är strategisk – alltså också förmedlandet av rationalitet. Rationalitet ses som ett relativt begrepp och inte ett absolut begrepp. Det innebär också att jag i analysen vänder mig emot Wodak & van Leeuwens syn på rationalisering som en strategi för att framställa något icke rationellt som något rationellt (se 5.3.6 ovan, s. 122). Den utgångspunkten innebär nämligen att analytikern har förmågan att avgöra vad som är icke-rationellt och baserat på moraliska och ideologiska värden (och som alltså framställs som en ”sanning”) och vad som *är* rationellt och sanning. Även om jag menar att analytikern i många fall *kan* avgöra vilken ideologi eller vilka moraliska värderingar ett resonemang utgår ifrån, så menar jag också att analytikern inte har tillgång till sanningen. Därför ger det ingen mening att tala om rationalisering som ett sätt att framställa något icke-rationellt som något rationellt. En enklare, och rimligare, utgångspunkt är helt enkelt att tala om strate-

gier för att få något att framstå som rationellt (vare sig det *är* rationellt eller inte).

I avhandlingen har jag infört begreppet irrationalisering för strategier för att få något att framstå som irrationellt. Det handlar alltså om något slags omvänd rationalisering: strategier för att få någon annans förslag eller resonemang att framstå som irrationellt eller någon annan person som irrationell. Ett problem som diskuteras i avhandlingen är också att det stundtals är svårt att separera värdering och irrationalisering. I både rationalisering och irrationalisering är moraliseringen undertryckt, vilket innebär att öppna negativa värderingar av den andres förnuft räknas som värdering och inte irrationalisering, trots att det handlar om en strategi som kan sägas vilja få den andre att framstå som irrationell.

Försöken att vända på rationaliseringsstrategierna som analyserats för att se hur de skulle kunna användas motsatt för irrationalisering, såsom i analysen av syfteskonstruering och effektbeskrivning, visade att den irrationaliserande kraften i dessa strategier oftast kommer av öppen värdering, och att de snarare är ett exempel på rationell argumentation (jfr analysen i 5.4.6, s. 158). En lösning på problemet skulle kunna vara att betrakta rationalisering som en strategi för att ”iscensätta rationalitet” och irrationalisering som en strategi för att ”iscensätta irrationalitet”. Då kvalificerar sig fortfarande de olika undersökta rationaliseringsstrategierna som rationalisering. Men för irrationalisering innebär det att vi får leta efter någon annan typ av strategi. I avhandlingen förs ironi fram som just en sådan strategi som kan ”iscensätta irrationalitet” och alltså kan klassas som irrationalisering.

I avhandlingen diskuteras både teorier för att analysera ironi och ironins betydelse i den politiska debatten. Men analysen av ironi belyser också problem med all analys av implicita strategier, problem som blir särskilt tydliga i analysen av nästan 250 år gamla texter. Tolkning av ironi kräver kontextförståelse. Riskerna vid en analys av ironi i historiska texter är uppenbara. Därför krävs rimligen så stor kunskap om kontexten som möjligt, inte minst om den diskursiva kontexten. I analysen diskuteras också olika signaler i texten som bidrar till att utlösa en ironisk tolkning av texten. Faktum är att analysen av implicita strategier i historiska texter sätter fokus på problem som vi egentligen alltid har när vi analyserar texter. Risken är att vi när vi analyserar moderna texter tar kontexten för given och gör tolkningar som vi egentligen inte har annat fog för än vår egen intuition, vilket möjligen kan leda till övertolkningar (eller undertolkningar).

Att diskutera realiseringen av diskursiva strategier i historiska texter är också att diskutera hur språket fungerar som en social handling. Det handlar, i vid

mening, om språkhandlingar i historiska texter, och för att förstå dessa måste vi, som författarna till *Tekst og historie* förklarar ”forstå nettopp samspillet mellom tekst og historie, i de stadig skiftende konstellasjonene mellom ytring, konvensjon og situasjon” (Asdal et al., 2008, s. 20). Det metodiska anslaget i denna avhandling har valts just för att kunna komma åt samspelet mellan text och historia. Här finns visserligen ett antal metodologiska problem, men analysen har gjort det möjligt att diskutera just detta samspel och ger dessutom möjligheter till följdstudier.

7.4 Vad kan vi inte veta?

Vilken typ av resultat har den utförda analysen *inte* kunnat ge? Frågan är viktig att ställa, därför att avhandlingens fokus på flera sätt skiljer sig från det vanliga i texthistoriska avhandlingar. Den första och kanske minst förvånande kommentaren är följande: Avhandlingen har inte sagt något om språksystemet under en viss period: fokus har legat explicit på språkanvändning i en viss typ av texter eller snarare – i en viss diskursiv praktik. Avhandlingen har vidare sagt mycket litet om textlingvistiska kategorier som koherens och textbindning: fokus har legat explicit på språkanvändning med en viss typ av strategisk funktion. Trots intresset för strategiska funktioner har avhandlingen naturligtvis inte kunnat ge något slutligt svar på frågan om intention och effekt i skrifterna. De strategiska funktioner som uttolkats är just tolkningar och har grundat sig på analyser av texterna, på kunskaper om kontexten och på de reaktioner texterna fick i andra skrifter.

En annan viktig kommentar som kan behöva göras är att jag inte har uttalat mig om hur en enskild författare använder vissa strategier. Visserligen finns ett par författare representerade med fler än en skrift i näranalyserna, men det går inte att utifrån detta dra några slutsatser om personlig stil. Det har heller inte varit syftet: i viss mån har tanken varit att avindividualisera debatten för att istället fokusera på kontextens roll för hela debatten. Samtidigt är det inte möjligt att analysera strategier utan att använda all tillgänglig relevant kunskap om författaren, saken och kontexten.

Jag har slutligen inte kunnat säga något om hur en specifik strategi har använts i en viss fråga. Detta är viktigt att påpeka, därför att det är den vanligaste infallsvinkeln för kritiska diskursanalyser. Här har jag undersökt den diskursiva praktik som innebär att man debatterar i politiska pamfletter, och inte debatten i någon specifik fråga. Detta har sina fördelar, men det har också nackdelar: dels blir kontexten svåröverblickbar när man inte koncentrerar analysen

kring en viss fråga, och dels förlorar man möjligheten att knyta vissa strategier till vissa problemställningar, frågor eller ämnen. Det gör också att möjligheterna till en kritisk infallsvinkel blir begränsade – om ämnet däremot varit t.ex. hur statskuppen legitimeras i debatten 1809–1810 hade det varit enklare att utgå ifrån en kritisk vinkel och ”avslöja” makt och ideologi i texterna. Å andra sidan kräver en sådan kritisk infallsvinkel kunskap om den diskursiva praktiken för att kunna avgöra vad som är ämnesspecifikt och vad som tillhör konventionen för politisk debatt i pamfletter – just den typ av kunskap denna avhandling kan bidra med.

7.5 Vad kan vi göra mer?

I denna avhandling har debatten under två perioder fått en någorlunda utförlig, men också generell beskrivning. Resultaten ger en bra utgångspunkt för närmare studier av specifika frågor under samma perioder, såsom t.ex. hur statskuppen legitimeras. Avhandlingen tillhandahåller också en jämförelsegrund för fortsatta analyser av politiskt språk. En viktig utgångspunkt för valet av metod har varit att hitta en ansats som ger möjlighet till jämförelse. Som vi kunnat se i analysen av legitimerande och delegitimerande strategier går det också att i viss mån jämföra olika perioder med varandra. Men man bör ha i minnet att resultaten bygger på kvalitativa analyser. Jämförelsen kan göras eftersom det är samma tolkande subjekt, dvs. den enskilda forskaren, som står för båda analyserna. Någon direkt jämförelse med de siffror som redovisas i analysen av legitimerande och delegitimerande strategier kan alltså inte enkelt göras av en annan forskare. Däremot kan resultat som fås fram på liknande sätt ju alltid relateras till och diskuteras mot bakgrund av de här redovisade siffrorna.

Det finns naturligtvis många intressanta följdfrågor som uppstår och som man kan tänka sig att fortsätta utreda. Några av dem följer här: Hur länge sågs anonymitet som något positivt, och när började man sätta ut namnet? Varför gjorde man det? Är de metaforer som förekommer i debatten generella för politiska texter: vilka är tidstypiska, vilka är ”eviga”? Har vi samma grad av moralisering i den politiska debatten idag? Använder vi rationaliseringsstrategier på samma sätt? Hur ironiska är vi egentligen i den politiska debatten idag? Hur ser debatten ut i andra liknande kontexter, t.ex. i andra politiska kulturer där man just haft censur och fått tryckfrihet (i andra länder) eller i andra kulturer där man just haft en statskupp? Kan vi finslipa analysen av rationalisering/irrationalisering så att begreppen blir tillämpbara på fler texter och kontexter?

Slutligen vill jag poängtera att den analysgång som tillämpats i den här avhandlingen skulle kunna sägas ge ett slags underifrånperspektiv för förståelsen av den historiska, politiska och diskursiva kontexten som har potential att tillföra den historiska forskningen sådant som kan bekräfta eller komplicera den gängse historieskrivningen. Därför lämpar sig tillvägagångssättet väl för analyser i flervetenskapliga projekt, där språkvetare och historiker samarbetar. Det är min förhoppning att denna avhandling inte bara bidrar till vår kunskap om texthistorien och till diskussionen av textvetenskapliga metoder, utan att den också kan bidra till att fördjupa vår förståelse för historien och för den politiska debattens mekanismer.

Summary

Pamphlets! A Discursive Practice and its Strategies in the Early Swedish Political Public Sphere (Pamfletter! En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet)

This thesis focuses on argumentative strategies for legitimation and delegitimation in political pamphlets published in 1769 and in 1809–1810. An important angle of approach is the relation between language, texts and the surrounding society. Political pamphlets are texts that interact with society, texts that entail social action. A description of language and text patterns eighteenth-century texts in a way that takes the function of the texts into account requires a profound understanding of the historical context as well as the linguistic conventions.

The two chosen periods represent the onset of democracy and freedom of the press. They represent something unique in the history of the public sphere in Sweden. During the eighteenth century, Sweden went from absolutism to parliamentary rule (in 1719) and back to absolutism again (1772). The period of parliamentary rule is commonly spoken of as "The Age of Liberty". In the last six years of this time of freedom, 1766–1772, Sweden had a press law, an Ordinance on the Freedom of the Press. A radical increase in the number of pamphlets could be seen, and after 1772 again, a radical decrease. The debate was intense, and 1769 marks a peak in the number of pamphlets printed. The period following Gustav III's coup d'état in 1772 did not favour political debate, and Sweden did not have proper freedom of the press again until 1809. In this thesis, the main focus is on the debate in pamphlets in 1769, but a comparison with the political debate in 1809–1810 is made.

1809 is an important year in Swedish history. Years of war had brought Sweden to the verge of a national tragedy: it had lost Finland, it had enemies along all borders, and people were suffering from poverty. A coup d'état was staged, the king was sent out of the country and the parliament was summoned. This parliament created a new constitution and a new press law. The situation was fragile, but the coup-makers and the parliament managed to replace absolute royal power with constitutional monarchy.

The aim of this study is twofold. The empirical aim is to examine the political language in the early political debate in pamphlets, with a focus on how the discursive strategies of legitimation and delegitimation are realised linguistically in the emerging public sphere. There is also a theoretical and methodo-

logical aim: to discuss the kind of understanding modern methods of text analysis – specifically such used in Critical Discourse Analysis (CDA) – can provide.

In political debate, strategies of both legitimation and delegitimation are used. Whereas legitimation strategies have been discussed in a number of studies, fewer studies have focused on delegitimation. The thesis provides an inventory of strategies used, as well as a discussion of how they relate to each other. The theoretical aim is to critically reflect upon the framework for analysing legitimation, as put forward by van Leeuwen and Wodak (van Leeuwen & Wodak 1999, van Leeuwen 2007), and discuss it in the light of problems related to the analysis of historical texts as old as 250 years. A discussion of the analysis of delegitimising strategies also suggests a way to incorporate the analysis of irony into the framework proposed.

This thesis consists of three parts. The first part, chapters 1–3, provides a theoretical and methodological background, as well as an understanding of the historical situation and the discursive context of the pamphlets. The second part, chapters 4–6, is dedicated to the main analysis of the pamphlets from 1769 and 1809–1810. The third part, chapter 7, provides a summary of the empirical findings as well as a discussion of methodological and theoretical problems.

Part 1: Theoretical and methodological background

In *chapter 1,* the outline of the thesis is presented, with a short presentation of former research on eighteenth-century texts that are relevant for this thesis.

Chapter 2 provides a background of the historical situation and the discursive context. It is proposed that whereas it is quite possible to discuss the pamphlets as a genre – using a definition of genre that looks upon genre as social action – it is even more useful to discuss pamphlets as a *discursive practice* (Fairclough 1992). Analysing discursive strategies involves considerations of intentions and effects, as well as a concept of function.

In *chapter 3*, the theoretical framework and the methodological choices are presented. Texts are viewed as linguistic products, as intentional acts, produced and consumed in certain contexts. The standpoint is taken that texts cannot be studied without context: they become carriers of meaning in a certain context.

The analysis of textual strategies for legitimation or delegitimation has to deal with linguistic actions, intentions and contextual aspects. Legitimation and delegitimation are seen as functions in a specific discursive practice and *happen* in the communication rather than lying embedded in the text. Critical Discourse Analysis (CDA), as introduced by Fairclough (1992) and Wodak

(1990, 2001a), is an important theoretical approach for this thesis, where the debate in political pamphlets is viewed as a discursive practice embedded in a social practice. The thesis does not, however, focus on the discourse about a certain social problem or subject, as do most studies performed in CDA. Instead, it has an explicit focus on a certain discursive practice and the argumentative strategies used. Also, the critical goal of CDA – to make power relations and ideology in the texts explicit – is more problematic to fulfil when looking at texts as old as 250 years.

Strategies for legitimation and delegitimation have been discussed by Chilton & Schäffner (1997), van Leeuwen & Wodak (1999), Chilton (2004) and van Leeuwen (2007). The different legitimation strategies have gained most attention, and van Leeuwen (2007) distinguishes between four major categories: *authorisation, moral evaluation, rationalisation* and *mythopoesis*. This thesis takes these four categories as a starting point, and discusses the possibility of viewing them as major categories also for delegitimation (i.e. turned the opposite way). Special attention is then given to the strategy of *irony.* Important for this study is the viewpoint of Hutcheon (1995), who sees irony as a discursive strategy and underlines that irony *happens* in discourse and that it cannot be separated from the social, historical and cultural aspects of the context. *Discursive communities* are prerequisites for irony and not the other way round – they consist of shared knowledge, attitudes, values and communicative strategies.

The material consists of 138 texts from 1769 and 94 texts from 1809–1810, collected from Lund University Library. The texts have been read, numbered and registered in a database with notes about year of printing, printer, author, references to other texts, irony, "factual" argumentation etc. Twelve texts from each period have been selected from criteria based on the notes about the whole material. The 24 texts have been digitised, and qualitative analyses of legitimation and delegitimation have been performed for each text. The results of these analyses have been compared. To make this comparison possible, some of the results of the qualitative analyses of the strategies have been quantified. The analyses have been supplemented with an analysis of the attitudes towards political debate as expressed in the material as a whole.

Part 2: The pamphlets: empirical results

The quantitative and qualitative analyses and the extensive description of the context have yielded many results to handle on different levels.

The discursive practices and the pamphlets in the two periods share many characteristics. In both periods there was an intense political debate in journals and pamphlets. The authors were anonymous. This can be explained in terms

of insecurity on the part of the writers, so soon after censorship had been abolished. But in both periods there also existed ideas about anonymity as a guarantee for an impartial debate. Textual and linguistic patterns show many similar traits, but also interesting differences which – at least partially – can be explained by differences in context. The different historical and political contexts yield texts with seemingly different functions. A closer analysis of the texts from the first period distinguishes between texts functioning as *proposals* or *attacks*. In the second period, 1809–1810, however, two more functional categories are found: *appeals* for unity and *mythopoetic narratives* retelling the events leading up to the coup d'état or the actions of the parliament.

The debate in pamphlets in 1769 mostly dealt with economic and constitutional issues as well as with the debate itself. The debate was interactive in the sense that more than half of the texts were written as answers to other texts. The interactive character is also illustrated by the fact that more than half of the texts are directly addressed to another person – often to another author. It is relatively common to find implicit strategies: one fourth of the texts use irony and one tenth of the texts use fictitious frames. About half of the texts contain factual argumentation. The two most common ways of labelling the pamphlets are as *Thoughts* or as *Letters*. *Thoughts* are used for texts that more often are factual and reasoning, while *Letter* is a title that can be found on more casual texts, often using implicit strategies.

The pamphlets from 1769 often use *impersonal authorisation*, which means that they often explicitly refer to laws or ordinances to legitimise their proposals. The constitution is seen as wholly and everlasting. This can also be seen in legitimising analogies and metaphors, where the constitution is seen as a *building* with a foundation that must not be pulled down, or as a *treasure* that must be protected.

Another important legitimising strategy is *moral evaluation*. In the pamphlets from 1769 one often finds adjectives such as *förnuftig* 'wise', *nyttig* 'useful' and *laglig* 'legal', but many evaluating adjectives concern moral conduct or stance, such as *redlig* 'upright', *värdig* 'worthy', *dygdig* 'virtuous' and *kallsinnig* 'impartial'. One can also find a negotiation about certain ideological concepts, such as *frihet* 'freedom', *säkerhet* 'safety, security' and *nytta* 'utility'.

Rationalising strategies are used in different ways. In texts that can be characterised as *proposals,* the purposes of the proposals are constructed and often described in vague but ideologically loaded terms such as *allmänt väl* 'the common weal' or *säkra och stabila lagar* 'secure and stable laws'. Causal explanations, which are also seen as rationalising strategies, are relatively common in

the proposals, for example in more reasoning texts about the monetary system. Another rationalising strategy is to present calculations and tables.

While legitimising strategies are naturally more common in texts that function as *proposals*, delegitimising strategies are more common in the *attacks*. *Moral evaluation* to delegitimise another person or another pamphlet is realised in adjectives such as *onyttiga* 'unprofitable', *farliga* 'dangerous' or *löjliga* 'ridiculous'. Delegitimising evaluation can also be found in the proposals, but almost only in order to position the author himself in the debate by evaluating different social and political practices. Analogies and metaphors are more common in delegitimising than in legitimising functions. The metaphors used in the texts from 1769 to delegitimise seem to correspond with the metaphors used to legitimise: one of the more common metaphors is to describe something as *sjukdom* 'illness', which can be contrasted with the frequently used metaphor of *botemedel* 'remedy, cure' to legitimise a proposal.

Irony is a relatively common strategy in the pamphlets from 1769. It mostly occurs in texts that are answers to other texts, and texts that function as an *attack* on another text.

In the trials against texts that were accused of violating the rules for freedom of the press, attention was often brought to delegitimising strategies used in the texts. Also in the pamphlets a vivid discussion about ideal as well as inappropriate strategies took place. There was a clear opposition to abusive texts, against "anger" and party-political texts. Several texts explicitly state the view that an impartial debate is a way to reach the truth.

When freedom of the press was re-established after the dramatic events in 1809, the debate had a somewhat different character. The years 1809–1810 were a time with other values and other literary ideals. The period in between had given experiences of oppressive autocracy, but also inspiration from revolutions in France and America as well as from important political thinkers.

The dramatic situation in the country influenced the political pamphlets in several ways. The discussion mostly circled around political and constitutional questions. In narratives about the coup d'état the new regime was praised and legitimised. The debate was not as interactive as in 1769 – there are not as many replies to other texts as before. The letter form became less important and instead a new kind of titles, formed as questions, became common. The pamphlets seem in many ways to be more factual and reasoning, but they are also very moralising. An interesting difference from the debate in 1769 is that the readers are more often addressed with plural forms. This might indicate that the authors were now more aware of a public sphere than before. Instead of

addressing another author, they now addressed all readers, the citizens or the members of the parliament.

As stated above, two functional categories of texts that can be connected to the historical and political situation can be distinguished: *appeals* for unity and *mythopoetic narratives*. Three of the pamphlets are written as such *mythopoetic narratives*. The narratives are used to legitimise the coup d'état and the new constitution. The use of *mythopoesis* as a legitimising strategy seems to be especially common in the debate conducted in pamphlets in 1809–1810: the strategy is used to some extent in all of the 12 texts analysed in this thesis. The mythopoesis in 1809–1810 also differs in character from the mythopoesis used in 1769: while narratives in 1769 were often used as warning examples, in 1809–1810 they mostly function as positive moral tales.

Also *moral evaluation* is used to give the new regime legitimacy. In the debate values such as *förnuft* 'reason' and *nytta* 'utility' were important, but also *självständighet* 'national sovereignty' and *enighet* 'unity'. Interestingly, *frihet* 'freedom' is almost absent in the debate 1809–1810. More important is *enighet* 'unity'. Moral stance and conduct are also evaluated: the citizen should be *dygdig* 'virtuous' and *redlig* 'upright', and the men behind the coup d'état are *hjältemodiga* 'heroic and brave'. Evaluating words and expressions are especially frequent in the texts characterised as *appeals* and in the *mythopoetic narratives.*

The analysis of *rationalisation strategies* shows that one difference between the periods analysed is that the texts from 1809–1810 have less reasoning about causes and effects. This might be a consequence of the selection of texts or might be caused by other contextual factors.

The debates in pamphlets in the two periods analysed differ most in their use of delegitimation strategies, which were much less frequent in 1809–1810. The texts characterised as *attacks* have, for example, only half as many instances of evaluating words or expressions in 1809–1810 as in 1769. It was more common to use moral evaluation to delegitimise in the *appeals*, but the evaluation in those texts concerns the political debate and the radical claims made by some writers, more than specific authors. *Irony* is also much more uncommon and often seems to be expressed more explicitly in the texts from 1809–1810. This could be one sign that the writers now had a larger group of readers in mind, not just a small group of initiated authors.

The lower frequency of delegitimising strategies in 1809–1810 can be related to the focus on unity and agreement in a dramatic situation. There seems to be a consensus among the authors about the importance of serious debate and moderate actions. Abuse, antagonism and controversy in the political de-

bate could have fatal consequences. But just as in 1769, there was a strong belief in open debate as a way to enlightenment and truth.

Part 3: Methodological and theoretical discussion

In chapter 7 a summary of the results is made and the problems of analysing legitimation and delegitimation in historical texts are further discussed. This thesis does not systematically discriminate between the legitimation of a proposal, of another author, of actors in the public sphere or of the act of writing the pamphlet. These distinctions could have been made, but accounting for the results would then have been more complex and difficult to follow. The different kinds of legitimation and delegitimation are discussed in the analysis but not presented in the tables. This also means that there is no simple operationalisation of the analysis. This becomes most evident in analysing *moral evaluation* or, as put here, *evaluating words and expressions in delegitimising function*, where there is a clear difference between delegitimising another person or another person's text. But discerning and deciding that difference can sometimes be very difficult – and because of our limited knowledge of linguistic conventions in 250-year-old texts this difficulty is even more apparent.

This thesis also discusses how legitimising and delegitimising strategies relate to each other. The corresponding concepts signal that these strategies can be seen as symmetric antipodes. In the thesis, the concepts used by van Leeuwen & Wodak (1999) are the starting point for a discussion also of delegitimising strategies, a discussion about a reversal of the categories proposed by van Leeuwen and Wodak so as to get strategies of *irrationalisation* and *unauthorisation*, for example. This reversal becomes problematic in the analysis of rationalisation and irrationalisation, partly because legitimation and delegitimation have different directions. Legitimising strategies concern the relation *in* the text, *how* things are related and motivated. Delegitimising strategies are directed outwards, towards another text or person or practice. This difference has certain consequences for the analysis.

The signalling of rationality is seen as strategic communication, i.e. as an argumentative strategy. Language use in political discourse is regarded as strategic, which means that the mediation of rationality is also taken to be strategic. Rationality is regarded as a relative concept. This means that the thesis argues against a definition of rationalisation as a strategy to turn something irrational into something rational: such a view implies that the analyst has the ability to decide what really is rational and true and what really is based upon moral values (i.e. not rational). And since the analyst (in most cases) has no access to the

true nature of things (which becomes even more accentuated when analysing historical texts) it makes no sense to speak about rationalisation as a strategy to turn irrationality into rationality. A simpler stand is taken here: all kinds of linguistic strategies to make something seem rational are seen as rationalisation.

As mentioned above, the thesis introduces the concept of *irrationalisation*, for strategies to make someone or something seem irrational. In the thesis, problems of separating moral evaluation from irrationalisation are discussed. Evaluations of another person's wisdom (or rather lack of wisdom) are counted as evaluations, even if they also aim at making a person seem irrational. In rationalisation, as defined by van Leeuwen & Wodak (1999) and van Leeuwen (2007), morality is submerged. This thesis suggests that it could be fruitful to view rationalisation strategies as "staging rationality". That would suggest that irrationalisation, i.e. "staging irrationality", is most prototypically fulfilled by *irony.*

The analysis of irony in historical texts receives special attention in this thesis. In analysing irony in texts as old as 250 years, problems associated with the analysis of all kinds of implicit language are accentuated.

Finally, in chapter 7, a speculative comparison with the debate in newspapers and in blogs today is made and further studies are suggested.

Referenser

Primärt analysmaterial

A1. [Arvid Bernhard Virgin] *En Patriots Tankar, Om Grundlagens nödwändiga förbättring hälst i det, som rörer Fides Publica och des Befästande*. Stockholm. 1769 [nr 104]

A2. [Anders Schönberg] *Anmärkningar, wid En Ny Skrift, kallad: En Patriots Tankar, om Grund-Lagens Nödwändiga Förbättring, hälst i det, Som rörer Fides Publica, och des befästande*. Stockholm: Wennberg & Nordström. 1769 [nr 106]

A3. [anon.] *Bref Til Politiske Eqvilibristen, Eller Swar På en Patriots Tankar Om Grund-Lagens Nödwändiga förbättring, Hälst I det som rörer Fides Publica och dess befästande*. Stockholm: Wennberg & Nordström. 1769 [nr 105]

A4. [anon.] *Nödig Granskning Af En så kallad Patriots Tankar Om Grundlagens Nödwändiga Förbättring*. Stockholm: Grefingska Tryckeriet. 1769 [nr 107]

A5. [Arvid Bernhard Virgin] *Arghetens Afskumm i den af Trycket utkomne så kallade: Nödiga Granskningen af en Patriots Tankar om Grundlagens nödwändiga Förbättring*. Stockholm: Johan Georg Lange. 1769 [nr 108]

A6. [Carl Leuhusen] *Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours, samt en allmän Riksdaler Räknings-Inrättning*. Stockholm: Carl Stolpe. 1769 [nr 117]

A7. [anon.] *Bref af en Patriot uti Swält-By, til Auctoren af en nyligen ifrån trycket utgifwen Skrift, under Titul: Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours, samt en allmän Riksdaler-Räknings-Inrättning*. Stockholm: Johan Georg Lange. 1769 [nr 118]

A8. [Carl Leuhusen] *Reflexioner öfwer Finance-Werket, uti Swar uppå Brefwet af en Patriot uti Swältby, til Auctoren af en nyligen ifrån Trycket utgifwen Skrift, under Titul: Tankar om Sweriges Mynt och Wexel-Cours, samt en allmän Riksdaler-Räknings Inrättning*. Stockholm: Johan Arvid Carlbohm. 1769 [nr 119]

A9. [Sven Hof] *En Landtmans Grundade Anmärkningar, Öfwer Myntets Föränderlighet I wärdet: Samt Hwad skada Myntets föränderlighet i en Stat*

medförer; Jämte Några bifogade påminnelser Om Cours, Mynt och Penningar I gemen. Alla om Rikets wäl bekymrade Landsmän, til eftersinnande utgifwit. Stockholm: Carl Stolpe. 1769 [nr 54]

A10. [anon.] *Patriotiskt Förslag emot Folkbristen*. Stockholm: Peter Hesselberg. 1769 [nr 29]

A11. [Carl Erik Wadenstierna] *Bref Ifrån En Opartisk Swensk*. Stockholm: Lars Salvius. 1769 [nr 66]

A12. [anon.] *Nödige Frågor, Til närmare uplysnings winnande, ställde Til Författaren af den nyligen utkomne och gratis utdelte Skriften, Kallad: Tankar om Brännewin, Til hwar förnuftig Människas ompröfwande, öfwerlämnade Af Publicola*. Stockholm: Grefingska Tryckeriet. 1769 [nr 4]

B1. [Georg Peter Sebell] *Filosofiska och ekonomiska reflexioner, föranledde af den inträffade Regements-förändringen. Af Göran Johansson.* Stockholm: Carl Delén. 1809 [nr 182]

B2. [Georg Peter Sebell] *Fortsättning af filosofiska och ekonomiska reflexioner, föranledde af den inträffade Regements-förändringen. Af Göran Johansson*. Stockholm: Carl Delén. 1809 [nr 183]

B3. [Per Elgström] *Anmärkningar öfver Herr Göran Johanssons Filosofiska (så kallade) och Ekonomiska (varande) Reflexioner.* Stockholm: Marquardska Tryckeriet. 1809 [nr 184]

B4. ["John Pehrsson"] *Sofistiska anmärkningar öfver Göran Johansons Fortsättning af Filosofiska och Ekonomiska Reflexioner; författade af John Pehrsson.* Stockholm: Carl Delén. 1809 [nr 185]

B5. [Gustaf von Schantz] *Några Ord om Enigheten, till Nationens Fullmäktige och Alla goda Medborgare.* Stockholm: Henrik And. Nordström. 1809 [nr 189]

B6. [Carl Ingman Manderfelt] *Hälsning till Författaren af Några Ord om Enigheten, till Nationens Fullmägtige och Alla goda Medborgare.* Stockholm: Johan A. Carlbohm. 1809 [nr 190]

B7. [Lorenzo Hammarsköld] *Bref från En Stockholms-bo till En Wän på Landet, angående den wigtiga Regerings-Förändringen, som timade i Hufwudstaden den 13 mars 1809.* Stockholm: Henrik A. Nordström. 1809 [nr 155]

B8. [anon.] *Bref från En Landtbo i Stockholm till En Wän på Landet, om Riksdagens slut, samt Swar på den Frågan: Huru har Riksdagen kunnat räcka så länge?* Stockholm: Henrik A. Nordström. 1810 [nr 140]

B9. [anon.] *Några Ord om Repræsentationen vid Sveriges Riksmöten.* Stockholm: A. J. Nordström. 1809 [nr 144]

B10. [Gustaf von Schantz] *Är en National-Bewäring i närwarande Period nödwändig för Swerige? Historisk och Politisk undersökning.* Stockholm: Henrik. And. Nordström. 1810 [nr 231]

B11. [anon.] *Några Grundsatser för Frihet.* Stockholm: Johan A. Carlbohm. 1809 [nr 158]

B12. [Gustaf von Schantz] *Ett Medborgligt Farwäl, till Riksens Höglofl. Ständer; med öfwersigt af de förnämsta Händelser under Riksdagen åren 1809 och 1810.* Stockholm: Henrik A. Nordström. 1810 [nr 230]

Sekundärt analysmaterial, ej databas

[Forsskål, Petter] *Tankar Om Borgerliga Friheten*. Stockholm: Lars Salvius. 1759

[Virgin, Arvid] *Reflexioner Öfwer de Omdömen, som fälde blifwit om den nyligen af Trycket utkomne Skriften, rörande Grundlagens förbättrande, med mera*. Stockholm: Johan Arvid Carlbohm. 1769

Sekundärt analys- och referensmaterial, i databas

1. [Lars Julius Kullin] *Bref Från en Adelig Fru på landet, til Lika godt Hwilken; samt dennes Swar.* Göteborg: Erik Stakberg. 1769

2. ["Anders Larsson"] *Bref til Publicola Om Bränwin*. Stockholm: Grefingska Tryckeriet. 1769

3. [anon.] *Kläm åt Cours och Bränwin, uti et Bref från Anti-Mäskius til Drankander i Säd-slösa.* Stockholm: Johan Georg Lange. 1769

5. [anon.] *Swar, På Brefwet, til Publicola, Om Bränwin*. Stockholm: Joh. Arvid Carlbohm. 1769

8. [Kryger, J.F.] *Tankar Om Bränewin, Til Hwar förnuftig människas om-pröfwande öfwerlemnade Af Publicola*. Stockholm: Peter Hesselberg. 1769

9. [anon.] *Herr Consuln Hindrich Hacksons Bref, til Magistraten i Stockholm, daterad London, d. 24 October, 1769*. Göteborg: Eric Stakberg. 1770 (Efter Stockholmska Uplagan)

14. ["Simplex Christianus"] *Et angelägit Bref Til Herr Uplyst om 1769 års Riksdags-Manna-wal i Swerige Af Simplex Christianus.* Stockholm: Lorens Ludvig Grefing. 1769

18. [anon.] *Bref, til deras Excellencer Herrar Riksens Råd, i et angelägit Ämne.* Stockholm: Grefingska Tryckeriet. 1769

26. [Carl Brunkman] *Plan Til et nyttigt Pennekrig emot Parti-Andans och Corruptionens Trouppe.* Uppsala: Johan Edman. 1769

42. [anon.] *Tankar, Om den Fastställte Wäxel-Coursen, Och De swårigheter, som skulle följa på dess Rubbning*. Uppsala: Johan Edman. 1769

51. [Daniel Helsingius] *Triumviratet På Momi Parnass, Tecknadt Efter Trenne i sit slag goda Originaler, Posten, Hatten och Landsboen. Första Stycket.* Stockholm: J. G. Lange. 1769

52. [Anders Schönberg] *En Landtmans Betraktelser Wid En ny Skrift, kallad: Triumviratet på Momi Parnass, Tecknade efter Originalet*. Stockholm: Peter Hesselberg. 1769

57. [Joseph Israëlsson] *Nytt Bref, Från Auctorn Til Märkwärdigt Nytt, Eller: Genswar, På Et så kalladt Wälförtjent Swar, Från Götheborg*. Stockholm: Wennberg & Nordström. 1769

59. [Anders Odel] *Myssan No. 1–3*. Stockholm: Peter Hesselberg. 1769

61. [Anders Odel] *Til Folckets Widare Omdöme. Ytterligare Strid-Skrifter emellan Diogenes och Plato.* Stockholm: Johan And. Carlbohm. 1769

72. [anon.] *En Swensk Patriots Bref Til Författaren af Uplysningen för Swenska Folket, Om Anledningen, orsaken och afsigterna med Urtima Riksdagen 1769*. Stockholm: Lars Salvius. 1769

82. Carl Friedrich Pechlin. *Ärhindringar Wid Fri-Herre Kaggs Anmärkningar Öfwer Et Tryckt Votum, Hwilka Allmänhetens Pröfning hemställas.* Stockholm: Peter Hesselberg. 1769

83. Carl Friedrich Pechlin. *Swar På de Påminnelser, Fri-Herre Kagg utgifwit Wid Mina Ärhindringar Emot Hans Anmärkningar Öfwer Mitt Tryckta Votum Af d. 17 October 1769.* Stockholm: Peter Hesselberg. 1769

95. [anon.] *Reflexioner Wid Frågan Om Säkerhets-Acten.* Stockholm: Johan Arvid Carlbohm. 1769

109. [Johan Niclas Zetherström] *Philosophiske Carpusen.* Uppsala: Johan Edman. 1769

150. ["John Pehrsson"] *Sophistiska Reflexioner öfwer Allmänna Rösten, eller öfwer en del utkomne Ströskrifter. Författade af John Pehrsson.* Lund: Berlingska Boktryckeriet. 1809

156. [Michael Hambré] *Nu eller aldrig.* Stockholm: Carl Delén. 1809

161. [anon.] *Försök till Svar på Frågan: Huru skall hvarje Medborgare vinna det skydd han af Samhälls-Inrättningen har rätt att vänta, och Huru skall han vinna full frihet att efter eget behag, men utan andres förfördelande använda sina krafter?* Stockholm: A. J. Nordström. 1809

165. [anon.] *Bör Konungen äga rätt att förklara Krig?* Stockholm: Peter Sohm. 1809

178. [anon.] *Filosofiska Undersökningar om Den Fullkomligaste Constitution eller Grundlag, såsom Medel til Högsta Allmänna och Enskilta Lycksalighet*. Stockholm: Marquardska Tryckeriet. 1809

181. [Carl Ingman Manderfelt] *Granskning öfwer en nyligen utkommen Skrift, kallad: Hwad synes Allmänna Opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af Swenska Stats-Författningen?* Stockholm: Carl Delén. 1809

199. [Gustaf von Schantz] *När äro Statsförändringar nödvändiga, och hvarigenom blifva de gagnande?* Stockholm: Henrik And. Nordström. 1809

218. [anon.] *Swar till Herrar Utgifware af Allmänna Opinionens Organ af Författaren till Reflexionerna i Journal för Litteratur och Theater N:o 159, hwilka åtföljt Daligt Allehanda, N:o 161*. Stockholm: Peter Sohm. 1810

220. [Peter Adam Wallmark] *Hwad Utsigter till Sweriges framtida wälfärd lofwar dess nu lediga Thronföljd?* Stockholm: Peter Sohm. 1810

225. [Gustaf von Schantz] *Nå så blir det då änteligen slut med Riksdagen. Samtal mellan Matts och Pehr.* Stockholm: Henrik A. Nordström. 1810

Protokoll och andra historiska källor

Hovrättsprotokoll= Utdrag af Kongl. Maj:ts och Riksens Swea Hof-Rätts Protocoll, hållit i Stockholm den 15-17 augusti 1769. I: Gjörwell (utg.) *Handlingar Rörande Den Fiscaliske Action, Som Blifwit anställd i Kongl. Swea Hof-Rätt, Emot Twenne af Assessoren, Herr Arvid Virgin*

Utgifne Skrifter, kallade: En Patriots Tankar, Om Nödvändigheten af Grund-Lagens Förbättring; Och Reflexioner, Öfwer De omdömen, som öfwer samma Skrift fälde blifwit. Stockholm: Wennberg & Nordström. 1769

Kungörelse 24/8 1772= Den 24 augusti. Kongl. Maj:ts Kungörelse och Warning, at uti Tal och Skrifter icke inblanda smädeliga tilwitelser angående de förra partier m.m. I. *Utdrag Utur alla ifrån den 19 augusti 1772 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner Och Publicationer*. Stockholm: Henr. Fougt. 1781

RARP= Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. 27: 1769–1770 (utg. Sten Landahl). Stockholm, 1962

TF 1766= Den 2 December, Kongl. Maj:ts Förordning, angående Skrif- och Tryck-friheten. I: *Utdrag Utur alla ifrån 1764 års slut utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner Och Publicationer 8.* Stockholm: Kongl. Tryckeriet. 1795

Utdragprot. 1769= Utdrag af Stockholms Norre Förstads Östra Kämners-Rätts Protocoll, hållit den 5:e September 1769. Stockholm: Wennberg & Nordström. 1769

Litteraturlista

Almgren, Birgitta & Brylla, Charlotta. 2005. Språk och politik – teoretiska och metodiska reflektioner. I: Brylla, C., Almgren, B. och Kirsch, F. (red.): *Bilder i kontrast. Interkulturella processer Sverige/Tyskland i skuggan av nazismen 1933–1945.* (Schriften des Centers für deutsch-dänischen Kulturtransfer 9.) Aalborg, 103–111

Asdal, K. Berge, K. L. Gammelgaard, K. Gundersen, T. R. Jordheim, H. Rem, T. & Tønnesson, J. 2008. *Tekst og historie.* Oslo: Universitetsforlaget

Attardo, Salvatore. 2000. Irony markers and functions: towards a goal-oriented theory of irony and its processing. *RASK: Internationalt tidskrift for sprog og kommunikation* 12. 3–20

Barbe, Katharina. 1995. *Irony in Context.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins

Bennich-Björkman, Bo. 2003. Affärer i politiskt tryck. Offentlighetsprincipen och spelet om den politiska makten 1766–72. I: Skuncke, Marie Christine och Tandefelt, Henrika (red): *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772.* Stockholm: Atlantis, 287–314

Berge, Kjell Lars. 1991. Samtalen mellom Einar och Reiar: et symptom på tekstnormendringer i 1700-tallets skriftkultur? – en sociotekstologisk undersøkelse av en tekstytring. I: *Arkiv för nordisk Filologi* 106. Lund University Press, 137–163

Berge, Kjell Lars. 1998. Den offentlige meningens genrer. I: (red.) Johnsen E. B. & Eriksen T. B. *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750–1955. Bind 1*. Oslo: Universitetsforlaget, 136–156

Björkman, Margareta. 1992. *Läsarnas nöje. Kommersiella lånbibliotek i Stockholm 1783–1809.* Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi

Booth, Wayne C. 1974. *A Rhetoric of Irony.* Chicago and London: The University of Chicago Press

Briggs, Asa & Burke, Peter. 2002. *A Social History of the Media. From Gutenberg to the Internet.* Cambridge: Polity Press

Bring, Samuel. 1958. *Svenskt boklexikon 1700–1829. Rättegångshandlingar.* (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet 32:1) Uppsala

Bring, Samuel. 1961. *Svenskt boklexikon 1700–1829. Riksdagshandlingar.* (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet 32:2) Uppsala

Brinton, Laurel. 2001. Historical Discourse Analysis. In: Schiffrin, D. Tannen, D. & Hamilton, H. E. (eds): *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 138–160

Brylla, Charlotta. 2000. *Ord med laddning. Nyckelord och slagord som termer i tysk språkvetenskap. (*Rapport från ORDAT. Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000; 3.) Göteborgs Universitet: Institutionen för svenska språket

Burius, Anders. 1984. *Ömhet om friheten. Studier i frihetstidens censurpolitik.* Uppsala

Burman, Carina. 1988. *Vältalaren Johan Henric Kellgren.* (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 23.) Uppsala

Bygdén, Leondard. 1898–1915. *Svenskt anonym- och pseudonymlexikon.* Uppsala

Byrman, Gunilla, 1988. *Tidningsnotisen i förändring 1746–1997.* (Svensk sakprosa nr 15.) Lund: Institutionen för nordiska språk

Böök, Fredrik. 1911. Till Per Elgströms biografi. I: *Samlaren* 32, Uppsala, 17–48

Carlsson, Ingemar. 1966. *Olof Dalin och den politiska propagandan inför "lilla ofreden". Sagan Om Hästen och Wår-Wisa i samtidspolitisk belysning.* Lund: CWK Gleerup

Chilton, Paul & Schäffner, Christina. 1997. Discourse and Politics. I: van Dijk, T. A. (ed.): *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies 2. A Multidisciplinary Introduction.* London/ Thousand Oaks/ New Delhi: Sage, 206–230

Chilton, Paul. 2004. *Analysing Political Discourse. Theory and Practice.* London & New York: Routledge

Claridge, Claudia. 2000. Pamphlets and Early Newspapers. Political Interaction vs. News Reporting. I: Ungerer, F. (ed.): *English Media Texts Past and Present. Language and Textual Structure*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 25–43

Clark Herbert H. & Gerrig, Richard J. 1984. On the Pretense Theory of Irony. In: *Journal of Experimental Psychology: General* 113:1, 121–126

Colebrook, Claire. 2004. *Irony*. London/New York: Routledge

Den svenska pressens historia 1. Före 1830. 2000. (red.) Gustafsson, K.-E. & Rydén, P. Stockholm: Ekerlids förlag

Englund, Boel. 1997. *Debattartiklar som social handling. Kommunikativ eller strategisk handlingsorientering? Debatten om skolan 1949–1995.* (Svensk sakprosa nr 7.) Lund: Institutionen för nordiska språk

Englund, Boel & Ledin, Per (red.). 2003. *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur

Englund, Boel & Svensson, Jan. 2003. Sakprosa och samhälle, I: Englund, B. & Ledin, P. (red): *Teoretiska perspektiv på sakprosa.* Lund: Studentlitteratur, 61–89

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change.* Cambridge: Polity Press

Fairclough, Norman. 1995. *Media Discourse.* London: Edward Arnold

Fairclough, Norman & Wodak, Ruth. 1997. Critical Discourse Analysis. In: van Dijk, T. (ed.): *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies 2: A*

Multidisicplinary Introduction. London/ Thousand Oaks/ New Delhi: Sage, 258–284

Fredriksson, Gunnar. 1982. *Det politiska språket* (6:e omarb. uppl.), Stockholm: Tidens förlag

Fryxell, Anders. 1904. *Berättelser ur svenska historien* 41. Stockholm: Norstedt (orig. utg. 1872)

Grice, Paul. 1975. Logic and Conversation. In: Cole, P. & Morgan J. L. (eds): *Syntax and Semantics* 3. New York/San Francisco/London: Academic Press

Gunnarsson, Britt-Louise. 1987. Textmönster i vår äldsta vetenskapliga tidskriftsprosa. En analys av medicinska rön i Vetenskapsakademiens Handlingar 1750–1769. *Nysvenska Studier* 67. Stockholm, 155–180

Gustafsson, Anna. 1998. *Politiska pamfletter i det fria ordets slyngelålder. En textanalys av fem inlägg i den politiska offentligheten under tryckfrihetstiden (1766–1772).* (Svensk sakprosa nr 18) Lund: Institutionen för nordiska språk

Gustafsson, Anna. 2001a. Pamflettdebatten. Tankar och brev i tryckfrihetens offentlighet. I: Melander, B. & Olsson, B. (red.): *Verklighetens texter. Sjutton fallstudier.* Lund: Studentlitteratur, 385–400

Gustafsson, Anna. 2001b. *Om nog så stora ord. Att analysera ett ironiskt debattinlägg från 1809.* (Svensk sakprosa nr 32). Lund: Institutionen för nordiska språk

Gustafsson, Anna. 2007. Problemet ironi vid analysen av historiska texter. I: Wollin, L. Saarukka, A. & Stroh-Wollin, U. (red): *Studier i svensk språkhistoria 9. Det moderna genombrottet – också en språkfråga. Föredrag vid nionde sammankomsten för svenska språkets historia, i Åbo 19–20 maj 2006.* (Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 5/2007) Åbo akademi, 98–103

Habermas, Jürgen. 1981. *Theorie des kommunikativen Handelns. Band I. Handlungsrationalität und gesellschaftligche Rationalisierung.* Frankfurt am Main: Suhrkamp

Hallberg, Peter. 2003. *Ages of Liberty. Social Upheaval, History Writing, and the New Public Sphere in Sweden, 1740–1792.* (Stockholm Studies in Politics 92) Stockholms universitet

Halliday, M.A.K. 1978. *Language as social semiotic. The social interpretaion of language and meaning.* London: Edward Arnold

Halliday, M.A.K. 2004. *An introduction to functional grammar. Third edition.* (rev. By C. Matthiesen) London: Arnold

Hansson, Stina. 2006. Konstens regler och hjärtats bud. I: Christensson, J. (red): *Signums svenska kulturhistoria. Frihetstiden.* Lund: Signum, 413–437

Hedquist, Rolf. 1978. *Emotivt språk. En studie i dagstidningars ledare.* (Umeå Studies in the Humanities 25) Umeå

Hellspong, Lennart & Ledin, Per. 1997. *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys.* Lund: Studentlitteratur

Herlitz, Lars. 2003. Nordencrantz, Christiernin och den monetära debatten på 1760-talet. I: Skuncke, M. C. och Tandefelt, H. (red.): *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772.* Stockholm: Atlantis, 131–142

Hillman, Rolf. 1962. *Gustaviansk retorik. Stilstudier i Svenska Akademiens med stora priset belönade äreminnen 1786–1803.* Stockholm: Svenska bokförlaget/Bonniers

Hillman, Rolf. 1970. *Svensk prosastil under 1700-talet.* (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård nr 42.) Stockholm: Läromedelsförlagen, Svenska Bokförlaget

Holm, Gösta. 1967. *Epoker och prosastilar. Några linjer och punkter i den svenska prosans stilhistoria.* Lund: Studentlitteratur

Holmberg, Claes-Göran. 2000. Nästan bara posttidningar (tiden före 1732). I: *Den svenska pressens historia 1.* (red. Gustafsson, K.-E. & Rydén, P.) Stockholm: Ekerlids förlag, 22–97

Hutcheon, Linda. 1994. *Irony's Edge. The theory and politics of irony.* London & New York: Routledge

Johannesson, Kurt. 1998. *Retorik eller konsten att övertyga.* (2 uppl.) Stockholm: Norstedts

Jucker, Andreas (ed.). 1995. *Historical Pragmatics. Pragmatic Developments in the History of English.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins

Karlsson, Rickard. 2007. *Svensk-franska förhandlingar. Bland sprätthökar och franska flugor i svenskt 1700-tal.* (Linköping Studies in Arts and Science 398. Studies in Language and Culture 9.) Linköpings universitet: Institutionen för kultur och kommunikation

Kjellin, Gunnar. 1952. *Rikshistoriografen Anders Schönberg. Studier i riksdagarnas och de politiska tänkesättens historia 1769–1809.* Lund: Lindstedts

Knox, Norman. 1961. *The Word Irony and its Context, 1500–1755.* Durham: Duke University Press

Kohvakka, Hannele. 1996. Ironie als Textuelle Erscheinung. Eine linguistische Erklärung der Entstehung von Ironie. In: *Neuphilologische Mitteilungen* 3. XCVII, Helsingfors, 239–253

Kohvakka, Hannele. 1997. *Ironie und Text. Zur Ergründung von Ironie auf der Ebene des sprachlichen Textes*. Frankfurt am Main: Lang

Labov, William and Waletzky, Joshua. 1967. Narrative analysis. I: Helm, J. (ed.): *Essays on the Verbal and Visual Arts.* Seattle: U. of Washington Press, 12–44

Lagerroth, Fredrik. 1915. *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia.* Stockholm: Bonniers

Ledin, Per. 1995. *Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen.* (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 20) Stockholms universitet

Ledin, Per. 1996. *Genrebegreppet – en forskningsöversikt.* (Svensk sakprosa nr 2.) Lund: Institutionen för nordiska språk

Ledin, Per, 1999, *Texter och textslag – en teoretisk diskussion.* (Svensk sakprosa nr 27.) Lund: Institutionen för nordiska språk

Ledin, Per och Selander, Staffan, 2003. Institution, text och genre. I: Englund, B. & Ledin, P. (red.): *Teoretiska perspektiv på sakprosa.* Lund: Studentlitteratur, 91–122

Lext, Gösta. 1950. *Bok och samhälle i Göteborg 1720–1809.* Göteborg: Elanders

Leeuwen, Theo van & Wodak, Ruth. 1999. Legitimizing Immigration Control: A Discourse-Historical Analysis. *Discourse Studies* 1, 83–118

Leeuwen, Theo van. 2007. Legitimation in discourse and communication, *Discourse & Communication* 1, 91–112

Lindberg, Bo. 2003. Inledning. Politisk kultur och idéer. I: Skuncke, M. C. och Tandefelt, H. (red.): *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772.* Stockholm: Atlantis, 13–22

Lindberg, Bo. 2006. *Den antika skevheten. Politiska ord och begrepp i det tidigmoderna Sverige*. (Filologiskt arkiv 45, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.) Stockholm

Lindroth, Sten. 1967. *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739–1818.* II. Stockholm

Linnström, Hjalmar. 1884. *Svenskt boklexikon: åren 1830–1865. Senare delen.* Stockholm: Hjalmar Linnströms förlag

Lundström, Hans. 1999. Folkbrist i 1700-talets Sverige. I: *Välfärdsbulletinen* 1999:3. (utg. Statistiska Centralbyrån; äv. tillgänglig på www.scb.se/valfard), 10–11

Löwnertz, Susanne. 1983. De svenska skatternas historia. Publ. 1982–1983 i *RSV Info*. Tillgänglig på http://www.skatteverket.se/ (SKV nr 117). citerad 25/8 2008

Magnusson, Lars. 2003. Den ekonomiska diskussionen under frihetstiden – ett framlängesperspektiv. I: Skuncke, M. C. och Tandefelt, H. (red.): *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772.* Stockholm: Atlantis, 25–38

Malmström, Carl Gustaf. 1901. *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772* 6. Stockholm: Norstedts

Mattson, Annie. 2006. *Från fjant till tyrann. Handskriftcirkulerade smädeskrifter mot Gustaf III 1778–1792.* Licavhandling. Uppsala: Litteraturvetenskapliga institutionen

Melander, Björn. 1999. *Vetenskap och underhållning. Den allmännyttiga uppsatsen i den svenska almanackan från 1749–1990.* (Svensk sakprosa nr 26.) Lund: Institutionen för nordiska språk

Melander, Björn & Olsson, Björn (red.).2001. *Verklighetens texter. Sjutton fallstudier.* Lund: Studentlitteratur

Metcalf, Michael. 1977. The First ”Modern” Party System? Political parties, Sweden’s Age of Liberty and the historians. In: *Scandinavian Journal of History* 1977:2, 265–287

Metcalf, Michael. 1981. Structuring Parliamentary Politics: Party Organization in Eighteenth-century Sweden. In: *Parliaments, Estates and Representation* 1:1, 35–49

Muecke, D. C. 1969. *The Compass of Irony.* London: Methuen

Mårdsjö, Karin. 1998. *Maten, metoderna och livet. Svenska husliga handböcker 1750–1900.* (Svensk sakprosa nr 21.) Lund: Institutionen för nordiska språk

Nordin, Jonas. 2000. *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden.* Stockholm/Stehag: Symposion

Nyman, Magnus. 1988. *Press mot friheten. Opinionsbildning i de svenska tidningarna och åsiktsbrytningar om minoriteter 1772–1786.* (Acta universitatis Upsaliensis. Studier i idé- och lärdomshistoria 3.) Uppsala

Olsson, Björn. 1998. *Att torgföra vetenskap. Det vetenskapliga föredragets och populärföreläsningens teori, praktik och kultur.* (Svensk sakprosa nr 24.) Lund: Institutionen för nordiska språk

Oscarsson, Ingemar. 2000. Med tryckfrihet som tidig tradition (1732–1809). I: *Den svenska pressens historia 1.* (red. Gustafsson, K.-E. & Rydén, P.) Stockholm: Ekerlids förlag, 98–215

Oscarsson, Ingemar. 2007. Pressen. I: Christensson, J. (red.): *Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden.* Lund: Signum, 51–87

Persson, Kristina. 2005. *Svensk brevkultur på 1800-talet. Språklig och kommunikationsetnografisk analys av en familjebrevväxling.* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 68.) Uppsala

Peterson, Bo. 1984. ”Yppighets Nytta och Torftighets Fägnad”. Pamflettdebatten om 1766 års överflödsförordning, I: *Historisk tidskrift* 1984, 3–46

Platen, Magnus von. 1986. *Diktare och domare. Svenska Akademiens pristävlingar.* Stockholm: Svenska akademien

Roberts, Michael. 1995. *Sverige under frihetstiden 1719–1772.* (övers. fr. engelska av Lars-Göran Larsson) Stockholm: Tidens förlag [urspr. titel *The Age of Liberty – Sweden 1719–1772*]

Rosengren, Cecilia. 1999. *Tidevarvets bättre genius. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige.* Stockholm/Stehag: Symposion

SAOB=Svenska Akademiens Ordbok. 1893 ff. Lund: Gleerupska universitetsbokhandeln

SBL= Svenskt biografiskt lexikon 1–.1918–. Stockholm

Sennefelt, Karin. 2006. Frihetstidens politiska kultur. I: Christensson, J. (red): *Signums svenska kulturhistoria. Frihetstiden.* Lund: Signum, 17–49

Sigrell, Anders. 1999. *Att övertyga mellan raderna. En retorisk studie om underförstådda inslag i modern politisk argumentation.* Umeå universitet

Skuncke, Marie-Christine. 2003. Medier, mutor och nätverk. I: Skuncke, M. C. och Tandefelt, H. (red): *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772.* Stockholm: Atlantis, 255–286

Sohlberg, Peter & Sohlberg, Britt-Marie. 2001. *Kunskapens former. Vetenskapsteori och forskningsmetod.* Stockholm: Liber

Sperber, Dan & Wilson, Deirdre. 1984. Irony and the Use–Mention Distinction. I: Cole, P. (ed.): *Radical Pragmatics.* New York: Academic Press, 295–318

Sperber, Dan & Wilson, Deirdre. 1986. *Relevance: Communication and Cognition.* Oxford: Blackwell

Sundin, Anders. 2006. *1809*. (Studia Historica Upsaliensa 27.) Uppsala

Svanfeldt, Gunnar. 1937. *Posten 1768–1769 och dess författare. Ett litteraturhistoriskt bidrag till studiet av frihetstidens sista skede.* Uppsala universitet

Svenskt biografiskt handlexikon. (1906. 2:a omarb. uppl.) Stockholm: Bonnier

Svensson, Jan. 1988. *Kommunikationshistoria*. Lund: Studentlitteratur

Svensson, Jan. 1993. *Språk och offentlighet. Om språkbruksförändringar i den politiska offentligheten.* Lund University Press

Svensson, Jan, 1997. *Fattigvårdens texter – en studie av den socialpolitiska diskursen i Sverige under 1700- och 1800-talet.* (Svensk sakprosa nr 9.) Lund: Institutionen för nordiska språk

Svensson, Jan. 2001. Fattigvårdsfrågan som diskursordning. I: Melander, B. & Olsson, B. (red.): *Verklighetens texter. Sjutton fallstudier.* Lund: Studentlitteratur, 401–442

Sylwan, Otto. 1896. *Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772.* Lund: Gleerups

Teleman, Ulf. 2008 (under tryckning). The Swedish Academy of Science: language policy and languages practice.

Vegesack, Thomas von. 1995. *Smak för frihet. Opinionsbildningen i Sverige 1755–1830*. Stockholm: Natur och kultur

Weiss, Gilbert & Wodak, Ruth. 2003. Introduction: Theory, Interdisciplinarity and Critical Discourse Analysis. In: Weiss, Gilbert & Wodak, Ruth (eds.) *Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinarity.* Basignstoke, Hampshire/New York: Palgrave Macmillan, 1–32

Wendt, Bo. 1998. *Krigsmans läsning. Textmönster och språkbruk i svenska soldathandböcker 1769–1994.* (Svensk sakprosa nr 23.) Lund: Institutionen för nordiska språk

Wodak, R. Nowak, P. Pelikan, J. Gruber, H. de Cillia, R. & Mitten, R. 1990. *"Wir sind alle unschuldige Täter!" Diskurshistorische Studien zum Nachkriegsantisemitismus.* Frankfurt am Main: Suhrkamp

Wodak, Ruth. 1999. Critical Discourse Analysis at the End of the 20th Century. In: *Research on Language and Social Interaction* 32 (1&2), 185–193

Wodak, Ruth. 2001a. What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. In: Wodak, R. & Meyer, M. (eds): *Methods of Critical Discourse Analysis.* Sage: London/ Thousand Oaks/ New Delhi, 1–13

Wodak, Ruth. 2001b. The discourse-historical approach. In: Wodak, R. & Meyer, M. (eds): *Methods of Critical Discourse Analysis.* Sage: London/ Thousand Oaks/ New Delhi, 63–94

Wodak, Ruth. 2006. Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis, In: Verschueren, J. & Östman, J.-O. (eds): *Handbook of Pragmatics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins

Åhlén, Bengt. 1986. *Ord mot ordningen. Farliga skrifter, bokbål och kättarprocesser i svensk censurhistoria.* (red. Åhlén, A. Widgren Matlack, L. & Hellmark C.) Stockholm: Ordfronts förlag

Bilaga: Tabeller

Tabell B1 Auktorisering i 1769 års pamfletter

Antal instanser

	Förslag						**Angrepp**					**Övr**	**Sum**
	A1	A2	A6	A8	A9	A10	A3	A4	A5	A11	A12	A7	
Opersonlig	3	1	2	3	1	-	-	7	3	-	-	-	20
Personlig	1	2	-	-	-	1	-	2	2	-	-	-	8
Förebild	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Suntförnuft	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	4
Historiens	-	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	-	3

Tabell B2 Boktryckarna och deras hemort, perioden 1809–1810

Tryckeri	Ort	Antal skrifter
Carl Delén	Stockholm	24
Henrik Anders Nordström	Stockholm	24
Marquardska Tryckeriet	Stockholm	9
Direct. Och K. Fältboktryckare P. Sohm	Stockholm	7
Directeuren Johan A. Carlbohm	Stockholm	7
Kongl. Tryckeriet	Stockholm	5
Olof Grahn	Stockholm	5
J.P. Lindh	Stockholm	4
Stenhammar och Palmblad	Uppsala	3
A.J. Nordström	Stockholm	2
Alb. Julius Segerstedt	Strängnäs	1
Berlingska boktryckeriet	Lund	1
Capiten G. Wallencrona	Karlstad	1
Johan Fr. Edman	Uppsala	1

Tabell B3 Hänvisningar till specifik text eller texttyp i 1809–1810 års pamfletter

Antal texter som hänvisar till viss text eller texttyp respektive andel i procent av totalt antal texter (94 st.)

Hänvisningar till eller omtal av	Antal texter	Andel av alla 94
Regeringsform/konstitution, statsförfattning	49	52 %
Lagtext/lagar	42	45 %
Någon politisk skrift (eller flera)	35	37 %
Författning	33	35 %
Annat riksdagstryck	22	23 %
Utländsk politisk teori/text	18	19 %
Tidningar/tidskrifter	16	17 %
Kungl. Manifest, resolutioner, brev, mandat etc.	15	16 %
Förordningar	12	13 %
Litterära texter	10	11 %
Memorial	7	7 %
Protokoll	7	7 %
Bibeln/postilla/teologiska skrifter	7	7 %
Historiska/geografiska skildringar	6	6 %
Kungörelse	5	5 %
Antikens skrifter	5	5 %
Berättelse/redogörelse	3	3 %
Äreminne/orationer	3	3 %

Förutom dessa texter/texttyper finns hänvisningar till: Tullhandlingar, Skogs- eller hallordning, Riksdagsbetänkande, Bouppteckning, Kontrakt, Vetenskaplig text, Ordböcker/lexikon, Konungastyrelsen, Kollegieutlåtande, Prästprivilegium, Domarregler, Beslut.

Tabell B4 Syfteskonstrueringar i 1809–1810 års pamfletter

Antal och relationstal per 1000 ord

	Förslag					**Angrepp**		**Maning**		**Mytskapande**		
	B1	B2	B9	B10	B11	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B12
Syförsl	4	5	3	4	-	2	6	2	5	-	-	-
/1000	1,0	1,5	2,0	1,5	-	0,5	1,3	1,0	3,1	-	-	-
/1000	1,3					0,9		1,9		-		
Symeta	3	3	2	-	-	1	1	-	-	1	1	-
/1000	0,7	0,9	1,4	-	-	0,2	0,2	-	-	0,7	0,8	-
/1000	0,7					0,2		-		0,4		

Tabell B5 Explicita axiom i 1809–1810 års pamfletter

Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag					**Angrepp**		**Maning**		**Mytskapande**		
	B1	B2	B9	B10	B11	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B12
Antal	5	3	3	3	2	8	2	2	1	-	-	-
/1000	1,2	0,9	2,0	1,1	4,8	1,8	0,4	1,0	0,6	-	-	-
/1000	1,3					1,1		0,8		-		

Tabell B6 Kausala konnektiver i 1809–1810 års pamfletter

Antal och relationstal per tusen ord

	Förslag					**Angrepp**		**Maning**		**Mytskapande**		
	B1	B2	B9	B10	B11	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B12
Antal	22	21	7	9	2	26	37	11	5	7	7	13
/1000	5,4	6,2	4,7	3,4	4,8	5,9	7,7	5,5	3,4	5,2	5,5	4,4
/1000	5,1					6,9		4,4		4,9		